

<36636314040017

GESCHIEDKUNDIGE
BESCHRIJVING
DER
STAD AMSTERDAM.

C

GESCHIEDKUNDIGE BESCHRIJVING

DER STAD

AMSTERDAM,

sedert

hare wording tot op den tegenwoordigen tijd:

Onder medewerking van eenige geschied- en letterkundigen,

DOOR

C. VAN DER VIJVER.

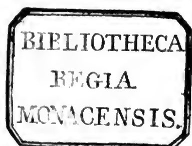
MET PLATEN.

Eerste Deel.

Amsterdam, voor het jaar 1400. Bl. 21.

Amsterdam,
GEBROEDERS DIEDERICHS.
1844.

C

GESCHIEDKUNDIGE BESCHRIJVING

DER STAD

AMSTERDAM,

SEDERT

HARE WORDING TOT OP DEN TEGENWOORDIGEN TIJD;

OF

BEKNOPT OVERZIGT

VAN DEN OORSPRONG, DE UITBREIDING, LOTGEVALLEN,
BIJZONDERHEDEN, GEESTELIJKE EN WERELDLIJKE INRIGTINGEN
EN GEBRUIKEN

DIER STAD,

OP EENE, VOOR ALLE STANDEN, BEVATTELIJKE
EN ONDERHOUDENDE WIJZE BESCHREVEN, ONDER
MEDEWERKING VAN EENIGE GESCHIED- EN LETTERKUNDIGEN,

DOOR

C. VAN DER VIJVER.

MET PLATEN.

Eerste Deel.

AMSTERDAM,
GEBROEDERS DIEDERICHS.
1844.

GEDRUKT BIJ BAKELS EN KRÖBER.

AAN

DE INGEZETENEN

DER STAD

AMSTERDAM,

WORDT DEZE

GESCHIEDKUNDIGE BESCHRIJVING

DER

HOOFDSTAD VAN NEDERLAND

HOOGACHTEND OPGEDRAGEN

DOOR

DEN SCHRIJVER
EN
DE UITGEVERS.

AMSTERDAM,
1 JANUARIJ 1844.

AAN DEN LEZER!

De reden waarom het Eerste Deel van de Geschiedkundige Beschrijving der Stad Amsterdam, sedert hare wording tot op den tegenwoordigen tijd, *zonder Voorrede het licht ziet, zal wel niemand bevreemden, wanneer men in aanmerking neemt, dat eene Voorrede niet eerder, dan na de voltooijing des geheelen werks met vrucht kan worden geschreven.*

Daarom bepalen wij ons, voor het tegenwoordige, bij eene hartelijke dankzegging, eerstelijk gewijd aan hen, die, met de meeste welwillendheid en genegenheid, onzen arbeid door voorlichting, teregtwijzing en uitbreiding ondersteunden, en ons de blijde verzekering gaven van hunne voortdurende medewerking; en verder aan de Leden van het Vorstelijk Huis van Oranje, aan de Leden onzer Stedelijke Regering en aan vele Stad- en Landgenooten, wier ruime deelneming ons bemoedigde in het voortzetten van een' letter-arbeid, die, gaat het naar onzen wensch, voor alle standen eene algemeene kennis, met betrekking tot de Stad Amsterdam zal verspreiden. *)

---

*) Zie *Uitnoodiging ter Inteekening*, achter dit deel geplaatst.

Wijders berigten wij aan belangstellende Lezers, wier bijdragen erkentelijk zullen worden opgenomen, dat het ons zeer aangenaam zal zijn, wanneer wij daarenboven, met hunne aanmerkingen, en nog liever teregtwijzingen, worden vereerd, waartoe gewisselijk het Eerste Deel dezer Geschiedkundige Beschrijving van Amsterdam *aanleiding geeft, en waarvan aan het slot des werks, verrijkt met een uitvoerig register, een dankbaar en nuttig gebruik zal worden gemaakt.*

AMSTERDAM,
1 *Januarij* 1844.

C. VAN DER VIJVER.

INHOUD VAN HET EERSTE DEEL

DER

GESCHIEDKUNDIGE BESCHRIJVING

VAN

AMSTERDAM.

GESCHIEDKUNDIGE BESCHRIJVING

DER STAD

AMSTERDAM,

SEDERT

HARE WORDING TOT OP DEN TEGENWOORDIGEN TIJD.

I.

OORSPRONG DER STAD AMSTERDAM. — AFLEIDING VAN DEN NAAM AMSTERDAM. — DE HEEREN VAN AMSTEL.

In Holland ligt een schoone stad,
Van ouds af Amsterdam geheeten,
Daar de overvloed met zijnen schat
En rijken handel is gezeten;
Daar de Amstel zijnen zilvren vliet
Stort in de holle zilte baren
Van 't scheeprijk Y, langs lisch en riet,
Tot nut en vreugd der Amstellaren:
Een stad tot aan het werelds end
Als Keizerin der steên bekend.

Daniel Willink.

Geringe oorzaken hebben somtijds groote gevolgen; immers, dit vinden wij bewezen in den oorsprong van Amsterdam, de grootste handelstad en te gelijk de Hoofdstad van ons Koningrijk.

De meeste schrijvers komen hierin overeen, dat de eerste beginselen van Amsterdam worden gerekend, sedert of omtrent het jaar twaalfhonderd onzes Heeren J. C., te bestaan. Men wil, ofschoon daarvan geene voldingende bewijzen gevonden worden, dat ettelijke visschers uit de Waterlandsche dorpen, vooral uit Wormer en Jisp, de wateren bezochten, waarmede de lage, moerassige veengrond was doorsneden, om er hun voordeel uit te trekken. Deze overlevering bevestigt de dichter *Willink* daar hij zingt:

Hoor dichter, hoor naar mijn verhaal;
Mijn stad, wier wederga men zelden
In 's werelds wijden omkring ziet,
Is noch door magt der aardsche grooten,
Noch kracht van geld, maar eerst uit riet,
En slechte visschers voortgesproten,
Die door de rijke vangst bekoord
Den grond verkoren van dit oord.

Ruime vangst, en meerdere veiligheid dan elders tegen de stormwinden uit het Noord-Oosten, verlokten meer en meer visschers om er hunne netten uit te werpen, hetgeen al verder deze en gene deed besluiten om er eene woning op te slaan, dat destijds niet moeijelijk was, dewijl men zich met eene teenen of leemen hut, versterkt met klei en gedekt met stroo of riet, vergenoegde. De vermenigvuldiging dezer schamele woningen mag wel door den tijd eene buurt hebben daargesteld; want het is waarschijnlijk, dat men, al ware het slechts ter liefde van gezelligheid, de eene hut niet ver van de andere zal hebben opgetrokken. — Men beweert, dat deze buurt omtreeks de tegenwoordige Oude Brug, ter hoogte van de Warmoesstraat, bij de Oudezijds Kapel was gelegen.

Zonder aan eene uitbreiding, veel minder aan het grondvesten eener stad te denken, werd het getal bewoners dezer streek steeds grooter en grooter. En dit mag onze rustige visschers wel op de gedachte hebben gebragt, om zich in veiligheid te stellen tegen stroopers, en hetgeen hen verder zou kunnen benadeelen; want in die tijden waren geweldige strooptogten geene zeldzaamheden. Maar ook is het niet onwaarschijnlijk, dat zij om deze reden het oog hebben gevestigd op een slot of kasteel *), gebouwd door *Egbert*, Heer van Amstel, of mogelijk eerst door deszelfs zoon *Gijsbrecht*, welk slot gelegen was omtrent tegenover de Oude Kerk, Bewesten het Damrak, aan den Nieuwendijk, binnenwaarts, en reeds in de twaalfde eeuw bestond †). Van dezen

*) Kasteelen of burten, ook wel genoemd *staden of steden*, *huizen en sloten*, waren meestal bewoond door Graven, oorspronkelijke Landvoogden of Stedehouders van Vorsten. Zij werden in de negende en tiende eeuw ook in Holland gesticht, bij de gedurige invallen der Noormannen, en dienden om het land, op de gevaarlijke punten tegen den aanval van vijanden te dekken.

†) In eene verzameling oude en veelal nog onuitgegevene schrifturen, de

Egbert, wiens slot zij voor oogen hadden, kon men welligt bescherming verwachten; en hierin bedrogen zij zich niet, dewijl zij later hun bedrijf onder bescherming van het slot uitoefenden.

Het slot van *Egbert*, Heer van Amstel of Amstelle, herinnert ons aan het geslachtregister der Heeren van Amstel, door een' geloofwaardigen schrijver opgemaakt, en waarvan wij, tot nut onzer Lezers, hier gebruik zullen maken.

GESLACHTREGISTER DER HEEREN VAN AMSTEL.

Egbert, Heer van Amstel of Amstelle, gelijk zij gewoon waren te schrijven. — Zijn zoon was

Gijsbrecht, de eerste van dien naam, Heer van Amstel. — Zijne zonen waren

Engelbert, Heer van Amstel, en

Willem.

Engelbert had eene dochter en twee zonen,

Badeloch, die tot man had *Willem*, Heer van Egmond.

Gijsbrecht II, Heer van Amstel. Zijne vrouw was *Bertrude*, dochter van Heer *Jan van IJsselstein*. En

Egidius van Amstel.

Willem van Amstel had een' zoon, die ten jare 1249 Bisschop van Utrecht werd. Daar zijn er, die zeggen, dat deze een zoon was van *Egidius*.

Gijsbrecht II had vier zonen:

Gijsbrecht III van dien naam, Heer van Amstel. Deze moest in 1296 het land ruimen; en het is sedert dien tijd, dat men, met zekerheid, niets van hem hoorde. Zijn oudste broeder was

Arent van Amstel. Deze verkreeg de goederen van IJsselstein; had tot vrouw eene dochter uit den huize van Heukelom en liet na vier zonen, Heeren van IJsselstein en Mynden.

Willem van Amstel, Proost van de S^t^. Janskerk te Utrecht, en

Otto van Amstel.

Het geslacht is daarna voortgeplant door de Heeren van

---

stad Amsterdam betreffende, en berustende bij een' mijner vrienden, bevindt zich een schuld- of rentebrief van het jaar 1370, uit welken is af te leiden, dat op het gezegde tijdstip nog in wezen was de poort, toegang verleend hebbende tot het slot van *Gijsbrecht van Amstel*.

Mynden, die zich ook *Amstel van Mynden* geschreven hebben, en door die van *Ploos van Amstel* en *Pater* enz. *)

Laat ons, na dit uitstapje, terugkeeren naar onze visschers. Men bemerkt, dat zij, onder beschutting van *Egbert* en deszelfs nazaten, zijn toegenomen in getal en waardigheid. Welligt zijn zij van gehucht- tot dorpbewoners, maar zeker van dorp- tot stedelingen opgeklommen. Dat zij, als bewoners van een gehucht, geen' naam voerden, laat zich even gemakkelijk begrijpen, als dat zij, later tot dorp- en stedelingen gekomen zijnde, denzelven aannamen.

Die naam moest betrekking hebben op de plek, alwaar onze visschers, onder bescherming der *Gijsbrechten*, zich aanvankelijk gevestigd en later uitgebreid hadden. Men kon noch mogt dit vergeten; weshalve zij den naam van Amsteldam, Amstelredam of Aemstelredam, aan hunne woonplaats gaven; welke naam is afgeleid van den Amstelstroom, (oorspronkelijk een tak van den Rijn) die door de zamenvloeijing van de Drecht en kromme Mijdrecht ontstaat, en van een' dam, in den Amstel gelegd; welke dam eerst was, waar thans de Papenbrug zich bevindt, en later ter plaatse, tegenwoordig de Vijgendam geheeten.

Uit al het vermelde blijkt, dat zij, aan wie Amsterdam (waarschijnlijk in 1256 eerst eene stad genoemd †) haren oorsprong heeft te danken, ijverig, kloekmoedig en volhardend van aard zijn geweest. En ware dit niet genoeg, zoo zouden wij wijzen op of omtrent het jaar 1336, toen Amsterdam reeds als eene niet onaanzienlijke stad in aanmerking kwam, om-

*) In de hierboven vermelde verzameling, is nog voorhanden een schuld- of rentebrief van het jaar 1415, in welken als Schepen der stad Amsterdam voorkomt, een afstammeling van den eersten Heer van Amstel en even als deze *Gijsbrecht van Amstel* genaamd, wiens in groen was afgedrukt wapen, bestond in drie kruisen, hoeksgewijze geplaatst, twee boven en een onder, en alzoo zeer veel overeenkomst hebbende met het wapen van *Amstelveen*.

†) *Wagenaar* vermeldt dit later, daar hij zegt: » Amsterdam kreeg hoe langer hoe meer aanzien, en draagt, zelfs in brieven van de jaren 1336 en 1339, den naam van *Porte*, *Poirte* of stad; hetzij dat Graaf *Willem* de III, of een zijner voorzaten de plaats tot eene stad verheven hebben; hetzij dat zulks geschied zij, bij de keuren en voorregten, door Bisschop *Guy*, aan dezelve geschonken.

ringd met houten vesten en torens, en pronkende met een prachtig kerkgebouw, zijnde de Oude Kerk, welke, hoewel sedert hare stichting aanmerkelijk vergroot en versierd, nog der stad tot luister verstrekt.

Mij dunkt ik hoor hier dezen of genen vragen: »Hoe kon men eene stad op een' lagen, weeken en moerassigen veengrond bouwen?" Deze juiste aanmerking wil ik ophelderen. De bouwlieden van Amsterdam hunnen grond nader en nader onderzocht hebbende, vonden onder het moeras, op eene diepte van ongeveer vijftig voet, een' vasten zandgrond, en nog dieper eene harde klei. Deze ontdekking bragt hen op het vernuftig denkbeeld, om hier en daar boomen te vellen, dezelve van takken te ontdoen en in den grond te heijen, en vervolgens deze palen zoodanig te verbinden, dat zij met den grond een vast geheel uitmaakten. Daar dit fondament bestand gevonden werd om eene belangrijke zwaarte te dragen, sloeg men al verder handen aan het werk, om op deze fondamenten woningen te bouwen, hetgeen, door het gelukkig slagen dezer onderneming, den lust en ijver onzer bouwmeesters dermate prikkelde, dat zij weldra een aanzienlijk getal woningen hadden gesticht, met het voornemen, hunne volkplanting uit te breiden. Hoedanig zij in deze uitbreiding zijn geslaagd leert ons de overlevering, daar wij lezen van de stad Amstelredamme, Amsteldam of Amsterdam, rustende op een mastbosch tot verwondering van al wat leeft. Ook wordt dit in lateren tijd bevestigd door onzen dichter *de Dekker*, daar hij zingt:

Van masten dien ik mij te lande en op de baren;
Op masten houd ik stand; met masten vlot en vlug
Voer ik den Ooster-oogst en al des werelds waren
Mijn' Amstel in den mond, mijn' Dam op zijnen rug.
Nu zeg, wat masten zijn 't, die 't meest mijn welvaart stijven,
Die onder de aarde staan, of boven 't water drijven.

Wij hebben tot hiertoe de grondleggers van Amsterdam rustig laten voortgaan, waaruit men zou kunnen afleiden, dat zij geenszins met tegenspoeden hebben te kampen gehad. Om aan dit denkbeeld geen voedsel te geven, dient verhaalt, wat er intusschen plaats greep.

Onze grondleggers, steeds hebbende te strijden tegen het water, dat nu en dan hunnen grond overplaste, hadden daarenboven de aanvallen te verduren van roof- en eerzuchtige menschen, die zich hunne vijanden betoonden. Deze vijandelijke aanvallen hadden voornamelijk plaats sedert zij onder de bescherming van de Heeren *van Amstel* leefden.

De Heeren *van Amstel*, leenmannen zijnde van den Utrechtschen Bisschop, geraakten dikwijls in twist met hunnen Leenheer en deszelfs opvolgers. Daaruit ontstond, dat hun slot of kasteel meermaal door de naburige Kennemers en Waterlanders werd aangevallen, verbrand of vernield, terwijl de vijanden reeds vroeger den Amsteldijk hadden doorgestoken, waardoor Amstelland met eene geheele verwoesting werd bedreigd. Had *Egbert van Amstel* zich zoo veel mogelijk tegen deszelfs vijanden weten staande te houden, niet minder deden dit zijne opvolgers. Het dikwijls verwoeste slot werd bij herhaling herbouwd, en het zich meer en meer uitbreidende grondgebied versterkt, waartoe de hulp van hen, die zich onder de bescherming van de Heeren *van Amstel* hadden gevestigd, als de voornaamste oorzaak moet worden beschouwd. Ofschoon de onwankelbare grondleggers van Amsterdam lijf en goed ten beste gaven om de Heeren *van Amstel* in hun gezag staande te houden, zagen zij echter *Gijsbrecht* IV, — die op nieuw door den Bisschop van Utrecht, met behulp van Graaf *Floris* V van Holland, was aangevallen, — overwonnen en gevangen naar Zeeland gevoerd, hetgeen verder ten gevolge had, dat al zijne goederen werden geschonken aan Heere *Jan van Persijn*, die echter, acht jaren later, dezelve afstond aan Graaf *Floris*, of voor anderen, met hem, verruilde. — Op dien tijd ging Amstelredamme, voor de som van duizend pond, uit het gebied van Utrecht over tot dat van Holland.

Doch ondanks dit alles glom er nog eene vonk in de assche, waardoor de verdwenen voorspoed der Heeren *van Amstel* kon worden herboren. *Gijsbrecht* werd door Graaf *Floris* en den Bisschop van Utrecht in zijne waardigheid hersteld, en herbouwde zijn slot. Indien hij zich toen rustig gehouden had, misschien ware zijn lot verbeterd en zijn gezag toegenomen, daar 's Graven gunst hem ruimschoots weder was gebleken. — De vernedering, het verduurde leed kwam hem telkens voor den geest; het zwak, den mensch eigen, om beleedigingen te wre-

ken, woelde rusteloos in zijne borst; zijn wraaklust tegen den Graaf ging zoo ver, dat hij zich met *Gerard van Velzen* en *Herman van Woerden* aan het hoofd stelde van een eedgespan, waartoe vele edelen des lands behoorden, die, in overeenstemming met het doel van *Eduard* I, Koning van Engeland, Graaf *Floris* poogden op te ligten, naar Engeland te voeren, en zoo van zijne vrijheid te berooven.

Wij willen, alvorens de gevolgen van dezen aanslag, met betrekking tot *Gijsbrecht van Amstel*, aan den dag te leggen, ons met weinige woorden bij de zaak zelve bepalen.

Graaf *Floris*, onmondige zoon en opvolger van *Willem* II, die ten jare 1247 door den Paus tot Roomsch Koning was verheven, nam in 1269 de teugels des bewinds in handen, bedwong de Westvriezen en maakte een einde aan de twisten met *Gijsbrecht van Amstel*, destijds het opperhoofd der Kennemers. Het heerschzuchtig voorbeeld van zijn' vader, die alles had aangewend, om de magt der edelen, door het verleenen van handvesten of keuren te fnuiken, was bekoorlijk in het oog des zoons, en deed hem hetzelfde voetspoor drukken. Doch de edelen, deze onderdrukking moede, en in de hand gewerkt door het Engelsche Hof, spanden zamen om den Graaf op te ligten en naar Engeland te vervoeren. Een snood verraad, daartoe ontworpen, gelukte niet alleen, maar had door bijkomende omstandigheden, gruwelijker gevolgen dan men er zich van had voorgesteld.

Floris was in den zomer des jaars 1296 verzocht te Utrecht te komen, om *Gijsbrecht van Amstel* te verzoenen met de magen der Heeren *van Zuilen*, die in den oorlog des jaars 1278 gesneuveld waren. Na het treffen van den zoen hield men het middagmaal, waarbij de Graaf, in vrolijke luim, tusschen *Amstel* en *Woerden* was gezeten, tot dat hij opstond om zich een weinig ter rust te begeven. Weldra werd hij gewekt door den Heer *van Amstel*, hem tot eene vogeljagt uitnoodigende. De Graaf toonde zich bereid; doch verzocht *Amstel* vooruit te rijden, hem bij het afscheid nemen, ter gedachtenis van S^t^. Geertruid, naar het gebruik dier tijden, een' beker wijns toebrengende.

Naauwelijks was de Graaf, een half uur gaans, buiten Utrecht naar den Vechtkant gekomen, toen *Amstel, Woerden, Velzen* en anderen te voorschijn kwamen, hem aangrepen, en eerst

naar het slot Kroonenburg aan de Vecht, den Heere *van Amstel* toebehoorende, en daarna naar het slot te Muiden voerden, alwaar men hem vier dagen gevangen hield, wordende inmiddels het slot door de Kennemers, Waterlanders en Westvriezen te water en te lande belegerd. De eedgenooten, vreezende dat men den Graaf zoude ontzetten, raadpleegden wat te doen, en besloten den gevangene te paard te zetten, en langs een' afgelegen' weg, naar Braband of Vlaanderen te brengen.

Dit besluit werd den vijfden dag in werking gebragt. Men sloeg den weg naar Naarden in; maar *Velzen*, vooruit gereden, kreeg omstreeks Muiderberg een' hoop Naarders in het oog, die *Floris*, hunnen Heer sedert 1285, kwamen verlossen. Hij keert daarop ijlings terug, verkondigt deze zaak, en toen eerst schijnen de eedgenooten een schielijk en eenparig besluit genomen te hebben, om den Graaf het leven te benemen. *Velzen* was de eerste, die het slagtoffer den doodelijken slag toebragt; spoedig volgden de anderen, en weldra was *Floris*, met meer dan twintig wonden, afgemaakt *).

Eenige der vlugtende moordenaars werden gegrepen en gestraft. Daartoe behoorde *Gerard van Velzen*, die, naar het slot Kroonenburg geweken zijnde, na eene korte belegering gevat en tot eenen pijnlijken dood veroordeeld werd. Anderen wisten de straf door de vlugt te ontkomen. Daartoe behoorde onze *Gijsbrecht*, die, naar luid der overlevering, als vlugteling, gedompeld in armoede, buiten 's lands rondzwierf; doch na verloop van jaren terugkwam.

Gijsbrecht verzamelde zijne verstrooide vrienden, herbouwde en versterkte zoo veel mogelijk de verwoeste stad; maar werd, hiermede bezig zijnde, aangevallen door de Waterlanders, Kennemers en Vriezen, die alles te vuur en te zwaard vernielden en het gezag der *Gijsbrechten* vernietigden.

Men wil, dat de Heer *van Amstel* andermaal de vlugt heeft genomen, en zijn vaderland nooit weêr betrad.

Eigenaardig zijn de volgende dichtregels van onzen *Nicolaas Simon van Winter*, waar hij *Gijsbrecht* sprekende invoert en voorspellen laat, wat Amsterdam, na zijne ballingschap, heeft te hopen.

---

*) *Wagenaar.* Zie ook *Halma.*

Floris! hoofd der aartstirannen!
  Hebt gij 't woedend mij ontrukt!
  Doet gij 't Sticht, voor u gebukt,
Mij, door u geboeid, nog bannen?
  Durft de lafste Mijtervoogd
  't Regt, om uwe roofzucht, krenken?
Durft hij u mijn goedren schenken,
  Daar gij zelf hem in bedroogt?
Dwing, Tiran! om mij te slaken,
  Dwing mij 't al u af te staan;
  Bie mij iet ter leen weêr aan;
Waant ge u dus een' vriend te maken?
  Gijsbrechts edel heldenbloed,
Amstels regt geaarde Loten
Zijn nooit ongestraft verstooten
  Uit hun erfregt uit hun goed.
'k Heb nooit gunst u afgebedeld,
'k Heb die zelfs veracht, gehaat;
  Gunst, dien d'adeldom ten smaad,
Boeren om hun' schat veredeld.
  Wrokkend England! Eduard!
Kuik! hebt ge ons in woede ontstoken;
  'k Heb met Woerden u gewroken;
  Velzen trof den Graaf in 't hart.
Ja, hij ware u toegezonden,
  Van de Vecht u toegevoerd;
  Maar 't verbijsterd graauw, beroerd,
Schreeuwde wraak uit duizend monden.
  Vrijheid! 't waar' slechts tijd gespild,
Meer te zorgen voor zijn leven;
  U ten offer moest hij sneven;
  't Noodlot heeft het dus gewild.
'k Juich, de dwingland is doorstoken
  Velzen! Woerden! vlie of sterf.
  Amstels uitgeplunderd erf!
'k Wijk, maar 'k wijk niet ongewroken

'k Wijk, maar 't late Nageslacht
Zal mijn' naam met eerbied noemen;
Mijne zucht tot vrijheid roemen.
Amstelstroom! wordt gij veracht,
Haast zal 't gansch heelal u eeren,
Roemt u ooit de Poëzij,
Nimmer zal uw Stad in mij,
Als haar' Stichter roem ontberen.

De lotgevallen van *Gijsbrecht van Amstel*, bijzonder het belegeren en verwoesten van Amsterdam, hebben onzen puikdichter, *Joost van den Vondel*, bouwstoffen geleverd tot het dichten van zijn welbekend treurspel, *Gijsbrecht van Amstel*, dat jaarlijks, omstreeks Kerstijd, op den Amsterdamschen schouwburg wordt vertoond. Zoo men echter dit treurspel tot maatstaf der geschiedenis wilde nemen, zou men zich zeer bedriegen. De dichter heeft, als zoo vele anderen, er zich vrijheden in veroorloofd, welke met de geschiedenis strijden; desniettemin is zijn Gijsbrecht van Amstel een meesterstuk van poëzij en een gedenkteeken in onze vaderlandsche geschiedenis.

II.

HERSTELLING EN VERNIEUWDE BLOEI VAN AMSTERDAM.

> Derfde *Gijsbrecht* zijne wallen,
> Rijkdom landde aan Amstels boord.

Men begrijpt gemakkelijk, daar niets van zelf komt, dat er oorzaken zoowel tot herstelling en vernieuwing van den bloei van Amsterdam als van de tegenwoordige uitgestrektheid dier stad, moeten hebben bestaan. — Die oorzaken waren eerstelijk derzelver inwoners; zij lagen in hun karakter opgesloten.

Laat mij u hun karakter voorstellen zoo als ik het mij verbeeld, en niet zonder reden; want ik meen nog in het karakter der Amsterdammers dat hunner voorvaderen te herkennen.

De grondleggers van Amsterdam hadden de plek lief, waar zij hunne haardsteden bouwden, hun geslacht uitbreidden, hunne welvaart zagen ontluiken. Vernielende watervloeden, teisterende stormen, noch roofgierige invallen konden die liefde doen wankelen!

Gelijk regtgeaarde kinderen hunne ouders beminnen, zich derzelver lot ter harte nemen, vooral wanneer tegenspoed het ouderlijke hart benaauwt, en zich om lief noch leed van dat hart laten afscheiden; zoo beminden de grondleggers van Amsterdam de plek, die niemand voor hen had bezeten, die zij zelven, onder Gods toelating, hadden daargesteld. Versterkt door de ondervinding, *dat men eerst moet willen, om daarna iets te kunnen*, namen zij een vast besluit; te weten: om te houden hetgeen zij hadden; hoe gering, hoe geteisterd dat dan ook mogte wezen. — Zij hadden den grond behouden. Die grond kon weder dragen, dat hij eens gedragen had! Weinig behoefte, veel kracht, taai geduld, onwankelbare moed, eendragtige volharding, en — bovenal liefde voor den grond hunner geboorte! waren de hefboomen, die eene gelukkige uitkomst voorspelden.

Mij dunkt, ik zie hen bij plegtige gelegenheden de handen in elkander leggen, bij de belofte, dat zij in alles houw en trouw zullen zijn. De spreuk: Eendragt maakt Magt, moet hen reeds hebben bezield, toen uit eene hut — om zoo te spreken — eene wereldstad geboren werd. Ja, door eerlijkheid en trouw, door onderwerping in tijden van nooddwang, door geduld in lijden, door onverschrokken' moed in het barnen der gevaren, hebben zij den grond behouden, uitgebreid, in eene wereldstad hervormd, hun ten zegen! ons tot glorie en geluk! Onwankelbare moed, ongekrenkte trouw, onbeperkte menschlievendheid, onverzettelijke gehechtheid aan den grond der geboorte, gepaard met kuischheid, godsdienstzin en eenvoudigheid, ziet daar hun karakter in weinig woorden.

Toepasselijk bevestigt dit onze ontslapene dichter *Jan Frederik Helmers*, daar hij zingt over den aard onzer voorvaderen in het algemeen:

Gij goddelijke deugd! zaagt, reeds in d'oudsten tijd,
Het hart des Bataviers aan uwe dienst gewijd!
Dat volk, eenvoudig, kuisch, zoo rein van hart als zeden,
Versmaadde uitheemsche pracht en vreemde dartelheden!
De Godsdienst in 't gemoed, de waarheid in den mond,
Verstrekte woord ten eed, dat nooit Batavier schond!
Zoo zacht als fier van aard, en vreeslijk in zijn wapen,
Was hij voor huislijk heil, voor stil geluk geschapen.

Niet minder waar en treffend zijn de dichtregelen van nu wijlen onzen stadgenoot, den uitmuntenden geneesheer *Hermanus Haakman*, bezingende den roem des Amstelaars, en bevattende eene beknopte schets van zijn' aard, moed en hetgeen verder door den dichter wordt gezegd in de volgende coupletten:

De heilge grond, dien wij betreden,
  Bewijst der vadren moed en vlijt;
Vergeefs bezwijkt hij voor hun schreden:
  Hun wil staat vast, natuur ten spijt.
Die grond, doorsneden met moerassen,
Met enkel ruigte en riet bewassen,
  Lag, door natuur verwaarloosd, naar,
In dikken neveldamp bedolven,
Een prooi aan 't zwalpend nat der golven
Gelijk een woeste bajert, daar.

Der vadren wil, door moed gesteven
En door standvastigheid geschoord,
Schonk hier ontwikkeling en leven,
En bragt een godlijk wonder voort.
Het water zwicht voor hun vermogen,
De grond wordt vast, de landen droogen,
De kudde scheert het malsche kruid,
Waar, kort geleên, de visscher plaste,
Met hoek en aas den visch verraste,
Of spreidde fuik en netten uit.

Een dorp, een handvol schaamle hutten,
Van leem, bouwvallig en berooid,
Die naauw' voor weêr en wind beschutten:
Een dorp lag hier en daar verstrooid.
De zeevaart wenkt, en wijst de schatten,
Die oost en west zoo rijk bevatten,
En 't zwakke volk, nog pas geleerd
Langs eigen strand den kost te gâren,
Beploegt vol moed uitheemsche baren....
Het dorp is in een stad verkeerd.

———

De bewoners van Amsterdam zich tot hiertoe, te midden van oorlogsrampen, beroeringen en verschrikkelijke branden, hebbende staande gehouden en uitgebreid, mogten door de jongste verwoesting aanvankelijk zijn verslagen; doch deze verslagenheid moest eindelijk ophouden en voor nieuwen lust, tot herstelling van het verlorene, plaats maken. Ook dient gezegd, dat het hun niet aan vooruitzigten ontbrak, om hierin wél te slagen; want de herleving van Amsterdam was den Graaf, aan wien zij thans onderworpen waren, niet onverschillig. Ook mogten zij er op rekenen, dat de Vrijheden, Regten en Keuren, welke zij van tijd tot tijd hadden verkregen, niet alleen bevestigd, maar welligt uitgebreid en vermeerderd zouden worden, hetgeen de koophandel, dien zij sedert lang met goed gevolg dreven, meer en meer kon begunstigen.

Bij den geloofwaardigen kronijkschrijver *Kok*, vermeldende het gebeurde na het verdrijven van *Gijsbrecht*, lezen wij, ten deele, het volgende.

» Nadat geheel Amstelland, met deszelfs hoofdstad, door den

rampzaligen dood van Graaf *Floris* *), aan het Graafschap Holland vervallen was, is *Jan van Avennes*, Graaf van Henegouwen, als naast in den bloede, den overleden Graaf *Jan van Holland Floriszoon* bestaande, Graaf van Holland geworden. Deze heeft in het begin zijner regering de heerlijkheden van Amstel en Woerden aan zijn' broeder *Guy* (later Bisschop van Utrecht) geschonken; en alzoo kreeg Amsterdam een' nieuwen Heer, die de stad weder opgebouwd †) en met veel Vrijheden en Keuren — waaronder men gist, dat ook stadsgeregtigheden waren — begiftigd en voorzien heeft."

Wij lezen bij onzen geschiedschrijver *Jan Wagenaar*, die boven anderen geloof verdient, en hierover uitgebreider spreekt.

»Toen, in het jaar 1297, Amsterdam, met al de goederen der Heeren *van Amstel*, aan de Graven van Holland verviel, nam de hoop toe, om de plaats, onder het aanwassend gezag dezer Graven, nog spoediger en sterker te zien bloeijen. Graaf *Jan* II gaf deze goederen, in het jaar 1300 §) aan zijnen broeder *Guy*, die sedert Bisschop van Utrecht werd, en Amsterdam, volgens het verhaal van eene onzer oude kronijken, met Keuren voorzien heeft."

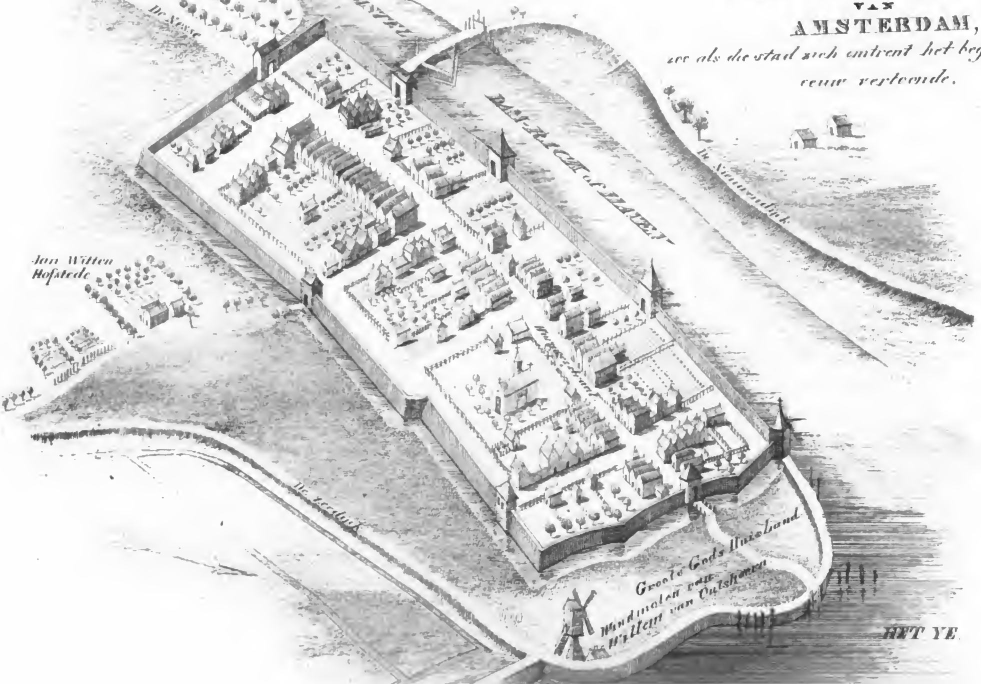
»Na den dood van Graaf *Jan van Avennesse*, is zijn zoon *Willem*, bijgenaamd de Goede, Graaf van Holland en Zeeland geworden. Hij heeft in het jaar 1317, na het overlijden van zijn' oom, Bisschop *Guy*, de heerlijkheden Amstelland en Woerden weder tot zich genomen en aan Holland gebragt. Na den dood van *Willem* bijgenaamd den Goeden, is zijn zoon *Willem* IV in zijne plaats gekomen. Deze heeft de uitgestrektheid van de vrijheid of jurisdictie van Amsterdam nader bepaald in eenen brief, den negenden December des jaars 1342 in 's Gravenhage

---

*) Amsterdam kreeg hare eerste of oudste handvest van dezen Graaf, ten jare 1275.

†) Als men weet, dat destijds, zoowel poorten en wallen als woningen, van hout waren opgetrokken, en deze bouwstof in ruimte voorhanden was, zal men zich niet verwonderen, dat eene verwoeste stad gemakkelijk en spoedig werd herbouwd.

§) Waarschijnlijk is omtrent dit jaar eene kapel gesticht, ter plaatse, waar thans de Oude Kerk staat. — Vier jaren later wordt gewag gemaakt van een Klooster, onder den naam van Minnebroeders.

Allereerste
PLATTE GROND
VAN
AMSTERDAM,
zoo als die stad zich omtrent het begin der 13e
eeuw vertoonde.
Ysbrants land
De Nieuwendijk
DAM-RACK of HAVEN
Jan Witten
Hofstede
De Zeedijk
Groote Gods Huis Land
Windmolen van
Willem van Oulshoorn
HET YE

gegeven, welke brief (volgens *Wagenaar*) berust in de Oude kerk, en van den volgenden inhoud is.

In den eersten, so sullen die palen van hare vryheyt wesen op die Oost-zyde van der Poorten, aen Jans Witten Hofstede; op die Noort-zyde aen het groote Gods-huys-Landt; op de West-zyde, aen den uyteren egge van der Laen, die leghet in Ysbrandts Landt, van den Zydwynd; op die Zuid-zyde, in die Nesse tegens der Lane over; also alst metter Graft begrepen is. Ende in die Haven, den halven stroom toe in 't Ye, en de voorts streckende in 't Ye, langhes den Dycke Oostwaards, vyftigh roeden buiten de Wintmolen, die haer Willem van Outshoorne van onsen wegen maken dede.

Wagenaar heldert dezen brief op, daar hij zegt. Wij zien er uit:

I. Dat de stad in de veertiende eeuw, nog maar ééne gracht had, die geene andere dan de Oude- en Nieuwezijds-Voorburgwal kan geweest zijn; en, nadat de Achterburgwallen gegraven, of onder de vrijheid der stad betrokken waren, de oude gracht genoemd werd, krijgende de Achterburgwallen den naam van nieuwe Gracht.

II. De straat, die oudtijds de Nesse en Grimnesse of Grimmenesse genoemd werd en thans nog de Nes heet, was weleer een stuk laag land, waterig en met biezen bezet. Het blijkt, dat het zuidelijk gedeelte der Nes, naar de Grimmenessesluis toe, zoo gesteld was. Het Noordelijk gedeelte van ouds Gansoirde genaamd, en zich tot aan den Middeldam uitstrekkende, schijnt nog hooger gelegen te hebben. Zulk laag land lag er meer langs den Amstel, en droeg gemeenlijk, den naam van Nes. De zuidelijke vrijheidspalen der stad hebben zich derhalve, tot aan het einde der Nes, bij de plaats, waar sedert de Grimmenessesluis gelegd is, uitgestrekt.

III. Wanneer wij nu, van hier naar het Westen voortgaan, zullen de Westelijke Vrijheidspalen gemakkelijk te ontdekken zijn. Het is waar, dat wij niet naauwkeurig weten, waar Ysbrandts Land, en de Laan in hetzelve, gelegen heeft; maar die Laan lag tegen over de Nes. Wij kunnen ze, derhalve, nergens anders dan in de Kalverstraat, of weinig Westelijker zoeken; mits blijvende binnen den Nieuwezijds-Voorburgwal.

De uyteren egge of uiterste kant van deze Laan was de uiterste paal der Stads Vrijheid aan deze zijde. Doch Ysbrand en zijn Land, welke echter ook hieromtrent moeten gelegen hebben, zijn mij geheel onbekend. De Zydwynde (Zydwinde), aan welke dit land schijnt gepaald te hebben, waarschijnlijk de dijk, die hier het Amstelwater keerde, of tot eene landscheiding, tusschen Ouder- en Nieuwer-Amstel plagt te strekken. Immers, dat het woord Zydwinde, in de beteekenis van Landscheiding of waterkeering dikwijls voorkomt, kunnen verscheidene oude brieven getuigen.

IV. Van het Westen naar het Noorden voortgaande, is de uiterste grenspaal der Stads Vrijheid, aan de Noordzijde, het groote Godshuis Land, hetwelk allerwaarschijnlijkst beteekent groote Godshuis, de Oude Kerk, welker kerkmeesters, in de oudste tijden, den naam van Godshuis-Beraders droegen. Dit Godshuis was thans het grootste van de stad, *) en zal waarschijnlijk een stuk lands bezeten hebben, dat zich noordwaarts van de Kerk af, achter de tegenwoordige Warmoesstraat heen, naar den kant van het Kamperhoofd uitstrekte. Men vermoedt, dat dit land, omtrent dezen tijd, tot moestuinen verhuurd geweest is, en dat de naaste straat hiervan den naam van Warmoesstraat gekregen heeft. — Meer Zuidwaarts, naar den Middeldam toe, droeg zij van ouds den naam van Kerkstraat, en in de vijftiende en zestiende eeuw ook dien van de Oude-Zijds-Kerkstraat.

V. De Oostelijke palen der poorte of stad waren Jans Witten Hofstede, ofschoon men niet met zekerheid kan bepalen waar die Hofstede was gelegen, is het echter waarschijnlijk, dat dit geweest zij tusschen den Oudezijds-Voorburgwal en Warmoesstraat. Wie *Jan Witten* geweest zij, is onbekend. De toenmalige vrijheid der stad te lande bepaalde zich, (naar hare tegenwoordige gelegenheid) van het Kamperhoofd, langs de westzijde van den Oudezijds-Voorburgwal, tot aan den Grimburgwal; van daar,

*) Wij mogen niet verzuimen hier aan te teekenen, dat Amsterdam in het jaar 1334 in huizen en ingezetenen sterk was toegenomen, waardoor zij (tot hiertoe onder het Kerspel van de Oude Kerk begrepen) haar eigen Kerspel en Priester kreeg. Ook moet de Stad, weinige jaren later, eene openbare school hebben bezeten, welke waarschijnlijk aan de Oude Kerk behoorde, en waaruit blijkt, dat onze voorvaderen, toen reeds ijverden om kunsten en wetenschappen aan te kweeken.

over de Langebrug en achter de Begijnen, totaan den Nieuwezijds-Voorburgwal, en langs de oostzijde tot bij de oude Haarlemmersluis.

VI. Doch te water werd de Stads-Vrijheid bepaald, uit de Haven, of het Damrak, in het Y, ten halven stroom, dat is, tot op den halven afstand, tusschen de stad en de overzijde van den Ykant. Voorts oostwaarts langs den dijk, dat is langs den Zeedijk, (die thans binnen de stad ligt en nog dien naam draagt) vijftig roeden buiten den windmolen van Heere *Willem van Oudshoorn*, die op of aan den Zeedijk, op eene plaats, welke sedert in de stad getrokken is, zal gestaan hebben, en buiten welken molen, Ywaarts, Stads-Vrijheid zich vijftig roeden uitstrekte. Het is zeer te vermoeden, dat de gelegenheid van dezen molen aangeduid wordt door de Molensteeg op den Zeedijk, die van ouds een toegang tot denzelven zal geweest zijn. Indien deze molen over de Molensteeg heeft gestaan, dan zal de lengte van vijftig roeden ons niet verder brengen, dan tot op de hoogte van de Waterpoortsteeg, alwaar de Stads-Vrijheid in het jaar 1342 aan deze zijde zich bepaalde.

Graaf *Willem* IV, die zoo veel tot den bloei en luister van Amsterdam had gedaan, vermogt dit heilzame werk niet uit te breiden, aangezien hij, ten jare 1345, op een' togt tegen de Vriezen *) sneuvelde. Zijne oudste zuster, Vrouwe *Margaretha*, gemalin van Keizer *Lodewijk* V, hem in het Grafelijk bewind opvolgende, was Amsterdam niet minder genegen, blijkens hare belofte: »dat zij die stad nimmer scheiden zoude van de Grafelijkheid van Holland, maar ten eeuwigen jare daaraan verbonden zoude laten." Ook bevestigde zij al de handvesten, die den Poorteren van Amsterdam, door hare voorzaten, de Graven van Holland, later gegeven waren.

Omtrent dezen tijd bleek het, dat Amsterdam — hetwelk sinds lang eene eigene regering had — deszelfs voortdurend heil in den koophandel zocht. De regering, van welke sedert den jare 1333 met zekerheid gewag wordt gemaakt, †) was ook zoo kloek,

*) *Wagenaar* zegt, dat deGraaf allerwaarschijnlijkst door de Amsterdammers met schepen is bijgestaan.

†) De eerste volledige benoeming van vier Amsterdamsche Burgemeesters vond plaats omtrent het jaar 1357. Deze waren: *Jan Dier*, *Paulus Jansen*, *Gijsbert Swickers* en *Roemer Arend van den Anxter*.

dat zij voor hare stad al meerdere en meerdere tolvrijheden wist te bedingen, zoodat Amsterdam, omtrent het jaar 1353, onder de vrije Hollandsche steden werd geteld. — Doch, op voorspoed volgt wel eens tegenspoed. Dit ondervond ook Amsterdam door een' rampzaligen twist, ontstaan tusschen Vrouwe *Margaretha* en haren tweeden zoon, Hertog *Willem* V. — Wij bedoelen de bloedige tweespalt tusschen de Hoekschen en Kabeljaauwschen, die omtrent anderhalve eeuw duurde, en waarin ook Amsterdam diep was gemengd.

Vrouwe *Margaretha*, de regering over Holland in September 1346 aan haren tweeden zoon *Willem* V, voorwaardelijk afgestaan hebbende, vertrok naar Henegouwen. — Deze voorwaarde bestond daarin, dat *Willem* jaarlijks aan zijne moeder de som van tien duizend oude schilden, uit de inkomsten der afgestane landen zoude uitkeeren. Doch *Willem*, veel gezags en vrienden in Holland verkregen hebbende en steunende op zijnen aanhang, bleef nalatig in het voldoen der overeenkomst, noodzakende ten laatste zijne moeder tot het afstaan van het graafschap Holland, Zeeland en Vriesland.

De gevolgen van dezen twist, die, zoo als wij boven zeiden, anderhalve eeuw duurde, waren allerrampzaligst. *Wagenaar* zegt: »Het was bij geen bestormen en vernielen van huizen en sloten gebleven; maar het land was met roof en brand, met vechten, vangen en doodslaan vervuld." — Wij willen hieromtrent niet in het breede treden, als behoorende deze gebeurtenis tot de Vaderlandsche Geschiedenis, werwaarts wij onze weetgierige lezers verwijzen.

Alleen dient gezegd, dat vele edelen en steden zich partij stelden in dezen twist, welke, wel verre van door den dood van moeder en zoon op te houden, van toen aan niet minder hevig brandde. Men onderscheidde de partijen door de benaming van Hoekschen en Kabeljaauwschen. De eersten sprongen voor de moeder, de tweeden voor den zoon in de bres. De stad koos partij voor den zoon, en behoorde alzoo tot de Hoekschen, hetgeen haar bevoorregtte. Want Hertog *Willem*, door den dood zijner moeder, met welke hij eindelijk was verzoend, in het gerust bezit des lands gesteld zijnde, bevlijtigde zich om de

steden, die hem in den verzoenden binnenlandschen oorlog met geld en volk, boven verpligting gediend hadden, op velerlei wijze genoegen te geven. Onze stad door *Willem* zijne lieve stede geheeten, stond daarbij geenszins op den achtergrond. Het handhaven van verkregene en het schenken van nieuwe voorregten, ontheffing van lasten, en het vernietigen van geldelijke en andere verbindtenissen van Amsterdam, jegens andere steden, waren de vruchten van de bewezene diensten.

Het gerust bezit des lands, waarvan wij zoo even gewaagden, was van korten duur. *Willem* wikkelde zich in oorlog met den Bisschop van Utrecht, dien hij beteugelde; maar geraakte daarna in twist met zijn' broeder, Hertog *Albrecht* van Beijeren, hetgeen Amsterdam weder nieuwe opofferingen kostte, vooral toen *Willem*, uit Engeland, alwaar hij eene poos was geweest, terugkwam, om *Albrecht* voor zijne aanmatiging te straffen. Ofschoon *Willem* dit niet gelukte, daar hij krankzinnig werd, en tot aan zijnen dood — blijkens de Vaderlandsche Geschiedenis — was opgesloten, begrijpt men echter gemakkelijk, dat deze beroeringen Amsterdam veel nadeel toebragten.

Ten gevolge van het gebeurde, werd *Albrecht* van Beijeren, die tot de Hoekschen behoorde, in de voornaamste steden van Holland en Zeeland, en ook te Amsterdam — welligt uit nooddwang, daar de stad de Kabeljaauwsche partij omhelsde — als Ruwaard (rustbewaarder) ingehuldigd. De inhuldiging geschiedde hier ter stede, onder het Schoutschap van *Henric Coppen-Soene;* bij welke gelegenheid de Hertog beloofde, »de landen te zullen regeren met raad, dien hij bij de goede steden daartoe nemen zou, op zulke goede Costumen en Regten, als zijne lieve ouders voortijds het land geregeerd hadden;" enz.

Misschien vraagt hier de opmerkzame lezer: of Amsterdam zich kon verdragen met een' Heer, die deszelfs partij niet was toegedaan? Waarop wij antwoorden: dat de stad haar grootst belang (den koophandel) steeds op het oog hield, en daarom, in plaats van te twisten, den vrede zocht. Zij bevredigde zich dan ook met den Ruwaard, zelfs zoo verre, dat hij geene verandering in de regering maakte. Alleenlijk ontving hij later om gerezene geschillen. eene geldboete van de stad. Wij willen

hierbij voegen, dat de stad, in volgende tijden, steeds haar belang raadpleegde, en niet gemakkelijk van de eene partij tot de andere overging; hetgeen als eene der voornaamste oorzaken mag worden beschouwd, waarom zij zich, in lateren tijd, zoo lang hield aan de Spaansche zijde, waarop wij nader zullen terugkomen.

Gedurende het oppergezag des Ruwaards, ofschoon de Hoeksche partij boven dreef, zat de stad, steeds werkzaam om haren koophandel uit te breiden, niet stil. Zij had zich van tijd tot tijd weten vrij te koopen van de tollen, hier en daar door bijzondere Heeren binnen 's lands geheven, en verkreeg, hetgeen het gewigtigst is, vrijheid van handel in Zweden en Denemarken. Dit voorregt, waarbij voornamelijk moet worden geteld de handel op Schoonen, (een landschap in Zweden) had onze stad, benevens andere steden verworven, omdat men *Albert*, Koning van Zweden, in zijn betwist gezag had helpen handhaven. Uit een' der gunstbrieven, dit ten gevolge uitgegeven, zien wij, dat Amsterdam destijds een' belangrijken handel op Zweden en Denemarken, vooral op Schoonen dreef.

Daarenboven meldt een geloofwaardig schrijver, aangaande den handel der Amsterdammers:

»De Oostersche waren, die hun uit zee gebragt werden, verzonden zij weêr, langs den Amstel en andere binnenwateren, die daarmede gemeenschap hebben, door geheel Holland en het Sticht van Utrecht, en zoo ook over het Y naar Waterland, waar hun al vroeg tolvrijheid verleend was; ook bragten zij om dezen tijd, granen, hout, ijzer, bier, haring, enz. over de Zuiderzee naar Deventer en Zwolle. Het Hamburger bier en andere goederen, werd door hen, langs de Schelde, naar Braband en Vlaanderen gevoerd."

Voegt men hierbij, dat Amsterdam omtrent dienzelfden tijd in het Hanzeverbond *) opgenomen, en bij dat verbond als eene stem hebbende stad erkend werd, zoo zal men moeten

*) Deze vermaarde Handel-Maatschappij ontstond uit een verbond (Hansa), hetwelk de steden Lubek en Hamburg, in 1211, ter beveiliging van haren land- en zeehandel oprigtten, en waartoe, bij afwisseling, van zestig tot tachtig steden behoorden.

toestemmen, dat de stad toen reeds voorspelde wat zij eenmaal zoude zijn; te weten, eene der voornaamste koopsteden van de wereld!

Toenemende in vermogen en aanzien, kon zij dan ook gemakkelijker dan te voren handen aan het werk slaan, tot het stichten van geestelijke en andere gebouwen. Dit nam dan ook in deze eeuw belangrijk toe. De Kapel der Heilige Stede, thans de Nieuwezijds Kapel, bestond reeds. Wij lezen bij *Wagenaar*, omtrent het destijds toenemen der gebouwen: »Ook was er een Gasthuis, waarschijnlijk het Heilige Geest- of St. Elisabeths Gasthuis, *) op de plaats, (nu den Dam) alzoo hetzelve, in later tijd, toen er meer gasthuizen kwamen, het oude gasthuis plagt genoemd te worden. Het schijnt zelfs, dat dit gasthuis, te dezen tijde, reeds eenig aanmerkelijk vermogen had, alzoo het, in het jaar 1371, het onderhoud op zich nam van den Heiligen Weg, die van den Amstel bij de Heilige Stede, tot heel aan Slooten liep, en, bij een' Schepenen-Brief van den 29sten December des gemelden jaars, door de *Provisoors en bewaarder der Heilige Stede, aan het Gasthuis opgedragen werd.*"

Nog verder blijkt te dezen tijde de bloei van Amsterdam, daar Hertog *Albert* besloot en toestond, »om menige trouwe dienst, die de ingezetenen hem gedaan hadden en nog doen mogten, de vrijheid der stad te vermeerderen met honderd gaarden buiten de vorige vrijheid; elk, die binnen deze honderd gaarden of roeden woonde, het zelfde regt en de zelfde vrijheid gevende, die de inwoners der stad tot hiertoe gehad hadden."— Maar ook het vermogen der stad, om hare regten te handhaven, blonk reeds te dier tijd. Vooral te water maakte zij zich gevreesd voor hare benijders, gewigtig voor haren bondgenoot, den Koning van Denemarken! In één woord, alles werd, voor zoo verre 's menschen vermogen reikt, aangewend tot groei en bloei der stad, welke reeds vóór het jaar 1400, blijkens deze afbeelding, eene belangwekkende vertooning maakte. — Te regt zingt onze *Nicolaas Simon van Winter:*

*) Dit Gasthuis heeft later gestrekt tot vergrooting van het oude stadhuis; waarschijnlijk tot het aanleggen van de vierschaar; of naar anderen, tot eene plaats voor gevangenen.

Toen verscheen aan Amstels boorden
Zeevaardij, die praam en schuit
Straks hervormde in smak en hoeker,
En door hulp van eerbren woeker
Zond ze alom haar kielen uit.
In 't Hanzeeverbond getreden,
Steeg haar aanzien met haar magt.
Voorspoed bragt haar telkens kracht,
Bragt den rijkdom in de steden.

III.

LOTGEVALLEN VAN AMSTERDAM GEDURENDE DE VERDERE REGERING VAN ALBRECHT VAN BEIJEREN EN NA HET OVERLIJDEN VAN DIEN HERTOG. — ORDONNANTIE OP DE KLEEDING DER SCHUTTERS. — AANTEEKENING BETREFFENDE DE VOORNAAMSTE KLOOSTERS, ENZ.

Sedert Amsterdam met de grafelijkheid van Holland vereenigd geworden was, en zitting verkregen had in de vergadering der edelen en steden van het gewest, scheen de stad te mogen worden aangemerkt als afgescheiden van Amstelland, waartoe zij eertijds behoord had. Hertog *Albrecht* vond echter goed op den vijftienden Maart van het jaar 1387 of 1388, haar eene Handvest, met Amstelland en Gooiland in het gemeen te verleenen, waarover zij zich echter niet had te beklagen, daar hare regten, vrijheden en alles, wat tot heil konde gedijen, alweder werden uitgebreid. *Albrecht* was Amsterdam bijzonder genegen. Hij onthief de stad van het Dordsche stapelregt, ontsloeg haar van het dragen tot de kosten der dijkaadje in de Zijpe, (eenen grooten polder in Westvriesland) en besliste een geschil tusschen Deventer en Amsterdam over den Kotertol, ten voordeele der laatstgenoemde stad, waarvoor hij op zijne beurt de genegenheid der stad ondervond.

Willem, Hertog van Beijeren, overleed in de lente des jaars 1389. *Albrecht*, die Holland tot hiertoe onder den titel van Ruwaard geregeerd had, werd daarop tot Graaf erkend en ook te Amsterdam als zoodanig gehuldigd. Het was bij die gelegenheid, dat de stad hem eene vrijwillige gift van 3000 ponden, (denkelijk een pond vlaamsch à 20 schellingen het stuk) terwijl zij hem verder ondersteunde in een oorlog tegen de

Vriezen; eerst met eenige groote en vijftig kleine schepen; voorts met drie honderd gewapende manschappen, vijf timmerlieden en even zoo veel smeden en metselaars; en later, met het voorschieten van vier duizend Dordrechtsche guldens, en het leveren van ettelijke schepen met meel, en vier groote schepen, in ieder van welke vijf bakovens gemetseld waren.

Het is geen wonder, dat *Albrecht* aan Amsterdam, voor deze belangrijke hulp en die in lateren tijd — bij het uitbarsten van den Arkelschen oorlog — bewezen, zoo lang hij leefde, erkentelijk was. Men kon hem van geene ondankbaarheid beschuldigen, welke, helaas! onze stad in lateren tijd ondervond en misschien nog ondervinden zal!

Albrecht bezegelde, tot aan het eind zijns levens, zijne genegenheid jegens de stad. Hij bezorgde haar vergoeding voor de opofferingen, gedurende den oorlog met Vriesland; ontsloeg haar van den Goudschen tol; beveiligde hare scheepvaart langs de Zuiderzee; vermeerderde hare renten en pachten; zorgde voor eene vrije scheepvaart van en naar Amsterdam, en gaf groot gezag en klem aan deszelfs regering.

Het was op den 12 December 1404, dat Graaf *Albrecht* overleed, nadat hij gedurende zes en veertig jaren, eerst als Ruwaard en daarna als Graaf geregeerd had. Hij werd opgevolgd door zijn' zoon *Willem* IV.

Deze Graaf bevestigde bij en na zijne inhuldiging, die ook in Amsterdam plaats vond, al de privilegiën, dier stad weleer geschonken. Doch naauwelijks was hij ingehuldigd, of er ontstonden inlandsche oneenigheden. De Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten, sedert eenigen tijd smeulende, ontvlamden weder, hetgeen te Amsterdam geene geringe opschudding baarde. Een Priester, met name *Willem Bruinszoon*, werd in een' oploop, in den omtrek van de Oude Kerk, van kant geholpen. *Jan Nottaard*, Schout der stad, benevens twee andere voorname burgers, van de Kabeljaauwsche zijde, aan deze misdaad schuldig verklaard, werden daarna onthalsd en hunnen vrienden dood te huis gezonden.

Deze oneenigheden beletteden echter *Willem* niet den Ar-

kelschen oorlog voort te zetten. Hij vond daartoe krachtdadige hulp in Amsterdam, waarschijnlijk in de hoop, dat daaruit weder voorregten zouden worden geboren, hetgeen zich bevestigde, doordien het regt van het begeven van ambten, te voren aan de Graven en derzelver dienaars behoorende, voortaan aan de Wethouders der stad werd afgestaan.

Meerdere voorregten aan Amsterdam verleend na het bevredigen van den Arkelschen en het voortzetten van den Gelderschen oorlog, zouden wij hier opsommen, indien dit noodzakelijk ware, om onze lezers van het aanzien en den aanwas der stad te overtuigen. Wij willen er alleen, ten bewijze van de toenemende scheepvaart en den koophandel *) bijvoegen, dat Amsterdam omtrent den jare 1413, op eigene kosten, en vermoedelijk onder Hoofdlieden, door de stad zelve aangesteld, krijgsvolk geworven en bezoldigd, en oorlogsschepen uitgerust heeft, om de Oostvriesche zeeschuimers, die den handel zeer belemmerden, te helpen bedwingen.

Thans aan het einde der regering van *Willem* IV gekomen zijnde, willen wij, alvorens tot zijn' opvolger over te gaan, hier nog vermelden, dat ten jare 1413 Burgemeesters waren, *Herwig Andriesz. Tyman Sael, Tydeman Hendrik Dirksz. van der Schelling* en *Jan Beth Willemsz.* Deze bewilligden in de verhuring, die de oude schutters deden van den wijntap en de visscherij, en stonden daarenboven toe, om de huurpenningen te doen rijzen, dat de huurders van de visscherij in het Gouden Water (den Amstel) binnen en buiten de stad vrij zouden zijn van Heirvaart. Ook werd eene nieuwe ordonnantie gemaakt op de kleeding der schutters, waarbij bevolen werd, dat ieder schutter, het eene jaar een' rok, tabbaard of

*) Veel andere zaken bewijzen den bloei van Amsterdam; als de weverij van lakens en andere wollen stoffen, eene der oudste neringen alhier. Het geregt der stad was reeds in het jaar 1411 gemagtigd, om jaarlijks op goeden Vrijdag, vier of vijf waardijns, of opzigters en keurmeesters der lakennering te kiezen; waaruit af te nemen is, dat de lakennering toen reeds alhier heeft gebloeid. Omtrent het jaar 1592 bestond er een staalhof voor lakens in de Staalstraat, en later eene zijdehal, waar de zijde, ruw en geverwd, gewogen en gekeurd werd; benevens eene saaihal: dienende aanvankelijk tot eene vent- en beleenhal van saai en lakens; en later tot het keuren van geverwde wollen stoffen.

vlieger, en het andere jaar eene kaproen moest maken. — Men bemerkt uit schilderijen van vroegeren tijd, dat de kleeding der schutterij verschilde, zoo wel in vorm als kleur. Soms vertoont men de handboogschutters in het zwart, en dan weder in het bruin; terwijl de voetboogschutters wel eens worden afgebeeld in een kleed, groen aan de regter- en rood aan de linkerzijde. Een ander onderscheid vond men in de kleedij der Poorters, die, als zij op Sacramentsdag optrokken, een pallure of wapenrok, half wit en half rood droegen; alhoewel zij zich niet aan dezelfde kleur hielden, en meestal jaarlijks van rood en wit, blaauw en wit, of groen en wit verwisselden.

Naauwelijks dertien jaren stond Amsterdam onder het bewind van *Willem* IV, alzoo de Graaf in Bloeimaand van het jaar 1417 overleed, na alvorens Amsterdam te hebben doen beloven, dat zij zijne eenige dochter *Jacoba*, als Gravin zoude huldigen. Ofschoon het nu niet zeker is, dat zulks zij geschied, blijkt het echter, dat de stad zich hield aan de zijde van Vrouwe *Jacoba*, wier belangrijke lotgevallen in de beschrijving onzes Vaderlands breedvoerig zijn vermeld, waarom wij hiervan kunnen zwijgen. — Wij willen alleen aanstippen, dat haar oom, Hertog *Jan van Beijeren*, haar het bewind misgunde en betwistte. Deze zich tot Ruwaard hebbende weten te verheffen, eigende zich vervolgens, door toedoen van Keizer *Sigismundus*, den naam van Graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen aan, en wist — ondanks eene schijnbare verzoening, waarbij bepaald werd, dat Hertog *Jan van Braband* en zijne gemalin *Jacoba* ter eener, en Hertog *Jan van Beijeren* ter andere zijde, de landen vijf jaren achtereen gemeenschappelijk zouden regeren, — Amsterdam onder zijn gezag te krijgen.

Wagenaar teekent aan, dat de Graaf willekeurig de regering veranderd hebbende, benevens anderen tot Burgemeester aanstelde *Dirk van Holland,* die een vermogend man schijnt geweest te zijn; want met verlof des Hertogs stichtte deze Burgemeester, uit eigene goederen, een Gasthuis tegenover de Heilige Stede, omtrent de plaats van het tegenwoordige Burgerweeshuis; ook rigtte hij een altaar op in de Nieuwe Parochie-Kerk der Lieve Vrouwe, welke kerk nog de Nieuwe

Bl. 27.

EERSTE STADHUIS OP DEN DAM.

Kerk heet, en ten jare 1414 door *Willem Eggert*, Heer van Purmerende, was aangelegd geworden..

Ook gedurende de heerschappij van dezen Hertog, had Amsterdam, welke sinds het jaar 1419 zijne zijde hield, met vijandelijke en andere rampen te worstelen.

De steden Utrecht en Amersfoort zich met de Hoekschen verbonden hebbende, om den Hertog en de steden, aan hem verbonden, afbreuk te doen, kwamen voor de stad, waardoor zij groot gevaar liep te worden overrompeld, dat nogtans werd verhoed, alhoewel die van Utrecht veel buit maakten, en meer dan twee honderd gevangenen medevoerden. Eene tweede ramp, de eerste ver overtreffende, benaauwde haar op Zondag, den drie en twintigsten April 1421, door het ontstaan van eenen brand, die meer dan een derde gedeelte der stad verslond. Deze brand woedde van de Nieuwe Kerk, langs het Stadhuis, door de Kalverstraat, tot aan de Bindwijkerpoort, (waar nu de Ossensluis ligt) vernielende dus de voornaamste gebouwen, als de gemelde Kerk, het Stadhuis, het H. Geest-Gasthuis, de kapel der Heilige Stede, het Begijnhof met deszelfs Kapel, en een aanzienlijk getal andere gebouwen en woningen.

Dit lezende moet men zich verwonderen, dat de stad den moed behield, om aan deze vernielende ramp het hoofd te bieden, en echter is dit zoo. Zij ging steeds vooruit, ondanks moeijelijke geschillen, zoo wel buiten als binnen het land; ondanks de opofferingen, om zich op Utrecht te wreken, en toonde bij het overlijden van *Jan van Beijeren*, die den eersten Januarij des jaars 1425 stierf, dat zij hare regten wist te verdedigen.

Reeds meermalen gewag hebbende gemaakt van een Stadhuis zonder te melden, waar en wanneer het werd gesticht, willen wij er hier een oogenblik bij stil staan.

Zeker is het, dat er in het begin der vijftiende eeuw een Stadhuis in de gedaante zoo als het zich hier vertoont, op den Dam stond. — Aangaande de standplaats van het eerste, (Stedehuis genoemd) en den juisten tijd, wanneer het is getimmerd,

verschillen onze geschiedschrijvers. Vermoedelijk stond het in de Kapelsteeg, nabij de Olofspoort, die in 1618 is afgebroken.

Na den dood van *Jan van Beijeren* werd *Jan van Braband* als Graaf te Amsterdam ingehuldigd, en Hertog *Filips van Bourgondië* aldaar als Ruwaard erkend.

Deze Ruwaard kostte de stad duur. Bij herhaling deed hij eene bede *) van eenige duizende schilden à 15 stuivers, waaraan men zich niet kon onttrekken, en vorderde in alle opzigten hulp tot den krijg, dien hij thans en in het vervolg voerde. Ook gelukte het den Ruwaard, Vrouwe *Jacoba*, zijnde inmiddels haar gemaal, Hertog *Jan van Braband*, gestorven, als bij verdrag te noodzaken, hem als erfgenaam harer landen te erkennen en hare regering genoegzaam aan hem af te staan. Dit verdrag werd den derden Julij des jaars 1428 te Delft gesloten, waarop Amsterdam den eed van getrouwheid aan Hertog *Filips* deed.

Doch deze *Filips* kwam Amsterdam, hetgeen wij zoo even zeiden, duur te staan. Heerschzuchtig van aard zijnde, voerde hij bij afwisseling oorlog met den Koning van Frankrijk en Engeland, waaruit men kan besluiten, wat de stad daartoe moest bijdragen, hoeveel hare zeevaardij daardoor te lijden had. En, of dit niet genoeg ware, ontstond er daarenboven een oorlog tusschen Holland en de koopsteden langs de Oostzee. Daar nu Amsterdam, sterker dan eenige andere Hollandsche stad, op de Oostzee handelde, spreekt het van zelf, dat het daarbij het meest moest lijden. De schade, welke het daarbij ten jare 1437 leed, wordt geschat op 50,000 goudguldens. — En ondanks dit alles liet de stad Amsterdam zich gelden.

Zij zond ten jare 1440 *Jan Heineszoon*, Schout; *Jan Klaasz.* Burgemeester van Amsterdam, benevens nog vier aanzienlijke

---

*) Ook de vorige Heeren en Graven hadden reeds dikwijls beden (dat is vragen om onderstand, hetzij in geld, goed, oorlogsbehoeften, manschappen en hetgeen men verder noodig mogt hebben) aan de stad gedaan en van haar verkregen. — *Van Wijn* zegt: Het was een staatsregel bij de Nederlanders, dat een vrij man door niemand dan door zich zelven mogt geschat worden. Bidden (eene bede), dat is naar den spreektrant van dien tijd verzoeken om geldelijken bijstand, stond van ouds den Landsheeren vrij, gelasten mogten zij wettiglijk niet.

burgers met eene vloot naar de Oostzee, om een verdrag te bewerken, waardoor te Koppenhagen een driejarig bestand werd gesloten, dat het geledene ruim vergoedde, te meer daar zij in 1443 van *Christoffel*, Koning van Denemarken, vrijheid verkreeg om in Noorwegen handel te drijven. Wij mogen hier ook niet verzwijgen, dat Amsterdam, gedurende den oorlog langs de Oostzee, drie en twintig schepen van Pruissen en Lijfland veroverde, die in Zeeland, alwaar men den buit verdeelde, werden opgebragt. — Zij verwekte toen reeds zoo veel ontzag op Zee, dat men op den mast der schepen een' bezem voerde, ten zinnebeeld, dat men de zee wilde schoon vegen. — Van daar het versje.

d' Amstellanders kregen tot hun loon,
Dat zij veegden met den bezem schoon,
Al des vijands schepen van de Zee,
En bragten die gevangen op hun Ree.

Het veroveren dier schepen en het vernieuwen der twisten, tusschen Hoeksch- en Kabeljaauwsgezinden, verwekten weder zorg en onheil. *Isabel*, Hertogin van Bourgondië, die de Nederlanden, bij afwezendheid van haar' gemaal regeerde, nam het nemen der schepen euvel op, en vorderde uitkeering van het veroverde; terwijl men in de stad oproer kreeg over de keuze der regering, die destijds door de Kabeljaauwschen werd bekleed, en die men door de tegenovergestelde partij wilde zien vervangen.

Wagenaar meldt aangaande dit oproer, ten jare 1444 uitgebarsten, het volgende: »Beide partijen ijverden om een' aanhang te verkrijgen uit de burgerij. Men hield afzonderlijke vergaderingen. En eerlang raakte de gemoederen zoo zeer aan het gisten, dat de klokken getrokken werden, en het graauw en de burgers alomme op de been kwamen. Schout *Klaas de Grebber* werd geweldig aangevallen, en iemand, die ondernam de menigte met woorden tot bedaren te brengen, in het heetst van het oproer doodgeslagen. Een Priester, zich met het Sacrament op straat en onder den hoop begeven hebbende, was naauwelijks in staat, om het graauw een weinig tot bedaren te brengen. Vier en dertig personen, die naar men het in den

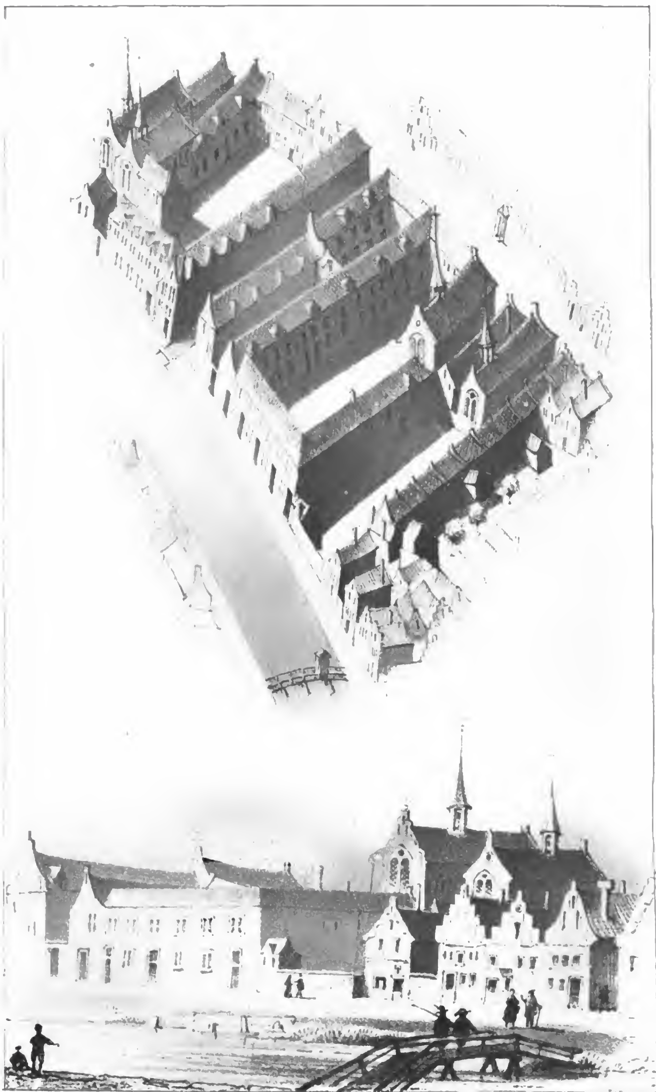
Haag begreep, deel aan het oproer gehad hadden, werden voor het hof gedagvaard."

Doch het bleef hier niet bij. *Reinoud* en *Gijsbrecht van Brederode*, door hulp der Hoeksche partij, met een groot getal gewapende manschappen bij nacht de stad ingetrokken zijnde, werden de Kabeljaauwsche regenten onverhoeds overvallen en ter stad uitgejaagd, hetgeen ten gevolge had, dat de wethouderschap werd veranderd, en uit Hoekschen zamengesteld. Maar, naauwelijks was dit ter ooren gekomen van Hertog *Filips*, of hij toog, hoogst verbolgen, aan het hoofd van eene gewapende magt naar de stad, met oogmerk om de Kabeljaauwsche regering te herstellen, hetgeen dan ook weldra gebeurde, alzoo de Hoeksche regering uit de stad gedreven en met zware geldboeten gestraft werd.

Ware dit zoo voortgegaan, dan voorzeker zou de stad Amsterdam nader bij haren val dan bij haren bloei geweest zijn. De voornaamste bewoners zagen dit in, en zoo kwamen beide partijen, ware het niet tot eene volkomene, dan toch tot eene aanvankelijke verzoening.

De oorlog, tusschen *Filips* en de Gentenaars inmiddels uitgebarsten, was in de gevolgen alweder voordeelig ten aanzien van de stad Amsterdam. Zij verkreeg voor de gelden en manschappen, daartoe verstrekt, nieuwe privilegiën, welke steeds hare grootheid moesten doen toenemen. Het ging haar, om zoo te spreken, een' geruimen tijd wel. Ja, de zon van voorspoed bestraalde haar meer en meer, en voorspelde een' staat van heil, dien men echter nog niet mogt beleven; want de noodlottige nacht tusschen den drie en vier en twintigsten Mei, des jaars 1452 dompelde de stad in diepe ellende, door het uitbarsten van een' brand, waardoor wel drie vierde gedeelten van de huizen en gebouwen in asch en puin verkeerden.

De Poort, de Torens en de Bolwerken, waren naar den kant van Utrecht vernield, benevens het Stadhuis, verscheidene Kerken en eene groote menigte koopmansgoederen, die meer waardig geschat werden, dan de verbrande huizen. — Tot vergoeding der schade verkreeg de stad vrijverklaring van haar aandeel in de tienjarige bede, blijkens een' eigenhandigen

Bl. 31.

ST. MARGARETHA KLOOSTER EN ST. PIETERS KAPEL.

brief van Hertog *Filips*, waarin hij Amsterdam de voornaamste koopstad van Holland *) noemde.

Gelijk schepelingen in opene zee, na het woeden van een' orkaan, die hun schip roer- en masteloos sloeg, handen uit de mouwen steken, om het vaartuig te behouden, zoo sloegen Amstels ingezetenen handen aan het werk, om de stad te herbouwen, welke hun schier door de vlammen was ontweldigd.

Na de verkregene ontheffing van lasten, onder voorwaarde, dat de stad ten minste aan twee zijden met steenen muren zoude worden omringd, ging men met onvergelijkelijken moed en ijver aan het werk, en wel allereerst naar den kant van Utrecht, dewijl die stad het toen met de Hoekschen hield, en Utrecht Amsterdam nijdig was. Doch de bemuring kwam niet tot stand, en bleef nog wel dertig jaren achterwege. De stad werd slechts omringd met eene gracht en aarden wallen of vesten, die met boomen werden beplant.

Een klein uitstapje zal hier niet ongepast zijn. —Amsterdam sinds jaren in en om hare wallen eenige Kloosters en geestelijke gestichten tellende, was thans van dezelve rijkelijk voorzien en kreeg er meer. Men vindt de Kloosters †) van dezen en lateren tijd afgebeeld in *Wagenaar's* beschrijving van Amsterdam. Zij zijn:

Het St. Margaretha-Klooster en St. Peters-Kapel. Deze stonden in de Nes. — Ten jare 1425 werd door *Geertruij Splinters* een gedeelte van den grond van het St. Margaretha's-Klooster aan de nonnen opgedragen.

*) Men wil dat Amsterdam, omtrent dien tijd, met ruim twee honderd schepen handel dreef. Ook was toen de lastaadje, (de Geldersche Kade) een stuk voorland, buitendijks, bezet met scheepswerven, waarop allerlei vaartuigen gebouwd werden.

†) De oorzaak waarom er in de Nes, zoo veel kloosters zijn geweest, wordt opgelost door *Wagenaar*, bij wien wij lezen: »De kloosterlingen hebben waarschijnlijk den lagen en waterachtigen grond dezer plaats gekozen, omdat dezelve onkostbaar en het gemakkelijkst te bekomen was, en welligt ook, omdat de andere ledige erven der stad reeds met een genoegzaam getal kloosters bezet waren, toen de meeste kloosters in de Nes werden aangelegd.

De St. Maria-Magdalena- en St. Barbara's-Kloosters. — Tusschen de gemelde kloosters liep eene steeg, die aan beide gemeen was, en in de Nes met eene poort gesloten werd. De Burgemeesters *Hugo Heymansz.*, *Harman Harmansz.*, *Claas Jansz. Boel* en *Jonge Jacob de Verwer* kwamen, in 1431, met de bestuurders van gemelde kloosters overeen, dat men dergelijke poort aan den burgwal maken, en de steeg, nu de Barberstraat, niet betimmeren zou. — Deze gestichten, zijn later in burgerwoningen hervormd. — Van een dezer kloosters vinden wij aangeteekend, dat de nonnen, die hetzelve bewoonden, gehouden waren het lijnwaad, dat tot de Oude Kerk behoorde, te wasschen en te bleeken, waarvoor haar jaarlijks twintig gulden waren toegelegd.

Het Cellebroeders-Klooster. Men weet niet, wanneer dit klooster is gesticht; doch het bestond reeds in 1440. De plaats, welke het besloeg, was die, waar men nu de huizen in de wijde Lombardsteeg ziet. De kloosterlingen hielden zich meest bezig, met het oppassen van hen, die door besmettelijke ziekten aangetast waren, en stonden bekend onder den naam van de Broedertgens, die om brood vragen.

Het St. Clara's-Klooster, in 1414 gelegen in de Nes, en later vervangen door woonhuizen en eene suikerbakkerij, is thans vervangen door een' bij-schouwburg (het Salon des Variétés.)

Het St Maria-Klooster, beslaande een gedeelte van de Langebrugsteeg. Het is later geheel tot burgerwoningen ingerigt. De kloosterkerk alleen, die aan het Rokin stond, op den hoek van het Stijfsel- of Kalfsvels-Steegje, werd wel zeer verbouwd, doch was nog langen tijd zeer kennelijk. De laatste overblijfselen dezer Kerk, bestaande in de bindten en het dakwerk, zijn door een' brand, in den nacht van 7 tot 8 Januarij 1842, vernield.

Het Nieuwe Nonnen-Klooster, genaamd Ter Lelien, aan St. Denys of Dionisius toegewijd, is vervangen geworden door het Gasthuis-Hof. Het gesticht was door den Achterburgwal gescheiden van

Het oude Nonnen-Klooster, genoemd Marienkamp, vervangen door het Gasthuis en Oude-mannenhuis.

Nevens den tuin van het Oude Nonnen-Klooster, ter plaatse waar thans het Oude-Zijds Heeren-Logement staat, was eene werf, *de Schafferij* (stads-timmertuin) genoemd, die zich vereenigde met den tuin van dit Klooster. Op deze werf werden baardsen (oorlogsvaartuigen) getimmerd.

Het S^t^. Agnieten-Klooster, sedert de Hervorming ten deele ingerigt tot de stads Doorluchtige School. — In het bovenste gedeelte van dit gebouw was eertijds de stads-Bibliotheek, onlangs verplaatst in het Paleis van Justitie. — De Agnietenstraat ontleend haren naam van dit Klooster.

Het S^t^. Margaretha- of Catharina-Klooster, gelegen naast het vorige, moet reeds voor het jaar 1414 gesticht geweest zijn, en schijnt in het eerst gemeenlijk S^t^. Catharynen, naderhand Margarethen-Klooster genoemd te wezen, onder welken naam het op de groote kaart van *Cornelis Anthoniszoon* voorkomt. Van dit klooster is niets in wezen gebleven.

Het S^t^. Cecilia-Klooster, was een ruim gebouw, op welks grond naderhand het Prinsenhof is gesticht. De Kloosterkerk is vele jaren tot een kantoor van Convooijen gebruikt geworden, en eerst in 1758 afgebroken. Het Klooster was reeds in het begin der vijftiende eeuw aanwezig, blijkens eenen brief, geschreven in 1437, als gelegen tusschen de twee grachten aan de Oostzijde van de stad.

Het Cellezusters-Klooster, gelegen op den Achterburgwal, tusschen de Boom- en Molensteeg, met een' uitgang op den Zeedijk. — De kloosterlingen, Faly-Susterkyns en Alexius of Cellesusterkyns in oude schriften geheeten, bepaalden zich tot het oppassen van zieken, en namen zoo zeer toe in vermogen, dat het Geregt den Overmannen der timmerlieden en metselaars beval niet te gedoogen, dat hunne gildebroeders iets aan dit Klooster maakten of herstelden. Na het jaar 1578 werd het Klooster tot een kantoor van 's Lands Convooi en daarna tot burgerwoningen ingerigt.

Het Minderbroers-Klooster was het grootste mannenklooster der stad, alzoo het zich van omtrent de Molensteeg tot aan de Barndesteeg uitstrekte, en van achteren aan den Zeedijk en Kloveniers-burgwal tot voorbij de S^t^. Anthonie-spoort uitkwam. In 1462 maakten deze monniken plaats voor eene andere soort van Minderbroeders, *observanten* of *naauwgezetten* geheeten, die voorspraak ten hove van *Karel van Bourgondië* in den Haag hebbende weten te verwerven, tegen den wil der regering, zich alhier wisten in te dringen en te handhaven. De voornaamste dezer broeders was *Jan Brugman,* die door zijne predikatiën veel geruchts heeft gemaakt.

Het Betaniën-Klooster. Dit strekte zich uit van de O. Z. Achterburgwal tot aan de stads-vest, alwaar een toren stond, in de oude afteekeningen der stad bekend onder den naam: *toorn after de bekeerde zondaressen.* Het Klooster werd gesticht tot boetdoening van ondeugende vrouwen. De ingang van de Kerk dezes Kloosters was in de Koestraat. — Het gebouw werd daarna tot eene Latijnsche school, later tot eene herberg en eindelijk tot woonhuizen ingerigt. De naam van dit Klooster is nog in dien van de Bethaniënstraat en Bethaniën-dwarsstraat bewaard gebleven.

De Paulusbroeders, ook Tertianen, gelegen ter plaatse, waar nu de Oude Walen Kerk en S^t^. Joris-Hof wordt gevonden. Ten tijde der Reformatie werd de Kerk van dit Klooster aan de Waalsche Gereformeerden ingeruimd, en het Klooster ingerigt tot een Proveniershuis. De kostgangers of proveniers, uit het Sint Joris-Hof in de Kalverstraat (later het Kistenmakers-pand) werden derwaarts overgebragt, en het verbouwde Klooster kreeg den naam van S^t^. Joris-Hof, welken naam het heeft behouden, alhoewel het thans tot lands-bureaux is ingerigt.

Het S^t^. Urzelen-Klooster, dat in 1596 ten deele tot een spin of vrouwen-tuchthuis, en anderdeels tot een krankzinnigenhuis werd ingerigt.

Het S^t^. Lucia-Klooster, staande ter plaatse, waar later het Burger-Weeshuis is gesticht. Van daar de naam S^t^. Luciënsteeg.

Het Begijnhof, gelegen tusschen de Kalverstraat en den N. Z. Voorburgwal, is een van de oudste geestelijke gebouwen der stad. Het was in 1389 reeds gesticht, werd in 1393 door Hertog *Albrecht* in bescherming genomen en sedert met verscheidene geestelijke voorregten begiftigd. Het wordt nog door Begijnen bewoond.

De geestelijke zusters bepalen zich niet binnen de muren des gestichts. Zij vertoonen zich hier en elders, in geestelijk gewaad, tot vervulling van godsdienstige pligten bij geloofsgenooten, en het onderwijs der kinderen in de geloofsleer.

In de R. C. kerk op het Begijnhof, (alwaar tevens gevonden wordt de Presbyteriaansch Engelsche Kerk) viert men jaarlijks, op den 18den Maart, gedachtenis van het mirakel, betreffende het hoogwaardige Sacrament des altaars. Ook bewaart men aldaar de meeste der geschenken, door Keizer *Maximiliaan* in de Kapel der Heilige Stede (thans de N. Z. Kapel) geofferd, tot erkentenis voor zijne herstelling uit eene zware ziekte, ten jare 1486. De geschenken waren: een gouden beker, kostbare miskleeding, eene zeer groote waskaars, een fraai geschilderd glas, en het kussen, waarop de Keizer in de Kerk had geknield.

Het Nieuwe Clarisse-Klooster. Het stond ter plaatse, alwaar men thans de Latijnsche School en het Huis van Arrest en Justitie, weleer het Rasphuis, ziet.

Het St. Geertruide-Klooster, geheeten Maagdendaal, dat op den Voorburgwal stond en welks kapel zich tot aan de Suikerbakkerssteeg uitstrekte.

Het Reguliers-Klooster buiten de Reguliers-poort *). En

Het Karthuizer-Klooster, gelegen ten jare 1602 buiten de Haarlemmer- of Karthuizer-poort. — Sedert de vergrooting der stad bleef het bekende Karthuizer-kerkhof daarvan over.

---

*) In 1526 werd de oude Reguliers-poort afgebroken, zijnde de derde van dien naam, nu de Waag op de Botermarkt, reeds in de volgende eeuw (1655) met het uitleggen der stad daartoe ingerigt. Ook werd in dit jaar de Ossensluis van steen gemetseld.

Wij zien hieruit, dat Amsterdam reeds vroeg van Kloosters rijkelijk was voorzien *). Ondertusschen verlieten vele kloosterlingen, hetzij omdat ettelijke Kloosters in den jongsten brand waren vernield, of om andere redenen, de stad. Echter keerden zij spoedig weder, behalve de S[t]. Paulus-Broeders, die zich in de stad Hoorn vestigden. Benevens de teruggekomenen verscheen alhier eene andere soort van Minderbroederen, (van welke wij zoo even spraken) *observanten* of naauwgezetten geheeten, die in 1462 zich regten aanmatigden, strijdende met den wil der regering, welke reeds in het jaar 1411 van Hertog *Willem* eene handvest had verkregen, waarbij aan alle kloosterlingen het aankoopen of erven van nieuwe vastigheden uitdrukkelijk verboden was. Onder deze Minderbroeders was er een, die veel geruchts maakte door zijn zonderling en te gelijk ongeoorloofd prediken in een huis, hetwelk hij en de zijnen, ondanks het verbod der regering, hadden betrokken. Deze was de reeds genoemde *Jan Brugman*, wel bekend door het spreekwoord: *hij praat als Brugman.* Het ongemanierd prediken †) van dezen Minderbroeder lokte veel volks ter Kerke, vooral het gemeen, dat hij wist op te winden en dat hem meer en meer aanhing en tot opschudding oversloeg §). Zijn doel, om zich in Amsterdam te vestigen, mogt hem echter niet gelukken, daar wij lezen, dat hij in 1473 te *Nijmegen* is overleden.

Benevens de voormelde Kloosters bestonden er reeds in het begin der 15[de] eeuw hulpbehoevende inrigtingen, onder anderen het

LEPROZENHUIS,

zijnde een der oudste gestichten, waarom wij hier van hetzelve gewagen. Het werd in 1402 buiten de stad, aan den binnenkant van den Zeedijk, naar den Amstel toe, onder den naam van

*) Ook bestonden er reeds vele Kapellen als die van St. Jakob, St. Olof, der Lieve Vrouwe, van St. Elisabeth, der Heilige Stede, van St. Joris en andere, waarover nader zal worden gesproken, voor zoo verre dit noodig zal zijn.

†) Zie *Wagenaar* 1 Deel 3 Boek, op het jaar 1462.

§) Zie Handvesten Bladz. 573.

S[t]. Nicolaas- en S[t]. Anthoniesgasthuis gesticht *), en een paar jaren later ingerigt voor hen, die met het zoogenaamde lazarus behebt waren, sedert welken tijd het den naam kreeg van Leprozenhuis. Er was toen eene kapel aan verbonden, welke in 1566 aan de Gereformeerden, onder den naam van Ziekenkerk, bij slecht weder werd afgestaan, om er te prediken; waarover wij later zullen moeten spreken.

Door de uitlegging der stad in 1593 kwam het gesticht binnen de wallen. Het werd in lateren tijd aanmerkelijk vergroot en verbeterd, en bezat toen belangrijke inkomsten. Tegenwoordig strekt het gebouw tot verblijf voor bejaarde lieden, die er voor eene somme gelds, naar gelang des ouderdoms, levenslang kost en inwoning koopen. Het staat tusschen de S[t]. Anthonies-Breestraat en Houtgracht, aan het plein, tegenover de Synagoge der Portugesche Joden, en bevat een aantal goede schilderstukken van *Arnoldus Boonen*, *Quinkhard*, *van der Myn* en anderen, pronkende meestal in de spreek- en regentenkamers. Het nieuwste is in 1761 geschilderd door *Tibout Regters,* voorstellende vier regenten des gestichts. De zoldering der regentenkamer pronkt met een tafereel, toepasselijk op deze inrigting, van den vermaarden *Gerard Lairesse*. Het spreekvertrek is, onder meerdere, versierd met een stuk door *Adriaan van Nieuwland* geschilderd, verbeeldende het optrekken der Gilden en Leprozen op Koppermaandag en Dingsdag, waarover wij later gelegenheid zullen hebben te spreken.

Na dit uitstapje keeren wij terug naar de stad, in den jare 1452 gedeeltelijk in asch gelegd.

Slechts veertien jaren waren genoeg, om haar met nieuwen luister te doen verrijzen, waartoe — men moet het bekennen — de privilegiën van Graaf *Floris* en zijne opvolgers †) veel heb-

*) *Wagenaar* meldt, dat het eerste Leprozenhuis, dat voor het einde der 14e eeuw zou hebben bestaan, stond buiten de poort der stad Amsterdam, ter plaatse, waar later het Kistenmakers-pand, op den hoek der Olieslagerssteeg bestond.

†) Bij de komst van elken Graaf aan de Regering zochten de ingezetenen hunne privilegiën te doen bekrachtigen, die bij de inhuldiging als voorwaarde werden aangemerkt, op welke de Vorst het gebied aanvaardde. En dit gebruik was zoo wel voor den Vorst als voor de steden, die privilegiën bezaten, van belang. De eerste vond er door-

ben bijgedragen, alsmede het verleenen der vrije vaart, door *Lodewijk* XI, Koning van Frankrijk, in zijn Rijk, aan de Nederlanders, welke vaart, ofschoon door opvolgenden oorlog belemmerd, veel voordeel aanbragt. Ook sloot Amsterdam in 1464 een verdrag van vrede en koophandel met de stad Rugenwalde, in Pommeren, waaruit al verder voordeelen waren te wachten. — De vooruitzigten van welvaart werden helder; ja, verflaauwden zelfs niet, toen Hertog *Filips* den 15den Junij 1467 overleed, en Amsterdam eenen anderen Heer te gemoet zag.

gaans zijne geldmiddelen, die somtijds luttel waren, door gestijfd, de anderen behielden wat zij hadden, en zagen het niet zelden vermeerderd, waartoe het Amsterdam noch aan zin, noch aan middelen ontbrak.

IV.

HET VOORGEVALLENE SEDERT DE REGERING VAN KAREL I EN ZIJNE OPVOLGERS. — EERSTE VERGROOTING DER STAD. — BENAMING DER OUDE POORTEN, TORENS EN BLOKHUIZEN, RONDOM DE STAD. — HAAR WAPEN EN HARE ZEGELS. — VERORDENING TOT HET WEREN VAN LUIAARDS EN LEDIGGANG. — BIJZONDERHEDEN.

Karel I, zoon en opvolger van *Filips*, in Holland gekomen zijnde, bevoorregtte wel is waar Amsterdam en de verdere steden, die hem hadden gehuldigd; maar was zeer bovenmatig in zijne beden, waartoe Amsterdam 2875 schilden van 15 stuivers moest bijdragen. Hij verkwistte (voornamelijk ten koste der stad Amsterdam, welke in schulden geraakte door het leveren van krijgsmiddelen en manschappen) veel gelds met den oorlog tegen *Lodewijk* XI, Koning van Frankrijk, en anderen, tot dat hij den 5den Januarij 1477 sneuvelde. *)

Men ziet, dat de stad, gedurende zijn bewind, niet vooruitging; daarenboven werd zij nog geteisterd door eene besmettelijke ziekte (de pest), welke veel menschen ten grave sleepte. Met dit alles, kunnen wij hier, als eene bijzonderheid, niet onvermeld laten, dat in 1477, bij eene keure, de prijs van twaalf pond roggebrood werd bepaald op één' stuiver, waaruit men ook de veel hoogere waarde van het geld in dien tijd kan opmaken.

Door den dood van *Karel* I verviel de regering aan zijne erfdochter, *Maria van Bourgondië*, welke tot haren stadhouder benoemde *Wolferd van Borselen;* maar, daarna met *Maximi-*

*) De dood van Hertog *Karel*, die in sommige steden aanleiding gaf tot aanmerkelijke beroerten, bragt voor den staat des lands in het algemeen en voor Amsterdam in het bijzonder, eene gunstige verandering te weeg.

liaan, toen Aartshertog van Oostenrijk, en later Roomsch Keizer, gehuwd zijnde, benevens dezen, in 1478, te Amsterdam werd gehuldigd.

Laat ons zien, wat gedurende zijne regering met betrekking tot Amsterdam gebeurde, voor zoo verre ons bestek toelaat.

Eene vermaarde handveste, bekend onder den naam van Groot Priviligie, ten nutte van het land in het algemeen, en ten behoeve der stad in het bijzonder, was de aanvankelijke vrucht na de inhuldiging; doch de tegenspoed bleef niettemin bijzonder drukkend.

De stad had vooreerst weder te kampen, voornamelijk tegen de stad Utrecht, en bij te dragen tot den oorlog, door *Maximiliaan* te water en te lande gevoerd. Het eerste, dat het zwaarste woog, deed de wethouderschap besluiten tot het versterken en bemuren der stad, waarmede de eerste voorname vergrooting in 1482 plaats greep. Zij werd thans met muren omringd; de IJkant alleen bleef onbemuurd. De Reguliers-poort sloot de stad af naar den kant van Utrecht; ook werden de vesten aan deze zijde versterkt met verscheidene torens en rijkelijk met geschut beplant. In een' dier torens waren de woorden Zwyght Uitrecht *) gemetseld, tot teeken der nederlagen, door de Utrechtenaars geleden

Radermaker vermeldt in zijn Kabinet van Nederl. Oudheden, dat de bemuring der stad een begin nam bij de Oude Haarlemmersluis, of bij den Haringpakkers-toren (sedert afgebroken), tot aan het IJ, loopende langs den Singel tot aan de Reguliers-poort, en zoo verder tot aan het tegenwoordige Schapenplein (toen de Schapenmarkt) en den Amstel, op wiens Westhoek een sterke wachttoren (het tegenwoordige Rondeel) stond; en daarnevens eene lange houten brug, over den stroom geslagen, ter plaatse, waar men nu de Doelensluis heeft.

*) *Dapper* schrijft op het jaar 1482: »Die van Amsterdam, welke van dag tot dag in rijkdom en koophandel aangroeiden, en met hunne naburen in oorlog waren, gingen. om beter voor het invallen van hunne vijanden bevrijd te zijn, een' muur van louter kareelsteenen rondom de stad ophalen. En tot een teeken en gedachtenis, dat de Utrechtschen voor hen zwichten moesten, en doorgaans te kort schoten, lieten ze in een' steen aan den toren van den Kloveniers-Doelen deze woorden: Zwyght Uitrecht houwen.

Commelin geeft ons deze lijst van de benaming der oude poorten, torens en blokhuizen rondom de stad, zoo als die, van het begin tot in het jaar 1500, geheeten hebben:

Schreijershoek.
Een Torentje, Soetgens geheeten.
Het Waterpoortje op de Lastaadje. (Voorstad).
Heyman Ruysschen of St. Nicolaas-toren.
St. Anthonies-poort.
De Toren, oostwaarts aan de St. Anth-poort.
Een klein torentje, aan de zuidzijde naast dezelve.
De toren achter de bekeerden.
St. Sebastiaans-toren.
Uilenburg.
Zwijght Uitrecht.
Leeuwenburg.
De Reguliers-poort.
Meijert.
De Heiligewegs-poort.
Oude Leeuwenburg.
De toren achter Melis Molen.
St. Andries-toren.
De toren bij den Vechters-Boomgaard.
Het Waterpoortje, achter den Gast huismolen.
De toren achter Jaer-Bannins over.
De Lieve Vrouwe-toren.
St. Pieters-toren.
De kleine toren daaraan.
St. Jakobs-toren.
Jan Rodenpoort-toren.
Heymans-toren.
St. Jeroens-toren.
Een klein torentje daaraan.
De Haarlemmer-poort.
De Heiligekruis-toren.
Het Blokhuis op het Sparendammerhoofd.
De Nieuwe Brug.
Het Blokhuis bewesten dezelve.
Het Blokhuis aan het oosteind van dezelve.
St. Olofspoort.

Nog buiten de Vesten.

Het huis te Montelbaen.
Het Blokhuis op den St. Anthoniesdijk, bij de Sluis.

Wat aangaat: het bijdragen tot den oorlog zoo te water als te lande, desaangaande betoonden zich de Amsterdammers zoodanig, dat zij zich bij hunne vijanden gevreesd maakten en ontzag inboezemden, ofschoon zij met hunne geldmiddelen zeer ten achteren waren. Zij alleen rustten eene vloot uit van 36 schepen, die de Fransche vloot noodzaakte naar hare havens terug te keeren, en de Fransche kusten, door het nemen van schepen, zoo onveilig maakte, dat Frankrijk zich gedwongen zag een bestand aan te gaan.

Ook de regering van *Maria van Bourgondië* was kortstondig. Zij stierf den 27sten Maart 1482, nalatende hare heerlijkheden aan haren vierjarigen zoon *Filips* II, waarop zijn vader *Maximili-*

aan door Amsterdam als Voogd en Ruwaard erkend en tevens gehuldigd werd.

Op den oorlog, met de Stichtschen en Franschen krachtdadig voortgezet, volgde, het zoo even gemelde bestand, dat de stad Amsterdam in staat stelde hare geldmiddelen te herstellen, en ook een groot deel van hare schulden af te lossen. Ondertusschen duurde het niet lang, of zij moest weder opofferingen doen, ten behoeve van *Maximiliaan*, wiens gunst men op prijs stelde. De Vlamingen, hem niet als voogd willende aannemen, beoorloogde hij hen, waardoor een binnenlandsche oorlog ontstond, die Amsterdam, vreezende voor nieuwe tweedragt, angst aanjoeg. Die schrik was zoo groot, dat men, naar het vrome gebruik dier tijden, zich bediende van Godsdienstige middelen, om van den Hemel rust en vrede te verwerven.

»Deze middelen," (aldus verhaalt *Kok* in zijne Amsteldamsche Jaarboeken) »bestonden in plegtige omgangen, die binnen Amsterdam meer in gebruik waren, zoo als ook de omgang van het H. Sacrament.

Dit geschiedde den 30sten Maart 1485. Men ging uit de H. Stede, door de Kalverstraat, naar den Dam; van daar langs den Nieuwendijk, door de Raamskooi en Houttuinen, over de Nieuwebrug, door de Warmoesstraat en de Nes, over de Langenbrug door de Taksteeg in de Kalverstraat, en zoo weder naar de Heilige Stede."

W. Sywaardszoon beschrijft ons een' omgang of eene processie op Palmzondag. »De processie" (zoo berigt *Sywaardszoon*) »was verzeld van twaalf mannen uit het Oude-Mannenhuis, die achter een' man op een' houten ezel gezeten, (waardoor men den Heere *Christus* verbeeldde), paar aan paar gingen. In het vervolg kwam daarin die verandering, dat de processie haren aanvang nam, als de Palm gewijd was, wanneer men buiten de de Kerk (het eene jaar uit de Oude Kerk, en het andere jaar uit de Heilige Stede) in die orde ging, dat de gezegde twaalf oude mannen, naar de wijze der Apostelen gekleed, met lange rokken, den grooten houten ezel, waarop een houten man zat, (vastgemaakt op eene plank met rollen) voorttrokken, hetgeen ook somtijds door de Jeruzalemsvaarders, met hunne Jeruzalemsveren in de hand, geschiedde. — Voorts waren in ver-

Bl. 43

OMGANG DER LEPROZEN OP KOPPERMAANDAG.

scheidene huizen aan het kerkhof (van de Oude Kerk), op de bovenkamers voor ieder venster geplaatst, twee scholieren, in witte koorkleederen, met een' palmtak. Wanneer de houten ezel aldaar naderde, hielden de trekkers stil, en begonnen de scholieren hun gezang aan te heffen en hunne takken op den houten man te werpen. Dit verrigt zijnde, werd de ezel met den man in de kerk voor het Hooge koor geplaatst, alwaar eene plegtige mis werd gevierd, en daarna weder, tot het volgende jaar, in de Heilige Stede ter bewaring gebragt."

In later' tijd had men de processiën der Lazarussen, op Koppermaandag, en meer andere, naar tijdsomstandigheid. Zoo gingen de Leprozen op Koppermaandag en den volgenden Dingsdag, met sleden, pijpen, trommels enz. door de stad, tot het ontvangen van aalmoezen, wordende daarna, den eersten dag in het Gasthuis en den volgenden in het weeshuis, op een middagmaal onthaald.

Maximiliaan, inmiddels tot Roomsch-Koning te Frankfort verheven zijnde, werd in 1486 *) hier ter Stede plegtig ingehaald, nadat er was afgekondigd, »dat al de Gilden," (die toen reeds twintig in getal waren) »en al de Schutters der drie Schutterijen †), hunne toortsen gereed moesten maken, en dat elk zijn huis versieren moest, ter inhaling van Koning *Maximiliaan* en deszelfs vader Keizer *Frederik* III.

Hieruit blijkt klaar, dat Amsterdam niets verzuimde, — bij al de giften, die zij deed, bij al de hulp, die zij le-

---

*) In dit jaar werd op den zuiderhoek van de Huiszittensteeg, aan de Nieuwe Gracht, of den N. Z. Achterburgwal getimmerd het N. Z. Huiszittenhuis. Naderhand is dit gebouw in pak- en woonhuizen veranderd. Het eenigste gedenkteeken daarvan overig, is een oude steen, dien men nog in den zijmuur van het hoekhuis van voormelde steeg vindt, en waarin met oude letters gehouwen staat:

Dit huis is ghetimmert in
die eere Gods tot behoefte
der Armehuysfitten/ anno
MCCCC en LXXXVI.

en daaronder staat, met andere letters

En Herbouwt Ao. 1710.

†) I De oude Schutterij.
II De jonge of voetboog-schutterij.
III De handboog-schutterij.

verde, bij al de verliezen, die zij verduurde, staande den op nieuw uitgebarsten oorlog, — om de genegenheid van *Maximiliaan* te verwerven. Vraagt men: waarom Amsterdam zoo veel prijs stelde op vorstengunst? — Het antwoord is gereed. De wakkere Bestuurders der Stad wilden haar kleinood (Amsterdam) uit moeras geboren, tot een pronkjuweel der steden opgewassen, beschermen en opvoeren tot eene hoogte, die zich voor hunnen geest vertoonde.

Maximiliaan was niet onerkentelijk. — Benevens andere privilegiën bepaalde hij, in 1488, ook in naam van *Filips*, dat Amsterdam, *van nu voortaen, tot eeuwighen daghen,* de Roomsch-Koninklijke kroon zou voeren boven het wapen harer Stede. — De reden dezer gunst verklaart *Wagenaar*.

»*Maximiliaan*," (zoo spreekt de vermaarde schrijver) »besloot de stad Amsterdam op deze wijze te vereeren, omdat hare Poorteren *) en ingezetenen ondertusschen dagelijks met hunne schepen en goederen, te water en te land, in vele verre en vreemde Rijken en Landen converserende waren in koopmanschappen, hetgeen welligt, te dezen tijde, van geene andere stad in Holland, in zulk een' uitgebreiden zin, gezegd kon worden. Om den Amsterdammeren dan, buiten 's lands eer aan te doen, heeft de Vorst het wapen der Stad, hetwelk op alle zee- en vrijgeleide-brieven gedrukt werd, op zulk eene ongemeene wijze, willen versieren."

De gedachtenis van deze eeregift werd eerstelijk bewaard door een beschilderd glas in de Nieuwe Kerk, waarop men las:

Dus ziet men Amsterdam bij Grooten gewaardeerd;
Want *Maximiliaan*, Roomsch-Koning, hooggeëerd,
Zijn Wapen-kruisschild kroont met diamanten stralen
En paarlen van zijn Kroon, om eeuwiglijk te pralen,

---

*) Men rangschikte de Poorters in drie soorten; zijnde ingeboren, behuwden en gekochte Poorters. De schrijver *Slichtenhorst* spreekt nog van grasburgers, zijnde de zoodanigen, die in de voorsteden onder het stedelijk gebied woonden.

CÆS·MAX·CORONAM·IMP·
DONAVIT·AMSTELO·
14 DAMO·88·

Bl. 45.

Als met een dankbaar merk van zijne Majesteit,
Voor stads bewezen hulp en haar milddadigheid,
Ter dienst van haren Heer, voor ieders oog gebleken;
Een eer, die duurt en blijft, als 't brosse glas zal breken.

Doch het glas vernietigd zijnde, werd de gift vereeuwigd door een' zilveren penning, vertoonende aan de eene zijde Graaf *Willem van Henegouwen*, in zijn' Grafelijken zetel, schenkende aan den Magistraat der stad, het nieuwe wapenschild. Boven het hofportaal ziet men een masteloos schip, beteekenende het oude wapen der stad. Onder hetzelve staat:

Comes Wilhelmus Hoc Insigne Amstelodamo dono dedit. 1342.
dat is:
Graaf Willem heeft dit wapen aan de Stad vereerd in het Jaar 1342.

Op de andere zijde ziet men *Maximiliaan*, schenkende zijne Keizerlijke Kroon aan de Amsterdammers, boven hun Wapen, ter vergelding van ontvangene diensten.

Onderaan leest men:
Caesar Maximilianus Coronam Imperialem Donavit Amstelodamo. 1488.
dat is:
Maximiliaan heeft de stad Amsterdam met de Keizerlijke kroon boven haar wapen beschonken in het jaar 1488.

Wij willen bij de oude en nieuwe zegels en wapens der stad, waarvan wij tot hiertoe hebben gezwegen, een oogenblik stil staan.

Het wapen van Amsterdam was van ouds een rood veld, waarop drie zilveren kruisen gelegd waren; doch reeds voor het jaar 1296 bediende de stad zich van een wapen, vertoonende een koggeschip, naar oude wijze getimmerd en toegetakeld. Daarna, omtrent het jaar 1367, had men een dergelijk koggeschip tot zegel, maar zonder helmstok, hangende aan den mast het wapen van Holland, Naderhand vertoonde het een koggeschip, met een' wimpel, van den mast waaijende en pronkende

met drie kruisen; in het schip stond een man, houdende het wapen der stad in de eene hand en in de andere dat van Henegouwen, vergezeld van een' hond, die met kop en pooten over boord lag. Dit zegel weder veranderd zijnde, stond in het koggeschip, welks mast met een' mastkorf, wimpels, kruisen en eene ra met opgegeide zeilen pronkte, een wapendrager, voerende eene vaan met drie kruisen, en vergezeld van een' ander man, hebbende in de eene hand een zwaard en in de andere een wapen met vier leeuwen. — Het tegenwoordige wapen van Amsterdam bestaat in drie staande palen, twee roode ter wederzijden en een zwarte in het midden; welke laatste beladen is met drie zilveren kruisen boven elkanderen, vastgehouden door twee steigerende leeuwen, en bedekt met de Keizerlijke kroon.

Maximiliaan, door den dood zijns vaders' in 1494 tot de Keizerlijke waardigheid verheven zijnde, vond zich genoodzaakt het bestuur dezer landen aan zijn' zoon *Filips* II, thans zestien jaren tellende, over te geven. Deze jonge Vorst, trotsch op de magt zijns vaders en vol inbeelding, was niet gemakkelijk in zijne willekeurige vorderingen. Men moest zich vele inwilligingen en opofferingen getroosten, dewijl zijne magt alles kon dwingen. — Hij huwde een paar jaren na zijne inhuldiging, te Geertruidenberg, met *Johanna*, dochter des Konings van Arragon en der Koningin van Kastilië, en werd, op zijne begeerte, ook afzonderlijk gehuldigd hier ter stede.

Deze plegtigheid had dikwijls op eene eenvoudige wijze plaats gevonden; doch nu meende men er meer werk van te moeten maken. Misschien is het niet onbehagelijk er hier eene beschrijving van te vinden. De orde, daartoe in Junij 1497 door het stedelijk Bestuur (destijds waren *Andries Boelen Dirksz.*, Mr. *Willem Andriesz.*, *Jacob Pietersz. van Bergen* en *Noel Jacobsz. Bicker* Burgemeesters) uitgevaardigd, was deze: »Ieder Schutter werd op stadskosten voorzien van eene toorts. Geen Schutter mogt, zonder verlof van Burgemeesters, buiten de stad gaan, voordat de inhuldiging was geschied; ook mogt niemand aan het gevolg van den Vorst huisvesting weigeren. Ieder moest de straat voor zijne woning doen schoonmaken. Aan de Schutters, Poorters en verdere ingezetenen werd bevolen, hun geweer schoon en wel gescherpt, voor hunne woning te hangen, opdat

Bl. 46.

OUD WAPEN OF ZEGEL VAN AMSTERDAM.

Bl. 46.

TEGENWOORDIG WAPEN VAN AMSTERDAM.

de Vorst zien mogt, welke wapenen de Burgerij hier, op hare kosten en tot bescherming der stad, onderhield. Zoodra op den dag der inhaling de Stadshuisklok klepte, moesten alle handwerken en neringen stil staan, en de Schutters in hun' wapenrok, ieder met eene toorts in de hand, ter plaatse komen, alwaar de regering hen in orde wilde scharen, tot het doen der inhaling, die door geestelijken en wereldlijken geschieden zou."

Trots de voortzetting des vernielenden oorlogs, namen koophandel en zeevaart, bevorderd door het verkrijgen van vrijen handel op Noorwegen en nieuwe privilegiën, in het einde dezer eeuw en den aanvang der volgende, merkelijk toe. Onder anderen kwam er in 1497 een groot getal koopvaardijschepen met velerlei waren voor Amsterdam, terwijl deszelfs aanwas van den koophandel in het Noorden, belangrijk werd. — Maar met dit alles stonden er weder nieuwe zorgen en belangrijke gevaren voor de deur.

Filips II overleed den 25sten September des jaars 1504. Zijn zoon *Karel* II, die naderhand Keizer *Karel* V werd, volgde hem op onder voogdijschap van zijn' grootvader *Maximiliaan*, die zijne dochter *Margareet van Oostenrijk* tot algemeene Landvoogdes aanstelde.

Aan het spreekwoord: nieuwe heeren maken nieuwe wetten, zoo dikwijls door de ondervinding bevestigd, werd andermaal met zorg gedacht. Ondertusschen ging het vrij wel aan den kant der regering, en men zoude tot verademing zijn gekomen, indien de Gelderschen geene nieuwe moeijelijkheden hadden te weeg gebragt. Zij waren zoo stout, van onder aanvoering van *Karel van Gelder*, Amsterdam op te eischen, en, met verontwaardiging afgewezen zijnde, met hunne schepen tot zelfs voor de stad te komen. De moedige Amsterdammers dwongen wel is waar den vijand, die reeds op de Zuiderzee was getuchtigd, met groot verlies naar Gelderland terug te keeren, doch moesten echter steeds op hunne hoede zijn, daar de Gelderschen hunne vijandelijke aanvallen nog dikwijls vernieuwden.

De aanvallen der Gelderschen hadden de stad, ter verdediging, gedwongen eenige gebouwen af te breken, waaronder begrepen was de Doelen der Handboogschutters, toen gelegen

buiten de S[t]. Antonies-poort. De regering herstelde dit verlies, door een gedeelte van het zoogenaamde Schapenveld af te staan tot plaatsing van een' nieuwen Doelen, nevens den Voetboogschutters-Doelen. In lateren tijd zijn, dwars door deze beide Doelens, twee straten aangelegd, die nog de Handboog- en Voetboogstraten genoemd worden. — De Handboogs-Doelen is thans herbouwd in een Logement, (op den Singel). — De oude Schutterij werd destijds vernietigd en vervangen door eene nieuwe Schutterij van Kloveniers.

Deze en andere wederwaardigheden, als de schade, veroorzaakt door een' hevigen storm (15 October 1508), toen de Zuiderzee zoo hoog gezwollen was, dat het water alom over de dijken liep en de weiden met schuiten bevaren werden, stortten bittere droppels in den kelk der vreugde, die door de zoetigheden des bloeijenden koophandels was gevuld.

De inhuldigingen, die alweder plaats hadden, gaan wij stilzwijgend voorbij.

Karel II aanvaardde in zijn zestiende jaar de regering over de Nederlanden. Hij werd in 1519, door den dood van *Maximiliaan*, tot Keizer verheven, voerende sinds dien tijd den naam van *Karel* V, en bevestigde kort daarna Vrouwe *Margaretha* als Landvoogdes in het bewind.

Zie daar alles, wat wij vooreerst van hem hebben te melden; en dit geeft ons gelegenheid om van zaken, Amsterdam in het bijzonder betreffende, te gewagen.

Deze bijzonderheden zijn: het oprigten

I Der Rederijkerskamer. Een der vertrekken boven de oudste of eerste Stadswaag droeg in het jaar 1518 dien naam, dewijl onze eerste Dichters aldaar vergaderden, om zich te oefenen in taal-, dichtkunde, en zinnespelen te vertoonen. Deze werd de Oude Kamer genoemd, dewijl er sedert nog andere kamers werden opgerigt. — De eerste Rederijkers hadden ten blazoen een' Egelantier, met het randschrift: In liefde bloeijende. De Rederijkers-kamers hielden stand tot 1637, wanneer dezelve ineengesmolten werden, toen de oude Schouwburg (waarop wij zullen terugkomen) werd gesticht.

II. Het stichten van een Burgerweeshuis. Men had deze loffelijke stichting, omtrent den jare 1519, te danken aan eene rijke, zeer geëerde Amsterdamsche vrouw, genaamd *Haasje Klaas*, in 't Paradijs, welke bijnaam, Paradijs, ontleend zou zijn van een uithangbord aan de vaderlijke woning, waarop het Paradijs was afgebeeld. Deze vrouw, bezittende eenige huisjes in de Kalverstraat, omtrent de Kapel der H. Stede, stond dezelve af tot huisvesting en opvoeding van zeven of acht arme weeskinderen, waaruit de verdere uitbreiding des gestichts is geboren.

III. Het meerendeels verdwijnen van houten huizen en gevels in de stad. Omtrent den jare 1521 hadden de meeste huizen nog houten wanden. Dit was zeer gevaarlijk bij het ontstaan van brand, te meer, daar verscheidene straten, burgwallen en pleinen vol lagen met brandbare koopmanschappen, als vlas, was, pek, teer, wagenschot, sparren, klaphout, zwavel enz. Weshalve Keizer *Karel* beval: »dat niemand voortaan een huis zou mogen bouwen, anders dan met steenen muren; dat het Geregt ook magt hebben zou, om de Poorters, die rijk en gegoed genoeg waren, te dwingen, om hunne houten huizen, waar zulks het meest van noode was, af te breken, en steenen in de plaats te stichten; en dat men de onmagtigen daartoe, uit stads-kasse, zou mogen in staat stellen.

IV. De stad had in de oudste tijden zoet of bijna zoet water. *Wagenaar* verhaalt hieromtrent: »Toen de zeegaten kleiner waren, en de vloed zoo hoog niet voor en in de stad kwam, waren de grachten, hier, zoowel als in Amstelland, vervuld met zoet of bijna zoet water. In dezelve werd niet alleen zoo veel riviervisch gevangen, dat de visscherij van der stede wateren, eerst aan de Schutterijen tot eene inkomst afgestaan, en naderhand van stadswege verpacht werd; maar, hetgeen misschien tegenwoordig aan weinigen bekend is, de ingezetenen waren gewoon hunne spijzen te koken in, en vermoedelijk ook bier te brouwen met het water uit de stadsgrachten, welk laatste, nog niet lang voor dezen tijd, ook door bijzondere huisgezinnen, tot hun eigen gebruik, plagt te geschieden.

Het uitvaardigen eener Stads-Keure tot het weren van lui-

aards en lediggangers. De Regering, overtuigd, dat de welvaart grootendeels afhangt van de arbeidzaamheid en naarstigheid der ingezetenen, beval in 1527: »dat niemand, die gezond was, zou hebben ledig te gaan; maar zich des morgens vervoegen moest aan de Oude Brugge, waar elk, die hen noodig had, hen zou komen huren." En, (in het jaar 1529) *) om ledig loopende jonge meisjes van de straat te houden, werden dezelve gewezen naar de Kapel van het St. Joris-Hof en het St. Pieters-Gasthuis, alwaar de Regering eenige vrouwen, met spinnewielen, haspels, kaarden en ander gereedschap, besteld had, om zulke meisjes een handwerk te leeren. Ook verdient hier tot lof der toenmalige Regering vermeld, dat »den 10 Januarij 1525, zekere *Ael Heynricx-Dochter* van Amstelredamme, over het bezigen van vloekwoorden, met eene trommel en door 's Heeren Dienaren ter stad is uitgeleid, in welke zij gedurende de twee eerstkomende jaren niet vermogt terug te keeren." — Op den 14 November van datzelfde jaar werd *Jan van Zanen*, over dezelfde misdaad veroordeeld: »omme den houtten huyck †) of tonne om den hals om der stede te dragen §).

Thans zouden wij kunnen uitweiden over het benaauwen des koophandels, door gedurige twisten en oorlogen, sedert de huldiging van *Karel* II; over de schade en onheilen, verwekt door de hooge watervloeden in 1530 en 1532, en door het afbranden der Lastaadje of Voorstad, in datzelfde jaar, ware het niet, dat wij daarvan, door nog belangrijker gebeurtenissen wierden teruggehouden.

---

*) In dit jaar kocht de stad van den Heer van Brederode de Ambachtsheerlijkheden Amstelveen, Slooten, Sloterdijk en Osdorp voor 3000 Karelsguldens eens, en eene onlosbare erfrente van 360 ponden, van veertig groot in het jaar, en bewilligde in eene Bede van 130,000 Kroonen, tot 's Keizers huwelijk, de geboorte van zijn' eersten Zoon, en zijne reis naar Italië.

†) Een werktuig in de gedaante van eene klok, hebbende van boven een gat, een weinig grooter dan een manshoofd.

§) *Jacobus Koning*, Lijfstraffelijke Regtsoefening te Amsterdam.

V.

HET BEGIN DER REFORMATIE. — EENE VERTALING IN HET NEDERDUITSCH VAN HET NIEUWE TESTAMENT, GEDRUKT TE AMSTERDAM. — PESTZIEKTE. — ZORGELIJKE BEROERTEN. — HET UITMUNTEND GEDRAG VAN BURGEMEESTER RHEEKALF. — VERSCHRIKKELIJKE STRAFOEFENING. — FILIPS ALS TOEKOMEND HEER DER NEDERLANDEN INGEHULDIGD. — BLOEI VAN NERINGEN EN HANDTERINGEN. — STADS-WAGEN. —

Wij gaan een tijdstip te gemoet, rijk in gebeurtenissen, die, door het vergieten van menschenbloed betreurd, maar in sommige gevallen gezegend zullen worden.

De Hervorming, door *Luther* in Duitschland begonnen, door *Calvijn* en *Zwinglius* in Zwitserland, op eenigzins andere gronden, voortgeplant, en met een' schier ongeloofelijken spoed door de aanzienlijkste deelen' van Europa verspreid, moet reeds ten jare 1518 in Amsterdam takken hebben gehad. Dit bevestigt *Wagenaar*, daar hij zegt: »De Rederijkers, die toen al eene »Kamer te Amsterdam hadden, hebben naderhand getoond, »dat zij de Hervorming waren toegedaan; hetgeen dan ook de »reden geweest is, waarom negen hunner, in het jaar 1533, »een Batement of spel gespeeld hebbende, waarin diversche »Spitichheden op Geestelijken werden gevonden, door het Ge»regt veroordeeld werden, om eene bedevaart naar Rome te »doen."

De Leer van *Luther*, door de Hoogeschool te Leuven (destijds de eenige in de Nederlanden) veroordeeld, en het lezen en be-

waren van *Luthers* schriften, in 1521 bij Keizerlijk plakkaat*), op straffe des doods, aan mannen en vrouwen verboden, bleef desniettemin de harten van velen boeijen, zoodat zijne schriften, hier en elders meer en meer werden gelezen. Zelfs verstoutte zich, in het jaar 1523, *Doen Pieterszoon*, wonende in de Warmoesstraat, eene vertaling in het Nederduitsch, van *Luthers* Hoogduitsch Nieuwe Testament te drukken. Van deze vertaling bediende men zich bij het prediken, in zekere heimelijke vergadering van mannen en vrouwen, welke vergadering bij eene afkondiging, onder bedreiging van straffe aan lijf en goed, verboden werd, en waarop volgde, dat elk, die de Luthersche Leer eenigzins toegedaan was, voor de vierschaar van *François van der Hulst*, dien de Keizer tot Inquisiteur of Geloofsonderzoeker in de Nederlanden had aangesteld, werd gedagvaard.

De Regering uit edele beginselen voor het heil der inwoners gedreven, beproefde al het mogelijke, vooral toen de Landvoogdesse had aangeschreven: »dat zij goed toezigt moest hou»den" om hen voor rampen te bewaren. Doch de geest voor de Hervorming, en de drift om haar te bestrijden, namen dermate toe, dat zachtzinnigheid en inschikkelijkheid voor geweld moesten zwichten. De Regering zag zich alzoo gedwongen, vooral om die des Lands niet te verbitteren, de plakkaten tegen hen, die der Hervorming meer of min toegedaan waren, streng te handhaven. Ten gevolge hiervan werden dezulke met verbanning en bedevaart naar Rome, Rijssel, Keulen, Aken en elders, gestraft. Sommigen moesten met eene vierendeel ponds brandende waskaars, voor de processie tusschen de kruisen gaan, eenige maanden te brood en te bier *) op de S^t^.

---

*) Ook had het drukken van een boekje: de Fontein des Levens, aanleiding gegeven tot het afkondigen van dit plakkaat, waarbij het schrijven en drukken enz. van het Nieuwe Testament, naar de vertaling van *Luther*, op poene van schavottering, brandmerking, ooguitsteking, handafkapping enz. verboden werd. — Zie *Meerbeek*, Chronyk. Bladz. 42.

†) Wij lezen desaangaande bij den beroemden *Jacobus Koning*, in zijne Geschiedkundige aanteekeningen, betreffende de Lijfstraffelijke Regtsoefeningen te Amsterdam.

Dit was eertijds voor veertien dagen of weinige maanden. Tweemaal heb ik deze straf voor den tijd van twee, en slechts eene reize voor drie jaren aangetroffen. De onkosten van het confinement waren voor

Olofs-poort zitten, of aan de kaak staan. Zelfs werden er aan den lijve gestraft, en een priester te Amsterdam, de Leer van *Luther* toegedaan zijnde, werd weggevoerd en te Brussel verbrand.

Eene andere gebeurtenis, welke, helaas! de bestaande beroerte verergerde, moeten wij hier laten volgen.

Eene vereeniging, bekend onder den naam van Weder- of Herdoopers, welke zich sedert 1522 in Duitschland vertoonde, en den kinderdoop afkeurde, predikte, onder anderen, het zonderlinge gevoelen: »Dat de wereld, tot hiertoe door de boozen geregeerd was geweest; doch dat God welhaast een heilig volk »verwekken, en het tegenwoordige booze geslacht uitroeijen zou." Daar zij meenden tot deze uitroeijing geroepen te zijn, sloegen zij daartoe gewelddadig handen aan het werk.

De Regering, bedacht op het ongeluk, dat de stad zou kunnen bejegenen, indien deze secte herwaarts kwam, was op hare hoede, en te regt, daar zij weldra een' der heimelijke afgezanten dezer secte, *Jan Trypmaker* geheeten, benevens zeven of acht anderen deed vatten, welke naar den Haag gevoerd werden. Twee anderen *Jan Matthyszoon,* Bakker te Haarlem en *Jan Bokelszoon,* Kleermaker te Leiden, zouden waarschijnlijk hetzelfde lot hebben ondervonden, indien zij niet uit Amsterdam naar Munster, welke stad zij het Nieuwe Jeruzalem noemden, waren gegaan. Uit die stad schreef *Bokelszoon* heimelijk brieven aan personen van zijnen aanhang te Amsterdam, hen aanmanende, om naar Hasselt te komen, en van daar naar het

rekening en ten laste van den gedetineerde, en werden in den jare 1567, op drie stuivers daags geschat."

De geleerde Schrijver laat daarop volgen.

Vier poorten of torens werden tot deze correctie gebruikt; de Sint Anthonys-poort, op welke men, blijkens eene Keure van den jare 1497, leggen en bewaren zoude *de kinderen of gezellen* dezer stede van *quaden regimenten.* Voorts de St. Olofs-poort, tot in of even na den jare 1582. Wijders Onze Lieve Vrouwe-toren, toenmaals staande omstreeks den Nieuwendijk, op de hoogte van de Vrouwensteeg, als zoodanig vermeld van omstreeks 1543 tot omstreeks 1580. En eindelijk de Jan Rooden-poort, later de Toren van dien naam. Deze Toren schijnt tot deze tucht gebezigd, tot in den jare 1667. Hij werd zoo niet vroeger, althans reeds in het begin van den jare 1678 tot een' militairen-provoost gebruikt. —

Nieuwe Jeruzalem op te trekken, ten einde de straf, die God over de wereld besloten had, uit te voeren; hen tevens aanmanende, geld en wapenen, een mes of eene spies, of een' handboog mede te nemen.

Deze brief had de ongelukkige uitwerking, dat den 21sten Maart 1534, van hier wel dertig schepen met mannen, vrouwen en kinderen naar Hasselt vertrokken. Doch dit is niet alles. Te zelfden dage liepen vijf mannen, moedernaakt, met ontbloote zwaarden in de hand, onder het geschreeuw van Wee! door de stad, hetgeen de Regering deed besluiten, dit kwaad met geweld te keer te gaan, waarop drie hunner belhamels werden gegrepen en ter dood gebragt.

Hierop volgde wel eene tamelijke rust; maar zij duurde niet lang. *Bokelszoon* de stad Munster overweldigd hebbende, had zich aldaar tot Koning doen uitroepen, en zijn' medestander, *Jacob van Kampen*, die zich in Amsterdam ophield, tot Bisschop dier stad aangesteld. Ook bleef het geen geheim, dat de Herdoopers Amsterdam zochten te vermeesteren, waartoe *van Kampen* heimelijke vergaderingen te zijnen huize hield.

De stad verviel in zorgelijke beroerte, en werd daarenboven benaauwd door eene pestziekte, die lang aanhield of dikwijls weder ontstak, waarom het Geregt den 28 Julij 1534, beval, dat voor elk huis, waarin iemand aan de pest overleden was, zes weken lang, een bos stroo gehangen zou worden. Ook moest elk, die in zulk een huis woonde, een wit roedje dragen buiten het opperste kleed. Er mogt in zulk een huis, zes weken lang, geene nering gedaan, noch eenige waar buiten de deur gezet worden; zelfs moesten, gedurende dien tijd, deur en vensters gesloten blijven.

De partij der oproermakers sterk aangegroeid zijnde, werd vermeteler. Zij vertoonde zich stout, op zekeren avond op den Dam, bij het betrekken der wacht, voorgevende, te willen beletten, dat men dien nacht geene twee honderd Herdoopers van het bed ginge ligten. Doch Schepen *Joost Buik*, die toen Hoofdman der Burgerwacht op het Stadhuis was, wist hen van het tegendeel te overtuigen, waardoor de oproerige oogmerken, die zij in den zin hadden, vooreerst werden

afgewend. Maar, op den 12den Februarij 1535 was het gevaar der stad ten top gestegen. De Herdoopers, op eene Kamer in de Zoutsteeg te zamengekomen zijnde, namen het gruwelijk besluit, nadat zekere *Henrikszoon Snijder*, dien zij een' profeet noemden, zich met het aangezigt op den grond geworpen en de onbetamelijkste dingen geprofeteerd had, zich moedernaakt uit te kleeden. Hierop hunne kleederen in het vuur geworpen en daardoor brand gesticht hebbende, verlieten zij het huis, loopende voorts door de straten, alwaar zij aanhang kregen, onder het geroep: Wee! Wee! de wrake Gods! — Ook deze beroering werd door de brave Burgers dadelijk gestuit. De meeste naaktloopers gevangen zijnde, werden van hen zestien mannen onthalsd en twaalf vrouwen verdronken, waarna hunne lijken aan de buitengalg gehangen werden. En den volgenden dag, toen er huisbezoeking was gedaan, werden er nog zestien mannen en twaalf vrouwen verdronken, wordende daarenboven *Aagje Jans*, bewonende het huis in de Zoutsteeg, in hare eigene deur opgehangen.

Men zou denken, dat na deze verijdeling en de daarop gevolgde straf, het oproer was gedempt. Men bedriegt zich. De hoofdaanvoerders *van Kampen* en zekere *Matthijszoon*, van Middelburg, werkten in het geheim, trotserende het gevaar, ondanks het bevel der Regering, welke vijftig Karoliegulden uitloofde aan hem, die een' hunner in handen der Justitie leverde. Daarbij kwam nog zekere *Jan van Geelen*, die eerst eene verraderlijke rol speelde, waardoor men hem niet wantrouwde, en inmiddels het plan smeedde, met zijn' vriend *Hendrik Goedbeleid*, om in den nacht, tusschen den 10den en 11den Mei, de Wethouderschap, benevens de Burger-officieren en de voornaamste ingezetenen der stad, alsdan op het Stadhuis tegenwoordig *), te vermoorden, en verder alles in rep en roer te brengen. Deze snoode aanslag werd daarenboven ondersteund door zekeren *Simon den Glazenmaker*, die zich met zijne rotgezellen in een paar huizen in de Pijlsteeg moesten schuil hou-

*) Men hield jaarlijks den 10 Mei op het Stadhuis een' maaltijd, door het Kruisgild bekostigd, waarop de Wethouders en aanzienlijksten der stad werden genoodigd. — De oproermakers hadden het plan, des nachts, als de gasten vrolijk waren, in het Stadhuis te dringen.

den, tot dat de twee hoofdaanleggers de klok klepten van het Stadhuis, waarin zij heimelijk zouden weten te komen.

Alles bleef een diep geheim, alles begunstigde, helaas! het gruwelstuk, toen op den oogenblik der uitvoering, een jongeling, wiens naam in het duister ligt, Burgemeesteren deed berigten, dat de Wederdoopers in aantogt waren, om het Stadhuis te overrompelen. Kort beraad was duur; men stelde vooreerst het nooodzakelijkste in het werk, door te beletten, dat de Stadhuisklok niet kon worden getrokken, en verliet daarna het gebouw, om verdere maatregelen te nemen. *Simon* een' geruimen tijd naar het luiden der klok gewacht hebbende, trok uit eigene beweging, met trom en vaandel, aan het hoofd zijner bende naar den Dam, alwaar het hem gelukte de zwakke wacht te overrompelen, en waarbij derzelver Hopman *Simon Klaas Piet*, het leven verloor. Ook drongen zij in het Stadhuis om de klok te trekken; doch het touw was niet te vinden, hetgeen belette het sein te geven, dat nog meerdere rotgezellen op de been hadde moeten brengen.

Het duurde niet lang, of Burgemeester *Pieter Kolijn* trok op met weinige manschappen, in der haast verzameld, tegen den oproerigen hoop. Een hevig, door de duisternis verward gevecht, daarop gevolgd, kostte den braven *Kolyn* en eenigen wakkeren Burgers het leven, terwijl de muitende hoop de overhand behield, en den nacht, op het Stadhuis en den Dam, met het zingen van Psalmen doorbragt. Naauwelijks was deze treurmare der Regering ter ooren gekomen, of Burgemeester *Goossen Janszoon Rheekalf*, een moedig, voorzigtig en krijgskundig man, begaf zich naar den Dam, met een groot getal gewapende Burgers, die allengs aangroeiden en door vrijwilligers werden versterkt, en ten deele door de stad gingen, om aldaar de rust te bewaren. In plaats van de oproermakers aan te vallen, gebood *Rheekalf*, in aller ijl, hopzakken, zeilen en andere voorwerpen, aan te voeren, *) waarmede de zeven toegangen tot den Dam werden gestopt, en waarachter hij zich verschanste en tegen het lood der muitelingen was beveiligd.

De oproerigen zich, bij het aanbreken van den dag, ingesloten ziende, verloren den moed, en moesten hun snood bebedrijf duur betalen, toen zij aangevallen werden door de brave

*) Men heeft voorzeker een en ander daartoe bij de Waag gevonden.

Schutterij, eerst op den Dam, en daarna in het Stadhuis en uit de Waag, die *Rheekalf* inmiddels bemagtigde en waarin de Wederdoopers zich hadden kunnen nestelen, te meer, dewijl aldaar verdedigingsmiddelen voorhanden waren. Burgemeester *Rheekalf* twee groote slangen en ander geschut op den Dam hebbende doen aanvoeren, schreeuwden zijne manschappen, dat er aan het Stadhuis niets gelegen was, al ginge het met al de oproermakers te gronde. Doch *Rheekalf* riep, dat het genoeg zou zijn, indien slechts de deur opengeschoten en een toegang tot het binnenste van het Stadhuis gemaakt was. Hij gebood verder aan de vrijwilligers, na het eerste schot, den aanval te doen. Reeds na het tweede schot stortte de deur met stijl en alles in, waarop de gewapende vrijwilligers, door burgers gevolgd, onder een groot geschreeuw den aanval deden, drijvende de oproermakers tot in de verborgenste vertrekken van het Stadhuis, waarbij een aantal dooden en gekwetsten vielen. Vijf en twintig oproermakers, nog meester van het Stadhuis zijnde, verdedigden zich zoo dapper, dat men aarzelde hen aan te vallen, tot dat eenige burgers de buitenvensters beklommen, en hen van allen kanten op het lijf vielen, waarbij twaalf levend werden gegrepen. *Van Geelen*, die inmiddels de vlugt naar het platte dak van den toren genomen had, werd daar zoo beschoten, dat hij ledebrekend naar beneden viel.

Verschrikkelijk was de straf, die, wilde de Regering zich handhaven, en de stad voor nieuwe ramp bewaren, daarop volgen moest; te meer, daar men haar gewaarschuwd had, dat de oproerlingen verdere aanslagen smeedden. Onder anderen was *Jacob van Kampen* gegrepen en ter dood gebragt. Men zette hem met een' tweehoornigen blikken mijter, beschilderd met het wapen der stad, een uur op het schavot te pronk; daarna werd hem de tong uit den hals gehaald, de regterhand met eene bijl, en het hoofd met een vleeschhouwershakmes afgehouwen. Vervolgens werd zijn ligchaam verbrand, en het hoofd met den mijter daarop, benevens de regterhand op de Haarlemmerpoort ten toon gesteld.

De gefnuikte aanslag der Herdoopers *) bleef lang in het ge-

*) *Wagenaar* beschrijft het oproer der Wederdoopers en Naaktloopers

heugen. Daartoe werd op den 8sten Mei 1536 en vele volgende jaren een dankdag gevierd. Ook heeft de Schilder *Dirk Bernardszoon* deze jammerlijke gebeurtenis in verscheidene tafereelen afgemaald, die op het Stadhuis geplaatst, doch bij het verbranden van hetzelve benevens vele anderen, vernietigd zijn.

Terwijl de stad met deze onheilen van binnen had te worstelen, moest zij ook die, welke van buiten kwamen, het hoofd bieden. Door *Christiaan* III, Koning van Denemarken, met eenen inval bedreigd, *) door Frankrijk en Zweden verontrust, door nieuwe Beden tot aanzienlijke uitgaven gedwongen, door het sluiten van de Sont, in den koophandel belemmerd, door nieuwe imposten, lasten en opbrengsten bezwaard, kostte het veel om het hoofd boven water te houden. En toch wist zij over zoo veel onheil te zegepralen, daar in 1544 †) een voordeelige vrede werd gesloten, waarover men groote vreugde betoonde. — En nu wenschen onze Lezers voorzeker met ons, dat Amsterdam, onder den zegen des vredes, tot rust moge komen. Helaas! dit gebeurde niet.

De onlusten van binnen waren inmiddels tusschen Roomschen en Onroomschen met zulk eene woede uitgebarsten, dat het een gevoelig hart moeite kost daarvan te gewagen.

---

in het breede. — Zie ook *A. Fokke Simonsz*, Historie van de Amsterdamsche Waag, dien wij raadpleegden en hier en daar volgden. Ter Charterkamer dezer Stad berust een door *Joost Buyk Sybrandz.* geschreven omstandig verhaal van het oproer; van welk verhaal of Nieuwe Mare, mede een gelijktijdig afschrift zich bevindt in de belangrijke verzameling Manuscripten van den Edel Achtbaren Heer *G. de Graeff van Polsbroek*, Lid van den Stedelijken Raad.

*) In de Thesauriersboeken dezer Stad vindt men zeer belangrijke aanteekeningen omtrent het verblijf hier te Lande van Koning *Christiaan* III. Het ware te wenschen, dat dezelve door den druk meer algemeen bekend wierden gemaakt.

†) Een blijk van het toenemend vermogen der stad, in dezen tijd, bemerkt men uit eene Bede aan de Staten van Holland van twee maal 200,000 Gulden, waarin Amsterdam dadelijk bewilligde. De stad Delft verklaarde, dat zij daarin wilde bijdragen zoo veel als eene der grootste steded — Amsterdam uitgezonderd.

Der Christenen leer, — naar de geboden des Zaligmakers: — *Heb uwe naasten lief als u zelven! doe een' ander, hetgeen gij wilt, dat u geschiede!* werd verguisd, vertreden, zóó dat Christenen wel Heidenen, ja Barbaren geleken. De belijders van den eenigen, waren God, dien zij in Christus hunnen Vader noemen, twistten, te vuur en te zwaard over het begrip, hoe zij Hem moeten dienen. Broeders en zusters in Jezus Christus worden duivels in menschelijke gedaanten. Helaas! driewerf helaas! moeten wij uitroepen bij de herinnering aan deze dolzinnigheden. Mogten zij nimmermeer ontstaan! Mogte het tegenwoordig geslacht, mogten de geslachten, die volgen zullen, beseffen, dat de betrachting der geloofsbelijdenis: *God te dienen in ootmoed des harten, en den naaste lief te hebben als zich zelven!* het plegtanker is der hope op eene eeuwige gelukzaligheid. Hieruit alleen kan verdraagzaamheid en toenadering tusschen Roomsch en Onroomsch geboren worden. Zij, die dit tegenwerken, zijn geene Christenen! zij zijn ver beneden Barbaren, die geen begrip hebben van den eenigen waarachtigen God! Wij zeggen met den Dichter:

Nooit moet onverzoenbre haat
Jezus liefdekerk verdeelen
Door spitsvondige krakeelen,
't Christendom tot hoon en smaad!
Vrijheid leve in kerk en staat!
Houd de tempeldeur ontsloten,
Vlugtenden geloofsgenooten
Tot een' burg en toeverlaat.

Het lust ons niet eene schilderij op te hangen van de folteringen, die Onroomschen van hunne vervolgers ondergingen. Zij werden gruwelijk, vooral toen de Leer der Hervorming, ook hier ter stede veld won, zoodat derzelver belijders zelfs buiten de stad predikten en het Nieuwe Testament lazen. Keizer *Karel* breidde het Ban- en Vangregt der stad een uur verder uit, dan het zich te voren uitgestrekt had, »*opdat men te beter mogte konnen beletten de vergaderingen van Lutheranen, Annabaptisten en andere vertwijfelde menschen.* Een streng plakkaat, tot wering der zoogenaamde ketterij uitgevaardigd, »waarbij allen Officieren »werd gelast, den Inquisiteuren in het opsporen van ver-

»dachte personen behulpzaam te zijn, en den aanbrengeren de »helft van de goederen der veroordeelden werd beloofd," was het middel, om het getal der vervolgers te vermeerderen, die niet zelden uit heb- en wraakzucht, schuldelooze slagtoffers aangaven.

Ik noem niet het groote getal dergenen, die om geloofsbegrippen gepijnigd, verdronken, opgehangen en verbrand werden. Mijne Lezers weten reeds te veel, om de akeligheden dier tijden te kunnen beseffen, en zullen er, helaas! in het vervolg nog meer van moeten hooren. — Veel liever keeren wij terug tot de gebeurtenissen, sedert en na dien tijd stad en land betreffende.

Maria en Keizer *Karel* waren gedurende dien tijd in Amsterdam geweest; de laatste was er in 1540 *) prachtig ingehaald, en hem werd bij herhaling eene groote Bede toegestaan, tot bekostiging van anderwerf uitgebarstene oorlogen. Ook deed hij, negen jaren later, zijn' zoon *Filips* als toekomend Heer der Nederlanden inhuldigen, bij welke gelegenheid de Regering beval, dat de drie Schutterijen bij de inhaling van den Prins, in het wit gekleed moesten zijn. Het Geregt zond ook witte handschoenen aan de vaandeldragers, en zorgde, dat de havens werden opgeruimd. — De Prins kwam te water in de stad, van den Ykant, door het Damrak, en deed den eed van inhuldiging op het Stadhuis, welke eed hem door den jongsten Burgemeester, *Joost Sijbrandzoon Buik,* afgenomen werd, ten aanschouwen van een groot getal ingezetenen, die voor het Stadhuis vergaderd waren.

Zes jaren daarna (in October 1555) deed Keizer *Karel* de Staten der Nederlanden te Brussel beschrijven, om zijne heerschappij over die Landen en al zijne Rijken en Heerlijkheden (het Keizerrijk uitgezonderd) af te staan aan zijn' zoon *Filips.* Om te bewilligen en te helpen in den afstand van het Graaf-

---

*) Dat Amsterdam reeds te dezer tijd groote geleerden bezat, bevestigt *Pontanus*, vermeldende: »Dat in 1542 een vermaard inboorling van Amsterdam met name *Nicolaas Everhard*, tot Hoogleeraar in de regten op de Hoogeschool te Ingolstad beroepen werd." — Onder zijne werken is zijne Inleiding tot de Regtsgeleerdheid het meest in achting geweest.

schap van Holland, en om den gewonen eed te ontvangen en af te leggen, waren van Amsterdam afgezonden *Gerrit Klaas Mattheuszoon*, Mr. *Henrik Dirkszoon* en *Pieter Cantert Willemszoon*, regerende Burgemeesters, benevens Mr. *Reinier Swyn*, Pensionaris der Stad. De afstand van Keizer *Karel* V geschiedde, in tegenwoordigheid van zijn' zoon *Filips* en zijne zuster, de Koningin van Hongarije en Landvoogdesse, plegtig en prachtig. Hij was omstuwd van Spaansche, Brabandsche en andere Edelen, en hield, leunende op den schouder van zijn' lieveling, Prins *Willem van Oranje*, eene treffende redevoering, waarbij hij afstand deed van de regering, en dezelve overdroeg aan *Filips*, hem vermanende het volk van Nederland met zorg en liefde te behandelen.

Filips, tot nu toe, met de eene knie gebogen, voor zijn' Vader gelegen hebbende, stond op, dankte denzelven voor zijne gift, en wendde zich vervolgens tot de Vergadering; doch met de lippen van een' ander'. Rich verontschuldigd hebbende, dezelve niet in persoon te kunnen toespreken, als zijnde onbedreven in de Vlaamsche taal, verzocht hij, dat men zich wilde vergenoegen met hetgeen *Granvelle* uit zijnen naam zoude zeggen. En, toen nu *Granvelle* *) in vleijende woorden had betoogd:" dat de Nederlanden vele voordeelen uit deze verandering van Heer te wachten hadden," vernieuwde *Filips* den eed als Graaf in het jaar 1549 gedaan, bij welken hij tot handhaving

*) Deze, die zich daarna Kardinaal *van Granvelle* noemde, was onverdragelijk voor de Nederlanders. De voornaamsten des Lands verklaarden zich zonder bewimpeling zijne vijanden te zijn, en verlieten den Raad van Staten, waarin zij nevens hem zitting hadden; zij weigerden hem alle eerbewijs, en moedigden de gemeente door hun voorbeeld aan, tot schimpschriften, spotprenten en hetgeen den haat vergrooten kon, waarbij de kamers der Rederijkers niet vergeten werden. Ook kleedden zij hunne dienaars in zwarte liverei met eene zotskap op de mouw geborduurd, welke, om van spotternij tot ernsthaftigheid over te gaan, in een' bondel pijlen veranderd werd. Eindelijk verzochten zij den Koning hen van dezen lastigen vreemdeling te ontslaan, hetgeen, wel is waar, van de hand werd gewezen, maar toch die uitwerking had, dat de Kardinaal, wien men niet onduidelijk had te kennen gegeven, dat zijn leven niet meer veilig was, zoo bevreesd werd, dat hij, onder een gezocht voorwendsel, den Koning om zijn ontslag verzocht en als een bloohartige het Land verliet. — Ook de Prins van *Oranje* en de Graven van *Egmond* en *Hoorne*, hadden geweigerd met den Kardinaal den Raad van Staten bij te wonen.

van al de vorige privilegiën verbonden was. Maar, helaas! de inbreuk op dezelve verwekte een' opstand, die de Nederlanden in het algemeen, Amsterdam in het bijzonder in zorgelijke beroerten dompelden, zoo als wij in het vervolg zullen doen blijken.

Laat ons, alvorens te gewagen van de jammerlijke gebeurtenissen onder de regering van *Filips*, een oog slaan op hetgeen onze stad in het bijzonder betreft.

Amsterdam, steeds hebbende te zorgen voor geldelijke baten — aangezien zij alweder bijdragen ten oorlog moest leveren — vond die, onder meer andere, en belangrijker middelen, in het verpachten der imposten op wijnen en bieren, dat in 1556, de som van 8940 ponden opleverde; zijnde ruim de helft meer dan het destijds geïnde in de steden Dordrecht en Leiden. Een paar jaren vroeger had men, om eene bede van 200,000 gulden te voldoen, 96,000 ponden erfelijke renten moeten verkoopen, waartegen de Keizer aan de stad het gruitgeld, zijnde een duit van iedere ton bier voor 75 gulden in het jaar verpachtte; doch naderhand voor 4500 gulden aan de stad afstond.

Met dit alles had Amsterdam reden om zich te verheugen over het bevestigen der voorregten van koophandel op Denemarken; want koopvaardij en handel waren de hartader van deszelfs bestaan.

Het bloeijen van neringen, handteringen en verdere Stadsaangelegenheden werd inmiddels door het Stedelijk Bestuur niet uit het oog verloren. Ten bewijze daarvan halen wij aan:

I. Het lijndraaijen, een der oudste handwerken in Amsterdam, door vermeerdering van scheepvaart in de 14de en 15de eeuw steeds toenemende, werd in 1556 begunstigd, door de Lijndraaijers, op den Singel, (van daar de naam Lijnbaansteeg) eene meer geschikte werkplaats aan te wijzen. — Later zijn ze verplaatst naar de Schansen, alwaar nog ettelijke lijnbanen bestaan.

II. Het leggen van een' burgwal, langs de Westzijde van

het Rokin, alwaar de huizen tot aan het water stonden. Het graven eener vaart (1556) op Stadskosten van de Volewijk tot Buiksloot. Het vergrooten van het Burgerweeshuis. Het bouwen van verscheidene ruime pakhuizen, zoo binnen als buiten de stad. Het stichten van een huis voor krankzinnigen. En

III. Het bouwen van eene nieuwe en prachtige Waag, op op het Plein (den Dam) voor het Stadhuis. — Amsterdam heeft van tijd tot tijd vier Wagen gehad, als: de Waag op den Dam; (afgebroken) de Reguliers-waag; (thans bijna nutteloos,) de St. Anthonies-waag; (alleen nog dienstbaar, dewijl het bovenste gedeelte bevat het Theatrum Anatomicum, het Collegium Chirurgicum, en de Ontleedplaats voor de Hoogleeraren in de Ontleedkunde *), gemeenlijk de Snijkamer geheeten; †) eindelijk, de Waag op de Westermarkt, welk gebouw in 1619 tot vleeschhal werd opgetrokken, terwijl het bovenste gedeelte tot een wachthuis voor de Schutterij was ingerigt. — Het afbreken van de Waag op den Dam, gaf aanleiding tot het inrigten van de Westerhal tot eene Waag, die korten tijd daarna tot een kantoor van den ijk der Nederlandsche maten en gewigten werd ingerigt.

Wij willen een oogenblik stil staan bij de eerste Waag.

Het is bekend, dat van Stadswege de Wagen werden opgerigt, vooral om de kooplieden te verzekeren van het goed gewigt der goederen, die zij ontvingen. Men vermoedt, dat in het jaar 1368 de eerste Waag heeft gestaan op den Dam, schuins over het oude Stadhuis, in of op den hoek eener steeg, toen de ,Waagsteeg genoemd. Boven deze Waag, (ook wel Weeghuis geheeten) waren ruime vertrekken, van welke een — hetgeen wij reeds vroeger hebben gezegd — door de Rederijkers was gebruikt, en waar tevens voorhanden waren

*) Hier pronkte de vermaarde schilderij van Rembrandt, voorstellende de Ontleedkundige les van Professor *Tulp*: Dit wonderstuk is door *Willem* I. gekocht voor het Haagsche Museum en betaald met *f* 32,000. —

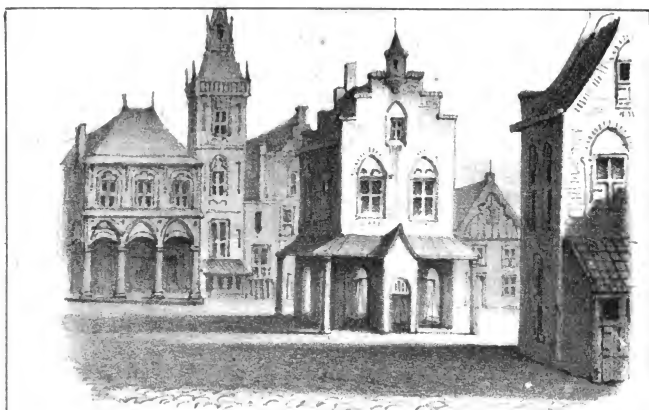
†) Voor of aan de St. Anthonies-waag wordt tegenwoordig de openbare strafplaats voor misdadigers opgerigt, hetgeen eertijds geschiedde voor het Stadhuis, op den Dam.

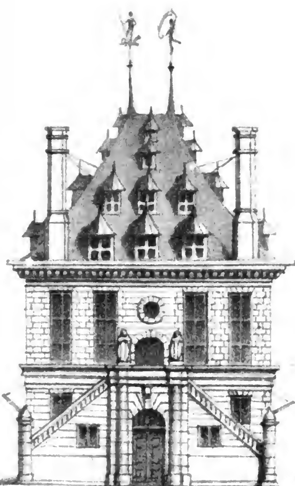
eenige haakbussen, of kleine stukken geschut, welke op ijzeren stangen of haken draaiden, om naar alle zijden op den Dam, in geval van nood, te kunnen schieten, zoo als bij het oproer der Herdoopers gebeurde,

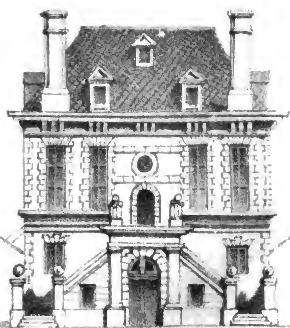
Daar deze Waag in 1561 voor den handel te klein, en ook te oud werd bevonden, zoo besloot de regering eene nieuwe Waag op den Dam te bouwen, waartoe verscheidene huizen, gelegen over het Stadhuis, gekocht, en de benoodigde gelden bij de inwoners opgenomen werden, ofschoon de Stadskas ruim was voorzien. — Hoe zonderling het moge schijnen, dat de stad penningen van hare ingezetenen opnam, terwijl zij in ruimte geld voorhanden had, blijkt het echter, dat zij dit deed na wijs beraad. — De stad wilde hare ruimte van geld voor *Filips* verborgen houden, opdat hij geene nieuwe Bede mogte doen!

Reeds in den jare 1565 was men met het nieuwe Waaggebouw, waaraan Burgemeester *Pieter Canter* den eersten steen legde, zoo ver gevorderd, dat er aan drie zijden de wapens der stad, met het jaartal 1565 voor geplaatst werden, terwijl het een jaar later geheel was voltooid. — Dit arduinsteenen gebouw stond regt tegenover het oude, en later ook over het nieuwe Stadhuis, doch op grooter' afstand, toen het eerste verbrandde, en het tweede, als een wonder der wereld, achter den puinhoop oprees.

Deze Waag was twee verdiepingen hoog. De onderste diende tot weegplaats, de bovenste tot wachtkamer voor de soldaten, welke de stad toen in soldij had. Onder het dak waren twee wapenkamers; op den top van het dak stonden twee windwijzers, versierd met de beeldjes van Neptunus en de Fortuin. Boven de groote deur prijkte een houten bas-relief, zijnde een zinnebeeld der kracht, en voorstellende Hercules, worstelende met den reus. De voorgevel was versierd met een' dubbelen steenen trap, geleidende naar de stoep en den ingang der wachtkamer, vormende aldaar een bordes, op welks plat, boven de deur van de Waag, zich twee zittende leeuwen vertoonden, met de wapens van Holland en Zeeland voor de borst. Tweehonderd en negentien jaren had de stad zich van dit Waaggebouw bediend, toen er eene verzakking aan werd bespeurd,

Bl. 65.

EERSTE TWEEDE EN DERDE WAAG OP DEN DAM.

welke eene herstelling vorderde, die in den tijd van anderhalf jaar tot stand kwam, onder opzigt van den toenmaligen Directeur van Stadswerken, *A. van der Hart.* De waag vertoonde zich daarna nog prachtiger, waarom *A. Fokke Simonsz*, in zijne Historie van de Waag te Amsterdam, beweert, dat men het herstelde gebouw wel de derde Waag kan noemen. — Bij verbouwing werd de oude stoep weggebroken, en vervangen door een' zeer prachtigen steenen dubbelen opgang, met zware steenen bollen versierd; overigens behield het gebouw dezelfde gedaante, uitgezonderd het dak, dat eene groote verandering onderging.

En nu stond de Waag, waarvan onze *de Decker* weleer zong:

Mijn deuren slaen zoo regt op 'swerelds vier gewesten,
Dat ik niet duisterlyck gebout schijn of gesticht,
Om all' wat Noord en Zuid, wat Oosten geeft of Westen,
't Ontfangen op myn' Schael, te wicken met mijn Wigt.

rustig en dienstig voor velen, tot het jaar 1808, toen Koning *Louis*, (*Lodewijk*) hebbende zijn verblijf te Amsterdam gevestigd, beval, dat dezelve moest worden weggebroken, waarschijnlijk om meer ruimte op den Dam te krijgen. Den 14den September 1808 werd het gebouw, op de binnenplaats van het tegenwoordige Stadhuis, tot afbraak publiek verkocht, onder voorwaarde, dat hetzelve na verloop van zes weken moest zijn geslecht. De afbraak werd voor acht duizend gulden verkocht, en — na verloop van zes weken bestond de Waag niet meer.

VI.

BENAAUWDE TIJDEN, DOOR HET TOENEMEN DER ONLUSTEN OVER GELOOFSBEGRIPPEN. — WILLEM I. — ALVA. — ONDERZOEK NAAR DE OORZAAK WAAROM AMSTERDAM EERST IN HET JAAR 1578 IS TOEGETREDEN TOT HET VERBOND DER NEDERLANDSCHE GEWESTEN. — REQUESENS. —

Amsterdam, de uitvaart van Keizer *Karel* (21 September 1559 overleden), en een' Dankdag, over den vrede met Frankrijk, plegtig gevierd hebbende, beproefde alles, wat het vermogt, om de donkere wolken af te wenden, welke hetzelve boven het hoofd hingen. Vergeefs was dit edel bedrijf. *Filips* drong aan op de uitvoering van de strenge plakkaten zijns vaders, en het handhaven der Inquisitie, reeds te voren ingevoerd, terwijl de Kardinaal *van Granvelle* het vuur der vervolging aanblies, en de stad onder het Bisdom van Haarlem werd gerangschikt. Van den anderen kant trotseerden de Onroomschen, meer en meer aanhang krijgende, de straffen, die op het overtreden der plakkaten volgen moesten. Niet alleen buiten, maar zelfs binnen de stad werden, ondanks een gestreng verbod der Regering, heimelijke vergaderingen gehouden; ook stookten beide partijen ongenoegen tegen het stedelijk Bestuur, om eene Keur tegen het uitvoeren van granen, en eene beperking aangaande het bouwen in de Lastaadje; hetgeen moest bijdragen tot wreede strafoefeningen en het uitdooven van geluk en welvaart.

Het is waar, bij dit alles glom eene flaauwe vonk ter redding. — *Filips* was naar Spanje vertrokken, na alvorens *Willem*, Prins van Oranje, tot Stadhouder over Holland, Zeeland, Utrecht en West-Vriesland te hebben aangesteld. Deze Prins — die tot gematigdheid in geloofsbegrippen neigde, zelfs de Edelen des Lands aanmoedigde tot een Verbond, en ondersteunde

bij het inleveren van een Verzoekschrift aan de Landvoogdes, tot schorsing der Inquisitie en strenge plakkaten — was de vonk, die, helaas! toen verflaauwde, maar later glansrijk te voorschijn kwam!

In het oog houdende, dat de Vaderlandsche Geschiedenis niet tot ons bestek behoort, zoo is het, dat wij met weerzin zwijgen van het geluk, dat de Noordelijke Nederlanden toen reeds aan *Willem* I. hebben te danken gehad, en tot de woelingen dezes tijds terugkeeren.

Ook in Vlaanderen en Henegouwen kreeg de Hervorming, in 1562, voorstanders, echter eenigzins afwijkend van Luthers inzigten. Deze voorstanders noemden zich Gereformeerden, en kregen bijval, niet slechts hier ter stede, maar door het gansche Land. — Men beseft, dat een en ander voor Onroomschen een hefboom was om de Hervorming te bekrachtigen en uit te breiden; te meer, toen men bemerkte, dat het stedelijk Bestuur geene ondersteuning had te wachten van de Schutterijen, welke verklaarden: »dat men de buitenpreek behoorde te gedoogen, blijvende de Schutterijen verder bereid, »om de stad en Wethouderschap te beschermen tegen allen »overlast, waartoe haar ook alleen de wapenen waren toever»trouwd." *)

Men ging dan voort met het prediken buiten de stad — waarbij ettelijken, tot beveiliging der zamenkomst, wapenen onder de kleêren hadden, en deed dit vervolgens in de Lastaadje, en eindelijk binnen de stad.

Maar nu brak de onweerswolk los, welker uitbarsting de gematigden — of vredelievende menschen — met angst en siddering hadden te gemoet gezien.

De heffe des volks, zoo ligt te misleiden! was door dwaze beethoofden in de zaak gemengd. Naauwelijks had men vernomen, dat het gemeen, in Vlaanderen en Braband, de Kerken ingenomen en geplunderd had, of men verlangde door ver-

*) *Wagenaar*, I Deel, VII Boek, Bladz. 280.

verkeerde wraakzucht, en misschien uit nog verfoeijelijker oorzaken gedreven, dat voorbeeld te Amsterdam te volgen. De Nieuwe Kerk was het eerste doel der woestelingen; doch, alhier eenigzins te leur gesteld, stroomde men naar de Oude Kerk, alwaar beelden, altaren en kerksieraden (bekend onder den naam van beeldstormerij) werden vernield, hetgeen in de Geschiedenis van Amsterdam, op het jaar 1566, bij *Wagenaar* en anderen, breeder is te lezen.

De Wethouderschap ontving weldra een' scherpen brief over het voorgevallene van de Landvoogdes, welke de regering beschuldigde, den Sectarissen te veel te hebben toegegeven, en beval de Kerken, (die inmiddels gesloten waren) weder te openen, de beelden daarin te herstellen, en zich te gedragen tegen de Kerkschenders, volgens het plakkaat, onlangs desaangaande gemaakt; doch, de Regering vond zwarigheid, om aan den inhoud des briefs te voldoen.

Intusschen hadden de Gereformeerden orde gesteld op het bestuur hunner Gemeente, die tot hiertoe (1566) door de Predikanten *Pieter Gabriel* en *Jan Arendszoon* waren beheerd.

Men hoopte, zoowel de regering als die van het nieuw ingestelde Kerkbestuur, dat wederzijdsche verdraagzaamheid, de harten tot bedaren mogte brengen, toen onvoorzien het graauw zich mengde in een geschil over het begraven in de geslotene Kerken, en op nieuw aan het plunderen sloeg, waardoor er middelen tot stuiting des oproers van hoogerhand noodzakelijk werden. *Willem van Oranje*, de stad schriftelijk vermaand hebbende, om de wederstrevers der Roomsche Kerk in banden te houden, kwam in den avond van den 13 December 1566 zelf herwaarts.

Hij was zoo gelukkig van — ondersteund door de Vroedschap en de drie Schutterijen, — een voorloopig verdrag tot bevrediging van Roomschen en Gereformeerden te bewerken, en tweehonderd soldaten, tot verzekering van beide Gezindheden, te doen werven. Doch zijne hoop op bevrediging van velen, die door verschil in geloofsbegrippen elkander vervolgden, leed schipbreuk. De Landvoogdes vorderde een' nieuwen eed, waarbij men moest zweren: »het Roomsch geloof te zul»len handhaven, de beeldenbrekers te straffen, en de Kette-

»rijen uit te roeijen." De Prins van Oranje, de Graaf *van Hoogstraten*, de Heer *van Brederode* en anderen, weigerden den eed, waardoor *Willem van Oranje* zoo zeer in ongenade bij het Hof van Spanje verviel, dat hij het raadzaam oordeelde der Landvoogdes te verzoeken, een' ander' met zijne ambten te voorzien, en naar Duitschland te wijken.

Des Prinsen vertrek beangstigde de harten der Onroomschen, en niet minder het besluit der regering: »om nog meerdere »soldaten te werven." Het laatste gaf aanleiding, dat eenige ingezetenen zich ten huize van Burgemeester *Buik* vervoegden, om opheldering desaangaande te verwerven. De opheldering werd geweigerd; en nu sloeg het graauw, voor de woning des Burgemeesters zamengeschoold, onder het geroep: *vive, vive, le gueux!* (leve, leve, de Geus!) aan het muiten, waarop weder een verschrikkelijk oproer, *) uitborst. Partijen stonden vreesselijk gewapend over elkander. Elk oogenblik zag men een jammerlijk bloedbad te gemoet, dat eindelijk door den kloeken Schepen *Adriaan Pauw* werd afgekeerd, toen er besloten werd, een verdrag tusschen wederzijdsche opstandelingen (Roomschen en Onroomschen) te treffen. Doch, eer de onlusten nog geheel bedaard waren, wierp de Heer *van Brederode*, dien men het Hoofd der Geuzen noemde, zich heimelijk in de stad, waarop hij tot Overste der bezetting werd aangesteld, hetgeen den moed der Onroomschen weder deed rijzen. Maar de tijding, dat *Filips* met een aanzienlijk leger herwaarts in aantogt was, deed de predikatiën opschorten, en noodzaakte ook *Hendrik van Brederode*, die aan het hoofd der verbondene Edelen had gestaan, bij het inleveren van het Verzoekschrift, naar Duitschland te wijken, alwaar hij kort daarna stierf, en de Prins *van Oranje,* met opoffering van eigen vermogen en meer, werkzaam was, om Nederland van de Spaansche dwingelandij te verlossen.

Ook schreef Oranje aan de stad Amsterdam; de burgerij aansporende, om zijne pogingen te ondersteunen tot bevrijding van het dierbaar Vaderland. Onder anderen schreef hij in dien brief: »*En wilt u ook niet vermijden goed te doen op 't point van de religie; want onze meening is geen-*

*) Zie dit oproer beschreven bij *Wagenaar*, I Deel. VII Boek.

zins iemands conscientie te verstricken of te bedwingen, maer met een gemeene eendrachtigheid die landen, staten en steden in haren voorspoed en neeringe en in hare goede oude wetten, herkomen en privilegiën tegens alle moedwil en geweld der vijanden te onderhouden en te maintineeren."

Indien men zich de folteringen, waarmede de Onroomschen in de bloedplakkaten werden bedreigd, voor den geest brengt en overweegt, wat daarop, bij de komst eener Spaansche bezetting, moest volgen, zal het niemand verwonderen, dat de voornaamsten onder hen zochten te vlugten. Eer men echter daarin voòr het meerderdeel slaagde, rukte *Noircarmes* en de Graaf *van Bossu*, de laatste door de Landvoogdes, bij voorraad, tot Stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht aangesteld, aan het hoofd eener krijgsmagt, zonder dat iemand er zich tegen durfde verzetten, binnen de stad.

Als in een oogenblik was de Roomsche Godsdienst in al hare regten hersteld, en wat daarvan afweek, oogenschijnlijk vernietigd. De schrik der Onroomschen was groot; maar hooger rees de angst, toen *Alva* met een leger naar de Nederlanden werd gezonden, en deze bloedgierige tijger, in menschelijke gedaante, herwaarts kwam, de regering aanvaardde, en te Brussel eenen Raad van Beroerte of bloedraad oprigtte. — Deze wreedaard beroemde zich, dat hij voormaals wel een volk van ijzer had kunnen temmen, en noemde de Hollanders een volk van boter, dat niet dan zijne verachting verdiende. »Dan, zegt de Ridder *Hooft*," hij dacht niet, *dat aan barsch metaal, ja, maar aan dit smijdige zuivel geen knellen is, hetwelk hij, die het houden wil, zachtelijk behandelen moet.*

Men waagde er nu alles op om het Land te ontruimen, en wil, dat destijds meer dan honderd duizend menschen zijn uitgeweken. — Ook *Jacob Simonsz. de Rijk*, gehuwd met eene dochter van *Nicolaas Hooft*, zijnde een voornaam koopman in granen, ontvlugtte te dier tijd Amsterdam.

Het gruweltooneel van pijnigen, geeselen, hangen, verbranden en verdrinken vernieuwde zich, sedert de komst van *Alva*, zoodanig, dat al het vorige een schaduwbeeld van föltering scheen

geweest te zijn. Ballingschap en verbeurdverklaring van goederen waren de minste straffen, die men had te duchten. Daarenboven vorderde de geweldenaar onder meer andere afpersingen, den 100sten penning in eens, den 10[den] van alle roerende, en den 20sten van alle onroerende goederen, zoo dikwijls dezelve verkocht werden, daarenboven noodzaakte hij de stad twee maal honderd duizend gulden te betalen, om het bouwen van een Kasteel op de Lastaadje af te koopen.

Dit alles bragt den Hertog bij alle ingezetenen in haat. Het ging zoo ver, dat de Minderbroeders hem op den predikstoel vōor een' knevelaar, regtschender en dwingeland uitmaakten; dat men zijne beeldtenis, die bij sommigen aan den wand hing, in een' hoek smeet, en de straatjongens, in hunne gevechten, de partij van *Alva* en *Oranje* vertoonden, met het gevolg, dat de eerste altoos op de vlugt en ten Lande uitgejaagd werd.

Het onvergetelijk feit op den 1 April 1572, werd weldra ruchtbaar te Amsterdam. Het innemen van den Briel door de Watergeuzen, waaraan de uitgewekene Amsterdammers, *Jacob Simonsz. de Rijk*, *) *Jan Klaaszoon Spiegel*, *Nicolaas Ruikhaver* en *Dirk Duivel* deel hadden gehad, verwekte eerst eene schijnbare, maar later eene gegronde hoop, op verlossing van de Spaansche dwingelandij, en vrijheid van godsdienst in de harten der welgezinden. †) Veel steden omhelsden de Staat-

*) Wij lezen hierover bij *Wagenaar*. Het gerucht van het bemagtigen van den Briel kwam welhaast te Amsterdam, en ter ooren van de huisvrouw van *de Rijk*, die zich toen aldaar bevond, en terstond bij haren vader *Nicolaas Hooft*, liep kermen, „dat haar man met eene handvol volks, in den Briel was, in gevaar om eerstdaags, met al de overigen, opgehangen te worden." Doch de oude man, het stuk beter beseffende, ried haar goeds moeds te zijn. *Zij hebben*, zeide hij, *de koe bij de horens ; zijn zoo wijs geweest, dat zij zich meester van den Briel gemaakt hebben; zij zullen zich van de galg wel weten te wachten.*

†) Opende deze gebeurtenis een blijd verschiet voor de Hervormden in Nederland, elders daarentegen trof hunne geloofsgenooten eene ramp, welke door alle eeuwen heen, heinde en verre, siddering baarde, en de blijdschap der Nederlanders in rouw veranderde. Wij bedoelen de zoogenoemde Parijsche Bloedbruiloft, onder de Regering van *Karel*

sche partij, ontwrongen zich aan het juk der geweldenaren, of deden daartoe pogingen, die echter niet altoos gelukkig eindigden. — Men denke slechts aan Haarlem en Naarden. — Amsterdam hield, ondanks de pogingen van deszelfs uitgewekene ingezetenen, met *Willem van Oranje* aan het hoofd, om Neêrlands vrijheid te herstellen, tot verbazing en verdriet van velen, de Spaansche partij. — En waarom? vraagt de Lezer, die het omgekeerde verlangde te hooren.

Wij vinden deze gewigtige vraag beantwoord door den Heer *G. van Enst Koning,* in zijn *onderzoek naar de oorzaak, waarom de stad Amsterdam eerst in het jaar* 1578 *is toegetreden tot het verbond der Nederlandsche Gewesten tegen Spanje.* De verdienstelijke Schrijver zegt op bladzijde 9 van zijn gewigtig onderzoek. *)

»Van waar toch dit verwijl in de omhelzing der heiligste »zaak: de Vrijheid van het Vaderland? Was in het oog der »Amsterdamsche burgerij de worstelstrijd tegen Spanje slechts »een kamp op leven en dood tot handhaving of ondermijning »van Rome's kerkleer? Neen! want reeds twaalf jaren vóór »de afwerping van het Spaansche juk had de leer der Hervor»ming aldaar duizende belijders. Roomsch en Onroomsch »waagden het te weifelen, waar het de uitvoering gold eener »bulle van het Vatikaan; maar het Escuriaal zag zijne bevelen »volvoeren met slaafsche onderworpenheid!"

»Het belang van den koophandel — zou dit welligt eene

IX, Koning van Frankrijk. Men bediende zich van de Bruiloft van *Hendrik,* Koning van Navarre, die gehuwd was met *Karels* zuster, om den Admiraal de *Coligny* en zijnen aanhang (de Hugenoten) te vermoorden, waartoe de Bartholomeus-nacht tusschen den 23 en 24 Augustus 1572 was bestemd. Reeds den eersten nacht werden 10,000 menschen in de voorsteden van Parijs moorddadig en onverhoeds om het leven gebragt, waarop het bloedbad gedurende dertig dagen, zich door het geheele land verspreidde, in welken tijd bijna 30,000 menschen werden ontzield. — De Koning daarna aan *Gregorius* XIII gemeld hebbende, dat hij wel 70,000 (dit is vergroot) ketters binnen weinige dagen had doen ombrengen, zoo schreef de Paus daarop een Jubelfeest uit, en ging in processie naar de Kerk St. Louis!

*) Aan de genegenheid van den Heer *G. van Enst Koning,* die mij in dezen letterarbeid veelzins ondersteunde, heb ik deze opheldering te danken.

»voortdurende vriendschappelijke verstandhouding met Spanje »wenschelijk en nuttig gemaakt hebben? Doch neen! de koop»handel, bloeijende onder het zachte bestuur van den jeugdi»gen *Karel,* kwijnde alreeds gedurende het laatste tijdperk »van 's Keizers leven, en moest alle voorregten en voordeelen »derven, toen *Filips* den schepter der verdrukking en *Alva* »de toorts der verwoesting zwaaide. Getuige die schare van »kooplieden, gedurende de Spaansche overheersching der Am»stelstad ontvlugt; getuige dat tal van kooplieden, aan Amstels »boorden teruggekeerd, na het ontrollen van het vendel der »vrijheid voor Amstels kapitool. Neen! de koophandel, die »zenuw van den Staat, die bronaâr van Hollands welvaart en »luister, — de koophandel weigerde aan Oranje geen' zetel in »Amstels muren. Neen! zij is onverdiend, de vlek, den koop»man aangewreven, dat hij een laakbaar egoïsme (baatzucht) »tot drijfveer kiest voor zijnen handel en wandel; dat hij met »eene koude onverschilligheid de staatkundige stormen gade»slaat, wanneer hem slechts het gouden anker zijner hoop ver»blijft. Neen! raadpleegt de gedenkschriften onzer menigvul»dige worstelingen tegen vreemd geweld en onderdrukking; »dáár zult gij met gulden letteren ook de namen geschreven »vinden van hen, wier ijver en trouw een hecht-cement ge»worden zijn voor de grondvesten van Amstels Beurs."

»Maar, tot aan den jare 1578 verkeerde de Burgerij van Am»sterdam in geheel andere omstandigheden, dan de overige Ste»den van Holland. De Regering dier Stad was Spaanschge»zind. De Leden, waaruit die Regering was zamengesteld, oogst»ten voordeel, aanzien en magt uit hunne voortdurende ver»knochtheid aan Spanje. *Filips, Alva* en de overige Spaan»sche dwingelanden spaarden geene middelen, om die Regering »van zich afhankelijk te houden."

— — — — — — — — — — — — — —

»De Geestelijkheid en de Regering beijverden zich minder »om het volk Roomschgezind, dan Spaanschgezind te houden. »In naam van den Vorst der Kastilianen, werd door den Spaan»schen krijgsknecht van de Burgerij met geweld gevorderd, »wat de Geestelijkheid aan geld of goed verlangen mogt; in »brooddronkenheid werd (bovenal in het Minderbroeders-kloos-

»ter) de zuur gewonnen penning verkwist, die der nijvere »burgerije werd afgeperst. Aan de brasserijen dier klooster»lingen nam de Regering zelve deel, en met haar werden aan »den rijk voorzienen disch telkens nieuwe middelen beraamd »en vastgesteld, om de Amsterdamsche burgerij in de Spaan»sche slavenketen geboeid te houden."

— — — — — — — — — — — — — —

»Neen — de Inquisitie hield geene zitting meer tot instand»houding van het geloof; zij was in Amsterdam (reeds met »den naam van *Moorddam* bestempeld) een staatkundige bloed»raad geworden, tot uitdooving van het vuur der vrijheid, in »het hart der burgeren ontgloeid. Aan de Geestelijkheid en »de Regering alleen — aan de burgers niet — was het te wij»ten, dat Amsterdam zoo spade toetrad tot het verbond voor »vrijheid en onafhankelijkheid, door de Nederlandsche Gewes»ten gesloten."

Zie daar de reden, waarom Amsterdam zich aan de Spaansche zijde hield, ondanks de pogingen der Staatschen, om het tegenovergestelde tot stand te brengen. En hoe ging het dé Stad verder? — Ik zou kunnen terugkeeren tot de razernij, waarvan de ingezetenen bij voortduring slagtoffers waren; maar waartoe dat? — Wij weten immers, dat *Alva* zich beroemde, in de Nederlanden meer dan achttien duizend zeshonderd menschen, door beulshanden te hebben laten ombrengen; en begrijpen, wat Amsterdrm — ofschoon het zich aan de Spaansche zijde hield — door het groot getal harer inwoners, die zich tegen dwingelandij en gewetensdwang verzetteden, daarbij heeft moeten lijden.

De vraag, zoo even gedaan, willen wij echter niet onbeantwoord laten. — Het monster, *Alva* de wreede, verliet de Nederlanden. Hij zag het in, dat Oranje en zijne edele medestanders, dat de verdedigers van Vrijheid en Vaderland, zouden zegepralen; ja hij zag het in, dat zijne gevloekte dwingelandij in de Nederlanden schipbreuk zou lijden. In het diepste van den nacht, in het geheim, als een moordenaar, die zijne wereldlijke regters tracht te ontkomen, verliet hij de stad,

en verder het Land, met achterlating van groote schulden, waardoor eene menigte aanzienlijke stadgenooten aan den bedelstaf geraakten.

Zijn opvolger was *Don Louis de Requesèns,* van wien Amsterdam, in 1575 wist te verkrijgen, »dat de vrijheid der stad, vierhonderd roeden, buiten de tegenwoordige vrijheid, uitgebreid, en de Keure der Hertoginne van *Parma*, op de namaagschap onder de Regenten, te niet gedaan werd." Ook werd den burgeren en ingezetenen van Amsterdam, op 's Konings naam verlof verleend, om door al de landen van zijne Majesteit, granen en andere levensmiddelen te mogen voeren, zonder ergens onder weg markt te houden, of eenigen tol schuldig te zijn. Dan, de stad had niet lang genot van deze voorregten. Halsstarrig de Spaansche partij aanklevende, werd zij niet gering door de Staatsche partij benaauwd, die in 1575 een' toeleg smeedde, om Amsterdam bij verrassing in te nemen, hetgeen nogtans mislukte.

Requesens, minder wreed dan zijn gruwelijke voorganger, zette den oorlog voort. Hij wilde de wederspannige en afgescheurde steden weder onder het gezag van Spanje brengen; doch stiet het hoofd, toen *Baldes* de belegering der stad Leiden moest laten varen, waarbij *Willem van Oranje* een doorluchtig blijk gaf van zijne hulpe en vaderlandsliefde. — *Requesens* leefde te kort, om de zegepraal des volks, dat hij in boeijen hield, te aanschouwen. Hij stierf reeds in 1576 en werd opgevolgd door *Don Jan van Oostenrijk*, onder wiens bestuur de kluisters allengs werden verbroken.

Het tijdstip van de verlossing der Spaansche dwingelandij, naderde met rassche schreden.

Bij de pacificatie van Gent, waardoor al de Nederlanden zich tegen Spanje vereenigden, bemerkte men eenige toenadering (hoewel niet ongedwongen) van Amsterdam. Het verliet eindelijk de Spaansche zijde *), en ijverde van nu aan, terwijl men de nog bestaande aanhangers van Spanje beteugelde, tot bereiking van het groote doel! — Het groote doel? denk aan het jaar 1581! De Staten verklaarden den Koning van Spanje vervallen van de oppermagt, en benoemden

*) Wij zullen in het volgende Hoofdstuk zien wat er vooraf is gegaan.

den Hertog *van Anjou*, broeder des Konings van Frankrijk, tot beschermer der Nederlanden!

De vonk sinds het vertrekken van *Filips* naar Spanje, meer en meer ontgloeid, door den edelhartigen *Willem van Oranje*, had voedsel gekregen. Zij ontstak het heilige vuur voor vrijheid en Vaderland in de borst der Nederlanders! Dat vuur is, Gode zij dank! tot heden toe niet uitgedoofd; het vertoonde steeds, zoowel elders als in het magtig Amsterdam, dat Nederland gewetensdwang verfoeit en vrijheid boven alles bemint.

VII.

DE BELANGRIJKSTE GEBEURTENISSEN BETREFFENDE AMSTERDAM IN HET BIJZONDER, SEDERT DE LAATSTE JAREN. — DE STAD WORDT AANGEVALLEN. — SCHEEPSSTRIJD OP HET HAARLEMMER-MEER. — VERNIEUWING VAN DEN AANSLAG OP AMSTERDAM. — NOODMUNT. — HET VERDRAG VAN BEVREDIGING AFGEKONDIGD. — GEVAARLIJKE OPSTAND. — WOEDE VAN HET GEMEEN. — VERANDERING DER REGERING. — LOFFELIJKE KEUREN. — GILDEN. — DE PRINS VAN ORANJE TE AMSTERDAM.

De grootste rampen, die een Land kunnen treffen, zijn — nevens de verwoestingen, welke uit de Natuur ontstaan — beroeringen en onlusten van binnen. De Geschiedenis leert het ons. Is Polen (wij zwijgen van vroegere tijden) niet door de tweedragt uit den rang der Koningrijken geschrapt? — En, wat zal er van Spanje worden? — Het Land, dat zich door een' magtigen vijand ziet aangevallen, is ongelukkig; maar veel rampzaliger is het Land, hetwelk van binnen door onlusten en beroeringen is aangegrepen. Gelijk het gaat met een Land in het algemeen, zoo ook gaat het met eene stad in het bijzonder. Amsterdam leert het ons. Amsterdam weleer zoo eendragtig! werd, door beroeringen en onlusten, eene schouwplaats van martelen, bloedvergieten en ledebreken.

Noch de openhartige belijdenis en grootmoedige daden des Prinsen van Oranje, noch het innemen van den Briel door de Watergeuzen, noch het voorbeeld der voornaamste steden des Lands, konden Amsterdam tot eensgezindheid bewegen, om zich aan het gezag van Spanje te ontrukken. Welgezinden, die zich daarvoor durfden verklaren, Vrijheid verlangden en Vaderlandsliefde aan den dag legden, moesten bukken voor de

magt eener Spaanschgezinde regering, het hoofd op het schavot laten, have en goed prijs geven, of zich door de vlugt redden. — En zij, in wier hart het licht der Hervorming was opgegaan; welk lot stonden zij ten doel? — Velen, onder alle klassen der burgerij, doof voor de stem der rede, onvatbaar voor broederliefde en verdraagzaamheid, waanden — en dit is het zachtste vonnis, dat men vellen kan — Gode te behagen, door het verdelgen van hen, die niets dan vrijheid van geweten begeerden.

De worsteling van verschillende partijen was afschuwelijk. Men raadpleegde, in opgewondenheid van driften, het hart niet meer. Zelfs bloedverwanten stonden elkander, om verschil in geloofsbegrippen, om tegenstrijdige gevoelens aangaande het belang der stad, naar het leven. Roomsche en onroomsche, spaanschgezinde en vrijheidlievende stadgenooten trokken tegen elkander het harnas aan, vochten op leven en dood. — En het gemeen, misschien door heethoofden aangepord vernielde alles. Kerken, noch kloosters waren heilig. Eene razernij van verwoesting bezocht de harten van Amstels ingezetenen.

Deze en dergelijke daden zijn schandvlekken in de Geschienis der stad Amsterdam, welke zich daarenboven niet kan vrijpleiten, betreffende de verwijtingen van Naarden en Haarlem, ten tijde der belegering door de Spanjaarden *). Maar die daden doen ook den ellendigen toestand der stad beseffen. Niet alleen ging er de rust verloren, ook hare bronader van welvaart — Koophandel en Zeevaart — was gestremd. Bij dit alles moest zij een aanzienlijk getal schepen uitrusten om te deelen in de gevechten, die *Alva* aan de Staatschen leverde. — Dit gevoegd bij de ramp, door den grooten watervloed op Allerheiligendag 1570, waarbij Amsterdam door de doorbraak van den Diemerdijk groote schade leed, en den uitgeputten staat der kassen in het algemeen, is meer dan genoeg, om zich een denkbeeld te vormen van den toestand der stad te dezer tijd.

---

*) Duizende levens zijn evenwel bij de inneming van Haarlem door de Spanjaarden gespaard geworden, ten gevolge der tusschenkomst van *Noircarmes*, op verzoek der Amsterdamsche Regering. — Een daartoe betrekkelijk en tot dus verre niet algemeen bekend Geschrift, berust mede op de Charterkamer der Stad Amsterdam.

Bl. 79.

DE OUDSTE St ANTHONIES-POORT NU, DE WAAG OP DE NIEUWMARKT.

Onder de belangrijkste gebeurtenissen sedert de laatste jaren rangschikken wij.

I. *Het besluit der Staten van Holland — grootendeels aanhangers van den Prins van Oranje — om Amsterdam met geweld tot 's Prinsen zijde over te brengen.*

Het was, ten gevolge van het besluit der Staten, dat Graaf *van der Mark* en *Lumei*, tusschen den 17den en 18den Augustus 1572, aan het hoofd hunner bende opdaagden, het Karthuizer-Klooster innamen en schansen opwierpen, om de stad den toevoer te Lande af te snijden. De Regering, voor te groote toenadering des vijands beducht, deed de Lastaadje buiten de St. Anthonies-poort, (nu de St. Anth. Waag op de Nieuwmarkt) benevens de huizen buiten de Reguliers- en Jan Rooden-poorten in den brand steken, waardoor onverhoopt een aantal schepen in de Waal voor de Lastaadje werden vernield. Hierop werd een trompetter van Graaf *van der Mark* — met vriendelijke brieven van de Staten van Holland, de stad vermanende van partij te wisselen, — geweldadig afgewezen en besloten, den vijand het hoofd te bieden. Twee uitvallen van den kant der stad, waren genoeg om *Lumei* het beleg te doen opbreken, hetgeen echter met verlies gepaard ging; daar hij de woningen buiten de Reguliers-, St. Antonies- en Haarlemmer-poorten, en te Sloterdijk door het vuur verwoestte.

II. *De scheepsstrijd op het Haarlemmer-Meer, tusschen de Haarlemmers en Amsterdammers — Het innemen van den Diemerdijk door Sonoi. — De Nederlaag te Ouderkerk, en het uitrusten eener vloot. —*

De verknochtheid aan Spanje kostte Amsterdam meer en meer. Gedwongen om de Spanjaarden in het beleg van Haarlem bij te staan, en wel voornamelijk door den toevoer te water te verhinderen, bragt de stad eenige schepen op het Haarlemmer-Meer, die weldra met de Haarlemmers slaags raakten en met groot verlies moesten wijken, waardoor niet alleen eenige schepen verloren gingen, maar ook een aantal krijgsgevangenen door de Haarlemmers doodgeslagen en opgehangen werd. Kort daarna moest men *Sonoi*, die op bevel des Prin-

sen van Oranje was opgedaagd, om den Spanjaarden, voor Haarlem, den toevoer af te snijden, en den Diemerdijk had ingenomen, te land en te water bestrijden, even als Jonkheer *Willem van Batenburg*, die zich bij Ouderkerk had verschanst; welke ondernemingen jammerlijke gevolgen hadden, vooral de laatste; want, van de Amsterdammers, die uitgetrokken waren om *Batenburg* te verdrijven, kwamen er naauwelijks tien behouden in de stad terug. Bij dit alles moest zij op last van *Alva*, die inmiddels binnen hare muren was gekomen, twaalf groote schepen en zes jagten ten oorlog uitrusten, waarmede hij zich meester wilde maken van de Zuiderzee.

De Lezer is met den uitslag dezer onderneming bekend. De vloot verliet de stad onder het aanschouwen des Hertogs en eene menigte priesters en monniken, die aan den Schreijershoek stonden en den Vlootvoogd *Bossu* met kruisen en zegeningen geluk wenschten; doch werd, in October 1572 *) aangevallen door de dappere Noord-Hollanders, onder het bevel van den Admiraal *Cornelis Dirckszoon*, die *Bossu* de zegepraal ontwrongen en gevangen binnen Hoorn bragten.

III. *Vernieuwde aanslagen op Amsterdam. — Groot gebrek aan levensmiddelen, ook aan geld, waardoor men noodmunt slaat.*

Na herhaalde zeegevechten, die wij niet allen kunnen aanstippen, maar welke steeds het lot der burgers verergerden, werd de stad in 1575 wederom door de Staatschen bedreigd; doch hunne aanslagen, ondersteund door heimelijke verstandhouding met eenige inwoners, mislukten, waardoor sommigen, van ver-

*) In dit jaar overleed hier ter stede een man, vermaard wegens zijne kunst, maar nog meer wegens zijne lengte, waarom hij in de wandeling lange Pier heette. Ook werd hij zoo genoemd in een Grafschrift in de Oude Kerk:

Den konstigen Schilder lange Pier,
Met bey zijn Zoonen leggen hier.

Welk Grafschrift in 1675, dus veranderd is:

De Meester Schilder Lange Pier,
Met beid' syn Soonen, Schilders hier,
Blyven noch al in de kunst vermaard
Begraven, lang en oud bejaart,

Steendr. van R. de Vries Jr.

Bl. 81.

DE HAARLEMMER-POORT INGENOMEN, IN HET JAAR 1577.

raad beschuldigd, en anderen, die men had gevangen, meestal martelend ter dood werden gebragt. Ondertusschen moest aanhoudend voor de zekerheid der stad gezorgd worden. Dus besloot men in 1576, de kleine slooten, uitloopende in den Singel, te dempen, en daarin alleenlijk drie groote slooten open te houden, welke vermoedelijk de nog aanwezige Blaauwburgwal, Warmoesgracht en Beulingsloot zijn. Wat later vond men geraden, den buitensten boom in het Y toe te heijen, den binnensten te openen, en alle schepen, buiten voor de palen te doen lossen. Dan, de Staten van Holland en Zeeland gaven echter het plan niet op, om Amsterdam te bemagtigen. In het volgende jaar, terwijl de stad onderhandelde over de pacificatie (onderlinge bevrediging) te Gent — waarin zij eindelijk deel nam, maar toch nog heimelijk raadpleegde met *Dón Jan* — bemagtigde de Overste *Helling* haar bij verrassing; hetgeen wij een weinig nader willen ontvouwen.

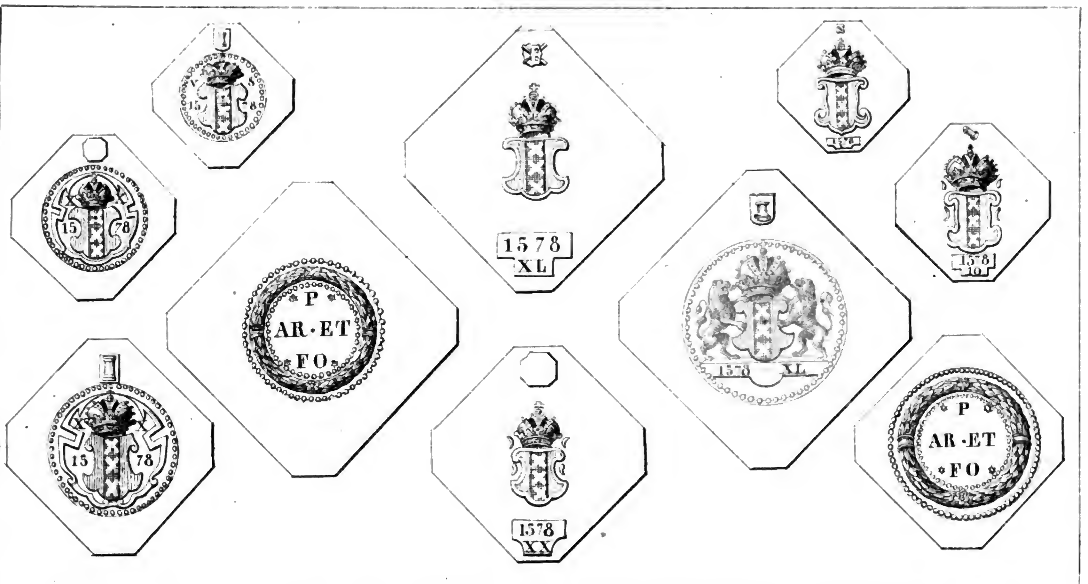
Het beleid des aanslags was toevertrouwd aan *Helling*, die tien vendels voetvolk, en onder andere dat van *Nikolaas Ruikhaver*, een' uitgeweken Amsterdammer, onder zich had. Men had beraamd, dat vier vendels zich te scheep naar de stad zouden begeven, terwijl de zes anderen zich 's morgens vroeg voor de Haarlemmer-poort zouden bevinden. — *François Circourt, Hellings* Luitenant, begaf zich in den avond van den 22sten November 1577, met zeven of acht wakkere gasten naar Amsterdam, latende hun geweer aan de poort, hetgeen gebruikelijk was. *Circourt* en zijne gezellen bragten den nacht in zekere huizen door, met dansen, om geen' argwaan te geven; doch keerden des morgens weder naar de Haarlemmer-poort, die zij ingekomen waren, vorderden hunne geweren terug, en traden naar buiten.

De schepen, die de vier vendels inhadden, waren middelerwijl des nachts genaderd tot de poort aan het Y. Eenige der knechten aan land getreden zijnde, ontmoetten hunne makkers, die uit de stad kwamen. Men valt in schijn aan het spelen, vervolgens aan het krakeelen, tot dat de degens uit de scheede kwamen. De wacht aan de poort, zich stekende in den twist en de vechtenden zoekende te scheiden, kreeg beide partijen op den hals en werd er ras door overmand. Men bemagtigde daarop de poort, ontweldigde den portier, ten koste van zijn leven,

de sleutels, en verjaagde de wacht, zoo als het hier, in plaat, aanschouwelijk wordt voorgesteld. Toen ging de kreet op, onder de Staatschen: *zege! zege! de stad is ons!* terwijl de knechten, die in de schepen verborgen waren, te voorschijn kwamen, met vliegende vaandels in de stad drongen, en, onder het voorttrekken naar elk schoten, die zich op straat vertoonde, roepende: dat niemand, die zich stil hield, eenig leed geschieden zou. —

Eerst op den Dam, werwaarts zij onder het geschreeuw: *Oranje! Oranje! de stad is ons!* getrokken waren, werd hun weêrstand geboden, en wel uit het Stadhuis en de Waag, waar burgers waakten. Er ontstond een hevig gevecht. De burgers stonden pal, en overtuigden de aanvallers, dat zij niet gemakkelijk de zege zouden bevechten. *Helling*, vertrouwende op den bijstand van de zes vendels, die volgens afspraak voor de Haarlemmer-poort zouden komen, maar uit misverstand voor de poort te Haarlem stonden, hield zich staande, terwijl hij inmiddels boden naar buiten zond, om de versterking binnen te roepen. Ondertusschen verliep de tijd, en het getal der burgers en stads-soldaten groeide aan, die wel gewapend op het volk van *Helling* indrongen. Hij, dus van voren bestookt, en gelijken aandrang vreezende van achteren, deinst af, den Nieuwendijk langs, tot dat hij de poort achter den rug, en de Haarlemmersluis, (nu de Oude genaamd,) en Spaarndammerbrug voor de borst had. Hier zocht hij zich te verschansen, doende de toegangen van ter zijde stoppen met balken, bedden, kisten en ander huisraad. Maar de burgers, ziende dat hij geen' onderstand kreeg, schepten moed, en voerden, nevens twee vendels stads-soldaten, twee stukken geschut aan, uit welke een kogel den Overste *Helling* trof en doodde. Hierop ontzonk den zijnen het hart, te meer, daar het vuur sloeg in een tonnetje buskruid. Allen vloden buiten de poort, en *Ruikhaver*, die zich in een huis poogde te bergen, werd vermoord.

De stad was nu van den vijand verlost, maar niet gered. Vergeefs was hare klagt over dezen inval bij den Prins van Oranje, die, wel is waar dezelve afkeurde, maar de Staten van Holland en Zeeland niet van besluit kon doen veranderen. Deze beweerden, dat de voorwaarden waarop de stad zich bij de Staten wilde aansluiten, niet konden worden aangenomen, of-

NOODMUNTEN IN 1578 TE AMSTERDAM GESLAGEN.

Bl. 83.

schoon de Prins daartoe gezind mogt zijn; en »dat zij niet rusten »zouden, voordat zij de stad, al ware het ook met geweld, »onder zijne gehoorzaamheid herbragt hadden." En in der daad, het was geen dreigen. Weldra zag de stad zich meer dan ooit ingesloten, en door *Sonoi* op het felst benaauwd, waardoor de schaarschheid aan levensmiddelen hand over hand toenam. Koophandel en nering stonden genoegzaam stil; en sommigen teekenen aan, dat in Januarij 1578, tusschen de drie- en vierhonderd burgers de stad ontweken. Ook aan gemunt geld was groot gebrek, zoodat er besloten werd, het gemaakt zilver in de Godshuizen, Schutterijen en Gilden voorhanden, benevens een zilveren S^t. Nicolaas-beeld, dat de kerkmeesters der Oude Kerk in het jaar 1522 hadden doen maken en nevens het koor plaatsen, daartoe te bezigen. Het zilverwerk werd gesmolten, en tot platte vierkante platen van verschillende grootte gemaakt, die veertig, twintig, tien en vijf stuivers waardig waren, en later merkelijk verhoogd werden.

Op de regterzijde dezer noodmunt staat het wapen der stad, en boven hetzelve een Vuurstaal, het zinnebeeld van het Huis van Bourgondië. Ook draagt deze zijde het jaartal 1578, en den prijs, waarop het stuk eerst geslagen is. Aan de andere zijde ziet men in een' krans van eikenloof, dit opschrift:

PRO ARIS ET FOCIS.

Dat is:

voor haardsteden en altaren.

IV. *Amsterdam zendt gemagtigden naar 's Hage, om een Verdrag van Voldoening met den Prins van Oranje en de Staten te sluiten. — Onlusten over het gedrag der Regering en de gevolgen daaruit ontstaan. —*

Het gedrag van Amsterdam voorspelde niet onduidelijk een noodlottig einde aan dezen worstelstrijd. Er was bijna geene keuze, over het zich al of niet verbinden met hen, die gezworen hadden de Spaansche dwingelandij, des noods met opoffering van alles wat dierbaar was, te verwerpen. Mogt de Spaanschgezinde Regering gelooven, magtig te zijn om haar

stelsel te verdedigen; een groot deel der burgerij en de Schutterijen, — die destijds een' sterken arm hadden, en de steun des Stedelijken Bestuurs waren — geloofde daarentegen, de kracht te bezitten, om het Spaansche juk te verbreken, om vrijheid en verdraagzaamheid in geloofsbegrippen te doen zegepralen. De Regering, hetzij dan vrijwillig of door nood gedwongen, zond Afgevaardigden met volstrekte volmagt naar 's Hage, om met den Prins van Oranje en de Staten een Verdrag van Voldoening te sluiten. Toen nu de Afgevaardigden de regten verdedigden, welke Amsterdam zich voorbehield, en op dat stuk sterk bleven staan, kwamen de Afgevaardigden van het Gewest Utrecht, dat reeds tot het verbond der Staten was toegetreden, tusschen beiden, met het gelukkig gevolg, dat op den 8sten Februarij 1578 het Verdrag van Bevrediging, bestaande uit 24 artikelen, werd geteekend. Later werd het bezegeld, en den 16den Maart deszelfden jaars te Amsterdam afgekondigd.

Het zou voor ons bestek een ondoelmatig werk zijn, indien wij de 24 Artikelen hier lieten volgen. Slechts eenige punten zullen wij gedeeltelijk aanstippen.

»Binnen de Stad, Vrijheid en Ambachtsheerlijkheid van Amsterdam, zou geene andere Godsdienst toegelaten zijn, dan de »Roomsch-Katholijke, tegen welker oefening zich niemand met »woorden of werken zou hebben te verzetten. Doch de plakkaten op het stuk van de Godsdienst gemaakt, zouden opgeschort, en niemand, van welken stand ook, in zijn geweten gemoeid of hem eenig letsel aangedaan worden, om het oefenen van »de Gereformeerde Godsdienst, buiten de gemelde palen. De »Wethouderschap zou den Gereformeerden eene ongewijde, »doch eerlijke plaats aanwijzen tot begraving hunner dooden."

»Alle knechten, in Stads soldij staande, zouden afgedankt, »en geene anderen in dienst door de Wethouderschap geworven worden, dan met verlof des Prinsen van Oranje en bij »de Raden der Staten."

»Tot betere verzekering der stede, zouden de drie Schutterijen wederom opgerigt, en daarin betrokken worden allen, »die voordezen Schutters geweest en nog in leven waren; zullende »de ledige plaatsen worden aangevuld uit de vreedzaamste

»burgers, zonder onderscheid te maken, tusschen gewezene bal»lingen en anderen."

»Alle burgers, die gebannen of uitgeweken waren, zouden »mogen wederkeeren, en hun Poorter- en Gilderegt genieten, »zonder dat het hun iets zoude behoeven te kosten."

»Die van ouds in eenige ambten gesteld waren geweest, zou»den dezelve weder bekleeden mogen."

»Burgemeesters en Regeerders, Schutters, Ambtenaars en an»dere Poorters en Inwoners, wereldlijke lieden zijnde, zouden »trouw en hulde zweren aan den Koning, als Graaf van Hol»land, aan den Prins en aan de stad, onder 's Prinsen ge»hoorzaamheid."

»Alle Handvesten, Gewoonten, Keuren en Regten der stad, »die niet streden met het Gentsche Verdrag en met deze Vol»doening, zouden in volle kracht blijven."

»De Koophandel en Scheepvaart zouden ten aanzien, beide »van vreemdelingen en inwoners, gedreven worden, onder »eenige wijziging, als van ouds."

»De Schout zou niemand over terging of verkorting, ter zake »van de eene of andere Godsdienst, of over ergernis aan Roomsch»gezinden gegeven, regt vorderen, eer het bewijs doorzien en »bondig gekeurd was, bij vier burgers, twee door den Prins »of de Staten, en twee door Burgemeesters te magtigen, die, »in geval van geschil, een vijfde, uit de achtbaarste en vreed»zaamste Poorters, gebleven in de stad tot den dag der Gent»sche Bevrediging (Pacificatie), tot zich zouden mogen kiezen."

»Die in Amsterdam wilden komen wonen, of een' geruimen »tijd verblijven, zouden de Bevrediging en Voldoening moeten »bezweren, ten minste voor zoo lang zij in de stad blijven »zouden."

»Daar die van Amsterdam aanboden, hunne regering te ver»antwoorden voor de Algemeene Staten, of voor den Raad van »Staten, en de Staten van Holland verstonden, dat geene aan»klagt over zaken, voorgevallen in dit Gewest, of over perso»nen, zich binnen hetzelve onthoudende, buiten hetzelve ge»schieden mogt, alzoo zulks streed met 's Lands Vrijheden en »met de Gentsche Bevrediging, zoo schorsten zijne Doorluchtig»heid en de Staten van Holland alle aanklagt, twist en moeije»nis, die eenigen uit de Regering of derzelver weduwen, erf»genamen of dienaars, wegens het voorgaande Bestuur zou mo-

»gen zijn aangedaan, tot dat, bij de Algemeene Staten, volgens »de Gentsche Bevrediging, bepaald zou zijn, hoe ver het gezag »des grooten Raads van Mechelen zich uitstrekte." *)

Het aangestipte geeft ons een duidelijk begrip van het voornaamste doel des Verbonds van Bevrediging. Men wilde de harten der menschen, om verschil in Geloofsbegrippen in hevigen strijd, tot bedaren brengen. Men wilde de heerschende Godsdienst in niets te kort doen of beperken; maar alleen, dat Onroomschen niet meer vervolgd zouden worden, en dat hun vrijheid gelaten wierd, om naar de overtuiging van hun hart, God te vereeren en te dienen. De opstellers des Verbonds wilden bevrediging in alles, voor zoo verre dit in hun bereik was, bewerken. Eerlijke uitgewekenen en gebannenen moesten onverlet in de stad weder toegelaten, en in hunne regten en betrekkingen hersteld worden. Gelijke regten en bescherming moesten gelden jegens alle brave inwoners; en niemand zou zonder onpartijdige Regters kunnen worden veroordeeld.

Zie daar wel gekozene middelen tot bereiking van een edel doel! Zij gaven, het is waar, aanvankelijk eenige verademing. Men was niet meer beducht voor den vijand van buiten; men was bevriend met Utrecht, en kon zelfs in nood op bijstand rekenen; en toch woedde de geest des kwaads heimelijk voort. De Wethouderschap bleef de Roomschen, met achteruitzetting der Protestanten begunstigen, en werkte het besluit, met betrekking tot de oprigting en zamenstelling der Schutterijen, hevig tegen. Dit baarde op nieuw ongenoegen en verbittering. De Wethouderschap, doof voor billijke klagten, berokkende zich veel tegenstrevers, die dagelijks vermeerderden, dewijl een groot getal uitgewekenen en ballingen, na de afkondiging des verdrags, in de stad terugkeerden.

Eenige voorname Burgers, onder de Onroomschen, namen het besluit de Regering te veranderen, opdat zij, naar den in-

*) Zie verder over den inhoud dezer Artikelen : *Wagenaar*, Beschrijving der stad Amsterdam. D. I. B IX. bladz. 360. Mogelijk deelen wij als bijlage achter *dit werk*, nog deze 24 Artikelen in derzelver geheel mede, als zijnde dit door geen' onzer geschiedschrijvers gedaan.

Steendr. van R. de Vries Jr.

Bl. 87.

PLAATS OF DAM OP MARKTDAG.

houd des Verbonds, regt en billijk mogten worden behandeld. De beroemde *Hooft* schrijft in zijne Nederlandsche Historiën, de beroerten daaruit geboren, niet zoo zeer toe aan de wulpschheid van het graauw, maar aan het opzet en beleid van vele der voortreffelijkste Burgers. — Nadat *Thomas van Til*, Leeraar bij de Gereformeerden, op Zondag den 25sten Mei 1578, buiten de vrijheid der stad gepredikt had, beraamde men den aanslag, en bepaalde men tijd en plaats om het werk tot dadelijkheid te brengen, en de Wethouderschap van het bewind te ontzetten. Vooraf echter wilde men gematigde middelen beproeven. Den volgenden ochtend vervoegden zich vier voorname Burgers op het Stadhuis, alwaar de Wethouderschap vergaderd was, om te beproeven, of zij niet te bewegen ware tot bewilliging in de schikking der Schutterijen en in de andere punten, waarop de Gereformeerden aanspraak hadden. De Plaats of Dam, *) die reeds ter oorzaak van den marktdag (Maandag) rijkelijk vol volk was, raakte allengs meer opgevuld, terwijl de vier Burgers ettelijke malen van het Stadhuis naar de herberg van de Gemagtigden der Staten, die op den Dam was, en van de herberg naar het Stadhuis tusschen de menigte door, over en weder gingen. Intusschen waren de Schutterijen op de been gekomen, zich scharende op den Dam, alwaar de markt weldra was afgeloopen. Op een afgesproken teeken tusschen hen, die op het Stadhuis met de Wethouderschap onderhandelden, en de bondgenooten, die op den Dam stonden, om de zaak, indien men het met de Wethouderschap niet eens konde worden, met geweld door te zetten, sloeg men handen aan het werk. Onder de leus: *Wie Oranje lieft, toone, dat hij hert heeft en volge mij!* stoof een groot getal matrozen, die zich in menigte in de stad bevonden, met vliegende vaandels op straat; terwijl anderen naar het Bushuis rukten, het geschut naar den Dam voerden, en den toegang aldaar stopten. — IJlings stormt alles op het Stadhuis, terwijl de moed rees, daar men luttel tegenweer vond. Men haalt den Schout en de meeste oude en dienende Wethouderschap van daar, of uit derzelver woningen, en brengt ze op de Waag.

---

*). De Dam is hier minder afgebeeld om de gebeurtenis, waarvan wij thans spreken, aanschouwelijk te maken, maar veeleer om den Lezer te doen zien, hoe dezelve zich destijds vertoonde.

Een andere hoop voert middelerwijl verscheidene priesters en bijna al de Minderbroeders naar den Dam. En kort daarna werden de Geestelijken en Wethouders, tusschen twee rijen gewapenden, om beschermd te zijn tegen het woeden van het graauw, door de Schutters geleid naar het Water, en elk afzonderlijk gescheept in vaartuigen, waarmede men hen voerde buiten de stad, aan den St. Anthoniesdijk, alwaar zij zonder eenig letsel aan wal werden gezet. Doch, het was naauwelijks verrigt, (vervolgt *Wagenaar*) of ziellooze stof, beelden en altaren, moest het misgelden. Het felst had men het geladen op de Minderbroederen, die kennis van ketterij plagten te nemen, en tot hunnent, na het uitvoeren der doodvonnissen, met de wereldlijke regters, het bloedmaal, gelijk het genoemd werd, aten. Op hun Klooster was men het meest verbitterd. Alles werd hier geroofd of in stukken gesmeten; doch aan winkels of woningen, waarvoor de Roomschgezinden grootelijks beducht geweest waren, roerde niemand. Intusschen bezetteden de Onroomschen de wachtposten, hetgeen de Roomschen moesten dulden, aangezien het hun aan orde en aanvoerders ontbrak. Tot op den acht en twintigsten stond de stad zonder Overheid, wordende er, na het plunderen van het Minderbroeders-Klooster, geen moedwil van belang gepleegd.

Daags na den opstand werden de Wethouders door de drie Schutterijen, ten overstaan van *Mathenesse* en *van der Mijle*, Gemagtigden der Staten van Holland, van eed en ambt ontslagen. Voorts werd te zelfden dage uit ieder der twaalf rotten, waaruit elke Schutterij bestond, bij meerderheid van de stemmen der rotgezellen, een' achtbaar Schutter gekozen, tot zes en dertig in getal. Deze verkozen Meester *Willem Bardes*, Doctor *Maarten Janszoon Koster*, *Ariaan Reinierszoon Kromhout* en *Dirk Janszoon Graef*, alle vier uitgewekenen en ballingen, tot Burgemeesters; en voorts Schepens, Vroedschappen, en hetgeen verder tot de Regering behoorde.

Sedert deze gebeurtenis ondervonden de Onroomschen in het algemeen, en de Gereformeerden in het bijzonder, de hoogste bescherming van den kant der Regering, welke het ongeraden vond, te blijven bij het eerste punt van Voldoening, volgens het-

welk, binnen de stad, geene andere Godsdienst dan de Roomsch-Katholijke uitgeoefend mogt worden. Uit de Kerken (immers uit de Oude) werden in 1578, op last der Regering, de beelden weggenomen, waarna de Gereformeerden dadelijk in de Oude en later in de Nieuwe Kerk predikten. *) Ook hielden de Lutherschen en Doopsgezinden, met kennis der Regering, Godsdienstoefeningen. De eersten vergaderden in een pakhuis, de *Pot* genaamd, bij de Handboogs-Doelen, ter plaatse, waar naderhand de nog aanwezige Luthersche Oude Kerk is gesticht. De tweeden kwamen bijeen in een gebouw op den Nieuwendijk, omtrent de Haarlemmersluis. Daarenboven stelde de Regering te dier tijd hoogen prijs op het uitoefenen der openbare Godsdienst, door het maken eener Keur, waarbij het storen derzelve, door roepen, snappen en ander gedruisch, omtrent de kerkdeuren verboden werd, als ook het zingen en spelen van het Nieuwe Jaar.

Benevens deze Keur waren er nog veel anderen, die der toenmalige Regering tot lof verstrekken. Wij zullen er alleen van opnoemen: het toestaan van het Poorterschap aan hen, die dit mogten begeeren, zonder uitzondering van dezulken, die uit plaatsen mogten komen, alwaar men den Amsterdammeren dergelijke vrijheid niet vergunde. Het afschaffen van den accijns op het beestiaal, en het herstellen der Gildenkeuren. — Betreffende de laatstgenoemde, werd bevolen, dat de inkomsten van de Gilden, na het afdoen der oude schulden, besteed zouden worden, niet tot ijdele bijgeloovigheden, brassen en drinken gelijk voorheen, maar tot onderhouding van verarmde Gildebroeders.

———

Reeds dikwijls over Gilden en Gildebroeders in een' algemeenen zin gesproken hebbende, zal het niet ongepast zijn, dat wij er ons thans een weinig nader bij bepalen.

Men had, (zegt *Wagenaar*) van ouds tweederlei Gilden hier te lande, en ook in deze stad. Sommigen waren gezelschappen, die zich vereenigd hadden, om eenige liefdewerken in

*) Tot eerste openbare Predikanten werden beroepen: *Joannes Kuchlinus* van Emden, en *Petrus Hardenberg* uit Emderland.

gemeenschap te oefenen; om bijzonderlijk voor elkander te bidden; om op gemeene kosten altaren te stichten, en missen te laten doen, en ook om jaarlijks een' maaltijd te houden. Men had gilden van mannen en vrouwen. Het Kruisgild en het Lieve-Vrouwe-Gild stonden de stad, in tijden van gevaar, ook met wapenen ter dienst. De andere soorten van Gilden waren Genootschappen van kooplieden en handwerkslieden.

Waarschijnlijk bestonden reeds in de veertiende eeuw eenige Gilden hier ter stede. De meeste oude Gilden verkozen zich een' Beschermheilige, naar wien zij zich noemden, en aan wien zij een altaar in de Parochie- en Klooster-kerken of Kapellen toewijdden.

Bij gelegenheid van de jaarlijksche feestmaaltijden werden de Gilde-altaren buitengewoon versierd, ten koste van de Gildebroeders, waaruit ontstond het Gildegeld, dat in de meeste Gilden jaarlijks opgebragt werd door de Jaarzangen. Op of omtrent dezen tijd werden nieuwe Overlieden verkozen, hetgeen in sommige Gilden werd bekend gemaakt door het zenden van de pastei, die op den maaltijd voorgediend was, aan den verkozen Overman; terwijl in sommige Gilden de Overlieden door Burgemeesters en Schepenen werden gekozen. Voorts hadden de Gilden ook armbussen tot nut van behoeftige Gildebroeders. De Gildeknechts vorderden de Jaarzangen of het Gildegeld in, en waren verpligt, de onvrije personen, — dat waren zij, die niet bij de Gilden waren ingeschreven, en eenige handtering, tot de Gilden behoorende, uitoefenden, — aan de Overlieden bekend te maken.

In de meeste handwerks-gilden moest iemand, twee, drie, vier, en indien hij vreemdeling was, somtijds zes jaren gediend hebben, eer hij zijne proef doen en in het Gild ontvangen kon worden.

Bij vele Gilden werden de leerlingen ingeschreven, en ontvingen, nadat zij den vereischten tijd gediend hadden, eenen leerbrief; doch van de kosten hierop loopende, waren de Burgerweeskinderen vrij verklaard. — De Gilde-broeders van bijna al de Gilden waren verpligt, des verzocht zijnde, met het lijk van een' gilde-broeder of van deszelfs huisvrouw, ten grave te gaan. Vele Gilden hadden daartoe een zwart doodskleed, met zilveren schilden, waarop het teeken of wapen van het Gild was afgebeeld, en welke schilden, bij de begrafenisplegtigheid op het zwarte kleed pronkten. — Zie hier de namen

der Gilden, met de aanwijzing der jaren, waarin dezelve opgerigt zijn, en het getal Overlieden.

Overlieden	4	van het Kleermakers-gild, opgerigt	1475.
»	6	Groot-Kramers	1476.
»	7	Binnenlandsvaarders	1483.
»	6	Schoenmakers	1485.
»	4	Vleeschhouwers	1502.
»	13	Timmerlieden, enz.	1524.
»	6	Houtzaagmolenaars	1529.
»	4	Vischkoopers	1530.
»	4	Bakkers	1530.
»	7	Smids, enz	1530.
»	4	Slepers	1531.
»	3	Metselaars	1533.
»	3	Tinnegieters	1533.
»	4	Bergervaarders	1539.
»	2	Bierbeschooijers.	1539.
»	4	Bierdragers	1550.
»	4	Klompen-, Leestenmakers enz	1551.
»	5	Chirurgijns	1552.
»	4	Korenmeters, enz.	1556.
»	4	Koren-ligterlieden	1556.
»	4	Glas-, Kannen en Aardewerk, enz	1576.
»	5	Schilders, enz	1578.
»	4	Koren-Molenaars	1578.
»	4	Mandenmakers	1580.
»	4	Fruitverkoopers	1585.
»	4	Linnenwevers	1589.
»	4	Korendragers	1589.
»	3	Scheepstimmerlieden	1589.
»	4	Vlot-schuitenvoerders	1590.
»	4	Oude-Schoenmakers	1590.
»	4	Kuipers en Wijnroeijers	1590.
»	3	Goud- en Ziversmeden	1601.
»	8	Roei- en Zolder-schuitenvoerders	1611.
»	6	Buiten- en Binnenlandsvaarders	1611.
»	5	Makelaars	1612.
»	4	Bontwerkers	1613.
»	6	Waagdragers	1616.

Overlieden	4	Turfdragers	1619.
»	4	Hoedenmakers	1620.
»	3	Klein-kramers	1621.
»	4	Hoenderkoopers	1622.
»	4	Loodslieden	1631.
»	3	Lakenbereiders	1638.
»	4	Passement- en Lintwevers	1641.
»	4	Zijdewevers	1648.
»	3	Boekdrukkers en Verkoopers, enz.	1662.
»	3	Kompassen- en Zeilenmakers	1664.
»	3	Lakenverwers	1665.
»	4	Koek- en Beschuitbakkers	1691.
»	6	Wijnkoopers, vernieuwd.	1679.
»	3	Spekslagers	1751.

Daar nu deze Gilden zijn vernietigd, laten wij in het midden, of die vernietiging der stad tot voor- of nadeel strekt. — Wij merken alleen aan, dat sedert de invoering der Patenten, een ieder, die daarvoor zijn geld stort, vrijheid erlangt om te koopen, te maken en te vermaken, wat hij wil, zonder onderzoek, of hij daartoe vermogen of bekwaamheid bezit.

Tot afwisseling strekke hetgeen bij meergemelde *Jacobus Kok*, in zijne Amsteldamsche Jaarboeken, betreffende de Gilden wordt verhaald.

»De Amsteldamsche Schutters," zegt de Schrijver, »welke als die van andere steden, gewoon waren jaarlijks op bijzondere tijden, op hunne Doelen naar het wit of naar den papegaai te schieten, hebben het in dit jaar (1564) ook verrigt; want boven de deur van de kamer van het Groot-Kramers-gild op het stadhuis, hangt nog eene oude schilderij van *Jacob Corneliszoon van Oostzaan*, verbeeldende een' bekransden Gilden-os, die met het schieten naar den papegaai gewonnen is. Of dit een os geweest zij, die voor den Gilde-maaltijd behoorde, daaraan zou ik zeer twijfelen, dewijl mij uit een oud boeksken, waarin veel rekeningen, dit Groot-Kramers-gild betreffende, blijkt, dat het Gild in dat jaar *f* 70, 11 stuivers en 8 penningen ten

achteren was, voortkomende uit verscheidene onkosten, die hetzelve had moeten doen, aan het Altaar in de Oude of S[t]. Nicolaaskerk, bedragende *f* 129, 13 stuivers. En dat dit, in dien tijd, eene groote som was, blijkt uit de vertering, die op den jaarlijkschen Gildemaaltijd gedaan werd. Zie hier de kopij van eenige dier rekeningen."

»*In het jaar* 1561 *doe aten wij onse Gilde-maaltijd, en doe hadden wij* 17 *Pastijen, en doe wij ten tweedemaal aanregten,* 10 *Pastijen, alle van* 5 *St. het stuk. Item* 20 *dunne Pastijen, tot* 3 *St., en in hetzelve jaar hadden wij ongebraden vleisch, tot* 34 *stukken, en wy gaven van braaden een halve stuyver van 't stuk, des zoo behielden wy het smeer daaraf.*"

»*Na het ophalen des Nieuwjaarszangs, aten zy* (*het St. Nicolaas-gild*) *en hadden een principalen Kok, met drie, die hem hielpen. De principaal had voor zyn' arbeid een Koopmansgulden, zonder verval, en de drie knechten elk een' schelling. De Meester voor het gebruik van* 4 *koperen potten, voor ieder* 3 *groot; voor* 2 *ketels* 3 *St., en van* 4 *braadpannen, van ieder* 1½ *Stuijver. Zoo lang men eet* (zegt de schrijver) *hebben wij twee speellui, en die hebben met haar beiden* 5 *Schellingen groot.*"

»*Zoo een maaltijd,* (zegt een ander in hetzelfde Boeksken) *regten wij aan des Zondaags, en voor het eerste geregt Hoendernat, ende Pens en Erreten; item voor dat tweede, Huspot en vooraf Rystenbry, gebraaden vleisch, en daarna booter en kaas: Item Zondags 's avonds voor het eerste geregt het overschot van 's middags, Rystenbry, Huspot, Sprenkvleisch, booter en kaas. Item 's maandags voor het eerste geregt, de overloop van Zondags, en daarna bry of erreten, daarna Pastijen, daarna Sprenkvleisch, en daarna booter en kaas; 's maandags avonds den overloop van al de maaltyen, en daarna Hoenders en Konynen, of Vogels of Gansen. Item als wy de Maaltyd eeten, heeft die Schout van de stede, een Harst of Pasty.*"

Benevens het toekennen van vrijheid, aangaande de uitoefening der Godsdienst, het maken en vernieuwen van nuttige Keuren, en het verordenen van alles, wat binnen de muren der stad tot veiligheid en welvaart kon leiden, sloeg de Rege-

ring ook de oogen daar buiten. Een groot getal uitgewekenen, die zich aan de Spaansche zijde hielden, of in dienst van Don *Jan* waren getreden, werden ingedaagd. »Doch (zegt *Wagenaar*) of op deze indaging vonnis van ballingschap en verbeurdverklaring van goederen gevolgd zij, is mij nergens gebleken." *) Aan den anderen kant zorgde de Regering voor hare inwoners, wier middelen van bestaan veel nadeel leden, dewijl omtrent dezen tijd alle vaart en handel op Spanje waren verboden. Men liet derhalve de wrakken, die gedurende de jongste onlusten in het Y gezonken waren, uit den grond halen, hetgeen een moeijelijk werk was, maar vele handen arbeid verschafte.

Intusschen moest men overal een wakend oog houden; want het was geen geheim, dat er zoowel binnen als buiten de stad aanhangers van Spanje waren. De Regering bleef dan ook hierin niet ten achteren, en slaagde aanvankelijk in haar edel doel; doch op den 2den September 1578 hernieuwden zich de gruwelen van vorigen tijd; gruwelen, die met eene zwarte kool in onze jaarboeken aangeteekend zijn.

In de Nieuwe Kerk waren nog altaren en beelden; waarom waarschijnlijk de Gereformeerden er nog niet gepredikt hadden. Op gemelden dag verstoutten zich eenige personen de kerkdeur met geweld open te slaan, en beelden en altaren te verbrijzelen. Burgemeesters, derwaarts gegaan zijnde, om deze moedwilligheid te stuiten, werden hierin te leur gesteld. Bevelen noch bedreigingen mogten baten. Het graauw rustte niet voordat alles was vernield. Ondertusschen hadden Burgemeesters de Kloosters (alwaar gelijke moedwil gevreesd werd) doen bezetten met soldaten, en tot bescherming van dezelve de Schutterij in de wapenen gebragt. Maar schutters en soldaten vielen zelven aan het beeldstormen, zoodat de Burgemeesters niet beletten konden, dat ook in de Kloosters alles werd vernield.

Het schijnt, dat na dezen schok de gemoederen bevredigd en tot rust zijn gekomen

---

*) *Wagenaar* heeft dus waarschijnlijk geene kennis gedragen van het bestaan eens Transportbriefs, d. d. 12 April 1582, waarbij werden verkocht de op last der Staten van Holland geconfisqueerde goederen van wijlen *Pieter Pieterszoon*, in leven Schout der stad Amsterdam, die zich tijdens de Spaansche troubelen betoond had te zijn een vijand van de gemeene zaak.

De Unie *) in 1579 te Utrecht, door Holland, Zeeland, Utrecht en Vriesland, en later met Gelderland, Overijssel en Stad en Lande gesloten, verleende meerder kracht dan ooit, aan de zeven Gewesten in het algemeen en Amsterdam in het bijzonder, om zich tegen Spanje, thans de algemeene vijand, te verzetten. De Prins van Oranje, wien men dit verbond had te danken, was aller hoop en vreugd. Het daarop volgende jaar mogt Amsterdam zich over zijne tegenwoordigheid binnen de muren verblijden. Het was op den 17[den] Maart des jaars 1580 †), dat Zijne Hoogheid met sierlijke jagten van Muiden gehaald, en statelijk als Stadhouder ingeleid werd.

De Prins maakte bij deze gelegenheid eene verandering, betreffende de gewapende stedelijke magt. — De burgerwijken en de drie Schutterijen werden onder vendels en het oppergezag der Wethouderschap gebragt. De Schutterijen en elf wijken der stad werden gesteld onder een' algemeenen Kolonel, die te gelijk Kolonel der drie Schutterijen was. Voorts was er een bijzondere Kolonel over de vijf wijken aan de oude, en nog een over de zes wijken aan de nieuwe zijde; ook werden er Kapiteinen en Luitenants aangesteld, en alzoo de Schutterij en burgervendels tot één ligchaam gebragt. Deze vereeniging van magt was te meer van gewigt, dewijl men de stad tegen de geduchte magt van Spanje meer dan ooit in weerbaren staat moest houden.

Toen nu uit een en ander bleek, dat de Prins van Oranje zich openlijk tegen de Spaansche regering verzette, en *Filips* een' strengen ban tegen dien Vorst liet uitgaan, waarbij aflaat van alle zonden, de adeldom en 25,000 gouden kroonen beloofd werden aan elk, die hem het leven benemen zou, wilde Amsterdam, benevens de meeste Leden van Holland, dat de hooge regering des Lands aan *Willem van Oranje* zoude worden opgedragen. En alhoewel de Vorst zich daartoe niet terstond genegen betoonde, vleide men zich echter, dat dit voornemen tot stand zoude komen, toen ten tijde der beraadslagingen desaangaande, en de

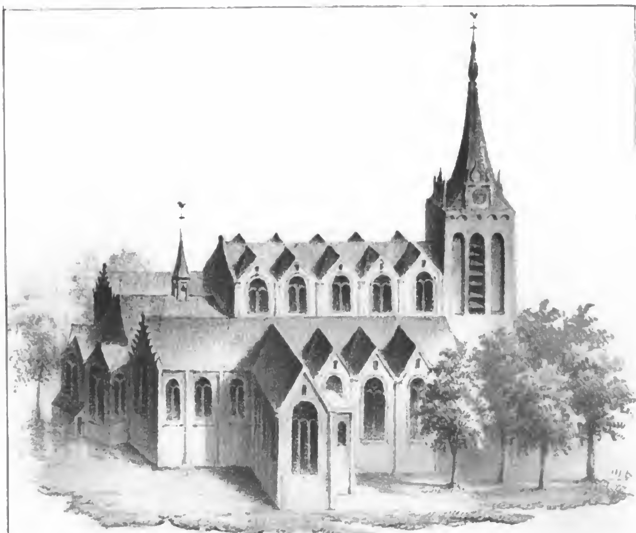
*) Dit verbond, bestaande uit 26 artikelen, was van 1579 tot 1795, de Constitutie of Staatsregeling der Zeven Vereenigde Provinciën.

†) In dat jaar gingen de kinderen uit het Burgerweeshuis over in het St. Lucie-Klooster, zijnde hetzelve in den toenmaligen staat gebleven tot het jaar 1632.

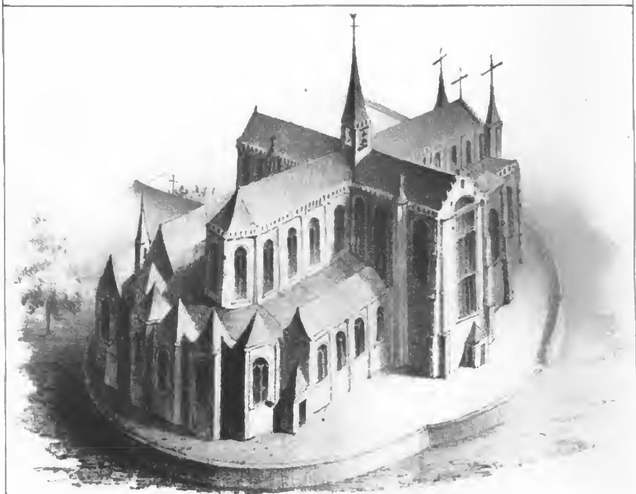
plegtige afzwering van den Spaanschen Koning, de hoop des Vaderlands, *Willem* I, op den 10^{den} van Hooimaand 1584, door *Balthazar Gerards*, met eene pistool te Delft doodelijk werd gewond, en onder den uitroep: »O God! ontferm U over mij en dit arme volk!" in het drie en vijftigste jaar zijns ouderdoms, het leven liet.

Te regt staat er geschreven: »Na 's Vorsten dood gevoelde men eerst wat aan hem verloren werd: het Land miste nu zijnen beschermer; de Staten hunnen Raadsman; het volk eene toevlugt in nood, en het Leger een' getrouwen voorganger in de dringendste gevaren." Maar ook te regt zong onze *Hieronymus van Alphen:*

Daar ligt de hoop van Staat! wie stuit nu Spanjes woeden?
De handen hangen slap: de Held is bleek van schrik!
Wie leeft er, die na hem ons Neêrland kan behoeden?
Zoo sprak het weerloos volk; maar Neêrlands God zei: Ik.

DE OUDE KERK IN 1544.

DE NIEUWE KERK IN 1544.

Bl. 97.

VIII.

BESCHRIJVING DER OUDE EN NIEUWE KERK EN VAN DE HEILIGE STEDE, NU DE NIEUWEZIJDS KAPEL.

De Oude Kerk, aanvankelijk aan S^t. Nicolaas gewijd, is het oudste Kerkgebouw van Amsterdam. Zij werd in het begin der 14de Eeuw gesticht, in de 15de en het begin der 16de Eeuw aanmerkelijk vergroot, en was toen door een Kerkhof omringd. De Kerk, staande tusschen de Warmoesstraat en de O. Z. Voorburgwal, rust gedeeltelijk (het koor en de ingang ten Noorden) op een' staart van het Muiderzand, en verder, met den toren, op ingeheide palen. Deze toren, meer dan eens vernieuwd, is 240 voet hoog, en heeft drie omgangen. Het klokkenspel weegt 33,125 oude ponden, en de groote klok, die des avonds en des morgens, bij het sluiten en openen van den boom, geluid wordt, weegt 7000 oude ponden.

De geheele omvang des gebouws, rustende van binnen op 42 pilaren, wordt geschat op 640 Amsterdamsche voeten. De ingangen zijn tegenwoordig vier in getal: een onder den toren in het Westen, twee ten Noorden en ten Zuiden, en een in het Noordoosten. Het gesticht bevatte bij de volbouwing allerhande kerkgereedschap van zilver, kunstig gewerkte tapijten, en een aantal uitmuntende heiligen-beelden, waartoe behoorde het meergemelde zilveren S^t. Nicolaas-beeld. Men had er twaalf koren of kapellen, behalve het groote of hooge koor, in het Oosten der Kerk, dat nog dien naam draagt en sedert 1682 met een koperen hek prijkt, en drie en dertig altaren; al hetwelk sedert de Reformatie, gedeeltelijk vernield, gedeeltelijk weggenomen is.

De Kerk, in 1578 aan de Hervormden overgegaan, vertoont zich thans, naar het Westen te zien, zoo als zij hier is afgebeeld, en bevat, — benevens een prachtig orgel, met 64 registers, 54 stemmen en 8 blaasbalgen, vervaardigd door *Christiaan Vatter,* orgelmaker des Konings van Groot-Brittanje, en rustende op vier zware marmeren zuilen, met kunstig versierde kapiteelen en voetstukken, — een aantal praalgraven, die wij niet onopgemerkt mogen laten. De voornaamsten zijn:

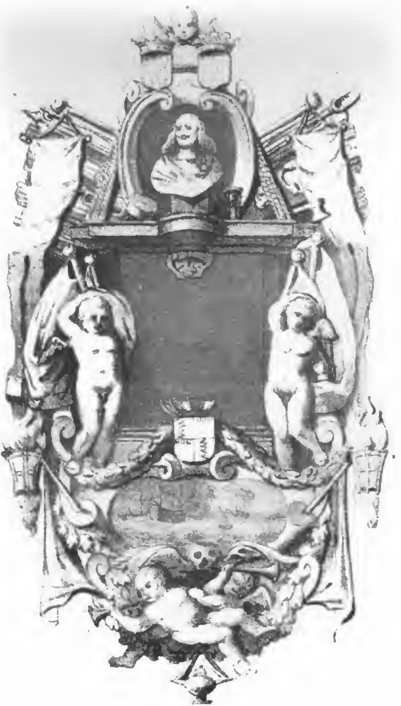
I. Dat van den Admiraal *Jacob van Heemskerk.*

Na verscheidene scheepstogten te hebben gedaan, in bekende en onbekende gewesten — twee naar Nova Zembla, onder de Noord-, even zoo veel in Oost-Indië, naar de Zuidpool, van waar hij in 1604 met rijken buit als overwinnaar was teruggekeerd — werd hem het bevel over eene vloot opgedragen, om aan het magtige Spanje het hoofd te bieden. En het was op den 25 April 1607, dat hij de geduchte Spaansche vloot, voor Gibraltar, aantastte en verdelgde; maar helaas! ten koste van zijn leven.

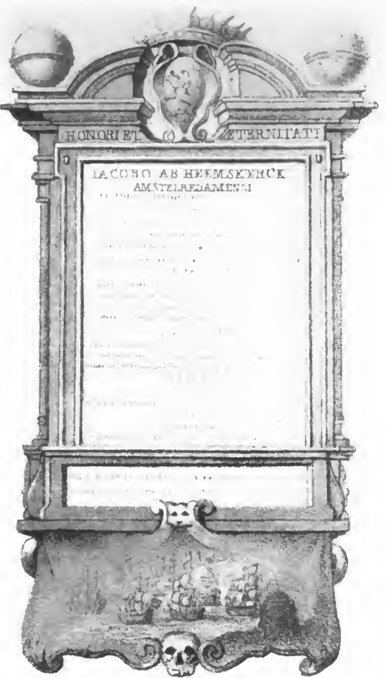
Wagenaar zegt, dat *Heemskerk* vermoedelijk de eerste zeeheld is geweest, die na de verandering der Regering, hier ter stede met staatsie is begraven, en verhaalt verder de orde der begrafenis op deze wijze:

»Vooraf ging een vendel uitgelezene soldaten in rouwgewaad, met omgekeerd geweer, slepende spietsen en vendel, en bekleede trommels. Toen werd de helm gedragen, daarop het harnas, wijders het wapen, zijnde een zilveren Leeuw op een azuren veld. Hierop volgde het lijk, dat door veertien kapiteinen gedragen werd, liggende de vergulde degen op de kist. Achter het lijk volgden de naaste bloedverwanten, de Raden ter Admiraliteit, de Schout, Burgemeesteren, Schepenen en Raden der stad, de Leden van den Burger-Krijgsraad, de Bewindhebbers der Oost-Indische Maatschappij en een groot getal van de deftigste Burgers, zoodat de staatsie, buiten de soldaten, uit meer dan acht honderd menschen bestond."

Den 8 Junij des jaars 1607 werd het lijk in de Oude Kerk ter aarde besteld, en later 's mans nagedachtenis ook aldaar aanschouwelijk vereeuwigd, door een uitmuntend eerteeken."

GRAFTEEKEN VAN DEN VICE-ADM. SWEERS *Bl 101*

PRAALGRAF VAN ADM. JACOB VAN HEEMSKERK *Bl 98*

Onder de afbeelding van den zeeslag leest men deze verzen van onzen *P. C. Hooft.*

Heemskerk, die dwars door 't ijs en 't ijzèr dorst te streven,
Liet de eer aan 't Landt, hier 't lijf, voor Gibraltar het leven.

II. Dat van den Zeeoverste *Cornelis Janszoon de Haan* van Amsterdam, bijgenaamd *het Haantje*, die in een gevecht tegen de Spanjaarden, in 1633, sneuvelde.

Het praalgraf komt overeen met het vorig afgebeelde. — *Kasper van Baarle*, destijds Professor hier ter stede, heeft een Latijnsch vers gemaakt, dat met vergulde letteren op het gedenkteeken staat. Men vindt bij *Commelin* daarvan deze vertaling:

Wilt Lezer op ons Volk en hare wond'ren merken;
Op haar verwinning, en verwondrenswaarde werken.
Hier leyd die geen, wiens Kiel de Zee heeft doorgezwerft,
En 't Middellandsche Meir met Spanjaards bloed geverft.
Die Duynkerk beven dee; door 't winnen van haar schepen.
Zoo dikwils heeft hy haar zeeghaftig aangegrepen,
En 's vyands Hopmans, van haar Schip en maght ontbloot,
Dat nu den Batavier, tot Spanjens dwang geen Vloot,
In Zee behoeft: een Schip, een Hopman kan 't bewaren,
Maar, 't wyl dees Zeeheld, in het midden van de baren,
Zyn lyf en leven heeft voor 't Vaderland gesteld,
Is hy zeeghaftig, en met hooge Eer geveld.
O Roomers! wilt niet op uw *Deciën* hoog draven,
Dees Marmersteen houdt ook een' *Deciër* begraven.

Onder het monument leest men de volgende vier regels van *Laurens Reaal.*

Hier rust de Held, die van zijn vijands schepen,
In zevenmaal kwam zeven vlaggen slepen,
En gaf voor 't laatst op twee zoo dapper vonk,
Dat d'eene vlood, en d'andre bij hem zonk.

III. Dat van den Vice-Admiraal *Abraham van der Hulst*, in den vierdaagschen zeeslag tegen de Engelschen gesneuveld.

De marmeren grafstede, tot zijne eer opgerigt, behelst:

Ter onsterfelijke gedachtenisse van den Edelen en Manhaften Zeeheld, *Abraham van der Hulst*, Vice-Admiraal van Holland en Westvriesland. Geboren tot Amsterdam den XI April CIↃIↃCXIX.

Hier rust hij, die niet rusten kon,
Eer hij zijn vijand overwon:
Omhoog leeft hij in vreugde,
In marmer door zijn deugden.
Anno 1666.

Op de grafzerk staat:
Hier rust de onsterfelijke Zee-Held
Abraham van der Hulst,
Vice-Admiraal van Holland en Westvriesland onder den Zeeraad t' Amsterdam, zijnde glorieuslijk in zijn devoir overleden, in de bevochten Victorie tegen de Engelschen den XI Junij CIↃIↃCLXVI.

Hier sluymert Hulst, de schrik der Britsche Zeebanier.
Beproeft in slag op slag, in Bloed, in vloed en vier,
De groote Zeeraad kroont dien Vaderlands Beschermer,
De faam des braven Helds, braveert metaal en marmer.
J. v. Vondel.

IV. Dat van den Schout-bij-Nacht *Willem van der Zaan*, bij Kaap Tres Forkas gesneuveld in 1669.

Men leest op dit grafteeken:

Gedachtenis, door H. E. M., de Heeren ter Admiraliteyt, opgerigt ter Eere van den Schout-bij-nacht *Willem van der Zaan*. Omtrent de Kaap Tres Forkas, uit een Algiers Roofschip, met een ponts Kogel doorschooten en ontslapen den 16 Maart 1669.

Dus leeft men na den dood.

Dit is door 't Landt tot eer van van der Zaan *besteld,*
Omdat een Rooverschot ontzielde dezen Held;
Vijf gouden ketenen had hij voorheen genooten,
Rust hier tot eer van haar, die uyt hem zijn gesprooten.

Zuidwaarts van dit gedenkteeken is het graf van

V. *Paul Wirtz*, Veldmaarschalk der Vereenigde Nederlanden, gestorven 20 Maart 1676.

Op de grafzerk staat in het koper:

Hier ligt een spruit van 't geluk en van den oorlog, de Generaal der Ruitery Wirtz, *die door geene Koningen kon overwonnen worden* *).

En daar onder:

Na zijnen dood leeft hij nog luisterrijker.

Nog lager:

Na dat hij zijne stralen alom verspreid heeft, is hij bij zijnen ondergang nog grooter.

VI. Dat van den Vice-Admiraal *Isaac Sweers:*

Zijn grafteeken is opgerigt over dat van *van der Hulst.* — De vertaling (naar het Latijn) van zijn Grafschrift luidt, volgens *Wagenaar:*

Hier ligt Isaac Sweers, *die de voortreffelijke inborst, welke hij, door geboorte en zorgvuldige opvoeding, van zijne ouders ontvangen had, Gode en den Vaderlande toegewijd heeft.*

Hij leerde de eerste beginselen van de krijgsdienst te water en te lande in West-Indie. Toen hij, in het Vaderland wedergekeerd, in overleg nam, om langs eerlijke wegen naar waardigheden te streven, kon hij het aan land niet houden. In zee gestoken, moest hij, in zijne jeugd, de minste en de middelbare krijgsambten doorworstelen. Toen heeft hij de Turksche Roovers dikwijls verslagen en de Middellandsche zee voor de Hollanders veilig gemaakt. Hij heeft zoo veel bewijzen van dapperheid, standvastigheid en voorzigtigheid gegeven, dat hij die, naar aller oordeel, het hoogste waardig was, het naaste aan het hoogste krijgsambt ter zee verkregen heeft. Met deze eer bekleed, is hij onlangs, in den derden en laatsten zeeslag, tegen de magtige vloten der Koningen van Frankrijk en Groot-Brittanje, wakkerlijk en grootmoediglijk strijdende, door eenen kogel getroffen; zijnde op den 22sten Augustus van het jaar des Heeren 1673, roemruchtiglijk gesneuveld, zijn Va-

*) Het oorspronkelijke is Latijn.

derland de overwinning, zijnen medeburgeren de begeerte om hem wederom te hebben, en den nakomelingen een voorbeeld ter navolginge achterlatende.

De Zeeraad der Vereenigde Nederlanden te Amsterdam, heeft den Grootmoedigen Held, *dit gedenkteeken, hetwelk hij aan den Staat wel verdiend had, doen oprigten in het jaar* 1674.

Ook dit gedenkteeken vindt men hier afgebeeld *).

VII. Het familiegraf van Burgemeester *Cornelis de Graaf*, Vrijheer van Zuidpolsbroek.

Op deze plek was eertijds de St. Cornelis-Kapel, waarin eene koperen doopvont, wegende 1500 ponden, werd gevonden, welke in het jaar 1580 reeds moet zijn weggenomen, alzoo *Petrus Opmeer* omtrent dien tijd geschreven heeft, dat er geene Doopvonten meer in Holland overig waren. — De kapel is verkocht aan Burgemeester *Cornelis de Graaf*, die er deze aanzienlijke begraafplaats van deed stichten.

Op de lijst ziet men, tusschen twee schreijende kinderen, een' Feniks uit de vlam verrijzen, waaronder in zwarten toetssteen, de woorden des Apostels 1 Kor. XV: 42 gelezen worden:

Alzoo zal ook de opstanding der dooden zijn. Het ligchaam wordt gezaaid in verderfelijkheid, het wordt opgewekt in heerlijkheid.

Verder vindt men in deze Kerk het graf van den Zweedschen Admiraal *Zeehelm*; het gedenkteeken van *Lucretia Wilhelmina van Merken* en haren echtgenoot *Nicolaas Simon van Winter* †); het familiegraf van *Cromhout* en meer anderen, die zich minder onderscheiden.

Benevens al het vermelde bevat dit Bedehuis nog twee bijzonderheden.

*) Wij gelooven, dat de opschriften der Praalgraven kunnen dienen tot toelichting, zoo wel voor de geschiedenis onzer stad, als tot die des lands, en het is daarom, dat wij in dit opzigt zoo breedvoerig zijn.

†) Ook was door den teekenaar en graveur *R. Vinkeles* het ontwerp van een Praalgraf voor de Dichteres *van Merken*, aan het genootschap *voor uiterlijke welsprekenheid* ingeleverd; aan welk ontwerp echter geen gevolg is gegeven.

I. De beroemde beschilderde glazen.

Er waren er vroeger meer dan thans. De overgeblevene echter, die reeds eeuwen oud zijn, strekken der Kerk tot sieraad, en verdienen als meesterstukken te worden bewonderd. Een dier glazen stelt voor *de Boodschap van den Engel Gabriël;* een ander *Filips II, de onafhankelijkheid der Nederlandsche Provinciën erkennende*, waaronder men leest:

Philippus teekent met zijn handen
Het vreêverbond met zeven landen
En staat zijn regt en tijtel af,
Dit toont het zegel dat hij gaf.

Een derde glas vertoont *de krooning van Filips;* een vierde, *het eten van het paaschlam door de Israëliten*, een vijfde, *de wapens van Amsterdamsche Burgemeesters* en andere van minder belang. — De predikstoel, geplaatst aan de Noordzijde, is zeer eenvoudig. Eene fraai gewerkte koperen leuning is het eenigste sieraad. Rondom den pilaar, waartegen de predikstoel is geplaatst, leest men: Is 't dat ymand spreekt, dat hij spreeke als Gods woord. — Petri IV. v: II.

II. De ijzeren kapel.

Desaangaande is in het jaar 1821, door eene commissie van het K. N. Instituut, uitgegeven een Verslag, dat den weetgierigen lezer niet genoeg kan worden aangeprezen.

Wij lezen, bladzijde 9 van dat Verslag:

»De kapel is gebouwd aan den Westermuur van het Zuider-»kruispand der Kerk, dat eertijds het Handboogschutters-»Koor *) werd genoemd en thans voor Katechiseerkamer »wordt gebezigd. Haar ingang is, vijftien voeten uit den »grond, in den platten muur gemaakt, en bedekt door »eene ijzeren deur, voorzien van een zeer zwaar en te gelijk »zeer kunstig driedubbel slot. Deze deur strookt overal met

*) In het Huiszittenkoor wordt een groot getal oude Schepenen- en andere brieven, de Kerk betreffende, en waaronder er zijn van het jaar 1350, zorgvuldig bewaard.

»den muur zelven, en werd bovendien altijd, even als deze, »met kalk bestreken en gewit, waardoor alle sporen eener »opening voor het oog verborgen bleven, en achter die deur »bevindt zich eene tweede van eikenhout."

»Is men nu door middel van eenen aangebragten trap of »ladder opgeklommen, en heeft men (met bijstand van metse»laars en andere werklieden) de reten der buitenste deur van »kalk ontbloot en haar, alsmede de eikenhouten deur, geopend, »dan vertoont zich in het boven reeds omschreven verwulfde »vertrekje, *) tegenover den ingang, eene kas, die ten naaste bij »acht voeten hoog, van voren en van achteren dik met ijzer »beslagen en met drie sloten digt en vastgemaakt is. De deur »der kas slaat op de helft van boven voorwaarts over, en ter »ondersteuning van die klepdeur, als zij geopend is, vindt men »in het midden een draaijende ijzeren standerd of kruiskruk. »Inwendig bestaat de kas uit vijf en veertig laden †), die zeer »naauwkeurig in hare sponningen en onmiddellijk aan elkander »sluiten, in drie rijen, en dus ieder nagenoeg een derde van »de breedte des binnenwerks beslaande. Deze laden houden »omtrent twee duimen diepte en schaars een' en een' halven »voet lengte, en zijn alle gemerkt met Gothische talletters, van »een tot vijf en veertig." §)

»Zeldzaam," (zegt Wagenaar), »worden de stukken, die hier in bewaring liggen, bezien. In 1732 geschiedde zulks, door de Heeren Thesaurieren, M^r. *Jan Six* en M^r. *Willem Munter*, Oud-Burgemeesteren, benevens den Secretaris *Joan Thierry*, *Pieter Vlaming* en *Gerrit Schoenmaker*, welke twee laatsten toen arbeidden aan eene nieuwe Beschrijving der Stad. Na dien tijd, weet ik niet, dat deze letterschat hier bezigtigd geworden is, dan op den 13^den October 1761, toen zulks geschiedde, door de Heeren regerende Burgemeesteren M^r. *Daniel de Dieu*

---

*) Een nagenoeg vierkant verwulfd vertrekje, licht scheppende door een getralied venstertje, dat uitziet op de Zuidzijde van het Oude Kerksplein en geplaatst is zijdelings boven den ingang der gebouwen aan de zijde, van waar hetzelve ook voor den voorbijganger zigtbaar is.

†) In dezelve worden de Stedelijke Handvesten en Privilegiën bewaard, door de Graven van Holland en andere Mogendheden en Vorsten verleend, met en benevens andere belangrijke Stukken en papieren.

§) Zie ook Wagenaar, 2de Stuk, pag. 96.

en Mr. *Gualterus Petrus Boudaan*, die mij op dien tijd, ook dit ongewoon gezigt vergund hebben. De meeste stukken waren toen nog zoo zuiver en leesbaar, en de zegels van die der vijftiende en zestiende eeuw zoo gaaf, alsof zij nog maar weinige weken afgedrukt geweest waren."

DE NIEUWE KERK.

De Nieuwe Kerk, *) zijnde bij hare stichting, in het jaar 1408 of 1414 de tweede Parochie- of Kerspel-Kerk der stad, wordt aldus genoemd, omdat zij een' geruimen tijd na de bouwing van de eerste Parochie-Kerk (de Oude) is daargesteld. Haar oorspronkelijke stichter is *Willem Eggaert*, Heer van Purmerende, en aanzienlijk koopman te Amsterdam. †)

Deze Kerk, destijds toegewijd aan de *Lieve Vrouwe* en aan *St. Catharina*, verteerde in asch bij den grooten brand in 1421; doch verrees daarna zoo prachtig, dat zij ten jare 1500 als een pronkjuweel der Christenkerken in Europa werd bewonderd. Zij bevatte tot den jare 1578 (toen zij aan de Hervormden overging) benevens koren en kapellen, 54 uitstekende altaren en eene groote verscheidenheid van kostbare kerksieraden, onder welke uitmuntten een verguld zilveren kruis, een verguld Sacramentshuis, en een zilveren Lieve Vrouwebeeld. In den jare 1645 andermaal afgebrand zijnde, herstelde men dezelve met zoo veel spoeds, dat er den 10den Mei 1648 weder in gepredikt werd, houdende de Leeraar *Frederik Keslerus* er de eerste predikatie. Men had destijds het plan om aan het Westeinde der Kerk een' zwaren hardsteenen toren te bouwen, welke arbeid na verloop van eenige jaren is gestaakt, aangezie men meende, dat zulk een zware toren het zeer nabijgelegen

*) Hier werd in 1814 de Grondwet aangenomen en Koning Willem I als Souverein Vorst gehuldigd, en den 28 November 1840, Willem II als Koning ingehuldigd.

†) Het is opmerkelijk, dat geen onzer Geschiedschrijvers tot dus verre eene goede biographie van *Willem Eggert* of *Eggaert, Heer van Purmerende* heeft geleverd. In het woordenboek van *Kok* vindt men eene zeer onvolledige beschrijving van zijn leven. *Eggert* heeft zich zeer verdienstelijk gemaakt jegens zijn' Heer en Meester, Hertog *Willem van Beijeren* en ook de Stad Amsterdam had veel verpligting aan hem, even als *Jacob Heer van Gaasbeek*, die in het jaar 1416 zijn' vriend *Eggert* met de Heerlijkheid Westerwijk heeft verlijd.

Stadhuis, dat in dezen zelfden tijd gebouwd werd, te zeer overschreeuwd zou hebben. *)

De Kerk, sedert de laatste herbouwing, weinig van gedaante veranderd, is 315 voet lang, en met de kruispanden, 210 voet breed. Zij staat aan den N. Z. Voorburgwal, rust op 52 hardsteenen zuilen en heeft vier ingangen: een' in het Westen, een' in het Zuiden, die op den Dam uitkomt, een' in het Noorden, ten einde van de Gravenstraat, en een' in het Oosten, in de Ellendige steeg.

Oudtijds was de Kerk omringd van twee Kerkhoven; een in het Westen en een in het Zuiden en Zuidoosten. Het laatste heette het ellendige Kerkhof, omdat er alleen gestrafte misdadigers, en dezulke, wien men de gewijde aarde ontzegde, begraven werden. — De Ellendige steeg ontleent daarvan haren naam. — Het andere Kerkhof strekte tot begraafplaats voor geringe lieden. Beide zijn, bij de bouwing van het nieuwe Stadhuis, verdwenen. Tegen de Kerk, in het N. O. stond, ten jare 1560, een hardsteenen doodsbeenderenhuisje, in de gedaante van een tempeltje, hetwelk in 1656 instortte en toen plaaats maakte voor het kantoor der Wijnroeijers.

De Kerk vertoont zich van binnen niet minder prachtig dan de vorige, blijkens deze afbeelding. Het orgel, †) dat zeer beroemd is en 45 registers heeft, van welke de vox humana of menschenstem zeer beroemd is, rust op vier halve en twee heele bonte marmeren kolommen. Deszelfs maker wordt noch door *Wagenaar*, noch door *Commelin* vermeld. — De predikstoel, van cajatenhout vervaardigd, door den beroemden *Albertus Vinkenbrink*, is een pronkstuk in het vak van beeldhouwkunde. Onder aan denzelven zijn, in vier vakken, de vier Evangelisten

*) Wagenaar.

†) Het eerste orgel dezer kerk was slechts twaalf voet hoog, doch in den jare 1539 deden Kerkmeesters een groot orgel maken, boven den ingang van den toren, door *Hendrik Nieuwenhof* en *Jan*, bijgenaamd *Bestevaar*. In de jaren 1542, 1567, 1661 en 1686, is ditzelfde orgel telkens met nieuwe registers vermeerderd; tot dat in 1724 de Magistraat besloot, aan de binnenzijde van den toren een orgel te laten maken, dat sedert dien tijd onder de meesterstukken van dezen aard is gerangschikt.

Bl. 106

DE NIEUWE KERK VAN BINNEN

afgebeeld, benevens de beelden van de Sterkte, het Geloof, de Liefde, de Hoop, de Geregtigheid en de Voorzigtigheid. Hooger vertoonen zich de zeven werken van barmhartigheid, voorgesteld door gevleugelde beeldjes, in diepe verschieten geplaatst, op het verhemelte of klankbord, boven den predikstoel, dat heerlijk met lofwerk is versierd, prijkt een doorluchtige toren met verscheidene omgangen, waarop beeldjes schijnen rond te wandelen. Op de met wijngaardbladen doorwerkte leuning ligt een dik, bogtig houten touw, zoo kunstig gewerkt, dat het van hennep schijnt gedraaid te zijn. Het geheel verdient de bewondering van voorstanders van kunstgewrochten, zoo wel als het koperen hek van het groote koor, thans ingerigt tot bevestiging van voltrokkene huwelijken voor de Gereformeerden.

Dit met lofwerk versierde hek, van gegoten koper, is dertien voet hoog, en steunt op eene marmeren balustrade. De zware koperen lijst, waarop het Stadswapen zich vertoont, wordt onderschraagd door zes zware vierkante zuilen, waartusschen zeventien gevlamde en veertien regte pilaren geplaatst zijn. — Weleer vergaderde in dit koor, en wel om de zeven jaren, de Noord-Hollandsche Synode.

De geschilderde glazen in deze Kerk beteekenen weinig. Aan de Noordzijde ziet men Graaf *Willem IV*, de Stad begiftigende met het driekruisig wapenschild. Ten Zuiden van het koor zijn op drie geschilderde glazen, de voordeelen van den vrede zinnebeeldig voorgesteld, en verder eenige wapenschilden van voorname mannen. Van meer belang zijn alhier de graftomben, waaronder uitmunt dat van Neêrlands grootsten Vlootvoogd, den nooit volprezen' *Michiel Adriaanszoon de Ruiter*, aan het einde van het koor boven den grafkelder opgerigt. *) Dit meesterstuk omtrent 50 voet hoog en 30 voet breed, is ontworpen en geteekend door *Rombout Verhulst*, die het daarna in steen gehouwen en in het jaar 1681 voltooide. Het beeld des zeehelds ligt eenige voeten boven den grond, in wit marmer uitgehouwen, met den bevelhebbersstaf in de regterhand, rustende de linker op de borst, en het hoofd op een stuk geschut, zijnde aan het hoofd- en voeteneinde een Triton afgebeeld. Ter regter- en linkerzijde vertoonen zich in beeldtenis

---

*) *Alexander*, Keizer van Rusland, bezigtigde den grafkelder benevens de graftombe in 1814.

de Voorzigtigheid en de Standvastigheid, en boven, tusschen twee kolommen, ziet men een zeegevecht uitgehouwen en de Faam, 's helds roem uitbazuinende. Het bovenste gedeelte stelt voor het wapenbord van *de Ruiter*, met het jaargetal van zijn overlijden. Onder het liggend beeld leest men in vergulde letters een Latijnsch geschrift, vermeldende *de Ruiters* heldendaden, en eindigende met de woorden: immensi tremor oceani; dat is in het Nederduitsch: Hij was de schrik des grooten Oceaans.

Ter wederzijde van dit grafschrift staan twee Latijnsche verzen, in vergulde letters, van *Nicolaas Heinsius*. Dat ter regterzijde luidt, naar de vertaling van *J. Vollenhoven*:

De Grond, door zeegevecht op zeegevecht beschut
Van *Ruiter*, wiens triomf 's Lands welvaart heeft gestut,
Bewaart nu zijn gebeent; het sterflijk deel des grooten
Verwinners rust hier in zoo naauw een perk besloten.
Nog regt de dood niet uit: hem overleeft zijn faam,
Braveert hem, triomfeert oneindig met zijn' naam.
Euroop' viel hem te klein: de Amerikaansche landen
Gewagen van zijn' lof, en de Afrikaansche stranden.
Geen lucht, geen Oceaan, noch Oost- noch Westerzon
Beperkt de strijdbre hand, die zoo veel lauwren won.
Zijn menschen ooit tot goôn, door heldendeugd verheven,
Dees held is waard omhoog den dood ten trots te leven.

Het vers ter linkerzijde, door denzelfden dichter vertaald, is van den volgenden inhoud:

Hier rust de krijgsheld, voogd en burger van den plas
Des woesten Oceaans, die alles, wat hij was,
Alleen kreeg door zich zelf; nog leeft zijn moed in 't marmer,
Nog vecht bijkans het lijk van 's Vaderlands beschermer.
't Graf dreigt den vijand nog met neêrlage, en den vloed
In 't entren, vlugt hij niet, te verwen met zijn bloed.
Dees was de Zeeklip, daar wie Hollands schat, met vloten
Wou plonderen, 't hoofd weleer te berste op heeft gestooten.
De Staat verbeeldt zich hier al 't vijandlijk geweld,
Waar 't sneuvelde, in een graf begraven met dien held.
Of is 't geen graf, waarbij de Staat, bijkans gestorven,
Nieuw heil, nieuwe oorlogseer, nieuw leven ziet verworven.

De ingang van den grafkelder des Vlootvoogds, is buiten en achter het koor. Boven denzelven leest men:

Hij blinkt in onbezoedelde eere. *)

In denzelfden grafkelder zijn bijgezet de lijken van Jonker *Jan Paulusz. van Gelder,* gesneuveld den 21sten Augustus 1673; van *Engelbert,* Baron *de Ruiter,* en *Johan* en *Michael de Witte*; de eerste een behuwdzoon, de tweede een zoon, de derde een stiefzoon, en de vierde een kleinzoon van den Lt. Admiraal.

Wijders bevat deze kerk, in het Noorden, achter den predikstoel, het marmeren grafteeken van den Commandeur *Jan van Galen,* die zijne overwinning op de Engelschen in 1653, met zijnen dood kocht.

De held ligt geharnast, in wit marmer, op eene verhevene tombe. Op de voorzijde dezer tombe is een zeeslag afgebeeld, waaronder men leest:

Hier ligt in 't graf van eer de dappere van Galen,
Die eerst ging buit op buit Castiliën afhalen,
En met een leeuwenhart, nabij 't Toskaansche strand,
De Britten heeft verjaagd, veroverd en verbrand.

Boven de tombe, versierd met eene scheepskroon, onder het wapen der vereenigde Nederlanden, gedekt en omringd met vlaggen, wimpels, spietsen, zwaarden en ander oorlogstuig, leest men in het Latijn eene opsomming der groote bedrijven tot heil des Vaderlands, van dezen held.

Aan den zuidelijken ingang vertoont zich het grafteeken van onzen grootsten dichter *Joost van den Vondel.* Eenige kunstgenooten, onder de zinspreuk *Diligentiae Omnia,* deden dit monument oprigten, door den Stads-Beeldhouwer *Ziesenis,* naar eene teekening van *Cornelis Ploos van Amstel, Jacob Korneliszoon.* Het bestaat in eene antieke lijkbus van wit marmer, met eene festoen van laurierbladen versierd, en staande op een voetstuk van zwart marmer. In het midden staat *Vondel,* daar boven *overleden* MDCLXXIX, en daaronder *Door het Kunstgenootschap Diligentiae Omnia* MDCCLXXII.

*) Men vindt bij Commelin, D. I, B. 453, eene breedvoerige beschrijving der lijkstatie van den L. Admiraal.

Ten zuiden van het koor pronkt de grafstede van den wakkeren Zeekapitein *David Sweers,* waaronder gelezen wordt:

David Sweers, Capiteyn, getrouwelijk voor 't Vaderland gestorven, in de victorieuse Bataille tegens de twee Koninklijke Vlooten van *Vrankrijk* en *Engeland,* op den XXI Augusty MDCLXXIII.

Benevens de opgenoemde gedenkzuilen vindt men hier nog de graftomben van *Bentinck*, gestorven door eene wonde, gekregen in den slag op Doggersbank; die van den Luitenant-Admiraal *Jan Hendrik van Kinsbergen*, een' der Doggerbanksche helden, en tot aan zijnen dood een beschermer van kunsten en wetenschappen; en van *Jan Carel Josephus van Speyk*, die in 1831 voor Antwerpen zijn leven voor de eer van het Vaderland opofferde. Het grafteeken, hem ter eere, het Vaderland ter gedachtenis van trouw en moed, opgerigt, is vervaardigd door nu wijlen *Sigault.*

De zonnewijzer voor den zuidelijken voorgevel dezer kerk, toont den waren tijd aan. Naar denzelven worden de klokken der openbare gebouwen geregeld.

DE NIEUWEZIJDS KAPEL,

Voorheen de Heilige Stede

Is waarschijnlijk, na de Oude Kerk, het oudste kerkgebouw van Amsterdam. Men wil, dat zij hare stichting verschuldigd is aan een mirakel, dat in 1345 zou voorgevallen zijn, toen de gewijde hostie, door een' kranke uitgespuwd en in het vuur geworpen zijnde, onbeschadigd daaruit gehaald werd. — Dit mirakel zou voorgevallen zijn ter plaatse, waar nu de Kapel staat, of wel waar de eerste Kapel gestaan heeft; want wij weten, dat dezelve in 1421 afbrandde, na de herbouwing, andermaal in 1452 door het vuur verging; ten derden male werd herbouwd, en in 1590 in dien staat werd gebragt, waarin wij haar tot op den huidigen dag aanschouwen.

De Kapel, tot aan de Reformatie, de Heilige Stede genaamd, staat in de Kalverstraat, omtrent over het Burgerweeshuis, waar de hoofdingang is. De beide andere ingangen zijn tegenwoordig

[illegible] VAN-R[illegible]-POORT, IN HET JAAR 15[illegible]

Pl. III.

DE OUDE HEILIGE-WEGS-POORT, IN HET JAAR 1592.

een op het Rokin en een in de Kapelsteeg. — In het westen steekt een spits torentje ten dake uit.

Zij is, sinds de laatste herbouwing, honderd vijf en tachtig voet lang, en honderd dertig voet breed, en rust op twintig ronde steenen zuilen. Haar orgel, hoewel niet groot, maar wel zeer oud, was langen tijd zeer beroemd en is nog niet af te keuren.

De Provisor en bewaarders der Heilige Stede onderhielden oudtijds een' weg, die van den Amstel (nu het Rokin) liep tot aan het dorp Slooten, welke weg de Heilige weg werd geheeten, en die nog aan een gedeelte van denzelven wordt gegeven.

Commelin, over het mirakel uitgeweid hebbende, zegt: »Het »heeft zoo veel uitgewerkt, dat de weg, die van de Stadspoort »Bentwijk (nu de Ossensluis) naar den Overtoom loopt, daarna »de Heilige weg en de Stadspoort, destijds staande aan het »begin van dien weg, de Heilige-wegs-poort werd geheeten. Ook »werd deze weg gemaakt, ten aanzien der Kerke, en tot gerijf »van die van Amstelveen, Slooten en andere dorpen, die hier »mede ter bedevaart kwamen; want die van Amstelveen konden »eertijds niet, dan langs het Lange Loopveld naar Amsterdam »komen."

Reeds in den jare 1500 werd de Heilige Stede onder de fraaiste kerken gerekend, en van alle kanten bezocht, niet alleen uit de verste hoeken der stad, maar ook door bedevaartgangers uit andere steden, zelfs uit afgelegene gewesten; wordende daarenboven ruimschoots begiftigd door hen, die van gevaarlijke reizen de haven der bestemming hadden bereikt. De Aartshertog *Maximiliaan* (verhaalt *Wagenaar*) in 1484 in den Haag krank liggende, deed eene gelofte, om het Sacrament *) (de mirakuleuze hostie, in de Kerk bewaard), te gaan bezoeken, indien hij van zijne krankheid mogte herstellen. Dezen wensch vervuld ziende, trok hij herwaarts, en offerde eenen gouden kelk, kostbare miskleederen en eene kaars van buitengewone grootte aan de Heilige Stede, benevens een beschilderd glas, waarvan nog een gedeelte in den Zuidoostelijken hoek des gebouws aanwezig is.

---

*) Het algemeen gevoelen was destijds, dat door het Sacrament, hier ter stede, wonderdadige genezingen geschiedden.

Omstreeks den jare 1589 begonnen de Gereformeerden in de Nieuwezijds Kapel hunne Godsdienstoefening, en wel, even als in de vroeger beschrevene Kerken, in de Nederduitsche taal. Doch hierin is, sedert de overkomst van een groot getal Gereformeerden uit Duitschland, ten jare 1652, eenige verandering gekomen. Van dien tijd af wordt er eenmaal des zondags en verder op gezette tijden in de Hoogduitsche taal gepredikt. — *Otto Badius* was de eerste Predikant door de Hoogduitsche gemeente te Amsterdam beroepen.

Wij hebben de beschrijvingen dezer kerken hierin gevoegd, omdat zij de oudste zijn, en verder om het eenzelvige te vermijden, dat ondertusschen onvermijdelijk zou wezen, indien wij al de hoofdgebouwen der stad op elkander lieten volgen. — In het vertrouwen, dat deze rangschikking niet onaangenaam is, zullen wij het in vervolg denzelfden weg bewandelen.

IX.

GEBEURTENISSEN SEDERT DEN DOOD VAN WILLEM I. — LEYCESTER'S KOMST EN VERTREK. — MAURITS. — UITLEGGING OF VERGROOTING DER STAD. — ZUIDERKERK EN TOREN. — JAN ROODENPOORTS-TOREN. — HARINGPAKKERS-TOREN. — GROOTE OF HARINGVISSCHERIJ. — C. P. HOOFT BESTRIJDT GEWETENSDWANG EN OVERHEERSCHING.

Te midden der algemeene verslagenheid over den dood van *Willem* den Eersten, verloor de wakkere Regering van Amsterdam hare belangen, welke met die der Vereenigde Provinciën in het naauwste verband stonden, geenszins uit het oog. Daags na den gruwzamen moord, aan den grondlegger onzer onafhankelijkheid, aan den verdediger van de zedelijke belangen der menschheid gepleegd, stemde Amsterdam met de Staten overeen, om Graaf *Maurits*, den tweeden zoon van *Willem* I, voor den tijd van drie of vier maanden te verkiezen tot Hoofd der Regering, mits hem, uit aanmerking zijner minderjarigheid, eenen Raad wierde toegevoegd, hetgeen dan ook geschiedde.

Doch met dit alles bevonden de Staten zich niet bij magte, om zich zelven tegen den vijand te beschermen. Inwendige zwakheid noodzaakte hen naar uitheemsche hulp om te zien. Men wilde eerst met Frankrijk en daarna met Engeland over de opdragt der hooge heerschappij in onderhandeling treden. Velen helden over naar Frankrijk; maar Amsterdam, en voornamelijk de meeste Hoofden der Schutterij, verzetteden zich hiertegen, waarom besloten werd, met Engeland in onderhandeling te treden. Deze onderhandeling ging echter niet naar wensch; zij had alleen ten gevolge, dat de Engelsche Koningin Elisabeth, den Staat met krijgslieden bijstond, welke herwaarts kwamen onder het bevel van haren gunsteling *Robbert Dudley*. Graaf van Leycester.

Deze, na zijne komst hier te lande als algemeene Landvoogd der Vereenigde Provinciën verheven zijnde, in het vertrouwen, dat hij het heil des Lands zoude bevorderen — ofschoon Amsterdam desaangaande, en te regt, zeer wantrouwend was, en den Landvoogd in zoo verre erkende, als bestaanbaar was met de voorregten der Provincie en der Stad — werd den 18den Maart 1586 hier ter Stede koninklijk ingehaald, en gehuisvest in het Prinsenhof (weleer het St. Ciciliën-klooster) tot 's Graven verblijf in gereedheid gebragt.

Van Haarlem, over het Y, voor den boom gekomen, werd de Graaf aldaar ontvangen en verwelkomd door *Jan Corneliszoon Hooft*, een' der Burger-Hoplieden, die naderhand de aanzienlijke waardigheden van Schepen, Kolonel en Raad ter Admiraliteit bekleedde, en ons beschreven wordt als een man, snedig van geest, kloek van moed, ernstig van taal, forsch van wezen, en rijzig en zwaar van gestalte. Hij was vergezeld van fraai opgetuigde vaartuigen, bevracht met uitgelezene jonge mannen uit de Schutterijen, waarmede hij, als ware het om den Graaf te eeren het jagt, dat hem voerde omsingelde en van de overige Engelsche jagten afsneed, om hem, in gevalle hij kwade oogmerken hadde, in zijne magt te hebben, terwijl de jonge manschappen verklaarden, dat het hun eene eer zoude wezen, den Graaf, gedurende zijn verblijf hier ter Stede, tot lijfwacht te mogen strekken.

Het schijnt dat *Leycester* den argwaan der Amsterdammers vermoedde, althans, hij liet zich in het Italiaansch tegen een' der zijnen ontvallen: »Deze Heeren betoonen mij veel eer, maar het is niet van harte." — En hierin bedroog hij zich niet; want *Wagenaar* verhaalt, dat de Graaf op het Stadhuis ter maaltijd zijnde, door een goed getal schutters, die zich aldaar met geladene geweren verborgen hielden, werd bespied.

De gevolgen van 's Graven bezoek baarden aanvankelijk geen onheil. Zelfs bewilligde hij het verzoek van Burgemeesteren, wegens de vergrooting der Stad, en scheen, bij zijn vertrek, over het onthaal wel tevreden. Maar weldra werd het blad omgekeerd. Hij liet, kort na zijn vertrek, een plakkaat uitgaan, waarbij alle handel van uit- en inlanders op Spanje werd verboden, en stelde gemagtigden aan tot onderzoek van de boeken der kooplieden, om te zien, of zij ook tegen het gemeld verbod handelden. Verder deed hij alhier eene munt

oprigten, ondanks het regt van Dordrecht, en dubbele Rozenobels slaan met het wapen van Engeland, die wel veertig stuivers boven de waarde werden uitgegeven. Dit eene en andere was onverdragelijk, en zulks ontging den geslepen' *Leycester* niet, waarom hij zich voor eene poos uit het Land verwijderde, latende het aan de Staten over, om zijne bevelen te handhaven. Dan de Staten van Holland bezwaren tegen *Leycester* ingebragt hebbende, werd zijn plakkaat, betreffende de zeevaart, twee maanden na zijn vertrek ingetrokken en de munt afgeschaft.

Terwijl *Leycesters* bende Amstelland afliep, en sommige der steden, die zij in bewaring had, aan de Spanjaarden verraderlijk verkocht, poogde hij zelf Amsterdam te beteugelen, en had daartoe, alvorens naar Engeland te vertrekken, het Slot te Muiden in handen gesteld aan den Overste *Bax*, met schriftelijken last, om hetzelve in geen geval te ontruimen; welk bevel hij schijnt uitgedrukt te hebben met het versje:

Zie, dat gij wel bewaart
Den toom van 't groote paard.

Waarin *het groote paard* Amsterdam, en *de toom* van hetzelve, het Muider Slot beteekende. Doch de Regering der Stad was *Leÿcester* te handig; men wist *Bax* van het Slot te krijgen en hetzelve te bemagtigen.

Met de terugkomst des Graven in het Land was zijn gedrag zoodanig, dat zich meer en meer het kwaad vermoeden bevestigde. Ondertusschen had hij, onder anderen, sommige geestelijken op zijne hand weten te krijgen, die het gedrag der Amsterdamsche Regering, welke zich krachtdadig wapende tegen den listigen *Leycester*, door de Schutterij op nieuw der Stad trouwe te doen zweren en het Stadhuis van geschut te voorzien, van den predikstoel hevig gispten. Dan, de predikers, of liever, de aanhitser *Leycester* miste het doel, en nu ging hij verder. Zonder eenige waarschuwing naar Amsterdam komende, was de Regering, dit vernomen hebbende, in zekere verlegenheid hoe men hem zoude ontvangen.

Deze gebeurtenis, door onze verdienstelijke geschiedschrijvers omstandig beschreven, is wel der moeite waard om hier in het

kort te worden vermeld, te meer daar zij alweder de beradenheid en kloekmoedigheid der toenmalige Regering doet uitblinken. — Een dier Schrijvers zegt:

De reeds gemelde *J. C. Hooft* werd, zoodra men *Leycesters* voornemen wist, uit de kaatsbaan gehaald, om zich op zijn' post te vervoegen, en met goeden raad te dienen.

Laurens Jacobszoon Reaal, Burgerkapitein, vatte post met zijne manschappen aan de Reguliers-poort, om den Graaf te ontvangen, niet zonder vrees van in de duisternis overvallen te zullen worden, waarop zijn serjant *Ruil*, een onversaagd man, die weleer in krijgsdienst stond, zich buiten de poort plaatste, om op alles acht te geven. *Leycester,* met een klein gevolg de poort genaderd zijnde, werd manmoedig ontvangen, door den President-Schepen, *Jan Corneliszoon. Verhee,* die hem, in plaats van den Oud-Burgemeester *Maarten Koster* (die dit, vermits hij als afhangeling van den Graaf in vele opzigten zijn' zin niet had kunnen krijgen, geweigerd had) in het Latijn aansprak, welke bekwaamheid *Koster* waande alleen te bezitten.

Leycester werd bij lantarenlicht door de Kalverstraat naar het Prinsenhof geleid, en alles bleef rustig gedurende den nacht. Maar den volgenden dag hoopte *Leycester* zich ten nutte te maken, om de Burgemeesteren te verdelgen; *) om het zaad, dat Prins *Willem* had gestrooid en goede wortels schoot, uit te roeijen; eindelijk, om zich zelven te verrijken en te verheffen. †)

De Landvoogd had, om tot zijn doel te komen, al de Hoofden van den Krijgsraad ter maaltijd genoodigd, en het bleek weldra waarom. Toen men eenigen tijd had aangezeten, waarbij de beker niet karig was geledigd, verhief de Secretaris des Landvoogds, *Daniel de Burggraef,* zijne stem, zeggende, in de

*) Zelfs meende men te weten, dat *Leycester* eene lijst geleverd was van veertien van de wakkerste voorstanders der vrijheid en getrouwste aanklevers van den Huize van *Nassau,* onder welke ook de Raad, *Cornelis Pieterszoon Hooft* was, wien hij besloten had eenen smadelijken dood aan te doen.

Wagenaar.

†) *Simon Stijl* zegt: *Leycester* was geveinsd, listig, wraakgierig en ruim genoeg van geweten, om een gevaarlijk staatsdienaar te zijn, hetgeen hij echter niet was.

manier gelijk handlangers van onverlaten spreken, dat men van de aanzittende gasten den voorslag verwachtte, om de Burgemeesteren, die hij met de hatelijkste kleur schilderde, in verzekering te nemen.

Hij vergiste zich aangaande de Hoofden van den Krijgsraad; zij lieten zich door geen geestrijk vocht bedwelmen. Het ware mannen van den ouden stempel, getrouwe stuurlieden, die, terwijl zij den helmstok in de hand hebben, het oog in het zeil houden. — Niemand antwoordde, en toch was de schelm vermetel genoeg den gasten af te vorderen, om gedurende het verblijf van *Leycester* hier ter Stede, alle avonden het wachtwoord van hem te komen halen, waarop hij terstond een beslissend antwoord vorderde. Men was zoo dwaas niet te antwoorden; men wilde list met list betalen, en verklaarde daarom, aangaande het voorstel in overleg te willen treden. Doch het duurde niet lang, of Burgemeester *Pieter Cornelisz. Boom* treedt als Opper-Kolonel, met het geweer op zijde ter kamer in, en vraagt een' *Herman Betsen Rodenburg*, als handlanger van *Leycester* bekend: »wat hij, die thans niet tot den Krijgsraad behoorde, hier te verrigten had?" De krachtige stem, zoo wel als de fiere houding en het eerlijk gelaat des Burgemeesters triomfeerde op den onverlaat. *Rodenburg* verwijderde zich, onder verontschuldigende voorwendsels, terwijl *Leycester* en zijne medestanders den aard der Amsterdammers konden overwegen. De aanslag was mislukt. De fiere *Boom* zeide voorts, zonder van iets anders te gewagen, »dat in het geven of halen van de leuze, of het wachtwoord, geene verandering, dan door de Vroedschap kon gemaakt worden, en dat ieder wel toe te zien had wat hij begon;" waarop de gasten scheidden, en het plan van *Leycester*, om zich door list meester van de wacht te maken, en zich van de brave Regenten te verzekeren, als eene zeepbal verspatte. — Het duurde niet lang, of hij keerde naar Engeland terug, en deed afstand van het bewind over de Nederlanden.

Prins *Maurits*, door de Staten van Holland en Zeeland tot Stadhouder, Kapitein-Generaal aangesteld en weldra tot Stadhouder van vijf Provinciën bevestigd, werd vooral bemind door

de Amsterdammers, die niets verzuimden, om den invloed van zijn gezag, zoo binnen als buiten hun regtsgebied te bevorderen, zonder echter daardoor eene eenhoofdige Regering te willen voorbereiden, of dezelve te wenschen. Toen nu daarenboven *Maurits*, — wiens heerschzuchtig karakter in later' tijd veel onheils baarde — zich ontwikkelde als een krijgsheld, die zijne voorgangers overschaduwde, en voorts een toonbeeld werd van krijgskunde, ligt het in den aard der zaak, dat zijne bijzondere aanhangers meer klem kregen, en het getal derzelve vermeerderde.

Er was een plan door tusschenkomst der Engelschen op til, (in 1588) om vrede tusschen Spanje en de Nederlanden te sluiten. Amsterdam verzette er zich tegen, en deed alles, wat met billijkheid kon gevorderd worden, om den vijand allen mogelijken wederstand te bieden; en *Maurits* vervolgde den loop zijner overwinningen, ondanks de bemoeijelijking van *Mondragon* en *Verdugo*, tot schrik van *Filips II*.

Dit zij vooreerst genoeg met betrekking tot de Hooge Regering. Laat ons thans de aandacht bepalen bij Amsterdam, en nagaan wat aldaar gebeurde.

Heilrijke, maar ook heillooze gebeurtenissen bieden zich aan ter bespiegeling. — De Stad nam toe in magt en aanzien; maar derzelver inwoners werden alweder om geloofsbegrippen verontrust, en — dat meer zegt — verdeeld. Doch laat ons de Geschiedenis niet vooruitloopen, maar in eenigzins geregelde orde verhalen, hetgeen verhaald moet worden, om in een kort bestek een overzigt der gebeurtenissen te geven.

Tweede uitlegging der Stad.

Men begon hiermede in het jaar 1585 *), zoo wel om dezelve te versterken, als om de overgroote bevolking te kunnen ber-

*) In dit jaar werd de Ratelwacht opgerigt. Zij ontleent haren naam naar de groote ratels, die zij des nachts door de Stad gaande, roert, voor

gen; want, sedert de Regering de Stad voor vreemdelingen, onder toezegging van bescherming, had geopend, stroomde van elders een groot getal verdrukten binnen hare wallen, waartoe behoorden veel voorname kooplieden uit Antwerpen, welke groote handelstad van toen aan door de Spaansche verdrukking kwijnde, en sedert voor den handel geheel verloren ging, terwijl Amsterdam de Koopstad der wereld begon te worden.

Omtrent de uitlegging en verdere vergrooting vinden wij het volgende opgeteekend.

De uitlegging begon aan de Oude Zijde. Men sloot daar binnen de Lastaadje, destijds eene voorstad, palende met de Noord-Westzijde aan de Stadsgrachten en met den Noord-Oostkant tegen het Y, alwaar de Lastaadje met eene rij palen was afgesloten. Aan de landzijde strekte de uitlegging zich uit naar den zuiderhoek, en verder tot aan de Verwersgracht en de Staalstraat. Op den Oosthoek stond een Blokhuis, †) op welks voetstuk de tegenwoordige Montelbaans-toren rust; en daaromtrent was eene schans, welker gracht nu nog de Oude Schans heet. Met deze uitlegging trok men, gelijk gezegd is, de Lastaadje binnen de Stad; want men begon van het Plein, dat

---

het uitroepen van het uur en halve uur, en vooral bij het ontstaan van brand. Bij hare eerste oprigting met een' houwer en eene halve piek gewapend zijnde, werd zij gelast twee aan twee, zonder licht, door de Stad te gaan. Doch het blijkt, dat zij in de volgende eeuw, eer nog de lantarens in gebruik gebragt waren, licht bij zich gehad heeft. Later was zij gewapend met eene sabel en eenen dikken stok. Thans heeft zij alleen de sabel. De makker van de wacht, die den ratel voert, draagt eenen zak, waarin eene dreg is tot redding van drenkelingen. — Voor de nachtwachts staan, in de onderscheidene wijken huisjes, waarin zij, na den uitroep van uur en half uur, post vatten. — Gedurende de Fransche overheersching was de ratelwacht afgeschaft. Er zijn vier *corps de garde* (kortegaarden) voor de ratelwacht binnen de Stad. Alleen in geval van brand mag de ratel voor tien ure geroerd worden.

†) De Gelderschen in 1512 een groot getal schepen in de Waal verbrand hebbende, zoo versterkte de Regering dit punt met een aanzienlijk Blokhuis, *'t Huis te Montelbaan* geheeten, en gebouwd ter plaatse, waar thans de Montelbaans-toren staat. Een ander blokhuis stond op de Geldersche kade voor de tegenwoordige Stormsteeg; de cirkelvormige gedaante van hetzelve is nog te zien in het metselwerk, thans nog dienende tot een bruggehoofd aldaar.

toen lag buiten de Stad voor de St. Anthonies-poort (nu de Nieuwmarkt) met het maken van eene breede gracht, nu de Geldersche Kade. Van daar sprong men den hoek om met eene bogt (heden de Waal) langs het Y, tot aan den Montelbaans-toren. Van deze Waal, zich uitstrekkende tot aan den toren, trok men af den Burgwal en de Oude Schans, tot aan den St. Antoniesdijk, of St. Anthonies schutsluis. Aan de landzijde strekte zij zich uit tot aan den Amstel, alwaar de in- en uitvaart met een' vlottenden boom gesloten werd, tot veiligheid van de lusthoven en lakenramen, die meest aan die zijde lagen. In de Burgwallen, die weldra met aanzienlijke huizen waren betimmerd, werden verscheidene doorsnijdingen gemaakt, waardoor de Dijkstraat, Keizersstraat, Koningstraat, Boomsloot, Ridder- Jonker- Bantammer en eenige andere straten, van minder aanbelang, ontstonden. Benevens dit alles waren buiten de Stad, aan de landzijde, aangelegd een aantal paden, bezet met herbergen, tuinen, ramen, bleekerijen en fraaije woningen, hetwelk te zamen genomen, eene aangename vertooning maakte.

Derde vergrooting der Stad.

Slechts weinige jaren waren verloopen, toen de Regering begreep deze uitlegging te moeten vergrooten, waartoe de Staten van Holland in 1591, het gewoon octrooi tot het overnemen der noodige erven verleende, en waarmede in 1593 een aanvang werd gemaakt.

Amsterdam werd in deze vergrooting met eenige nieuwe houten poorten voorzien, en versterkt met aarden wallen en twaalf bolwerken. Het uiterste bolwerk lag aan het einde van de Ygracht, omtrent de plaats, waar nu de Kattenburgerbrug ligt. Hierop volgde het tweede, nabij de tegenwoordige Rapenburgersluis. (Op dit bolwerk plagt eene goudledermakerij te staan.) Binnenwaarts, tegen hetzelve, waren groote lijnbanen aangelegd, waar nu de Rapenburgerstraat is. Aan het einde dier straat had men het derde bolwerk digt bij den St. Antoniesdijk, die hier door de Stadswallen liep, en op welken de Nieuwe St. Antonies-poort gemaakt was, schuins tegenover het Leprozenhuis, dat nu binnen de wallen getrokken werd. Het vierde bolwerk stuitte tegen den Amstel, achter het Oudezijds-Huiszittenhuis, en juist op de plaats, waar sedert de Synagoge der

Hoogduitsche Israëliten gebouwd is. Deze vier bolwerken aan de Oude Zijde, besloten, met de wallen waardoor zij verbonden waren, een uitgestrekt gedeelte van de Stad, te weten: Rapenburg, Marken en Uilenburg, met de straten en dwarsstraten, die er door liepen, en voorts de Houtkoopersgracht en St. Antonies-Breestraat. Wijders waren, bezuiden den dijk, nog vier groote blokken in deze uitlegging begrepen, twee ten Oosten en twee ten Westen van den Zwanenburgwal. In de twee eersten stonden het Leprozenhuis en het Oudezijds-Huiszittenhuis. In het Noordelijkste der twee laatsten werd in 1611 de Zuiderkerk voltooid. Het zuidelijkste bestond grootendeels uit verwerijen.

Voortgaande naar de Nieuwe zijde over den Amstel, nu de Blaauwbrug, ontmoette men het vijfde bolwerk, gelegen waar nu de Amstelstraat eindigt. Tusschen dit en het zesde bolwerk stond de Nieuwe Reguliers-poort, met twee ophaalbruggen voorzien en geplaatst, waar nu de Waag op de Botermarkt staat. Het zesde bolwerk lag digt aan deze Poort, waar de Reguliersdwarstraat eindigt, en het zevende, waar deze straat begint, digt bij de Nieuwe Heilige-wegs-poort, aan het einde van het tegenwoordige Konings-plein, dat eertijds eene gracht was, die later is gedempt. Het achtste bolwerk lag tegenover de Leidschegracht; het negende, waar nu de Wolvenstraat begint. Digt bij het tiende, over de tegenwoordige Warmoesgracht gelegen, stond de Nieuwe Jan Rooden-poort, gemeenlijk Jan-Roon-Buiten-poort genaamd. Zij was van hout gemaakt, liep onder den wal door, en had van buiten twee ophaalbruggen en eene hamei. Het Bolwerk lag waar thans de Heerenstraat begint; alzoo tegenover den Blaauwburgwal. Hierop volgde de Nieuwe Haarlemmer-poort, die ook van hout gemaakt was, met twee ophaalbruggen en eene hamei, staande tegen de Brouwersgracht, daar nu de Heerenmarkt is. Even voorbij de Haarlemmer-poort kwam men aan het twaalfde of laatste bolwerk, dat op en over den dijk gelegd was, ter plaatse waar de brug begon, die naar de Oude Stads-Herberg liep.

De vergrooting der Stad aan de Nieuwe Zijde was, in de breedte, bepaald tusschen den Singel of de Koningsgracht en hetgeen men nu de Heerengracht noemt, en in de lengte, van omtrent de Wieringerstraat, op het Droogbak, tot aan de Boter-

markt. Doch de Heerengracht, die toen maar half zoo breed was als zij tegenwoordig is, liep van de Brouwersgracht tot omtrent de Huidenstraat of Leidschegracht, alwaar zij eindigde. De vergrooting was voltooid in 1602, terwijl de erven inmiddels waren bebouwd. De oude muren en torens waren afgebroken; doch op de Jan Rooden-poorts- en H. Kruistoren, welke laatste nu den naam van Haringpakkers-toren kreeg, werden nieuwe spitsen gezet. Ook bleven de Montelbaans-toren die wel vier voet overhelde en weder regt gezet werd, benevens de Schreijers-toren en Swycht Utrecht, in wezen. — De Stad bezat in dezen tijd nog eenige kleine poorten, als de Heipoort, waar nu de Heisteeg is; de Buspoort, aan het einde van de oude Hoogstraat, die ook de Busstraat genoemd werd, omdat er het Stads Bushuis stond; en de Gasthuis-poort, waar nu de Gasthuismolensteeg is.

De gedachtenis der voornaamste veranderingen, die in en omtrent 1601 in de Stad voorvielen, zijn in de volgende rijmen bewaard:

In 't jaer duysent ses hondert ien,
Sagh men 't Amsterdam veel wonders geschien,
De Stads Tooren rechten,
De Stads muuren slechten,
Twee steenen sluysen stichten
En seven hondert huysen richten.

Of, gelijk men elders leest:

In 't jaar sestien hondert een,
Werden des Stads Vesten geslecht,
De Tooren gerecht, *)
Ende ghemaeckt dry sluysen,
En wel ses hondert huysen.

En in de volgende verzen van den Amsterdamschen dichter *Henrik Laurenszoon Spieghel.*

*) Het *regten* van den *Stads Toren*, waarvan deze rijme spreken, ziet op het regtzetten van den Stadhuis-toren, die ruim zes voeten overhelde, en binnen drie dagen wederom regt gezet werd.

Het schipryck Amsterdam, vol nauw behuysde huysen
Ghepropt, den Amstel dam met ses ghewelfde sluysen:
Die (als de vruchtbaer Nyl) door seven armen braackt
't Veen overtollich nat, en thien Eylanden maackt.
Dus was 't bemuert, doe dit gherym wert voorghenomen:
Sint isser mette wall noch vyfthien by ghecomen.

De beschrijving dezer vergrooting geeft ons aanleiding om van twee Torens, daarin vermeld, eene afbeelding te geven, aangezien dezelve sedert korten tijd zijn afgebroken. — Vooraf echter eene korte beschouwing der Zuider-Kerk, almede in deze beschrijving voorkomende.

ZUIDER-KERK EN TOREN.

Zij staat tusschen de Nieuwe Hoogstraat en Raamgracht, en heeft vier ingangen; twee in de Zandstraat, een' in de Zand-dwarsstraat en een' op de S^t^. Antonies-Breestraat, zijnde deze tevens de ingang naar het Kerkhof; het eenigste dat men thans bij eene kerk vindt. De bouwmeester dezer Kerk, die van buiten een zeer goed voorkomen zou hebben, indien zij niet grootendeels van woningen was omringd, is de beroemde *Hendrik de Keyser*. Zij werd op Pinkster, anno 1611, met eene Predikatie ingewijd; maar bezat toen geen orgel, hetwelk eerst ten jare 1825 uit de beurs van weldadige godsdienstvrienden is daargesteld.

Men heeft in dit Godshuis geen Koor, aangezien het voor en door de Gereformeerden is gesticht. In Kerkmeesters-kamer hangt eene goede schilderij van *Ferdinand Bol*, voorstellende het aanbrengen van geschenken tot den bouw van Salomo's Tempel. Binnenwerks is de Zuider-Kerk (aldus geheeten omdat zij in het Zuidelijkste gedeelte der Stad ligt) 138 voet lang en 91 breed. Haar middeldak rust op 10 zware ronde pilaren. Het geheel heeft een goed aanzien, vooral sedert de laatste verbetering en verfraaijing. Ondertusschen valt het moeijelijk hier te zwijgen van eene onaangename zaak; te weten, het begraven van lijken, dat niet slechts in deze, maar in meest al de Gereformeerde Kerken der Stad, ondanks eene doelmatige verordening der Hooge Regering, wordt geduld.

Men wil dat het Kerkfonds, door het afschaffen van dit onaangenaam gebruik, zou lijden, en dat de eigenaars der graven er door zouden worden benadeeld.

De uitmuntende Toren, die in het Zuidwesten staat en aan de Kerk grenst, is in 1614 voltooid. Hij is 237 voet hoog, heeft drie transen of omgangen, en praalt met een' doorluchtigen koepel benevens een goed uur- en speelwerk, dat vermoedelijk door *Adriaanszoon Leegwater* is vervaardigd.

DE JAN ROODEN-POORTS-TOREN.

Eertijds een sieraad der Stad aan de Oostzijde van den Singel over de Torensteeg, werd in 1829 tot afbraak voor ruim elf duizend gulden verkocht. Hij diende voorheen tot gevangenis, meestal voor krijgslieden en burgerofficieren; en in den laatsten tijd gedeeltelijk tot bureau van het plaatselijk commandement. Het afbreken van den Toren aan het oude Stadhuis, gaf aanleiding tot de herbouwing van den Jan-Rooden-poorts-toren, in den jare 1616. En hiermede zij genoeg gezegd als hebbende wij over dit gebouw reeds vroeger gesproken. Het afbeeldsel van den gesloopten Toren zij voor ons genoeg.

DE HARINGPAKKERS-TOREN

Heeft hetzelfde lot van den bovengenoemden ondergaan, in den jare 1830, ter gelegenheid van het omdijken der stad. Van ouds heette dit gebouw de Heylige Kruis-Tooren, en strekte bij den aanleg tot wachtrondeel; maar baart bij het herdenken aan de Nederlandsche beroerten eene akelige nagedachtenis; want toen gebruikte men den Toren tot gevangenis voor hen, die om verschil in geloofsbegrip vervolgd werden. Doch, voor velen was deze gevangenis het uiterste des levens, daar men de meeste slagtoffers heimelijk des nachts, dikwijls zonder gehoord of verhoord te zijn, aan handen en voeten bond, en van boven neêr in het water plofte, waardoor zij in het Y verdronken. *) De Toren stond aan het einde der Haringpak-

*) Een gedeelte van de N. Z. Achterburgwal, nabij dezen Toren, heet daarom de Martelaarsgracht.

Wagenaar.

Bl. 12

kerij, oudtijds de Nieuwe-Zijds-Houttuinen, digt bij de Nieuwe Haarlemmer-sluis.

In 1606 herbouwd zijnde, kreeg hij den naam van Haring-Pakkers-toren, als strekkende toen tot verblijf van de Haringpakkers en Keurmeesters, die er hunne kamer hadden.

En dit doet ons denken aan de groote of Haringvisscherij, die het Vaderland millioenen schats heeft opgebragt, en sedert de 12[de] Eeuw door onze voorvaderen met goed geluk is gehanteerd. Immers zij werd bij openbare plakkaten, *de hoofdnering, welvaart en goudmijn dezer landen* genoemd; inzonderheid toen andere volken de kunst, om den haring te kaken en in te zouten, nog niet zoo goed verstonden als de Hollanders, hetgeen, omtrent de helft der 14de Eeuw, door *Willem Beukelszoon* van Biervliet, tot zulk eene volkomenheid werd gebragt, dat de Hollandsche haring den voorrang kreeg boven dien van andere Natiën. De Engelsche Schrijver *William Monson*, die onder de regering van *Jacobus I* leefde, zegt: »De Haringvisscherij behoeft niet uitgevonden te worden; onze naburen (de Hollanders) kennen haar bij ervaring, en tot onze beschaming en hunne onmetelijk groote welvaart oefenden zij reeds sedert het jaar 1307 deze visscherij uit." Een andere Engelschman, *John Boroug* beklaagt zich, »dat terwijl God en de Natuur langs der Engelschen eigene stranden hun een' zoo rijken schat aanbieden, zij tot hunne schande er de zegeningen van laten verloren gaan, den visch, die hunne eigene zeeën bevolkt, van de Hollanders koopende, en dus zich zelven verarmende, om hunne naburen te verrijken." *Janiçon*, een Franschman, zegt, hoewel met overdrijving: »dat de Haringvisscherij voor Holland eene zuivere winst van drie en veertig millioen Nederlandsche Guldens aanbragt." Doch *Boxhorn* drukt zich beter uit, daar hij zegt: »Het getal der menschen die er van leven, en de rijkdom dien zij aanbrengt, zijn naauwelijks uit te spreken. Het getal der bootsgezellen, die er toe gebruikt worden, is naauwelijks te noemen. Vele duizenden generen zich met het breijen der netten, draaijen der touwen, toemaken der schepen, en andere toerustingen, die er aan vast zijn. Daarom noemt ze Mr *Meindert Semeyns*, Doctor in de beide Regten in zijne geboortestad Enkhuizen, de hoofdnering der wereld, dewijl de wereldkoophandel zonder Holland, en Hollands nering zonder den haring, niet veel te achten zijn, en de Haring Holland, zoo als Holland

de geheele wereld handelende maakt." *) Deze *Semeyns* verhaalt verder, »dat de haringen eerst gevonden en gevangen zijn, in den jare 1163, langs de kusten van Holland, Zeeland en Vriesland, en dat ze zich omtrent den Briel hebben geopenbaard, alwaar die van Zierikzee, de eerste vangers, en die van Biervliet, de eerste kakers waren."

Deze groote visscherij is sedert het laatste gedeelte der vorige eeuw in ons Vaderland zeer achteruit gegaan, zoo wel door den toen gevoerden krijg, als door de mededinging van andere Landen. — In 1625 liepen duizend Haringbuizen uit Texel.

De Lezers, welke zich met ons over de vergrooting der Stad verheugen, vragen misschien: Of de gemoederen gedurende dien tijd zich meer tot verdraagzaamheid geneigd betoonden? Het ware wenschelijk deze vraag met het bevestigend *ja* te kunnen beantwoorden. Wij moeten, helaas! van het tegendeel gewagen, en dit is dan de donkere zijde van dit tijdsbestek.

Niet alleen Roomsche, maar ook Luthersche en andere geloofsbelijders ondervonden tegenstand van de meer en meer in magt toenemende Gereformeerden. De Lutherschen zich eerst gewend hebbende tot Amsterdam, en later tot de Staten van Holland, met het verzoek, om openbare Godsdienstoefening te mogen houden, werden van beide kanten afgewezen; terwijl het verzoek nog daarenboven ten gevolge had, dat van wege de Vroedschap de heimelijke bijeenkomsten der Lutherschen verboden, en *Augustyn Pyn*, die daartoe zijne woning had geleend, door den Schout ter Stad uitgeleid werd, met verbod om daar weder binnen te komen. Met de Roomschen ging het niet beter, daar de Staten van Holland en Zeeland, bij plakkaat van den 9den Maart 1589, hun de Godsdienstoefening verboden, alhoewel de Vroedschap van Amsterdam besloot dit plakkaat niet af te kondigen, dan onder uitdrukkelijk beding: »dat Schepenen de straffen, bij hetzelve gedreigd, zouden mogen matigen, zoo als zij in billijkheid, en naar gelegenheid der zake, zouden bevinden te behooren. Zelfs werd om geloofsbegrippen en het uitgeven van een boekje, getiteld: *Het licht*

*) Nederlandsch Magazijn. Jaargang 1838. Bladz. 257.

der waarheid, zekere *Goossen Vogelzang* in hechtenis genomen en vervolgd; terwijl sommige Predikanten liefdeloos uitvoeren tegen andere Gezindheden, ettelijke Leden der Regering om hunne verdraagzaamheid beschimpten, en kwaad zaad onder de tarwe strooiden.

Waarschijnlijk zouden de bloedige tooneelen van voorheen zijn vernieuwd geworden, indien dat zaad wortel had geschoten. Een edel mensch wist het aanvankelijk uit te roeijen, het was de brave *Cornelis Pieterszoon Hooft*, thans voor de vijfde maal Burgemeester der Stad, die het geraden vond, zijne bedenkingen daarover den Burgemeesteren, in eene uitvoerige rede, voor te dragen.

Hij wees hun aan, »dat de wapenen waren aangenomen, om geweld en dwingelandij af te weren, niet om te heerschen over eens anders geweten. Dat gewetensdwang vooral der tegenwoordige Regering niet voegde, zijnde aan dezelve, en aan Prins *Willem*, voor haar, onder zulke voorwaarde nimmer de poorten geopend, enz."

En verder, sprekende over sommige leden van den Kerkeraad en vreemde Predikanten, die in Amsterdam een toevlugtsoord hadden gevonden en gevoed werden. »En ondertusschen onderwonden zich eenige der Stadspredikanten, op den predikstoel, uit te varen tegen de Wethouders, die zich niet tot de Gemeente begaven, met onderscheiding van Schout, Burgemeesteren, Schepenen en Raden, die zij, met kwalijk toegepaste schriftuurteksten, wel durfden vervloeken. Op deze wijze werd voorwaar! der Gereformeerde Leere meer nadeel dan voordeel toegebragt. Immers, zouden de Wethouders niet van verstand zijn, dat zij, die zich niet in alles naar de Kerke konden voegen, daarom in zwarigheid behoorden te komen. Zoo dit plaats had, dan zou de dwingelandij, hier te Lande, niet ophouden; maar alleen de dwingeland veranderd zijn. Die voorheen vervolgd werden, zouden nu anderen vervolgen; en dat, daar men het bloed der Pauselijke vervolgingen nog zoo versch voor de oogen had."

»Eenigen," voer de Burgemeester voort, »zouden misschien zijne rede minder achten, omdat zijne huisvrouw de predikatie der Mennoniten ging hooren. Doch wat zou men doen? Zij was op zijne aanmaning wel ter kerke geweest; doch ver-

klaarde, daar zoo wel niet gesticht te worden als bij de anderen. Ook had hij dit met veel lieden van aanzien gemeen, en het verdiende noch laster, noch straf. Hij sprak niet tegen, dat men die van de Gereformeerde Godsdienst, voor andere van gelijke bekwaamheid, in de Regering trokke. Doch hij meende niet, dat men daarom alle anderen mistrouwen moest, en oordeelde, dat men, blijvende binnen de palen der voorregten, alleenlijk zulke aan het roer moest zoeken te krijgen, die van eenen doorstaanden, goeden, eerlijken, burgerlijken wandel en voor opregte liefhebbers des Vaderlands, zoo wel buiten als binnen de Gemeente, bekend waren."

Ziet daar, geërde Lezers! een gedeelte der rede eens mans, die zoo lang Amsterdam staat, door elk regtschapen hart, met eerbied en liefde zal worden herdacht. — Men vindt deze rede uitvoeriger bij *Wagenaar*, het Eerste deel, Bladzijde 410. — Doch dit is niet genoeg; wij moeten hem nog eens sprekende invoeren, daar hij *Vogelzang* verdedigt.

Hooft merkte aan, »dat *Vogelzang*, dien hij niet wist immer gezien te hebben, zich, onaangezien zijne armelijke gelegenheid en zwaren last van kinderen, zoo als hem van geloofwaardige lieden berigt was, altoos eerlijk gedragen had. Hij was, om zijn tegenwoordig gevoelen, voor eenigen tijd, van de Gemeente afgesneden. De Kerk had dan het hare gedaan. Zij behoorden zich daarmede te vreden te houden, en den armen man niet meer moeijelijk te vallen. Het was gebeurd, dat iemand, onlangs op den middag, te zijnen huize komende, zijne kinderkens met zijne huisvrouw, op de aarde liggen had gevonden, God met gebogene kniën aanroepende voor den eten. Hieruit scheen te blijken, dat hij ze in de vreeze Gods, naar zijne kennis had opgevoed. Zou men nu den man, een' geringen vreemdeling, van wien geen gevaar te wachten was, en met hem zijne vrouw en kinderen, die toch onschuldig waren, zoo veel doen lijden, eeniglijk omdat hij eenig zeldzaam en letterlijk gevoelen van het Goddelijk wezen had; het scheen veel te hard, naar den aard en de natuur dezer Landen. Hier, en door gansch Europa, zag men in tafereelen en kerkglazen, afbeeldingen van de Heilige Drieëenheid, en bijzonderlijk van God den Vader, onder menschelijke gedaante. Dit zag men over het hoofd; daarover viel men niemand moeijelijk. Ver-

standigen mogten oordeelen, of het gevoelen dezes mans van de gestalte des Goddelijken Wezens al vreemder ware dan dat der Pausgezinden van hun misbrood, en dat der Lutherschen van hunne Allenthalvenheid. De Predikanten zochten somtijds ook de Overheid tegen deze lieden op te hitsen; doch als men hen hoorde, zou men haast binnen en buiten's lands tegen elkander, en tegen de Lutherschen en Roomschen in oorlog geraken. Mogt David den Heere geenen tempel bouwen, omdat hij zoo veel bloeds gestort had, het was een jammerlijk misverstand, dat men nu levende tempelen, door geweld en wapenen wilde stichten. Godslastering werd onder het Oude Verbond met den dood gestraft; doch ook afgoderij, het vloeken der ouderen, overspel en ander kwaad, waarop nu mindere straffen stonden. En zou men nu met den dood willen gestraft hebben, hetgeen de Predikanten Godslastering noemden, dan mogt men de Roomsch-Katholijken, de Lutherschen, de Mennoniten, de Geestdrijvers en allen, die het met de Kerk niet eens waren, wel aan zulke straffen onderwerpen, omdat zij genoegzaam allen, bij de Predikanten, geoordeeld werden, schuldig te zijn aan Godslastering. *Aldegonde* zocht de Staten op te hitsen, om de Geestdrijvers te vervolgen, en had te voren de Stenden van Duitschland gezocht tot mededoogen te bewegen met zulken, die door *Alva* vervolgd werden. Maar waren deze allen Gereformeerden? Immers, neen. Men zou zeggen, dat de Spanjaard ten onregte vervolgde, en dat wij het met regt zouden doen. Maar zoo spraken de Roomschen en Lutherschen, en allen, waar zij de magtigsten waren. Zoo men dan dien weg in wilde, 's Lands ondergang stonde voor de deur." *)

Niemand zal nu bij het lezen van het hierboven aangehaalde, de gelukkige uitwerking van de rede des grooten *Hoofts* betwijfelen.

Zij vond eenen algemeenen ingang bij menschen van zijnen stempel, die ook niet achterbleven in zijnen geest te spreken en te handelen, waardoor het zaad van verdraagzaamheid tierde, dat vooral aan Amsterdam de heilrijkste vruchten schonk, hetgeen aan den Amsterdammer, indien zijne opvoeding niet

*) Men zie verder *Wagenaar*, D. 1 B. 412.

geheel in het duistere ligt, niet onbekend kan zijn. Hij weet voorzeker, dat het verleenen van inwoning en bescherming aan alle eerlijke lieden, zonder geloofsbelijdenis in aanmerking te nemen, een der grondslagen is, waarop de grootheid van Amsterdam rust.

Mogen de Amsterdammers, die misschien wel eens overdrijven bij het verhalen van de zeden en goede gewoonten hunner voorvaderen, toonen — en vooral in onzen tijd — dat zij hun voorbeeld van verdraagzaamheid met geheel het hart aankleven en voortplanten door zedelijkheid, verlichting en reine godsvrucht. Dan zal de ontboezeming van onzen ontslapenen dichter *J. Immerzeel Jr.*, aan Nederland gewijd, ons nimmer tot beschaming, maar wel tot glorie strekken.

Eene andre parel nog verheerlijkt de eerlaurieren,
Die Nederlanders! u 't roemruchtig hoofd versieren.
Verdraagzaam, rustig, schudt ge in Staat en huisgezin
De vrucht ook van uw vlijt, uw goud- en menschenmin.
Nog zijt gij, wat gij waart, toen gij den Hugenoten
Uw poorten en uw hart Godsdienstig hieldt ontsloten;
Nog biedt ge uit menschenliefde op uw herbergzaam strand
Aan wreed vervolgde deugd en weêrloosheid de hand.
Laat Abrams nageslacht — mag Elve of Rijn 't verfoeijen —
Met onbekommerd hart zich naar uwe oevers spoeiën,
Gij sluit het zeker poort noch havenboomen digt,
Noch spat het schimptaal in 't eerwaardig aangezigt.
Gij acht alleen de deugd, der harten waren stempel,
En gunt op uwen grond aan iedre leer een' tempel.
Gij twist niet over 't licht, dat elk voor 't beste houdt;
Gij woelt den grond niet om, waarop een ander bouwt,
Noch stelt, te driest en snood, als de Inquisitieregter,
U tusschen God en 't hart ten stouten pleitbeslechter.
't Geweten houdt gij vrij, van 't knellen van de vrees
Voor 't heilig martelhol en gruwbre *Auto-da-fees!*

X.

OUDE-ZIJDS KAPEL. — UITBREIDING VAN KOOPHANDEL EN ZEEVAART. — OOST- EN WESTINDISCHE MAATSCHAPPIJ. — DAARSTELLING VAN NUTTIGE GESTICHTEN EN INRIGTINGEN. — HET KRANKZINNIGENHUIS. — HET MANNEN-TUCHT- OF RASPHUIS. — AANKOMST DER JODEN. — HUNNE SYNAGOGEN. —

Het was in 1586, dat de wijze Regering de aandacht bepaalde bij zoo veel inwoners, die Koophandel en Zeevaart voortstuwden *), en hunne zamenkomst hielden bij het zoogenaamde paalhuisje aan het Oost-einde van de Nieuwe Brug, welk huisje aldus genoemd werd, omdat de Schippers aldaar hun paalgeld betaalden, en de brieven afgaven, welke zij van Oost en West herwaarts bragten. Ten einde deze, allengs aangroeijende menigte, niet langer aan onguren wind en weder bloot te stellen, werd aan dezelve, tot vergaderplaats of beurs aangewezen, de St. Olofs-Kapel, nu de Oudezijds-Kapel geheeten, welke daartoe strekte tot den jare 1613, toen de eerste bijeenkomst op de nieuwgebouwde beurs gehouden werd.

DE OUDE-ZIJDS KAPEL,

Zijnde eene der oudste kerken, en gelegen aan het begin van den Zeedijk bij de Slijpsteenen, werd in het begin der 15de eeuw gesticht en St. Olof toegewijd. Na de Reformatie stond de Kapel ledig tot in 1602, zijnde toen weder tot de predikdienst ingerigt. De vergrooting had plaats in 1644, wordende

*) Sedert het overgaan van Antwerpen aan de Spanjaarden in 1585, was Amsterdam in kooplieden wederom aanzienlijk toegenomen.

toen in de tegenwoordige gedaante volbouwd. Hare lengte is 120 en hare breedte 90 voet. Het torentje dezer Kapel beteekent niet veel. Eertijds was, boven den ingang op den Zeedijk, een kunstig beitelwerk te zien, voorstellende geraamten van menschen, doorvlochten met korenaren, met het onderschrift: *Spes Altera Vitae* (De hoop des beteren levens); doch het is in 1840, door de vertimmering van den ingang voor het gezigt verborgen. De St. Olofspoort daarnevens, strekkende tot gevangenis, toen het Stadhuis in de Kapelsteeg stond, werd in 1618 afgebroken.

Het afstaan dezer Kapel tot beurs, was het voorwerk van groote gebeurtenissen, betreffende koophandel en zeevaart.

De Amsterdammers, hunne scheepvaart op afgelegene gewesten uitgebreid hebbende, begonnen in 1594 zich ook tot reizen naar Oost- en Westindië toe te rusten. Er werden drie schepen, meestal voor rekening van Amsterdamsche en Zeeuwsche kooplieden, in zee gebragt. Een dezer schepen voer voor Amsterdamsche rekening, en had tot schipper *Willem Barendszoon;* doch de reis mislukte. Het plan, om eenen doortogt oostwaarts te vinden, werd verijdeld, en *Willem Barendszoon* keerde voor Amsterdam terug, om nog twee togten, naar hetzelfde plan, met schepen hier ter stede uitgerust te doen; maar ook deze onderneming faalde. — Wij herinneren ons zijn' ongelukkigen togt met *Jakob van Heemskerk*, en de rampzalige overwintering op Nova Zembla.

De kooplieden lieten zich door moeijelijkheden noch gevaren uit het veld slaan. Terwijl men de Indiën langs eenen ongewonen weg opspoorde, rustte eene Maatschappij, (men noemde die de Maatschappij van verre), bestaande uit Amsterdammers, vier schepen uit; en stelde ze onder het bevel van den wakkeren *Kornelis Houtman*. Hij was de eerste, die in 1595 uit het Vaderland vertrok, om voorbij de Kaap *de Goede Hoop* te zeilen, en verder in de Indische gewesten het geluk te beproeven. Dat voorbeeld werd welhaast van vele anderen gevolgd, en schoon *Houtman*, na eene reis van twee jaren, zonder het doel te hebben bereikt, terugkwam, werd evenwel niemand afgeschrikt. De Maatschappij, welke hem had uitgerust, vereenigde zich in 1598 met eene andere, en zond *Jakob van Nek* met acht schepen op een' togt, die gelukkig afliep,

alzoo er vier schepen, binnen vijftien maanden, met eene aanzienlijke partij peper en nagelen, te Bantam geladen, terugkeerden, en verder ten gevolge had, dat verscheidene andere Maatschappijen in Holland en Zeeland tot stand kwamen. Men voer nu eens met winst en dan weder met verlies af en aan. De tegenstand in de Indische zeeën, door Portugesche schepen beproefd, kon niet beletten, dat men overal den handel voortzette, en zich welhaast of geducht of aangenaam maakte op de Moluksche eilanden, op Malacca, Sumatra, Ceylon en de wijd uitgestrekte kust van Cochinchina, waardoor de Nederlanders in andere werelddeelen, reeds als een magtig volk werden beschouwd *). Ook werden togten naar de Westindie ondernomen en zoo gelukkig volvoerd, dat de Regering aan de Maatschappij het verzoek, om eene bergplaats voor hare goederen, inwilligde en aanwees, hetgeen ons den oorsprong van de pakhuizen der Oost- en Westindische Maatschappij hier ter Stede, voor den geest brengt. Sedert de vereeniging der Amsterdamsche Maatschappijen verbood de Regering alle andere uitrustingen naar de Indiën, die voor Amsterdamsche of uitheemsche rekening hier ter Stede, geschieden mogten; trachtende hierdoor de Vereenigde Maatschappijen boven andere te begunstigen. Dezelfde Regering veroorloofde ook aan de Vereenigde Maatschappij, tot het gemakkelijker drijven van haren handel in de Indiën, te Dordrecht penningen te doen slaan, met het Stedewapen en den naam van A e m s t e l r e d a m u m bestempeld. Doch het bevel der Regering vermogt niet te beletten, dat men elders hier te Lande reederijen opligtte. Er heerschte zulk eene geestdrift voor den handel op Oostindie, dat men de noodzakelijkheid van nieuwe schikking op dat

*) De wakkerheid der Natie, zegt *Simon Stijl* in zijne Opkomst en Bloei der Nederlanden, vertoont zich op het voordeeligst in die verrigtingen; maar nergens zien wij grootscher blijk van hare uitgestrekte denkbeelden op het stuk der zeevaart, dan in hare pogingen, om door het Noorden eenen nieuwen weg naar China te zoeken, welke, indien hij gevonden ware, mogelijk van geen minder belang voor deze gewesten zou geweest zijn, dan Amerika voor Spanje. Het was in het jaar 1594, dat *Linschooten* te dien einde op kondschap uitging, en door de straat van Nassau zeilde; maar *Heemskerk*, die twee jaren later derwaarts vertrok en op Nova-Zembla overwinterde, heeft ten naaste bij de wereld overtuigd, dat zulk een weg, indien hij er ware, voor hem niet verholen zou zijn gebleven.

stuk begon in te zien. Bij de Algemeene Staten werd dan besloten, alle Maatschappijen tot eene enkele te brengen, hetgeen den 20 Maart 1602 tot stand kwam, wordende toen der Maatschappij octrooi verleend, om alleen op de Oostindie te handelen.

De Maatschappij, onder den naam van Oostindische Compagnie, was verdeeld in zes Kamers; eene te Amsterdam, eene in Zeeland, twee op de Maas, of te Delft en Rotterdam, en twee in het Noorderkwartier, of te Hoorn en te Enkhuizen. Aan de Burgemeesters van Amsterdam behoorde het regt tot de verkiezing van Bewindhebbers dier Maatschappij.

De zes Kamers aldus vereenigd, bragten terstond eene som van vier of zes en zestig tonnen gouds bijeen, waarin de Amsterdamsche voor meer dan de helft aandeel had. Men splitste vervolgens dit kapitaal in kleine sommen, en gaf daarvan Actiën uit, waarin vervolgens handel werd gedreven, en die, door den bloei der Maatschappij, in de volgende eeuw zes maal hooger, dan de inkoopprijs, in waarde stegen. Naauwelijks had de Maatschappij zeventig jaren bestaan, of men rekende hare inkomsten op tien à elf millioen. En het is daarom, dat men dezelve toen de hoofdzenuw van den Nederlandschen Koophandel noemde.

Tot verbazing van onbekenden met deze Maatschappij, vermelden wij met bewondering, dat zij, vier jaren na hare oprigting, vijf en zeventig ten honderd uitdeelde, en het eene jaar door het andere, weinig minder dan twintig ten honderd heeft uitgekeerd. En, dat ook het Vaderland, ruim anderhalve eeuw, aan deze Maatschappij een' sterken steun heeft gevonden, blijkt vooreerst, wanneer men weet, dat zij bij het vernieuwen van haar octrooi, hetgeen na een zeker getal jaren geschiedde, twee à drie millioenen tot een geschenk gaf; en verder, dat een goed deel van hare jaarlijksche uitgaven, tot uitrusting van omtrent veertig zware schepen benoodigd, onder kooplieden, winkeliers, fabrijk- en ambachtsvolk werd verspreid, en eindelijk, dat er een tijd is geweest, waarin honderd en vijftig schepen van de eene naar de andere kust af- en aanvoeren, en de Maatschappij, des noods, een leger van vijf en twintig à dertig duizend gewapende mannen te velde brengen kon.

Het lag in den aard der zaak, dat de ongemeene voorspoed der Oostindische Maatschappij weldra het plan tot het oprigten eener Westindische ten gevolge had. Ondertusschen stonden veel bezwaren de uitvoering in den weg: Vooreerst het in de waagschaal stellen van groote schatten; voorts de wederstand der Spanjaarden, die in Westindie hunne bezittingen hadden, en er de Nederlanders den grond voet voor voet zouden betwisten; en niet minder de wijze aanmerkingen van den toen nog in rang en aanzien verheven' staatsman *Oldenbarneveld*, die er tegen was, om nieuwe oorlogstooneelen te openen. De vooruitzigten konden bij nadere overweging geens zins opwegen tegen de bezwaren. Het plan werd alzoo verschoven, maar niet opgegeven, daar het ten jare 1621 tot stand kwam, en de Westindische Compagnie op den voet der Oostindische werd geregeld, alhoewel er nog velen gevonden werden, die deze onderneming afkeurden.

De hoofdaanleggers der Westindische Maatschappij deden voor die der Oostindische niet onder. Men bragt aanvankelijk eene som van zeven millioen te zamen, die binnen tien jaren tot achttien millioen werd vergroot. Had zij met tegenspoeden te worstelen, zij was desniettemin langen tijd een hoofdtak van den Nederlandschen Koophandel, en behaalde aanzienlijke voordeelen. Hare vloot, door den Staat met drie oorlogsschepen versterkt, bemagtigde terstond eene vesting in Braziliё; terwijl de roemrijke *Piet Hein*, den 9den van Herfstmaand 1628, de Spaansche Zilvervloot veroverde, waarvan de meeste buit te Amsterdam werd aan land gebragt, en in het Westindische Huis opgeslagen. — De buit bestond in eenige kisten met zilver, eenig goud, paarlen, edelgesteenten en andere kostbaarheden; voorts in eene menigte indigo, konzenilje en andere koopmanschappen, van welk alles de waarde op 11,509,524 Gulden berekend werd. De dichter *H. van Alphen*, herinnert ons, even loffelijk als doelmatig, deze groote gebeurtenis met zijnen

ZEGEZANG DER MATROZEN, NA DE VEROVERING DER SPAANSCHE ZILVERVLOOT.

Hoezee! hoezee! de Spaansche vloot
Bragt haren rijksten schat
Den Nederlander in den schoot,
Eer 't volk gestreden had.

Wat baten goud en zilver daar,
Waar moed en kracht ontbreekt,
Wanneer men, in het grootst gevaar,
In plaats van vechten, smeekt?

Wij maakten op die zeilen jagt;
't Was *Hein*, die 't ons beval.
Zij beefden voor hun rijke vracht,
En stoven naar den wal.
Wij klommen in de booten neêr,
Vol ongeduld en moed:
Zij hoorden pas ons schietgeweer,
Of vielen ons te voet.

Toen speelden wij het schoonste spel,
En, niet belust op moord,
Verleenden wij hun 't leven wel,
Maar sprongen fluks aan boord.
Daar zagen wij de kisten staan,
Daar lachte, aan allen kant,
Ons blinkend goud en zilver aan,
Robijn en diamant.

Daar kregen wij de hoofdsom weêr,
Ons uitgeschoten geld,
Door Neêrland aan zijn' wreeden heer
Gedwongen toegeteld.
Wij hadden lang genoeg geduld,
Maar nu, dat marren moê,
Betaalt men ons eene oude schuld
En wat voor 't wachten toe.

Verlaat, *Piet Hein!* 't Havaansche strand,
En kies de volle zee;
Zeil vliegend naar het Vaderland,
En sleep uw' rijkdom meê.
Ontlaad de schatten, die men wacht,
Verdeel den rijken buit,
Dan zeilen wij, op nieuwe vracht,
Met lege schepen uit.

Vervolgens viel de Maatschappij het grootste deel van Braziliё, het eiland Curaçao, en naderhand, toen men naar de kusten van Afrika was overgestoken, Del Mina in handen.

Deze en andere voordeelen gedoogden in den beginne aanzienlijke uitdeelingen aan de actiehouders, welke uitdeelingen echter niet gelijk stonden met die der Oostindische Maatschappij, daar men over het geheel genomen niet meer dan vijftig ten honderd heeft uitgekeerd. De ondergang dezer Maatschappij is onder anderen veroorzaakt door de Portugezen, die Brazilië wisten te veroveren en te behouden. Zij kwijnde meer en meer, en werd, in 1671, beladen met eene schuld van zes millioenen, door het intrekken van het Octrooi, van wege de Staten, ontbonden.

Misschien verwonderen zich eenige onzer Lezers, dat wij, te dezer plaatse, zulk een ruim veld aan deze beide Maatschappijen hebben ingeruimd. — Wij willen desaangaande verantwoording doen.

De Oost- en Westindische Maatschappij staan vooral met betrekking tot den Koophandel en de Zeevaardij van Amsterdam in het naauwste verband. Hadden wij beide Maatschappijen, naar aanleiding van de jaren, waarin zij zijn opgerigt, afzonderlijk behandeld, zoo zou dit ons tweemaal op een gelijksoortig onderwerp hebben gebragt, en geene uitlokkende stof ter lezing hebben aangeboden. Om dit te vermijden, hebben wij den hierboven doorwandelden weg ingeslagen, vooronderstellende, dat de Lezers van ons Volksboek daarin genoegen zullen nemem.

Na deze verantwoording keeren wij terug, om de aandacht te bepalen bij eenige zaken sedert den jare 1587 tot 1600 voorgevallen, en vangen aan met

DE VERANDERING IN DE LIGPLAATSEN DER SCHUITEN OP HET ROKIN.

Wagenaar zegt: »Wij teekenen dit aan, omdat het tot eenige opheldering van de oude gelegenheid der Stad dienen kan;" hetgeen ons wel tot wegwijzer mag strekken.

De opgezetenen van het platte land vielen in het jaar 1589 der Regering klagtig, dat hunne uitwatering door de sluizen in de Stad, en bijzonderlijk door de Duikersluis, in den Middeldam, belet werd door de menigte van schuiten, die regt voor gemelden duiker in het Rokin gelegd werden. Het Geregt beval hierom, op den 13den November, dat geene schepen of

schuiten, behalve zulke, die goederen aan of uit de huizen op het Rokin lossen of laden moesten, en dan alleen zoo lang het lossen of laden duurde, zouden liggen tusschen de Duikersluis en Popius-steegje, nu de Papenbroeksteeg; dat de Haagsche, Delftsche, Rotterdamsche en groote Leidsche veerschuiten, voortaan liggen zouden op hetzelfde Rokin, after de Capelle, eertyts genaemt de Heylige Stede, van het noorder hoekhuys incluys off, suydwaerts op: te welken einde het hout, dat aldaar lag, verplaatst moest worden, en de houtzagers, aldaar zagende, eene andere plaats moesten verkiezen.

LOTERIJ-TREKKEN, TEN VOORDEELE VAN HET KRANKZINNIGENHUIS.

Dit geschiedde ten behoeve van het Krankzinnigenhuis, ten jare 1562 gesticht op den Kloveniersburgwal bij de Spinhuissteeg, op een gedeelte van het S^t. Urzulenklooster, op welks overig gedeelte het Spinhuis werd gebouwd.

Aangaande de stichting van het krankzinnigenhuis lezen wij bij Wagenaar:

»In het begin des jaars 1561 bood *Hendrik Pauluszoon Boe-* »*lens*, een aanzienlijk burger, en gelijk ik hem in zekere aan- »teekening genoemd vinde, *Heer van der Does*, den Raad drie »duizend gulden aan, mits daarvoor een dolhuis wierd opgerigt. »Volgens eene oude overlevering in het nageslacht van den stich- »ter, zou zijne zwangere huisvrouw, *Stijne* of *Christina Boelens*, »door eene krankzinnige vrouw, die woedende de trappen af- »kwam, aangevallen en bij de keel gegrepen wordende, vol schriks, »eene gelofte gedaan hebben, dat zij of haar man, indien zij »eene gezonde vrucht ter wereld bragt, den Raad om eene plek »gronds verzoeken en daarop een krankzinnigenhuis stichten »zou. Doch wat hiervan zij, het is zeker, dat men in het »volgende jaar met het stichten van een krankzinnigenhuis be- »gonnen is, en dat *Hendrik Pauluszoon*, of liever zijne huis- »vrouw, alzoo hij in Julij des jaars 1562 overleed, daarover »het voornaamste bewind gehad heeft."

Daar deze instelling, naauwelijks opgerigt zijnde, eene belangrijke som tot instandhouding vorderde, verzuimde de Vroed-

schap niet, daartoe, in overeenstemming met de Regenten des gestichts, de middelen te beramen. — De vaste inkomsten toch waren zeer gering blijkens *Wagenaar*, daar hij aanteekent:

»De vaste inkomsten van het Godshuis beliepen in het jaar »1570 niet meer dan vijftien Gulden, drie stuivers en vijf pen-»ningen, waartegen wel zes honderd en vijftig Gulden in het »jaar alleen aan eetbare waren werden uitgegeven, behalve dat »aan het huis ook veel te herstellen viel van hetgene die lij-»ders vernielden. De Raad vond derhalve, op verzoek der Re-»genten, geraden toe te staan, dat het huis van de lijders of »derzelver vrienden zou mogen genieten, hetgene de gasthuizen »van de zieken en stervenden genoten. — In het jaar 1591 »stond de Vroedschap het trekken eener Loterije toe, ten be-»hoeve van het krankzinnigen-huis, hetwelk in het volgende »jaar volbragt werd."

Wij lezen hierover in de reeds dikwijls aangehaalde *Chronijk van Amsterdam*:

»Het Dol- of Krankzinnigen-huis is het allerjongste van al de »godshuizen dezer stad, daarin eigenlijk de krankzinnigen wer-»den opgesloten. In het jaar 1562 is dit huis tot groote ver-»wondering van een' ieder, door eenen *Hendrik Pauwelsz.*, af-»komstig uit het geslacht der *Boelessen*, gebouwd en eerstmaal »aangelegd, om daarin elf krankzinnigen te herbergen. Het »heeft aan den ingang op de Kloveniers-Burgwal, eene fraaije »steenen poort, versierd met het Stadswapen, waaronder dat »van hem zelven en zijne huisvrouw stond, benevens het vol-»gende rijm:

Dit Godshuis is gesticht uit liefde milt van aart,
En toomt de dolheid, die zich zelfs nog niemand spaart.

»Het stond alzoo tot aan het jaar 1591, maar daarna te »klein zijnde geworden en niet van genoegzame middelen voor-»zien, werd door de Regenten van hetzelve, toen ter tijd zoo »veel bij den Magistraat te weeg gebragt, dat zij vrijheid ver-»kregen, om eene Loterij toe te stellen, zoo als deze volgende »gulden letteren te kennen geven, in een' zwarten steen gegra-

»veerd, staande boven het eerste Dolhuisje, tegenover den in-»gang, uitgehouwen :

»*Godt zij Lof, Prijs en Eer.*

»*Anno* 1562 *is deze plaats tot behoef van de Krankzinnigen,* »*Godt en den Armen toegeëygent, van den Ed.* Hendrik Pau-»welsz. Boelessen, *dewelke eerste Fundateur was van dit Huys.* »*en de Stichter van XI Dolhuyskens.*

»En dan nog:

»*Anno* 1591 *wierd alvoorens tot handhaving van zoo God-*»*vruchtige en Christelijke Instellinge een publyke Loterij opge-*»*recht, waardoor 't zelve grootelijks verrijkt is, ende toegenomen.* De trekking dezer loterij vond plaats op het Rusland, op eene opgerigte stellaadje, ten overstaan van eenige Leden uit den Raad, en duurde nacht en dag, tot dat de Loterij was uitgetrokken. De inleg was zes stuivers, en de hoogste prijs een zilveren kop van zestig lood, en vijfhonderd gulden daarenboven. De winst der Loterij werd aangewend tot verbetering van het gebouw, waaraan in het jaar 1615 het zuidelijk gedeelte, sedert het Nieuwe Dolhuis genaamd, getimmerd werd.

De aangehaalde *Chronyk* zegt desaangaande:

»De voorgenoemde Loterij viel zoo wel uit, dat de Regenten »daarop besloten, dit Godshuis te vergrooten. Doch al weder »te klein wordende, hebben de Ed. Groot Achtbare Heeren »Burgemeesteren voor de derde maal in het jaar 1637 raadzaam »gevonden, dit gebouw met nog 13 Dolhuyskens te vermeer-»deren. Naderhand hebben welgemelde Haar Ed. Groot Acht-»baarheden goedgevonden, om dit huis voor de vierde maal »niet te doen vergrooten, maar alle verdere krankzinnigen naar »het Pesthuis te laten voeren, zoo als nog heden in gewoonte is."

Soortgelijke Loterij werd getrokken in 1600 op de Nieuwezijds kolk, tot het oprigten van een nieuw Oude-Mannen- en Vrouwen-Gasthuis, in 1550 in de Kalverstraat gelegen, en tevens om een grooter getal oude lieden te kunnen verplegen.

Het trekken dezer Loterij was afgebeeld in eene schilderij, hangende in de eetzaal der vrouwen, waaronder men las:

Deez' onze Lotery,
Met hulp der Burgery,
Voedt honderd dertig gryzen,
In dit huis nieuw gebouwd,
Daar 't ander twintig oud
En vier maar plagt te spyzen.

Meest al deze inrigtingen zijn in het vervolg van tijd op grooter schaal aangelegd en verplaatst. Op den grond van het Krankzinnigen- of Dolhuis staat thans de kerk der Herstelde Evangelisch Luthersche Gemeente. In het gebouw, eertijds het Spinhuis, of Vrouwen-Tuchthuis, welker tuchtelingen in den jare 1788 naar het nieuwe Werkhuis op het Weesperveld zijn overgebragt, huisvest thans, nadat het tot veel andere einden heeft verstrekt, de Hoofd-directie der Politie.

HET MANNEN-TUCHT- OF RASPHUIS-GESTICHT.

Na lang beraad kwam dit gebouw in 1595 tot stand, vervangende een gedeelte van het Clarissenklooster. Het is nog aanwezig op den Heiligen-weg tegenover de Voetboogstraat.

Uit eene Resolutie der Vroedschap blijkt de oorzaak der stichting, welke Resolutie behelst: »Dat Schepenen zwarigheid »maakten, om sommige kwaaddoeners, overmits hunne jong»heid, Capitaal te straffen; en dat zulks gelegenheid gaf tot »het besluit, om een huis tot castyement van dezelve te »stichten, en daartoe te nemen het Clarissen-Clooster."

Weldra waren in het gebouw, niet slechts jongens, maar volwassene manspersonen opgesloten, die aldaar met tapijtwerken en weven, en later met verwhout raspen, (waarvan de naam Rasphuis komt), den kost verdienden. — Sedert weinige jaren, de tuchtelingen naar andere plaatsen overgebragt zijnde, is deze inrigting in een Gebouw van Arrest en Justitie veranderd.

Eertijds zag men boven de eerste poort, die aan den Heiligenweg staat, onder de lijst van het frontespies, een' tuchtmeester, zittende op een' wagen, met verwhout beladen, en getrokken van leeuwen, tijgers en andere wilde dieren, die hij met

een' geesel voortzweept, kunstig in hardsteen uitgehouwen. Hieronder las men in het Latijn:

Het is der dapperheid eigen, te temmen hetgeen elk vreest.

Het frontespies was versierd met het beeld der tuchtiging, in de gedaante eener vrouw, hebbende een geboeid mansbeeld aan elke zijde. Onder deze afbeelding stond Castigatio. (tuchtiging.) De tweede poort was van boven gedekt met levensgroote beelden van twee half naakte tuchtelingen, bezig met het raspen van verwhout. Onder de lijst stond een weefgetouw, ter gedachtenis der weverij, die hier in vroegeren tijd geoefend werd. — Alleen op het voorplein van het voormalige Rasphuis ziet men nog in den vergulden windwijzer van het torentje, dat boven het dak uitsteekt, eenig zinnebeeld op de tuchtelingen.

Wij kunnen hier niet onaangestipt laten, dat onze voorvaderen bij het stichten van deze en gene inrigtingen er op uit waren, om den voorbijganger, door zinnebeeldige voorstellingen en dichtregels of onderschriften, met den aard en de strekking der gebouwen, hetzij tot bewondering, toelichting of schrik bekend te maken. Dat dáárin nut was gelegen (zonder eens te denken aan de verdienstelijke beeldhouwers van dien tijd), zal niemand betwijfelen. De meeste dezer zinnebeelden zijn thans vernield of voor het oog der voorbijgangers verborgen, welk lot de beelden boven de Gasthuispoort, en de weinige andere zinnebeeldige voorwerpen, om den geest des tijds getrouw te blijven, weldra zullen ondergaan. — Het spreekt van zelf, dat wij hier niet doelen op de zinnebeeldige voorstellingen van het Rasphuis, dat thans vervallen is.

AANKOMST DER PORTUGESCHE JODEN TE AMSTERDAM.

Ook was de komst der Portugesche Joden, omtrent den jare 1595, met betrekking tot den koophandel, niet onbelangrijk voor Amsterdam, daar de meesten bemiddelde lieden waren. — Het was *Jan* III, Koning van Portugal, die de Joden bij herhaalde plakkaten de inwoning in zijn Rijk verbood.

In een Joodsch werk, getiteld: Boom des Levens, wordt verhaald: »dat de eerste Joden, in het jaar 5350, naar de »Joodsche tijdrekening," hetgeen met het jaar 1589 of 1590, naar de tijdrekening der Christenen overeenkomt, »uit Portu»gal te scheep herwaarts vertrokken waren, ten getale van

»drie personen, *Manuel Lopes Homem*, *Maria Nunes* en *Mi-*
»*guel Lopes;* dat *Mayor Rodrigues*, moeder van *Manuel Lopes*, »vergezeld van *Antonio Lopes Pereyra*, *Justa Pereyra*, en »eenige anderen in het jaar 1598, te Amsterdam aankwamen, »en dat er toen verscheidene huwelijken onder deze aangeko- »mene Joden gesloten werden, zijnde onder anderen *Manuel* »*Lopes Momem* getrouwd met *Maria Nunes*, en *Francisco Nu-* »*nes Pereyra*, met zijne nicht *Justa*, welke naderhand den »naam van *Abigail* aannam. Dat *Justa* haren man reeds twee »kinderen gebaard had, toen hij door den vermaarden Rabbi »*Uri Levi*, (een' Hoogduitschen Jood, die te Emden woonde, »en nu en dan in Amsterdam kwam), besneden werd. Dat »de Joden te Amsterdam op den grooten verzoendag des jaars »1595 eene heimelijke vergadering gehouden hebbende, door »den Onderschout en eenige Geregtsdienaars, uitgegaan om »Roomschgezinde vergaderingen te storen, overvallen werden, »doch dat men, bespeurende dat zij Joden waren, hen niet »verder gemoeid had."

Hetzelfde Joodsch geschrift meldt: »dat tien Joden, die vier »jongens bij zich hadden, in 1603, met twee rijk geladene »schepen uit Spanje te Emden aangekomen zijnde, door Rabbi »*Uri Levi* naar Amsterdam gewezen werden; dat zij, hier »gekomen, een huis in de Jonkerstraat huurden, alwaar *Uri* »*Levi* en zijn zoon *Aäron Uri Levi* de godsdienstpligten kwam »vervullen. Dat het Geregt, kennis gekregen hebbende van de »bijeenkomst, die de Joden in de Jonkerstraat hielden, Rabbi »*Uri* en zijn zoon *Aäron* deed in hechtenis nemen, doch spoe- »dig weder ontsloeg."

Vervolgens vestigden zich de Joden in een oord der stad, dat sedert kort bebouwd en nog niet digt bewoond was, op en omtrent den S[t]. Anthoniesdijk of Breestraat. — Weinige jaren na hunne aankomst, waren aan hen bij de Wethouderschap dezer stad reeds twee beëedigde Makelaars toegestaan, welk getal weldra met nog acht anderen werd vermeerderd, waaruit blijkt, dat zij in menigte toegenomen waren, en dat hun vrijheid gelaten werd, om hunne Godsdienst in stilte in bijzondere huizen uit te oefenen; welke vrijheid in 1619 werd uitgebreid, toen 's Lands Staten hun vrije Godsdienstoefening verleenden, waarop weldra eenige huizen tot Synagogen werden ingerigt.

KOMST DER HOOGDUITSCHE EN POOLSCHE JODEN.

Kort na de aankomst der Portugesche Joden vestigden zich alhier de Hoogduitsche en Poolsche Joden, die zich na verloop van tijd vereenigden en almede vrijheid verkregen tot het stichten van Synagogen.

DE GROOTSTE SYNAGOGE DER HOOG- EN NEDERDUITSCHE JODEN,

Gelegen op de Houtmarkt, en sedert 1760 merkelijk vergroot, is een vierkant gebouw, met eenen deftigen opgang en sierlijken koepel. Boven den hoofdingang, in het westen, ziet men een tafereel, waarop met vergulde Hebreeuwsche letters een algemeen gebed tot God wordt gelezen. De oudste Synagoge staat op den hoek van de Amstelstraat en Houtmarkt. De tweede, gebouwd in 1686, naast de groote Synagoge. — Behalve deze Synagogen bestaan er nog in den omtrek bij-Synagogen. — Men begroot het getal der Neder- of Hoogduitsche Joden alhier op een en twintig duizend. De dienst bij de Gemeente wordt verrigt door een' Opper-Rabbijn, twee Assessoren, zes Rabbijnen en acht Voorlezers, benevens een' Opper-Voorlezer of Voorzanger. — Uit de laatste telling hier ter stede is gebleken, dat het getal der Hoogduitsche- en Portugesche Israeliten, te zamen genomen, bedraagt drie en twintig duizend een honderd twee en dertig.

DE TEGENWOORDIGE SYNAGOGE DER PORTUGESCHE JODEN,

Gelegen over het Leprozenhuis, tusschen de Muiderstraat en Muidergracht, ten jare 1670 naar het plan van den Tabernakel gesticht, is een prachtig vierkant gebouw, met een plat dak, omringd van een voorhof, bezet met woningen, waarin scholen gehouden worden voor de jeugd, tot onderwijs in de Wet en Hebreeuwsche taal. — Door de poort van het voorhof komt men op een ruim plein, wederzijds met galerijen, die door twaalf pilaren worden gedragen, en waaronder een groote waterbak is met verscheidene koperen kranen, dienende tot reinigen der handen, alvorens de Israëliten ter Synagoge gaan.

Het heiligdom heeft drie ingangen. Die ten westen is de voornaamste, zijnde eene hooge poort, rustende op gemetselde

[illegible] JODEN

Bl 144

[illegible] NEDERDUITSCHE JODEN.

kolommen en hebbende tot opschrift, in de Hebreeuwsche taal, het achtste vers uit den vijfden Psalm:

»Maar ik zal door de grootheid uwer goedertierenheid in uw huis gaan.”

Het gewelf des vierkanten gebouws rust op vier hooge, zware steenen kolommen en vier halve, die in het muurwerk gemetseld zijn. Bij den hoofdingang is een verheven voorlezersgestoelte, op welks vier hoeken zware koperen kandelaars staan. Voor en nevens dit gestoelte zijn de zitplaatsen van den Opper-Rabbijn of Cacham, benevens die der Parnassyns. Wederzijds ziet men galerijen, rustende op zes hardsteenen pilaren, en ingerigt voor vrouwen, die echter niet zigtbaar zijn, dewijl de galerijen van voren met traliewerk afgeschoten zijn. Gedurende de avondgodsdienst is deze Synagoge, even als die der Hoog- of Nederduitsche Joden, en Bij-synagogen, met een groot getal kaarskroonen verlicht; terwijl er, naar het voorschrift der Joodsche wet, steeds eene glazen lamp brandende wordt gehouden, zinspelende op het eeuwige licht.

Het oostelijk gedeelte der Synagoge is met een hek van glad sakerdaanhout afgeschut, binnen hetwelk eene verhevene plaats is, alwaar de Priesters op den Sabbat en andere feestdagen, wanneer zij vooraf door de Leviten gewasschen zijn, de dienst ongeschoeid verrigten. Binnen het hek prijkt eene groote sakerdaanhouten kas, in vijf kassen verdeeld, waarin de Boeken Mozes, naar stijl der voorvaderen, op rollen, net beschreven en met rijk geborduurde kleeden omhangen, bewaard en op Sabbat, feestdagen en plegtige gelegenheden ontrold worden.

Er zijn omtrent drie duizend Portugesche Joden hier ter Stede. De dienst wordt verrigt door een' Opper-Rabbijn, twee Assessoren, twee Voorzangers en een' Adjunct-Voorzanger.

XI.

PRINS MAURITS. — ZIJNE BEDRIJVEN. — ZIJN INVLOED OP 'S LANDS BESTUUR. — ZIJNE ONDERHANDELINGEN MET AMSTERDAM. — AFKONDIGING VAN HET TWAALFJARIGE BESTAND. — PESTZIEKTE. — VRUCHTELOOZE POGING TOT VERKRIJGING VAN ZUIVER WATER. — HET OUDE MANNEN- EN VROUWEN-GASTHUIS. — VIERDE VERGROOTING DER STAD. — REALEN-, PRINSEN- EN BICKERS-EILANDEN. — HAARLEMMER-POORT. — HET BOUWEN EENER BEURS. — DE WISSELBANK. — DE NEDERLANDSCHE BANK.

Prins *Maurits van Oranje*, te regt de krijgskundigste man zijner eeuw genoemd, was vooral van dien kant hoogst nuttig en noodzakelijk voor de Vereenigde Nederlanden. Zijne verovering van Breda, in 1590, was het begin eener reeks van gelukkige ondernemingen, waardoor Gelderland, Overijssel. Vriesland en Groningen werden verlost van de Spanjaarden, welke hij, tot op het twaalfjarige Bestand, in 1609, veertig steden of vestingen ontweldigde, en in drie veldslagen eene volkomene nederlaag toebragt, terwijl onder zijn bestuur deszelfs Vlootvoogden op de Spaansche en Vlaamsche kusten vele luisterrijke overwinningen behaalden.

In het jaar 1600 den oorlog in Vlaanderen overgebragt hebbende, vergezelde het geluk zijn beleid dermate, dat zijn heldenroem en zijne krijgskunde zich wijd en zijd verspreidden. — Wie herinnert zich niet, uit de geschiedboeken des Vaderlands, den immer gedenkwaardigen veldslag voor Nieuwpoort, waarin *Maurits* het Spaansche heer versloeg, den Admiraal van Arragon gevangen nam, al het geschut, benevens een groot getal vaandels en standaarden des vijands veroverde, terwijl het Spaan-

sche legerhoofd, de Aartshertog *Albertus*, gekwetst het veld verliet. De dapperheid (zegt een vermaard schrijver) was wederzijds gelijk, maar het beleid van *Maurits* behaalde de overwinning. Onder verscheidene trekken, welke hiervan zijn opgeteekend, verdient vooral gemeld te worden, dat hij, op alles bedacht, zijn geschut niet gelijk de Aartshertog, in het gulle zand, waarbij het bij elk schot dieper moest inzakken, maar op een' vloer van planken plaatste, waardoor het even zeker als op vasten grond trof.

Deze veldslag en andere overwinningen onder aanvoering van *Maurits* behaald, overtuigden de wereld, dat de Nederlanders reeds op zee roemvol bekend *), ook in het open veld den vijand de zege wisten te ontwringen. Zij versterkten den band, tusschen de Nederlanden en het Huis van *Oranje* geknoopt; verhieven meer en meer het plekje gronds in de oogen van Frankrijk, Engeland en andere groote Staten; maar voorspelden bovenal het heerschzuchtige Spanje het verlies der zeven Vereenigde Provinciën.

Maurits, strijdende voor het belang des Vaderlands, hield te gelijk het oog op de belangen der Provinciën en Steden. — Naauwelijks was hem een verschil tusschen de stad Haarlem ter eener en Leiden en Amsterdam ter andere zijde ter ooren gekomen, of hij legde er zich op toe, de partijen te bevredigen.

Haarlem, veel belang hebbende bij het behouden van de vaart door het Spaarne, was daarover met Amsterdam en Leiden meermalen in hevig geschil geraakt, vermits beide steden de vaart door het Haarlemmer- en Leidsche Meer geweerd hadden, welke vaart niet verhinderd kon worden, dan door het leggen en onderhouden van een' dam, in de vaart Kostverloren geheeten, hetwelk in 1413 geschied was. In 1432 was door Amsterdam de Overtogt of Overtoom op dien dam gelegd, gelijk dezelve nog bestaat. De verschillen destijds en later daaruit geboren, kwamen in 1604 weder op het tapijt.

Amsterdam en Leiden hadden den weg van regten ingeslagen, en zich vervoegd aan het Hof van Holland, voor welks Gemagtigden partijen ontboden waren, om ware het mogelijk het

*) Het was *Jacob van Heemskerk*, Neêrlands Vlootvoogd, onder het Stadhouderschap van *Maurits*, die in de baai van Gibraltar eene glansrijke zege op de Spanjaarden bevocht.

geschil af te doen, bij minnelijk verdrag. Doch Prins *Maurits* vond raadzaam, de bijeenkomst te doen houden in zijne tegenwoordigheid en ten overstaan van Gecommitteerde Raden. Die van Haarlem vorderden: »dat de Overtoom hersteld wierde »in den staat, waarin dezelve van overoude tijden geweest »was." De twee andere steden wilden tot een minnelijk verdrag komen, behoudens elk zijn regt. Maar *Maurits* verstond: »dat de Overtoom eerst in den vorigen staat zou gebragt wor»den, en dat men daarna over een verdrag in zijne tegen»woordigheid handelen zou."

Alhoewel nu deze twist tot in 1607 voortduurde, verdroot het echter *Maurits* niet, telkens nieuwe voorslagen tot verzoening in het midden te brengen, tot dat het hem eindelijk gelukte een verdrag voor vijftien jaren tusschen de drie steden tot stand te brengen.

Amsterdam kwam verder in bijzondere aanraking met Prins *Maurits*, ter oorzake van het sluiten van een Bestand met Spanje.

In de vergadering der Algemeene Staten eenigen tijd vruchteloos gehandeld zijnde over het treffen van den vrede met de Spaansche Monarchie, kwam men tot het besluit, om in onderhandeling over een veeljarig Bestand te treden. De meeste steden hadden reeds daarin bewilligd; maar Amsterdam, welks belang aan de vrije vaart ten naauwste verbonden was, vorderde, dat de Koning van Spanje de Nederlanders voor een vrij volk zou erkennen, zonder welke erkenning deze Stad niet toestemde in het voortzetten der onderhandeling, welke daardoor dus niet weinig vertraagd werd. Ook Prins *Maurits* ijverde sterk tegen het Bestand, en schreef rondgaande brieven aan de steden van Holland en ook aan Amsterdam, waarbij aan dezelve de bewilliging in het Bestand werd afgeraden. Een dezer brieven werkte sterk op de Vroedschap der Stad, en stijfde haar niet gering in het genomen besluit, alhoewel zij eindelijk moest toegeven.

De Provinciën en steden, die naar het gevoelen van 's Lands beroemden Advocaat, *van Oldenbarneveld*, overhelden tot en ijverden voor het Bestand, bewerkten dat de Raadsheeren *Leonard de Voogd*, *Rombout Hoogerbeets* en *Nicolaas Kromhout*, uit de Staten van Holland herwaarts afgevaardigd werden, om de Stad in hun belang te doen treden. — Amsterdam zocht eenen uit-

weg, met te zeggen, »dat Zeeland er nog niet in bewilligd had." Dan, nadat het Fransche Hof middel had gevonden, om Prins *Maurits* tot het Bestand over te halen, bewilligden Amsterdam en Zeeland weldra in hetzelve, zoodat het twaalfjarig Bestand den 9 April 1609 te Antwerpen geteekend, en den 5den Mei daarop volgende hier ter Stede werd afgekondigd.

Gedurende de onderhandelingen betreffende de belangen van Land en Stad, begon men de oude muren en torens, langs de Oostzijde van den Singel en de Westzijde van den Kloveniers-Burgwal te sloopen, daar dezelve sedert de jongste vergrooting en versterking noodeloos waren geworden en het uiterlijk aanzien der Stad daardoor werd verfraaid. Dan, terwijl men hiermede bezig was, ontstond er weder eene pestziekte, welke geheel Holland teisterde, en in Amsterdam, van den zomer des jaars 1601 tot ver in het volgende jaar zoo zeer woedde, dat de gewone kerkhoven om de kerken, de slagtoffers niet bevatten konden; waarom besloten werd, het plein van het Karthuizers klooster, het veld rondom het Begijnhof, en de ledige plaats van het Gasthuis tot begraafplaatsen te gebruiken, en nog een pesthuis te bouwen.

Ook kwamen er door dit onheil verscheidene keuren uit. »Het was (verhaalt *Wagenaar*) tot hiertoe, hier ter Stede ge»bruikelijk, dat vrouwen mede ter begraving gingen. Doch »dit werd tot nader verlof verboden, omdat men gemeenlijk »op de begraafplaatsen te lang naar de vrouwen moest wach»ten, hetwelk het gevaar van de besmettende lucht, die uit de »graven oprees, te grooter maakte. Wijders mogten op de »predikdagen geene graven geopend worden, in kerken, ka»pellen, noch op kerkhoven. Men verbood ook pruimen, spi»nazie, komkommers, en het houden van het lof aan wortelen, »rapen en radijzen, dewijl men begreep, dat de besmetting »daarop meest hechtte. Het gewaad van hen, die aan de pest »overleden waren, moest buiten de Stad, gedurende zes weken, »uitgelucht worden."

Het Geregt beval eenen plegtigen biddag te houden op den 24sten Julij; waarop den 18den December, toen de pest merkelijk was verminderd, een dankdag volgde.

Aanmerkelijk is ondertusschen, hetgeen sommigen melden, dat deze langdurige besmettelijke ziekte niemand der Burgemeesters, Schepens, Thesauriers, Regenten van het weeshuis, Predikanten, Ouderlingen, Diakenen, Huiszittenmeesters, Rectoren der Latijnsche scholen, gedurende dit jaar, tot op den 17^den^ Augustus, ten grave sleepte, waaruit misschien af te nemen is, dat zij voornamelijk de kleine gemeente getroffen heeft, en uit gering of ongezond voedsel ontstaan is.

Drie jaren later (1605) werd er eene poging aangewend om alhier het gebrek aan zoet water te verhelpen, waartoe *Pieter Pieterz. Ente* in het Oude-Mannen- en Vrouwen-Gasthuis eenen put van 232 voet diepte boorde. Uit een geologisch onderzoek, tijdens de graving, vond men de volgende aardbeddingen:

7	voet	groeizame aarde.	9	»	veengrond.
9	»	zachte klei.	8	»	zand.
4	»	aarde.	10	»	klei.
4	»	aarde.	10	»	zand.
2	»	klei.	4	»	wit zand.
5	»	drooge aarde.	1	»	weeke aarde.
14	»	zand.	8	»	klei met zand vermengd.
4	»	zand met schelpen vermengd.			
102	»	klei.	15	»	zand.

Waarna men zoet water kreeg. Dan, deze put schijnt niet of niet lang aan de verwachting beantwoord te hebben, daar het water, waarschijnlijk door toezakking van den grond, onzuiver werd.

HET OUDE-MANNEN- EN VROUWEN-GASTHUIS,

hetwelk tot 1745 in den ouden staat gebleven was, werd — sedert de herbouwing, op den Kloveniers-Burgwal, zich uitstrekkende tot op den Achterburgwal — gemeenlijk het Oude-Mannen-Huis geheeten. Eenigen tijd na de herbouwing verkeerde de oude inrigting in een Proveniershuis, waarin lieden van vijftig tot zeventig en meer jaren, tegen betaling eener geringe som, werden opgenomen; terwijl uit bijdragen, verstrekt door de Stad, en uit inkomsten des gestichts, de kosten dezer inrigting grootendeels werden goed gemaakt. Daar nu de inkomsten van tijd

tot tijd verminderd waren, besloot de Regering voor eenige jaren hetzelve te doen vervallen, waardoor de Proveniers, naar verkiezing zijn gepensioneerd, of in het huis op de Heerengracht over de Warmoesgracht, bekend onder den naam van: de Koning van Polen, werden verzorgd. — Sedert primo Mei 1842 heeft ook deze inrigting opgehouden te bestaan. De drie proveniers, destijds nog in leven, werden op kosten van de Stad in het Leprozenhuis besteed.

Het St. Pieters-Gasthuis, grenzende aan het Oude-Mannen- en Vrouwen-Huis, is door het vervallen dezer laatste stichting uitgebreid. Eenige zalen zijn voor zieken ingerigt. Het grootste en schoonste gedeelte des gebouws bevat de Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten. Het gesticht is nog kennelijk door twee hoofdingangen, of hardsteenen poorten. De poort op den Kloveniers-Burgwal is versierd met levensgroote en zeer kunstig uitgehouwene beelden, en boven de poort op den Achterburgwal ziet men, als zinnebeeld, een' grooten bril.

Een doorslaand bewijs van den bloeijenden staat der Stedelijke geldmiddelen in het begin der 17de eeuw, blijkt uit het plan tot eene nieuwe uitlegging der Stad en het bouwen eener Beurs, welke plannen weldra werden uitgevoerd.

DE VIERDE VERGROOTING DER STAD,

in 1609 ontworpen, werd slechts eenigzins vertraagd door den vreesselijken watervloed in 1610, en den bijstand, dien men verleende aan de stad Muiden, welke door een' fellen brand veel geleden had.

's Lands Staten octrooi tot het vergrooten der Stad en de uitbreiding harer vrijheid verleend hebbende, werd het werk, naar eene kaart, waarop de vergrooting en gelegenheid aangeteekend waren, met overleg van Prins *Maurits* begonnen en voltooid.

De vergrooting betrof meest de Westzijde der Stad, wordende langs dien kant met aarden wallen en elf nieuwe bolwerken, buiten om de vorige, omringd. Het eerste om-

ringde bolwerk was het Blaauwhoofd of de Leeuwenberg. Vandaar strekte de wal zich westwaarts uit, tot aan het tweede, en vervolgens ten zuidwesten, tot aan het negende bolwerk. Aan de Haarlemmer-poort werd, tot keering van het water, een steenen Beer gelegd, loopende met het eene einde in den dijk, en het andere in het bolwerk. Aldaar werd in 1615 de Haarlemmer-poort (sedert 1837 afgebroken) gesticht, zoo als langs de nieuwe wallen, daarna de Zaag- en Raampoorten gebouwd werden. Men bevond toen de uitgestrektheid der stad te bestaan uit 530 morgen, 362 roeden. Deze vergrooting verschafte ook gelegenheid tot het aanleggen van de Heeren-, Keizers-, Prinsen- en Brouwersgrachten, en al de daardoor doorsnedene straten. Ook werden hieruit (hoewel eenige jaren later) geboren de drie bekende eilanden, met name, Realen-, Prinsen-, en Bickerseilanden. — Het eerste kreeg zijn' naam naar den Schepen *Reaal,* die er de eerste huizen deed bouwen. Het tweede ontleende waarschijnlijk deszelfs naam naar Prins *Frederik Hendrik*, en het derde, naar den Burgemeester *Joan Bicker*, die aldaar de meeste huizen en pakhuizen deed bouwen.

HAARLEMMER-POORT.

Daar nu de Haarlemmer-poort, zoo even genoemd, niet meer bestaat, zal het niet onvoegzaam worden geacht, dat zij ook hier tot aandenken in plaat wordt opgenomen.

Deze poort was van buiten van blaauwen arduinsteen opgebouwd en kunstig uitgehouwen; hebbende ter wederzijden twee kolommen, waarin leeuwenkoppen waren; ook was zij voorzien van een torentje met uurwijzer en klok. De voorgevel naar binnen was van witten gehouwen steen, sierlijk bewerkt, zijnde de kolommen door breede banden, kunstig aaneenverbonden. Aan de buitenzijde vertoonde zich het tegenwoordige wapen der Stad door twee leeuwen vastgehouden; aan de binnenzijde het oude wapen met het koggeschip. Zij was zoo bogtig gebouwd, dat men aan het eene einde staande, niet door het andere kon zien, waardoor zij vrij donker was en moeijelijk voor den doortogt van groote rijtuigen. Wij vinden in het Nederlandsch Magazijn, van het jaar 1838, eene beschrijving der Haarlemmer-poort, waarvan wij een gedeelte afschrijven.

DE OUDE HAARLEMMERPOORT.

Bl. 152.

»Als eene merkwaardigheid (zegt de inzender W. J. O.) »verdient allezins vermelding, dat de Haarlemmer-poort, alvo»rens, in dezen haren laatsten stand te komen, reeds bij den »eersten aanleg van Amsterdam, en vervolgens nog bij de eerste »en derde der vier latere uitleggingen of vergrootingen der »Stad, van een verschillend punt verplaatst, of als ware het »verder opgeschoven was."

Een schrijver, die gelijktijdig met haren opbouw heeft geleefd, verhaalt:

»*Oudt Amsterdam* (1260—1382.) Doch in 't jaar vijftien»hondert-dertig, heeft men de huyzen alhier, van de *Soutsteeg* »af, begonnen uyt te zetten, gelijk die nu staan, en wierdt de »Hout-Wal geordent aan *d'Ykant*, ter plaatse daar nu de *Texel»sche Kay* is, alwaar ons nog heugt, dezelve gezien te hebben. »Aan 't Noorteynde van deze *Vesting* ziet men d'oude Haar»lemmer-poort, en daar buyten de scheepstimmerwerf. Deze »poort is ook wel twintig jaren blijven staan, nadat de stad »al vergroot en bemuurt was, want zij wierd eerst afgebroken »in 't Jaar vijftien hondert zes, en aldaar is geleydt een Sluys »daar nog *d' oude Haerlemmer Sluys* gezien wordt, maar was »van een ander maaksel, hebbende groote schotdeuren, die »met groote houten wielen, daar mannen in liepen (gelijk de »Kranen nog zijn) zoo hoog werden opgewonden, dat er sche»pen met liggende masten onder door konden varen."

»*Eerste uitlegging* (1582 tot 1593.) De Stadt was in zijn »vorm gelyk wy gezeydt hebben, met de muren tot het jaar »1585. *De Haarlemmerpoort* wierdt toen nog hondert pas»sen verder uytgezet van de Haarlemmersluys tot daar nu 't »Nieuwezijds Heeren logement is." *)

»*De tweede uitlegging* der stad (1593—1601 of 1612) had »geenen invloed op de standplaats der Haarlemmer-poort."

»*Derde uitlegging* (1612—1657). De Haarlemmer-poort wierdt »toen nog zeshondert passen verder uytgezet, springende met »de nieuwe wallen van de Oostzyde der Heeregraft, met 't »verzetten der Haarlemmerpoort van 't Nieuwe-Zyds-Heeren»Logement ter plaats daar ze nu gezien wordt."

*) Dit Logement is sedert herbouwd en tot Wees- en Oude Mannen- en Vrouwen-Huis voor de Herstelde Evang. Luth. Gemeente ingerigt; doch hierover nader.

Dit werd geschreven (vervolgt de inzender) ten jare 1662, en dus vijf jaren na den aanvang der vierde of laatste uitlegging *) van Amsterdam (1657). De Haarlemmer-poort bleef daarbij zelve onaangeroerd; doch de vergrooting nam eene zoodanige rigting, dat, om weder met onzen Ouden schrijver te spreken »van de Haarlemmer-poort, door de *Overtoomze* »*weg*, en over den Amstel en zoo voorbij Outewaal tot aan »'t Y, de nieuwe muren zijn gemaakt, daarin trekkende vier »poorten, en de wallen springen achter al de huyzen en tuynen »om, van 't eene end Y-kant tot aan het ander van 't Y; »van 't Blaauw-hooft tot het end op *Oostenburg* by de nieuwe »steenen Lynbaanen; makende net een halve ronde ring, met »*zeven-en-twintig Punten*, in alles, al met dikke steenen mu»ren voorzien."

HET BOUWEN EENER BEURS.

De koophandel, vroeg in Amsterdam beginnende te bloeijen, vorderde derhalve vroeg eene vergaderplaats voor kooplieden. Ondertusschen vindt men van zulk eene vergaderplaats eerst op het einde der 16de eeuw gewag gemaakt. Vóór dien tijd kwamen de kooplieden te zamen in het einde der Warmoesstraat, en borgen zich, voor den regen, onder de luifels der huizen aldaar. Deze plaats weldra bekrompen wordende, kwam er in Julij 1592 eene keur uit, inhoudende dat de kooplieden voortaan aan het Oosteinde der Nieuwebrug zouden zamen komen. — Hier stond het paalhuisje, waarvan wij reeds melding maakten, en waaraan een klokje hing, dat ten 12 uur op den middag, omtrent een half kwartier geluid werd, waarna de kooplieden de plaats verlieten, zijnde het toen de gewoonte van elf tot twaalf uur ter beurze bijeen te komen. Van het besluit der Vroedschap, om de St. Olofs-Kapel tot eene beurs in te rigten, hebben wij reeds vroeger gesproken. Zeker is het, dat de Kooplieden in deze Kapel en ook in de Oude Kerk beurs hebben gehouden. Het laatste is af te nemen uit eene order van Kerkmeesters der Oude Kerk van den 17 December 1602, waarbij aan de twee hondenslagers gelast werd, op beurstijd een van beiden in de Kerk te zijn.

*) Wij hebben de uitleggingen of vergrootingen der Stad, naar het voorbeeld van anderen, in vijven verdeeld. Men late hierin elk de keuze vrij.

In 1607 nam de Vroedschap het besluit tot het bouwen eener Beurs, op het Rokin, achter het Huis de Pot, waartoe men twee teekeningen liet maken, van welke de kleinste werd gekozen. Den 29 Mei 1608 werd de eerste steen van het gebouw gelegd door *Hendrik Hooft*, jongsten zoon van den regerenden Burgemeester *Cornelis Pieterszoon Hooft*, en broeder van den beroemden Historieschrijver *Pieter Corneliszoon Hooft*. Reeds den 1 Augustus 1613 werd op de Beurs, van welke *de Decker* zong:

> Hier heft zich uit den grond des Amstels naar de wolken,
> Een plaats, die 's middags krielt van allerhande volcken,
> Een wandelperk, daar Moor met Noorman handel drijft,
> Een kerk, daar Joode, Turk en Christen in vergâren;
> Een aller talen school, een merktveld aller waeren,
> Een Borse, die alleen al 's werelds borsen stijft.

de eerste vergadering gehouden, onder zulk een' toeloop van menschen, dat de plaats te klein scheen. Deze stichting werd herdacht in een' zwarten steen, die in den Noordwester hoek der galerij was gemetseld, en waarop men las:
Door Godes zeegen is tot gerief der Coopluyden desc Borse gevestigt, en in A° CIƆIƆCVIII den XXIX Meye den 1ste steen geleyt, en den 1sten Aug. CIƆIƆCXIII de 1ste vergadering geweest.

Het gebouw was toen 200 voet lang en 124 voet breed, en versierd met een' toren, voorzien van klokkenspel en uurwijzers. Men voer onder den middelsten boog, waarop het gebouw rustte, door, met gestrekene masten; ook was het geoorloofd aldaar met schuiten te overnachten, mits zulks met kennis van den sluiswachter geschiedde. Doch in het jaar 1622 (verhaalt *Wagenaar*) raakte hier in hechtenis zekere *Balthazar Paul*, door de Spanjaarden, na het eindigen van het twaalfjarige bestand, toen de oorlog wederom uitbarstte, omgekocht en afgezonden, om hier ter Stede brand te stichten. Terwijl hij in hechtenis zat, verspreidde zich het gerucht, dat men in den zin had, door middel van een vaartuig met buskruid, onder de Beurs gelegd, de vergaderde kooplieden in de lucht te doen springen. *) Dan, wat er van de gegrond-

*) Dit feit zou, naar luid eene overlevering, door een' weesjongen ont-

heid van dit gerucht ook zijn moge, zeker is het, dat van dien tijd aan, de vaart door de Beurs werd afgesloten.

Ruim vijf en vijftig jaren na de volbouwing, besloot men de Beurs te vergrooten, en werd dezelve alstoen in den staat gebragt, waarin wij dezelve tot hare slooping, (in 1841 geëindigd) uit hoofde van bouwvalligheid, hebben gekend.

Het gebouw, in het Rokin staande, ten zuiden van den Middel- of Vijgendam, was een langwerpig vierkant, ter lengte van 250 en ter breedte van 124 voet, op vijf bogen rustende. De voornaamste der twee opgangen was in het Noorden ter eene zijde langs trappen en ter andere zijde langs eene rijzende vlakte. — De groote toren afgebroken zijnde, werd vervangen door een' kleinen, alleen voorzien van klok en uurwijzer. Het wapen der Stad versierde den voorgevel. Voor den achtergevel, op het Rokin uitkomende, prijkte een steenen Mercurius, met vruchten en koopwaren onder den linkerarm, omringd met balen, pakken, vaten en hetgeen verder op den koophandel zinspeelt. †) De plaats, waar de kooplieden vergaderden, was omringd van eene breede galerij, uit 23 bogen, bestaande die op 46 blaauwe arduinsteenen pilaren rustte. Ieder dezer pilaren had een nommer, waardoor men de kooplieden, (die meestal hunne vaste standplaats ter Beurze hebben) gemakkelijk vinden kon.

Dagelijks, uitgezonderd des Zondags en op hooge Feestdagen. vergaderden de kooplieden van 's middags 2 tot 4 uur §) (en wel voornamelijk van 3 tot 4 uur; zijnde er alsdan wel twee duizend menschen te zamen) te dezer plaats, die thans door eene Hulpbeurs op den Dam, ingerigt naar de afgebrokene, wordt vervangen, tot dat de Nieuwe Beurs zal voltooid zijn. *)—

---

dekt zijn, en aanleiding hebben gegeven, dat de Regering den kinderen, gedurende de eerste week der kermis, vergunde op de Beurs te spelen.

†) Het maken van dit beeld werd in het begin des jaars 1670 aan *Bartholomeus Eggeris*, voor zes honderd gulden aanbesteed. Het is bij het afbreken der Beurs geschonden, en thans (misschien) op den Stads-Timmertuin te vinden.

§) Het aangaan der Beurs wordt door het luiden van een klokje aangekondigd.

*) Den 3 Maart 1836 verscheen van Stadswege eene prijsuitschrijving, wegens een ontwerp voor een Beursgebouw, ter vervanging van de, door zware verzakking, onbruikbaar gewordene Beurs; waarop den 11 April des vol-

Bl. 156

De galerij, boven de thans verdwenen Beurs, bevatte kamers en zalen, in de laatste jaren ingerigt tot de Koninklijke Akademie voor Beeldende Kunsten, thans verplaatst in het voormalig Oude-Mannenhuis. Ook werd er de Tentoonstelling van Schilderijen en kunstvoortbrengselen van levende meesters gehouden, die thans almede in het gebouw, zoo even genoemd, plaats vindt. Ter wederzijde, buitenwaarts, rustte deze galerij op 12 bogen, te zamen 24, welke bogen grootendeels aan particulieren waren verhuurd en overigens van Stadswege werden gebruikt. — Een pleintje vervangt thans de plaats der voormalige Beurs.

Moge van de thans in aanbouw zijnde Nieuwe Beurs, nadat zij jaren zal hebben gestaan, worden gemeld, hetgeen *Vondel*, in zijnen tijd, van de nu verdwenen heeft gezegd.

De Beurs — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — — —
Ontfangt den burgerzwarm, van d'oude en nieuwe Zij
En al 't uitheemsche bloet, dat 's middags hier te gader
In éénen boezem vloeit, en uit zoo menige ader
Gevloten, leven geeft aen 't lichaem van 't Gemeen.
Hier wordt Merkuur gedient, geviert, en aengebeên,
Met zijnen slangestock, en vleuglen aan de hielen. †)
Hier zweet het koopmansbrein, gepropt van vruchten, kielen,
Papieren, wisselkansse, en munte en beurskrackeel,
En winninge, en verlies. Elck grypt naer 't beste deel,
In schipbreuck, havery, verzekert kist en packen,
En berght zijn have en lyf op masten, en op wracken.
De weiflende Fortuin smyt blindling 's weerelts goet
Te grabbel in den drang. De rykdom styft den moedt
Des Koopmans, door het lot, zoo ryck hem toegevallen.
Dan steigeren om stryt de gevels, poorten, wallen
En torens hemelhoogh. De Staet en burgerdragt
Getuigen van 't geluck, door schattingen en pracht.
Gewinzucht propt de breede en lange galeryen,
Die brommen in 't vierkant, gelyck een korf vol byen,
En uitgelezen geur, gewonnen op het velt.
Dan roept de Beurs zich heesch: waarheen met al uw gelt,
O geldryck Amsterdam? myn nissen zien u draeven,

genden jaars, werd bekend gemaakt, dat aan vier ontwerpen de uitgeloofde premiën en accessits waren toegewezen.

†) Het steenen beeld, versierende de afgebrokene Beurs.

En missen midlerwyl haer driemael twalef Graven, *)
Uit klaren marmersteen te klincken, tot een eer
Van 't Koopmans Kapitool. Of mag my nimmermeer
Gebeuren dit geluck, hetwelck myn Beursgenooten
Verdienden, die het gout met heele schepen gooten
In uwen open schoot door kommer, zorgh, en zweet,
Ten bouw van uwen Staat, en 't vrye lant besteet?

Men moge hier niet onvermeld laten, dat onze thans ontslapene dichter *Cornelis Loots*, †) ten jare 1832, het tweede eeuwfeest der Beurs te Amsterdam, Nederland waardig, heeft bezongen. Het dichtstuk, destijds uitgegeven, is door nu wijlen *Willem Holtrop* met aanteekeningen verrijkt. — De laatste nageslachten zullen het dichtstuk van *Loots*, ter gelegenheid van het tweede eeuwgetijde der Beurs van Amsterdam, in waarde houden. — Waarom het eerste eeuwgetijde der Beurs niet is herdacht, bleef voor ons een geheim. *Holtrop* zegt, desaangaande: »De reden, waarom het eerste eeuwfeest »der Beurs niet gevierd werd, kan men niet nagaan; het ont»brak toch aan geene dichters; onder anderen leefden toen *Lu»dolf Smits*, *Laurens Bake*, *Claas Bruin*, *Daniel Willink*, »en meerderen; mogelijk is het gelegen in den toen gesloten »Utrechtschen vrede, die, hoe voordeelig ook voor ons Land »en hoe vernederend voor Frankrijk, echter nog glorierijker »had kunnen zijn, indien in Engeland de partij van *Marlbo»rough* niet in ongunst was geraakt, en den oorlog had volge»houden."

Keizer *Alexander*, ten jare 1814 Amstels Beurs bezocht heb-

*) Men had het plan, om in de nissen de Graven van Holland, in beeldtenis, te vertoonen.

†) *Loots* stierf den 10 October 1834 in den ouderdom van ruim 70 jaren Zijn stoffelijk overschot rust in de Oude Kerk alhier. Mr. *Jeronimo de Vries*, fungerend Voorzitter der tweede klasse van het Koninklijk Nederl. Instituut, hield eene treffende, maar niet minder hartelijke toespraak bij de ter aarde bestelling van *Loots*, door den spreker te regt de roem van Stad en Land geheeten. Zijn uitstekend kunstvermogen versierde zijne borst met de Ridderorde van den Nederlandschen Leeuw, gaf hem eene waardige plaats in de Tweede Klasse van het Konink. Nederlandsch Instituut, en lauwerde zijn hoofd met goud en zilver bij de Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde. — Zie *C. van der Vijver*, Jaarboek der stad Amsterdam 1834.

bende, vervaardigde onze Dichter *C. Loots* deze verzen:

Vorst *Alexander* sluit het krijgszwaard in de scheede,
En zegent Amstels beurs met eenen blik van vrede.

die in eenen marmeren gedenksteen, in de fries boven N°. 1, geplaatst waren.

Eene instelling, niet minder belangrijk dan de Beurs, ja, als ware het, met haar vermaagschapt, is

DE WISSELBANK.

Deze instelling, weldra de rijkste van Europa, bestond sedert den jare 1609. Het was alweder de Stad, die aan dezelve tot nut des Koophandels groot gewigt gaf. Het was de Stad, die zich borg stelde voor de daarin te leggene gelden; maar het waren ook de Staten van Holland, die met overtuiging, dat Amsterdam de hoofdbron der Provincie was, de nieuw opgerigte Wisselbank beschermden, door een octrooi, inhoudende: »Dat geen van de daarin zijnde gelden op eenigerlei wijze »zouden kunnen beslagen worden."

De Wisselbank bestaat sedert lang niet meer. Er is nog altijd in het Paleis een vertrek, waarin de boeken tot de Wisselbank behoorende, bewaard worden; doch gelden zijn er niet meer aanwezig. Misschien is er op het Grootboek nog eene som ingeschreven, voortspruitende uit oude niet geliquideerde pretentiën.

Wij laten hierop volgen eene even belangrijke instelling van lateren tijd, zijnde de

NEDERLANDSCHE BANK,

Zij is sedert 1814 opgerigt, en thans gevestigd op de Oude Turfmarkt, alwaar in het gebouw N°. 16, de ingang tot het Kantoor der Nederlandsche Bank; in N°. 15 hare Directie, en in N°. 14 de Nederlandsche Bank zelve wordt gevonden.

De Bankbiljetten, aldaar tot op den huidigen dag uitgegeven, zijn gelijkvormig van gedaante, maar verschillende in waarde, blijkens de som, daarop uitgedrukt. Men heeft er van *f* 25, *f* 40, *f* 60, *f* 80, *f* 100, *f* 200, *f* 300, *f* 500, en *f* 1000. Papier en letter hebben geheime kenteekenen. In een' der

randen van het Bankbiljet staat het jaartal der oprigting (1814); verder leest men in het papier: Nederlandsche Bank, en het nommer, uitdrukkende de waarde van het Bankbiljet. — Dit papier gaat, zoo wel in den klein- als groothandel, even als geld van de eene hand in de andere, en is van den volgenden inhoud.

Achttien honderd veertien — Nederlandsche Bank 1814. — HONDERD GULDENS

No. 412. Nummer *Vier Honderd Twaalf* (100)

Ontvangen van Toonder de Somma van *HONDERD* Guldens om aan Toonder *op vertooning* te restitueren. *Amsterdam, den* . . . . . 18 .

De Directie der Nederlandsche Bank,

Nederlandsche Bank.

. . . . President.

. . . . Directeuren.

. . . . . . Secretaris.

Zegge *f* 100.

IX. HONDERD GULDENS.

Tot de betaling wordt gevaceerd alle werkdagen, van des voormiddags *tien* tot des namiddags *twee* ure.

No. 412.

Nederlandsche Bank. — HONDERD GULDENS. — *f* 100.

In April 1839 is het Octrooi der Nederlandsche Bank voor den tijd van 25 jaren verlengd, alzoo tot 1864, ten ware hetzelve vroeger door den Koning mogte worden ingetrokken. Aan geen ander ligchaam wordt gedurende dien tijd gelijke regten verleend. Het fonds der Bank bestaat uit 10 millioen gulden, *f* 10,000 aandeelen á *f* 1000 elk. Aan de Directie der Bank werd na 1839 vrijheid verleend den Koning eene voordragt tot vergrooting van het primitieve fonds der Bank te doen; in geen geval echter mag dit fonds meer dan 20 millioen guldens bedragen. — De operatiën der Bank bestaan: 1°. in disconto's; 2°. in beleeningen op effecten, goederen enz.; 3°. in den handel in goud en zilver enz. en in het doen vermunten derzelve; 4°. in het ontvangen van gelden in rekening courant en in het betalen van kwitantiën op die rekeningen, zonder echter eenigerlei voorschot te mogen verleenen; 5°. in het beleenen op vreemde geldspeciën en muntmaterieel tegen verminderde rente.

De Bank mag geenen handel hoegenaamd drijven; geenerlei aandeel in eenige maatschappij van handel, scheepvaart, assu-

rantie, enz. hebben, noch bezitten eenige vaste goederen, behalve lokalen tot eigen gebruik; de leden der Directie, die zich daaraan mogten hebben schuldig gemaakt, worden gehouden van hunne posten te zijn vervallen. Van dit verbod is uitgezonderd het muntmaterieel, alsmede de verkoop en aankoop van onderpanden, waarvan de aflossing achterwege is gebleven. De beleeningen mogen geschieden, doch nimmer langer dan telkens voor drie maanden, op alle binnenlandsche effecten, alsmede op provinciale, plaatselijke en polder-obligatiën; op effecten door buitenlandsche Mogendheden hier te lande genegotiëerd, mits ter beurze van Amsterdam eene loopende waarde hebbende; op alle goederen en koopmanschappen, mits onder de bewaring der Directie gedeponeerd wordende. — Uitdrukkelijk wordt daarentegen aan de Bank verboden het beleenen van onroerende goederen en schepen en voorts van alle effecten of actiën van buitenlandsche Mogendheden, compagnieschappen of personen. — De actiën van beleening mogen voor den geldopnemer aan geen meerder bezwaar dan bij het burgerlijk wetboek bepaald is, onderhevig zijn. Zij worden gezegeld, doch zijn vrij van registratie. — De houders van bankbiljetten worden als de wettige houders derzelve beschouwd, en mag hun diensvolgens de betaling niet worden geweigerd. In geval van verdenking mag de Directie nog de kwitering door den geldontvanger vorderen. —

De Directie der Bank bestaat uit een' President en vijf Directeuren, van welke laatste jaarlijks een aftreedt, doch dadelijk herkiesbaar is. De President en Secretaris worden altijd, en de vijf Directeuren voor de eerste maal door den Koning benoemd; derzelver honorarium is door een speciaal Koninklijk besluit vastgesteld. — Er is eene Bij-bank te Rotterdam gevestigd. Ook is de Directie gemagtigd, in al de hoofdplaatsen der Provinciën en andere belangrijke steden, de operatiën der Bank te doen verrigten. — Tot Directeuren zijn verkiesbaar alle deelhebbers, welke vóór en op den dag der verkiezing eigenaars zijn van tien aandeelen, welk getal, bij derzelver in functie treding, tot vijftien moet worden gebragt.

XII.

KERKELIJKE GESCHILLEN IN HET BEGIN DER ZEVENTIENDE EEUW. — MAURITS TE AMSTERDAM FEESTELIJK INGEHAALD. — ZIJNE WEDERKOMST. — ZIJN DOOD. — JOOST VAN DEN VONDEL'S PALAMEDES. — JOOST VAN DEN VONDEL; ZIJN LEVEN EN STERVEN. — DE REMONSTRANTEN STICHTEN EENE KERK, EN KORT DAARNA EEN SEMINARIUM. — HET TWEEDE EEUWFEEST VAN HET SEMINARIUM DER REMONSTRANTSCHE BROEDERSCHAP GEVIERD. — DE REMONSTRANTSCHE KERK. —

Het zal aan de Lezers van ons Volksboek reeds meermalen zijn gebleken, dat wij daar, waar het geschillen en twisten over Geloofsbegrippen gold, met onze aanteekeningen spaarzaam waren, en gebeurtenissen desaangaande, welke men misschien verwacht had dat uitgemonsterd zouden worden, als over het hoofd hebben gezien.

Wij willen de redenen, van deze onze handelwijze, in korte woorden ontvouwen.

Vooreerst bestaat ons hoofddoel in het leveren van een beknopt overzigt van de Geschiedenis der stad Amsterdam; hetgeen reeds in den aanvang van dit werk moet zijn gebleken. Dit plan gebiedt bekorting, hier en elders. En wat is nu vatbaarder tot bekorting dan de twisten over Godsdienstige gevoelens; welke twisten in ons Vaderland, als overal, in het overdrevene door wederzijdsche partijen werden gevoerd, en niet zelden eenen nasleep van haat en wraak ten gevolge hadden, en misschien nog hebben. — Immers, de Wereldgeschiedenis bewijst in het groot, hetgeen wij hier, met betrekking tot ons Vaderland, in het klein beweren. — Daarenboven zouden

wij, indien het ons ook lustte over te schrijven, hetgeen onze Voorvaderen desaangaande hebben geboekt, onzen Lezers geene waarheid verkondigen; want, slaan wij de geschriften op over het onderhavige onderwerp, dan blijkt weldra, hoe ieder, weggesleept door zijn systema, tegenspreekt hetgeen een ander voor waar en waarachtig ten toon spreidt.

Ten tweede bestaan er, betreffende de Kerkelijke geschillen hier te Lande van vroegeren tijd, en de leerstellige begrippen van latere dagteekening, zoo veel doorwrochte geschriften, dat wij ons zullen wachten — als zijnde geenszins daartoe bevoegd — tusschen beide te treden, om te beslissen, welke gevoelens het meest aannemelijk zijn.

Eindelijk ten derde, is de Kerkelijke Geschiedenis met derzelver aankleve een gebied, waarop wij onze Lezers niet verder dan onvermijdelijk is, willen brengen; aangezien wij ons voorstelden, voor Land- en Stadgenooten in het algemeen, en geenszins voor belijders van uiteenloopende Kerkelijke begrippen, een Geschiedkundig overzigt der stad Amsterdam in het licht te geven.

Uit deze oorzaken zal men dan de Kerkelijke geschillen, welke in het begin der zeventiende eeuw plaats grepen, zoo kort mogelijk, aan deze en gene Schrijvers ontleend, hier aangestipt vinden.

Kort na het treffen des twaalfjarigen bestands borsten door het gansche Land beroeringen uit, die reeds lang hadden gesmeuld, en ontstonden er Kerkelijke geschillen en twisten tusschen de Gereformeerden en hen, die sedert het jaar 1610 den naam van Remonstranten hadden gekregen. *Arminius* (een der Hoofden van de twistende partijen) in der jeugd door zijnen vader en later door zijne begunstigers *) tot de studie in de Godgeleerdheid opgeleid zijnde, werd in 1588 door de Classis van Amsterdam Proponent verklaard, en niet lang daarna alhier tot gewoon Predikant beroepen. Doch het duurde niet lang, of hij werd door *Plancius* en eenige andere leden des Kerkenraads beschuldigd van onregtzinnigheid in de Leer, waaruit een twist ontstond, die Burgemeesteren dachten te smoren door het bijeenroepen van den ganschen Kerkenraad,

*) Hij werd in 1586 van Stadswege, ter oefening in de Godgeleerdheid, naar Geneve gezonden.

denzelven verklarende: »dat zij de onderlinge geschillen der »Leeraren, uit derzelver Predikatiën, ongaarne verstaan had»den; hen te gelijk vermanende, tot meerder gematigdheid, »en tot afzonderlijke en vriendelijke gesprekken over de on»derlinge geschillen, opdat de Wethouderschap niet genood»zaakt wierde, zich te bedienen van andere middelen, ter be»houdenis der gemeene ruste in de Kerk en in den Staat." Waarop de Predikanten verklaarden, »dat zij bereid waren in »een mondgesprek te treden met *Arminius*, in het bijzijn van »den Kerkenraad," waartoe deze zich ook genegen betoonde.

Maar Burgemeesters verklaarden te begeeren, »dat alles in »vergetelheid gesteld, en geen nader mondgesprek gehouden »wierde; dat de Predikanten zich moesten wachten van nieuwig»heden te brengen op den Predikstoel; dat men over de ge»schillen, afzonderlijk in het vriendelijke met elkander moest »handelen, en zulke, die men van doling niet overtuigen kon, »in zachtmoedigheid dragen, tot dat de geschillen door eene »Synode beslist wierden."

In het volgende jaar 1593 verantwoordde *Arminius* zich zoo wel voor den Kerkenraad, dat dezelve besloot, »broederlijke »eendragt met hem te onderhouden, tot dat de verschilpunten »door eene algemeene Synode nader uitgelegd zouden zijn." *Arminius* behield de gunst der Wethouderschap in zoo verre, dat hij eerlang tot Visitator der Latijnsche School, en nevens Doctor *Sebastiaan Egbertszoon*, tot het onderzoeken der boeken werd aangesteld. Zijne geleerdheid was zoo voldongen, dat hij tot Professor te Leiden werd beroepen. Maar de Burgemeesters van Amsterdam verklarende, dat zij zijne dienst niet konden ontberen, duurde het tot April 1603 eer hij door den Raad ontslagen werd, onder voorwaarde: »dat hij niet vertrek»ken zou voordat de Stad van een' ander' bekwaam Predi»kant voorzien ware; dat hij in een mondgesprek met *Goma»rus*, zich van alle verdenking van onregtzinnigheid zuiveren »zou, en dat hij vrijwilliglijk van het Hoogleeraarschap zou »afstaan, zoo de Kerk van Amsterdam zijne dienst, te eenigen »tijd, behoeven mogt." Het gesprek van *Gomarus* liep af tot genoegen van *Arminius*, die daarna met eene eerlijke getuigenis des Amsterdamschen Kerkenraads naar Leiden vertrok. Dan, naauwelijks was hij aan de Leidsche Hoogeschool, of de geschillen herleefden.

Arminius verdedigde stellingen over de Predestinatie, die door *Gomarus* wederlegd werden. *Arminius* schreef wederom tegen *Gomarus;* en de Predikanten en Studenten kozen partij. De bijzondere Synoden en de Algemeene Staten achtten zich verpligt de zaak ten geschille ter harte te nemen. en, — de twisten kregen hooger aanzien.

Men predikte van toen aan te Amsterdam scherp tegen *Arminius*, die sedert voor den Hoogen Raad en in de Vergadering der Staten van Holland, tegen *Gomarus* gehoord zijnde, zonder dat men tot elkander kwam, op den 9 October 1609 overleed. Doch zijn dood maakte geen eind aan de gerezene verschillen.

De aanhangers van *Arminius*, tot welke veel Predikanten behoorden, verdedigden zijne leerstellingen, zelfs met gevaar des levens; en hieruit ontstond eene partij van Remonstranten en Contra-Remonstranten, die eene vervolging na zich sleepte, den Christenen onbetamelijk, en boven alles onvergeeflijk, wanneer men leest, dat de Herders der Gemeente den predikstoel, door het aanvuren van twist en tweedragt, ontheiligden. Ook ontbrak het den Remonstranten destijds niet aan magtige voorstanders, waardoor dan ter plaatse, alwaar de Regering voor hen was, de Gereformeerden met bannissement als anderzins vervolgd werden; terwijl van den anderen kant de Remonstranten met gelijke munt werden betaald door de zoodanigen, die tegen hen waren.

Het ontbrak te midden dezer beroeringen, door twistschriften aangeblazen, geenszins aan mannen, die Land en Stad voor grootere rampen wilden bewaren. Het was alweder de Oud-Burgemeester *Cornelis Pieterszoon Hooft,* die zich in de bres stelde, en door krachtige vertoogen tot gematigdheid vermaande; doch het was eene stem in de woestijn. Ook mogt het den vermaarden *Hugo de Groot,* door kracht van rede, niet gelukken de onderhavige geschillen tot vereffening te brengen; terwijl Raadplegingen, Kerkelijke — en Synodale — Vergaderingen evenmin tot een gelukkig gevolg mogten leiden.

Intusschen verkeerde de zaak, ten jare 1616, in het nadeel der Remonstranten, daar Prins *Maurits*, nadat Amsterdam met dien Vorst over de Kerkelijke geschillen had geraadpleegd, zich openlijk voor de Contra-Remonstranten verklaarde. Dan, deze tegenspoed weêrhield de Remonstranten niet hunne afzon-

derlijke bijeenkomsten te houden. Volgens *Wagenaar* vergaderden zij sinds Januarij 1617 op Vlooijenburg, ten huize van *Willem Smeersen*, welke vergaderingen van dag tot dag talrijker werden, maar niet zonder stoornis afliepen. Daarna kwamen zij, ten getale van meer dan achthonderd menschen, bijeen in een pakhuis op Dwarsboomsloot. Maar ook deze Vergadering werd verontrust door het graauw, dat de glazen insmeet, nadat *Bromly*, een Engelschman, den Predikant in zijne rede had gestoord, waarin hij door een verward geschreeuw van anderen gevolgd werd. Het graauw daarop naar boven gestoven zijnde, vernielde (terwijl de vergaderde menigte vlugtte) onder het geschreeuw: *val aan! sla dood! sla dood dien Predikant, dien Scheurmaker!* alles wat er in het pakhuis was. En of de Remonstranten vol hielden bij nacht en ontijden te vergaderen, hunne wederstrevers verloren hen niet uit oog; zij waren steeds gereed tot geweldige beleedigingen.

Aldus (zegt *Kok* in zijn Vaderlandsch Woordenboek) werden de Remonstranten door schreeuwenden moedwil meer, dan door wettig gezag, in het houden hunner vergaderingen belet. De moedwil ging zoo ver, dat het graauw, onder voorwendsel dat de Remonstranten ten huize van *Rene Egberts Bisschop*, op den Singel bij de Bergstraat vergaderd waren, aldaar binnendrong, en plunderde wat in deszelfs bereik was. Zelfs werden eenige hunner Predikanten, met name *Grevius*, *Prince* en *Sapma* in het tuchthuis opgesloten, van welke de laatste zich door list wist te redden. Hij bediende zich daartoe van de kleeding zijner vrouw (*Greetge Ulbes*), welke hem met een' doek om de kin, alsof zij tandpijn hadde, en met eene huik op het hoofd, in het tuchthuis was komen bezoeken, en ontvlugtte, toen de klok luidde ter aankondiging, dat de bezoekers het huis moesten verlaten, in haar gewaad de gevangenis. Dit was hem echter niet genoeg. Ook *Grevius* en *Prince* wilde hij uit de gevangenis verlossen. Een gevaarlijke aanslag, daartoe met behulp van anderen beproefd, slaagde wonderbaarlijk. *Sapma* bereikte door list en geweld, gepaard met stoutmoedigheid en geluk, het doel. — *)

Men was inmiddels na veel mede- en tegenwerking in 1618

*) Zie *Wagenaar*, Deel I, Bladz. 479.

tot het besluit gekomen, om te Dordrecht de gedenkwaardige en zoo veel gerucht makende Nationale Synode te houden. — De leerstellige begrippen der Remonstranten en Gereformeerden aldaar gewogen zijnde, werden die der laatsten goed gekeurd en die der eersten veroordeeld; hetgeen meer dan genoeg was om de Remonstranten te verdrukken, die desniettemin bleven volhouden. Want, naauwelijks waren zij veroordeeld, of zij verzochten te Amsterdam vrijheid van Godsdienst, welk verzoek afgeslagen zijnde, door een scherp plakkaat tegen hen werd achtervolgd. — Ondertusschen werd de vervolging, welligt door het eindigen van het twaalfjarige bestand met Spanje, in 1621 eenigzins gematigd.

Misschien behaagt het den Lezer eene wijl het oog af te wenden van al deze jammeren, en met ons de plegtige inhaling van Prins *Maurits* en diens bedrijf te dezer Stede, een weinig van nabij te beschouwen.

Het was in Mei des jaars 1618, dat de Vorst, vergezeld van *Don Emmanuel*, Prins van Portugal en andere Grooten, herwaarts kwam. Omtrent Muiden kwam hem een groot getal jagten te gemoet, die 's morgens van Amsterdam gezeild waren. De twintig vendelen Schutters en drie vendelen Stads-soldaten stonden op den Dam en langs het Water, en van de Varkenssluis tot aan den Niezel geschaard. De Officieren waren met Oranjepluimen en sjerpen uitgedost. Zijne Doorluchtigheid werd allereerst verwelkomd door den Kolonel *Jonas Witsen*, die hem met vier sloepen te gemoet gezeild was. Terwijl de Koopvaardijschepen vlagden en vuurden, en de trompetters het Wilhelmus van Nassauwen bliezen, voer de Prins door de Nieuwe Brug, onder het losbranden van zes stukken geschut, op dezelve geplaatst, tot aan den Dam, alwaar hij over een' steiger met blaauw laken bekleed, aan wal stapte en door de Regering werd begroet.

Daar *Wagenaar* de reden van 's Prinsen komst niet wist te ontcijferen, zullen wij desaangaande geenszins in het doolhof treden; maar slechts aanmerken, dat de komst van *Maurits* belangrijker oorzaak moest hebben gehad, dan eene plegtige inhaling te Amsterdam. — Misschien had hij toen in den zin,

om voor te bereiden, hetgeen hij, bij zijne wederkomst, zes maanden later volvoerde. —

Laat ons liever de beschrijving van zijne inhaling, naar *Wagenaar*, voleindigen.

De oude Rederijkers-Kamer *in Liefde bloeijende*, had tusschen de Waag op den Dam en den steiger een' boog opgerigt, met het opschrift in het Latijn:

Gezegend hij, die in 's Heeren naam komt.

Ook gaf zij hier verscheidene zinnebeeldige vertooningen, tot 's Prinsen eer. Voorts werd zijne Doorluchtigheid, langs het Water over de Oude Brug, door den Niezel, en over den Oudezijds Voorburgwal geleid naar de Varkenssluis, alwaar de Brabandsche Kamer eenige vertooningen gaf, zinspelende op de eendragt, die zij door 's Prinsen beleid verwachtte.

In het Prinsenhof gekomen, zag de Vorst uit de vensters de vertooningen, die de Nederduitsche Akademie in de gracht had vervaardigd op zeven schuiten, voorstellende nu wijlen *Willem I.* met zijn gezin, benevens de zeven Provinciën en het blazoen der Kamer, zijnde een bijenkorf met het woord *Yver;* waarna hij, den volgenden dag, door de oude en nieuwe Stad geroeid zijnde, en den *Moord van Graaf Floris* op het tooneel der Nederduitsche Akademie bijgewoond hebbende, de Stad verliet. — Reeds in hetzelfde jaar zag men *Maurits* weder hier ter Stede.

Er was inmiddels veel voorgevallen. — Waardgelders, te Utrecht aangenomen om de Wethouders te beschermen tegen opschudding, werden op aanhouden van *Maurits* afgedankt, hetgeen tot ontijdige verandering der Regering in de meeste steden van Holland den weg baande. Ook waren 's Lands Advocaat *Oldenbarneveld*, en de Heeren *Hoogerbeets* en *de Groot*, Pensionarissen van Leiden en Rotterdam, gevangen genomen, waarvan de gevolgen niet alleen bloed en tranen deden stroomen, maar ook den Lande eene reeks van jammeren baarden.

De Prins weder feestelijk alhier ontvangen zijnde, verscheen den 25sten November 1618 in de Vergadering der Vroedschap, verklarende gekomen te zijn, »om, volgens den last van de »Regering des Lands, de zes en dertig Raden te bedanken voor »hunne dienst, en tevens te ontslaan van den eed, dien zij »als Vroedschappen gedaan hadden; mitsgaders van den eed

»en het regt, hetwelk hun, als Schepen of Raad der Stad, in »het kiezen van Burgemeesters toekwam."

Deze redenering gaf aanleiding, dat de Oud-Burgemeester. *Hooft* het woord nam, om aan te toonen welke gevaren Land en Stad bedreigden, en den Prins te bewegen, om den Raad niet te bedanken; doch geantwoord hebbende: *Beste vaar! 't moet nu voor dezen tijd zoo zijn; de nood en dienst van het Land vereischen het;* scheidden de zes en dertig Raden, die echter terstond daarna, met uitzondering van zeven Leden, in hunne waardigheden werden hersteld. *)

Daar het hier de plaats niet is, om eene levensschets op te hangen van Prins *Maurits* — als krijgsman bewonderd — volgt daaruit van zelf, dat wij van hem, als Staatsman behooren te zwijgen. — Alleen zij het ons veroorloofd, het volgende aan te merken.

Hadden de Kerkelijke geschillen gedurende zijne regering geene plaats gegrepen, zoo ware hij misschien voor de zeven Vereenigde Provinciën niet minder heilrijk geweest dan zijn Doorluchtige Vader *Willem I;* dan zoude het ter dood brengen van den schranderen *Oldenbarneveld*, het vervolgen van den geleerden *de Groot*, *Hoogerbeets* en anderen, zijne regering niet bezoedeld, veel minder een' aanslag op zijn leven te weeg hebben gebragt, welke aanslag mislukte, daar *Maurits* den 23 April des jaars 1625 te 's Hage zijn leven eindigde, en in de hooge waardigheid van Stadhouder opgevolgd werd door zijnen broeder *Frederik Hendrik*.

Des Prinsen dood, wel verre van de Kerkelijke twisten te matigen, gaf veeleer aanleiding tot nieuwe hatelijkheden tusschen partijen. Dit berokkende, onder meer anderen, aan *Joost van den Vondel,* die een treurspel, getiteld *Palamedes of de vermoorde onschuld*, kort daarna in het licht gaf, groote onaangenaamheden.

Het was duidelijk, dat de dichter 's Lands Advocaat *Joan van Oldenbarneveld*, den 13 Mei 1619 op het schavot te 's Hage

*) Weinige dagen daarna nam de Synode te Dordrecht zitting; welke Vergadering in het volgende jaar de Remonstranten veroordeelde, hetgeen wij reeds hebben aangeteekend.

onthalsd, — op het oog had, en *Maurits,* die eene rol in het treurspel vervulde, als den grootsten vervolger des Advocaats, die den Lande nooit volprezene diensten had bewezen, ten toon stelde. Dit laat zich bevestigen door hetgeen men van *Vondels* huisvrouw verhaalt. Zij zou, terwijl de dichter aan zijn Palamedes werkte, hem aan den trap, die naar zijne kamer geleidde, hebben toegeroepen: *Man, de Prins legt en sterft;* waarop *Vondel* zou hebben geantwoord: *Laat hem sterven, ik belui hem vast.* Verder beweert men, dat eene menigte personen, die toen nog groot gezag hier te Lande hadden, benevens de Leer der Gereformeerde Kerk, in het treurspel al te scherp werden doorgestreken.

Het duurde niet lang, of het treurspel, dat niet slechts hier, maar buiten 's Lands veel gerucht maakte, werd opgehaald en de dichter aangeklaagd. Men eischte zelfs van de Amsterdamsche Regering om den dichter naar 's Hage te laten voeren; doch de Regering weigerde *Vondel* uit te leveren. Ondertusschen was zijn toestand zoo gevaarlijk, dat hij zich aanvankelijk schuil hield, tot dat het hem was gebleken, dat er van zijne vervoering naar 's Hage geene sprake meer was. Echter kwam hij er niet zonder schade af. Zijne zaak werd ter Schouts-rolle gebragt, alwaar hij vrienden en vijanden had. De eersten wisten de zaak, na veel wederstands zoo te bepleiten, dat *Vondel* tot eene boete van drie honderd Gulden werd verwezen, welke som hij gemakkelijk konde voldoen, daar dezelve hem verstrekt werd door een Regerings-lid, die hem tot het vervaardigen van het genoemde treurspel had aangespoord. — Zijn Palamedes, welke men tot het laatste Exemplaar niet magtig had kunnen worden, daar het stuk binnen weinig dagen uitverkocht was, werd sedert verscheidene malen herdrukt; doch niet voor 1663 te Rotterdam, en in 1665 te Amsterdam openlijk vertoond.

Daar de Kerkelijke geschillen aanleiding gaven, om van *Joost van den Vondel* te gewagen, zal het niet ongepast zijn, te zijnen opzigte verder te vermelden, hetgeen tot ons bestek behoort.

Vondel was geen Amsterdammer — wij weten, dat hij in 1587 te Keulen werd geboren, — maar hij kwam aldaar in de jaren der jongelingschap, en vestigde er zijnen roem als dichter tot aan en over zijnen dood. De Drossaard *Hooft* was

de man, die het dichterlijk vuur des jongelings zag en louterde. *Hooft* schrijft van *Vondel,* die toen nog maar dertien jaren oud was, en van de andere jeugdige dichters, in eenen brief ten jare 1600 uit Florence aan de Kamer der Rederijkers te Amsterdam, in *Liefde bloeijende* gezonden.

Men vindt tot Amsterdam, die met zijn hooge dicht
Den duistren weg tot lof, en ware deugd verlicht,
En rampen, die met kunst, 't gemeen beloop der dingen,
Het nut der deugd, en 't kwaad der ondeugd weet te zingen.

En *Koster, Vondelen, Breeroo* en *Victoryn,*
Dié nu al toonen, wat z' hier namaals zullen zijn.

Hij leefde, om zoo te spreken, in den gouden tijd der dichters. *Hooft* *), *Laurens Reaal, Konstantijn Huigens, Huig de Groot, Roemer Visscher, Koornhert* en anderen, waren de geniën, welke hem in hunne letterkundige bijeenkomsten ontvingen, en aanprikkelden den top des Helicons te bestijgen.

Toen *Vondels* eerste Tooneelspel, het Pascha, in 1612 in het licht gekomen en wel ontvangen was, bespeurde hij nogtans, dat hem nog veel ontbrak, weshalve hij zich de Latijnsche en Grieksche talen eigen maakte, en vervolgens †) de verschillende vakken der dichtkunst op meesterlijken trant behandelde. Getuigen daarvan: *de Herschepping van Ovidius,* verscheidene plaatsen uit *Virgilius, het Hanekot, de Maagden, Messalina, Gijsbrecht van Amstel, Lucifer* en andere meer of min uitgebreide dichtstukken, na zijnen dood in tien kwarto deelen verzameld. Ook bij zijn leven (meldt *Nieuwenhuis*) ondervond hij meer dan eens, hoe zeer zijn uitmuntend dichtvermogen gewaardeerd werd. Wij lezen, dat *Vondel* van Koningin *Christina,* voor een lofdicht te harer eere, eene gouden keten en medaille, ter waarde van *f* 500 ontvangen heeft; alsmede

*) Tot dus verre is nog nergens vermeld geworden, dat *Hooft* en *Vondel* aan elkander door aanhuwelijking vermaagschapt waren; zulks blijkt echter uit eene geslachtlijst bij een' beoefenaar onzer Geschiedenis alhier berustende.

†) Intusschen blijkt het, dat *Vondel* toen reeds de Fransche taal verstond en beoefende, daar deze eerste uitgave van dit zijn Tooneelspel voorzien is van eenen opdragtbrief aan *Jean Michiels van Vaerlaer,* in waarlijk voor dien tijd vrij goede Fransche verzen.

van Burgemeesteren van Amsterdam, voor een soortgelijk gedicht ter inwijding van het nieuwe Stadhuis, een' zilveren kop of schaal; van den Raad der Admiraliteit, voor een gedicht voor het Zeemagazijn, eene zilveren kom met deksel en lepel; van *Amalia*, Prinses van Oranje, voor een bruiloftsdicht op het huwelijk harer dochter, eene gouden medaille, benevens eene menigte andere geschenken, zoowel van den Lande als van aanzienlijke personen.

Het staat ons niet vrij te onderzoeken, waarom *Vondel*, die tot het Doopsgezind Kerkgenootschap behoorde, *) in gevorderden leeftijd tot de Roomsche Kerk overging. Hij ijverde sedert zoo zeer voor dezelve, dat hij haar bij elke gelegenheid met zijne pen ter dienste stond, blijkens zijne Altaar-Geheimnissen. Ook is het geen geheim, dat hij zijner spotternij met anders denkenden bot vierde, hetgeen hem veel vijanden berokkende. Zelfs ontstond er eenige verkoeling van vriendschap tusschen *Vondel* en eenige zijner beste vrienden, onder anderen met den Drossaard *Hooft, Brandt* en *Westerbaen*.

Of *Vondel* een gegoed man geweest zij, laten wij in het midden. De overlevering zegt, dat hij in hoogen ouderdom voor gebrek bleef bewaard, door het vervullen eener bediening in de Bank van Leening, waarvoor hij jaarlijks zeshonderd vijftig gulden genoot; hetgeen *Justus van Effen* deed zeggen: »Indien wij »Heidenen waren, zouden wij den grooten man een standbeeld »hebben opgerigt; nu heeft hij, in zijn bekrompenen staat, »naauwelijks een gering bedieningje kunnen verwerven." Tien jaren dezen post bekleed hebbende, kreeg hij in 1668 zijn ontslag, met behoud der volle jaarwedde tot aan zijnen dood, die plaats had den 5den Februarij 1679. — Professor *Petrus Francius* vervaardigde een zinrijk Grafschrift in de Latijnsche taal, dat op het grafgesteente van onzen *Vondel* is gebeiteld en aldus wordt vertaald.

Aanschouwer, dit 's de zark van Vondels graf, O neen:
Virgiel en Sophocles en Flaccus dekt dees steen.
Gun dit gebeente rust: trap met geen onbescheid
Te stout op 't Graf, daar 't Lijk van zulk een' Dichter leit.
Dees plaats is heilig: treê te rug, sta verder af,
(Hier leit iets Goddelijks verborgen in dit Graf.)

---

*) *Vondel* was vroeger Armbezorger bij de Doopsgezinde Gemeente.

En eer den Ouden, eer, uit pligt, der Dichtren Zon,
Die 's allen door verstand en jaren overwon.

Een groot vernuft van onzen tijd schetst *Vondel* met zeer weinig woorden, daar hij zegt: »Hij muntte uit in heerschapij »over de taal, in gemakkelijke versificatie en beeldrijke »schildering."

Lustte het ons nog veel bladzijden te vullen over de Kerkelijke geschillen — die bij voortduring met vervolging, plundering, moord en doodslag, schavottering, alles wat voor redelijke harten gruwzaam is om te lezen, gepaard gingen, — zoo hadden wij daartoe slechts een aantal Schrijvers open te slaan, die voor ons liggen, en te volgen. Reden, waarom zulk niet geschiedt, is den Lezer ontwikkeld.

Wij spoeden ons derhalve tot het slot dezer geschillen. — De Remonstranten lieten niet na te vergaderen, in weerwil van de woede des graauws, dat nu en dan werd beteugeld, door tusschenkomst der Regering, die ten minste schijn van gematigdheid aan den dag legde. Ondertusschen moest dat de verdrukten bemoedigen, te meer, daar zij de overtuiging hadden, dat een groot getal Gereformeerden gewetensdwang haatten en hun gaarne vrijheid in de Godsdienstoefening gunden. In het blijde vooruitzigt, dat deze uitbottende rekkelijkheid weldra rust en vrede zoude schenken, bouwden zij in den zomer van 1630 eene kerk, waartoe reeds vroeger een huis en eene gewezene hoedenmakerij op de Keizersgracht waren gekocht. Dan met dat alles brak het einde der geschillen nog niet aan, ofschoon Prins *Frederik Hendrik* daartoe herwaarts was gekomen. Het duurde nog een' geruimen tijd, voordat het hun oogluikend werd vergund in godsdienstigen zin plegtig zamen te komen. Ondertusschen verdoofde hoe langs hoe meer het vuur van tweedragt. De rust in de Stad en de gematigdheid onder de Kerkelijke en Magistraatspersonen begon toe te nemen; dewijl men zich meer bevlijtigde, om door kracht van rede te overtuigen, dan hatelijk te veroordeelen.

De zaak der Remonstranten ging vooruit, dewijl zij een' grooten steun vonden, zoo in *Simon Episcopius* en andere voorname mannen, als in *Vossius* en *Baerleus,* die hier als Hoogleeraars

aan de Illustre School beroepen en hun toegedaan waren. Nog sterker werd hun arm, toen de Vroedschap dezer Stad den 3[den] September 1631, bij eene Resolutie had verklaard, dat de uitvoering der plakkaten tegen de Remonstranten onbestaanbaar was met de rust der Stad. *) De Remonstranten genoten sedert dien tijd zoo veel vrijheid, als zij billijkerwijs konden begeeren, daar men hun in October 1634 toeliet eene Kweekschool of Seminarium op te rigten, waarin *Simon Episcopius* de eerste theologische lessen gaf, en voorts gelijke bescherming en regten hier ter Stede toekende.

Het tweede eeuwfeest van het Seminarium der Remonstrantsche Broederschap, werd niet minder waardig, dan het eerste, gevierd op den 28 October des jaars 1834. — De kerk en kansel waren eenvoudig versierd; terwijl vijf pilaren met de afbeelsels van *Hugo Grotius*, *Arminius*, *Uytenbogaard*, *Episcopius* en *Limborch* prijkten. Toen de hooge genoodigden hunne zitplaatsen hadden ingenomen, werd door blaasinstrumenten de 133[ste] Psalm aangeheven, waarop de voorzang eener Cantate volgde, door den Dichter *Tollens* voor deze plegtigheid vervaardigd, en op muzijk gezet door onzen Componist *A. ten Cate J. Az.* De Hoogleeraar *A. des Amorie van der Hoeven* inmiddels den kansel beklommen hebbende, opende zijne Feestrede met eene inleiding, sprekende over den aard dezer feestviering: »Het was †) geenszins het tweehonderdjarig bestaan »van een Kerkgenootschap, maar van eene geleerde instelling, »bij hetzelve gevestigd, tot welks plegtige viering men hier »vergaderd was."

Aan een bekort overzigt van de lotgevallen dier instelling was het eerste deel der rede gewijd, waarin regtmatige hulde werd bewezen aan de uitstekende verdiensten van *Episcopius*, die op den 28[sten] October 1634, zijne Godgeleerde lessen aan deze vermaarde Kweekschool had aangevangen, van *Curcellaeus*, *Limborch*, *Clericus*, *Wetstein*, *Wijttenbach*, *van der Meersch*, *van Hemert*, *Konijnenburg* en anderen, die de leerstoelen aan deze vermaarde Kweekschool hadden vervuld,

*) Men vindt deze belangrijke Resolutie bij *Wagenaar*, D. I Blad. 527 Bijlage Lr. C.

†) Zie Jaarboek der Stad Amsterdam, 1834, Bladz. 114. Zie verder Algemeene Kunst- en Letterbode No. 49 van het jaar 1834.

waarna de tegenwoordige staat der instelling en de zegen onzer dagen heerlijk werden geschetst, blijkbaar in den naauwen band, die thans de Hoogleeraren en Studenten van verschillende Kerkgenootschappen alhier vereenigt. Hierop volgde de schoone Tusschenzang, die de toehoorders voorbereidde tot het tweede deel der rede, waarin de heilzame vruchten werden aangewezen, in de verspreiding eener Bijbelsche Godsdienstleer, de bevordering eener verbeterde predikwijze, en de voortplanting van Godsdienstige verdraagzaamheid. Aan het slot der rede gekomen, waarin zijn Hooggeleerde over de uitzigten der instelling wilde spreken, deed de Redenaar het zonderlinge van zijnen toestand opmerken, die hem niet vergunde den wensch te ontboezemen voor een derde Eeuwfeest en alzoo voor den bestendigen bloei der Kweekschool, als strijdig met den aard der Christelijke liefde. Het gevoel van die liefde en ware eensgezindheid, met waarheidsmin en vasthouden aan Gods Heilig woord, waarom zich alle Christenen al meer en meer schaarden, bragten een edel vuur in den Spreker, wiens uitnemende gaven van welsprekendheid, overal in deze Redevoering uitblonken, maar bijzonder aan het slot, bij de vermelding van wederkeerige verpligtingen, liefdevolle zamenwerking en blijde, Gode gewijde vooruitzigten der Christenen.

Deze jubeldag, door een plegtig feestmaal besloten, werd daarna aan het nageslacht overgebragt, zoowel door het onderdaags uitgegeven gedenkboek, als door eene medaille, vervaardigd door onzen stempelsnijder *D. van der Kellen*.

Op de voorzijde dezer medaille ziet men het Seminarium, voorgesteld onder het beeld eener vrouw, staande voor haren zetel in antieke kleeding. Met de eene hand wijst zij op een' opengeslagen' Bijbel, die naast haar op eene tafel is geplaatst, waarbij het omschrift: onderzoekt de Schriften, in Grieksche letters is uitgedrukt. Met de andere hand reikt zij den palmtak des vredes toe, waarbij aan den kant de woorden: de waarheid betrachtende in liefde, zijn gevoegd. Achter de vrouw is geplaatst, aan de regterzijde, het borstbeeld van *Episcopius*, den eersten Hoogleeraar aan het Seminarium; aan de linkerzijde dat van *Wetstein*, die tijdens het Honderdjarig Bestaan, het Hoogleeraarambt in de Wijsbegeerte, Letterkunde en Kerkelijke Geschiedenis aan de Kweekschool be-

kleedde. Het kleed, op de tafel, vertoont het zegel der Kerk van Amsterdam, waar de Kweekschool gevestigd is.

Op de keerzijde leest men, binnen een' lauwerkrans, een Latijnsch opschrift behelzende: Het tweede Eeuwfeest van het Remonstrantsche Seminarium, gevierd te Amsterdam, den 28sten October, MDCCCXXXIV.

Wij eindigen dit Hoofdstuk met de beschrijving der Remonstrantsche Kerk, om daarna terug te keeren tot de bijzonderheden der Stad, sedert hare vierde vergrooting.

DE REMONSTRANTSCHE KERK,

Gelegen op de Keizersgracht bezuiden de Prinsenstraat, werd in 1630 gesticht en den 8sten September deszelfden jaars, door *Simon Episcopius* ingewijd. De beide ingangen, op de Keizersgracht, zijn van buiten de eenige kenteekenen der Kerk, die van binnen doelmatig is ingerigt. Zij bestaat uit een langwerpig vierkant, rustende op twaalf houten kolommen, en is in alle deelen zeer eenvoudig, maar net en zindelijk. Het orgel is, zoo men wil, haar hoofdsieraad. Zij kan een groot aantal toehoorders bevatten, die niet slechts in het benedenruim, maar ook op de twee galerijen, die boven elkander zijn, den Leeraar zeer duidelijk kunnen verstaan. De Kweekschool der Remonstrantsche Broederschap, en de Bibliotheek daaraan verbonden, *) zijn in hetzelfde jaar gebouwd. Een Professor en twee Predikanten bedienen de Gemeente. In de Kerkekamer hangen een aantal goed geschilderde afbeeldsels van de Professoren *Jacobus Arminius*, *Simon Episcopius*, *Philippus van Limborch*; van den Predikant *Johannes Uytenbogaart* enz.

*) Het ware te wenschen, dat de in die Bibliotheek berustende zeer belangrijke Manuscripten meer algemeen bekend wierden gemaakt, waaronder eigenhandige brieven van *Erasmus*, *Arminius* en andere Geleerden; voor zoo verre daarvan geene mededeeling is gedaan in het onderdaags afgedrukt Gedenkboek van het Tweede Eeuwfeest des Seminariums.

XIII.

BESCHRIJVING DER VOORNAAMSTE GEBOUWEN, SEDERT DE VIERDE VERGROOTING DAARGESTELD. — VERANDERING, WELKE SOMMIGE DIER GEBOUWEN HEBBEN ONDERGAAN. — HET ALMOEZENIERS-WEESHUIS. — OUDE STADSHERBERG. — BANK VAN LEENING. — STADSGESCHUT- EN KLOKGIETERIJ. — KORENBEURS. — NIEUWE ZIJDS HEEREN-LOGEMENT. — WEES- ARMEN- OUDE-MANNEN- EN VROUWENHUIS DER HERSTELDE EVANGEL. LUTH. GEMEENTE. — KOSTER'S AKADEMIE GESTICHT. — AMSTERDAMSCHE SCHOUWBURG GESTICHT. — ZEEREGT. — MONTELBAANS-TORENS. — SCHREIJERS-TOREN. — REGULIERSTOREN. — KORENMETERSHUIS. — WESTERKERK. — WESTERTOREN. — NOORDERKERK. — BEDIJKING EN DROOGMAKING VAN HET DIEMERMEER. —

Het ligt in den aard der zaak, dat de vergrooting van *Amsterdam* met het daarstellen van veel onvermijdelijke zaken gepaard ging; waartoe onder anderen behoorde het leggen van een aantal kleine schutsluizen, — strekkende tot bevordering van spuijing en ververseling van water in de Stad, — en het verbeteren der sluis, die van de Geldersche Kade, door middel van een riool onder de Nieuwe markt doorloopt, welke plaats vóór 1614 meest water was en sedert dien tijd gedempt, aangehoogd, en tot eene markt ingerigt werd. Maar opmerkelijk is het, dat men sedert deze vergrooting, meer dan vijf en twintig jaren onafgebroken voortging met het daarstellen van hoofd- en andere gebouwen, die grootendeels nog bestaan, en met het ontwerpen en uitvoeren van groote plannen, waaraan tonnen schats ten koste zijn gelegd.

Het komt ons voor, dat een verslag van de hoofdgebouwen

en andere nuttige instellingen, sinds het vierde eener eeuw ontworpen, en later voltooid. hier gevoegelijk kan volgen *).

HET AALMOEZENIERS-WEESHUIS.

Burgemeesters en Raden bevindende, dat de Huiszitten-huizen, het Gasthuis, het Oude-Mannenhuis en het Burger-weeshuis niet voldeden, om in de behoeften van oude en gebrekkelijke menschen en van ouderlooze of verlatene kinderen te voorzien, besloten in Jannarij 1613, nog een Godshuis op te rigten, onder den naam van Aalmoezeniers-huis, dat op den Singel, tusschen den Heiligen Weg en Reguliers-toren, op een gedeelte van den grond van het Clarissen-Klooster gesticht werd, en waarin naderhand de Latijnsche School overgebragt is.

Het Godshuis — bestuurd door Regenten en Regentessen — strekte tot bedeeling aan ongelukkigen; tot wering van bedelarij; tot het opvoeden van weeskinderen, die het Burger-weeshuis niet kon innemen; tot het opnemen van vondelingen; †)

---

*) Wij nemen daartoe *Wagenaar* tot wegwijzer, bij wien men een en ander meer uitgebreid kan lezen.

†) Aangaande de vondelingen lezen wij in de Chronyk van Amsterdam. „In vorige tijden hadden de Gasthuizen wel ieder zijne bijzondere „bedieningen, maar daarbenevens ook in eenige zaken met malkan„der gemeenschap, als in het onderhouden en besteden van oude en „ellendige lieden; doch voornamelijk in kinderen op te voeden, die „te vondeling werden gelegd, behalve die in de Kerken gevonden „werden, zoo als toen meermaals geschiedde, en blijkt uit het Verbod „van de Heeren van den Geregte, op den 15 December 1491 daar„tegen gedaan, luidende:

„Alzoo dagelijks bij eenige vrouwen heimelijk kinderen voor von„deling in de Kerken gelegd worden, zonder te willen bekennen, „aan wie die kinderen toebehooren, zoo is het, dat daarom de Hee„ren van den Geregte, mits deze willekeuren, zoo wie voortaan ee„nige kinderen in de Kerken of anderzins voor vondeling leggen, dat „men die voor hare correctie en verbetering van hare misdaad, tot „haarlieder beschaamdheid op de kaak zetten zal, en daartoe een „jaar uit deze Stede gebannen te wezen, en niet in te komen, op „haar regter Oor; enz., enz."

„Alle andere vondelingen zijn in vorige tijden door de Huiszitten-, „Gast- en Weeshuizen besteed geworden en onderhouden, blijkens „eene Resolutie van Heeren Burgemeesteren, kort na de Reformatie „en verandering in de Regering, in het jaar 1581 genomen."

„Tot het jaar 1613 hebben de twee Huiszitten-huizen, de twee Gast-

Bl. 179

tot het geven, voor eenigen tijd, van kost en huisvesting aan vreemdelingen, en het begraven der lijken van behoeftigen. Het liep aan tot den jare 1662, toen men zich verpligt vond, om te blijven voorzien in de opvoeding van ouderlooze en verlatene kinderen, een nieuw Aalmoezeniers-weeshuis op te trekken, waartoe een groot erf, in de nieuwe uitlegging, aan de Zuidwestzijde der Prinsengracht, tusschen de Leidsche Gracht en Leidsche Straat werd bestemd, dat ten jare 1683 nog merkelijk is vergroot.

De gelden, tot instandhouding dezer weldadige inrigting, werden gevonden uit liefdegaven, gestort in bossen, die hier en elders, ook in wijnhuizen waren geplaatst; uit collecten aan de huizen der ingezetenen; uit zoogenaamde boeten, die betaald moesten worden voor lijken, welke na een bepaald uur ter Kerke werden gebragt; uit begrafenisbriefjes, die boven de drie honderd werden gedrukt; uit gelden, die moesten betaald worden, wanneer men zich bediende van rijtuig om te gaan trouwen; uit ambtgeld; uit het verwerken van wijnen; uit alle inkomende granen; uit een gedeelte der gelden, te betalen voor het koopen van het burgerregt; uit de opbrengsten voor praecario; uit dagvaardingen, openbare verkoopingen, boeten en meer andere zaken; hetgeen jaarlijks van Stadswege met zes duizend zeven honderd Gulden, en nu en dan met legaten werd vergroot.

Het Aalmoezeniers-weeshuis, dat thans niet meer bestaat, was een deftig gebouw in tweeën verdeeld, tot afscheiding van jongens en meisjes. Het had van voren eene breedte van ruim 96 el, behalve de zijvleugels, ieder ruim 12 el breed, en kon omtrent 1600 kinderen bevatten, alhoewel het, in het begin onzer eeuw, een veel grooter getal uit noodzakelijkheid moest innemen. Het was voor veel ongelukkigen een zegenvol toevlugtsoord tot het jaar 1825, toen men, door het vervallen van vele inkomsten en het oploopen der kosten, tot het besluit moest komen, om hetzelve te vernietigen. — De kinderen, (ongeveer dertien honderd in getal) die destijds nog geene opvoeding konden ontberen, werden daartoe naar de Koloniën der Maatschappij van Weldadigheid overgebragt; terwijl de

---

» huizen en het Weeshuis de vondelingen buiten de Kerken onderhouden;
» maar tot verligting werd te dier tijd een Aalmoezeniershuis opgerigt.

Stad eene nieuwe en bijzonder doelmatige inrigting, tot het opnemen van vondelingen en verlatene kinderen daarstelde, en het gebouw hervormde in het tegenwoordige Provinciaal Hof van Noord-Holland, waarvan wij later verslag zullen geven.

Nog een enkel woord achten wij noodzakelijk, tot overlevering aan hen, die na ons zullen komen, betreffende de opperkleeding der Aalmoezeniers-weezen. — Dezelve was zwart. Boven aan de linkermouw van de buisjes der jongens en de tabberden der meisjes was een zoom gehecht van rood, wit en zwart, zijnde de kleuren uit het wapen der Stad. —

Even als andere Godshuizen bezat ook het Aalmoezeniers-weeshuis goede schilderstukken, die wel verdienen in waarde gehouden te worden.

De Dichter *J. de Dekker* zong op de voltooijing van dit Godshuis, het volgende vers.

Vraagt gij, wat Huis dit wil of Gods-Gestichte wezen?
Hier worden, Vreemdeling! de giften van de schaal.
Godvruchtelijk besteed, aan 't vriendelijk onthaal
Van Vondelingen (laas!) en ouderlooze weezen;
Weldadigheid wordt hier aan iedereen bewezen.
Dit Gods-gebouw staat op voor Duitschman, Deen en Waal:
Hetzij van wat geloof, 't zij van wat Tong of Taal,
All' wordt het hier gespijsd, all' stichtig onderwezen,
Zoo haast had Amsteldam haar vesten niet verwijd,
Niet wijder uitgezet, of zij en wijd of snijdt,
Tot dit gebruik dit erf, uit haren murwen gronde:
Derhalve, Vreemdeling! zeg, eer gij steekt van Land,
Lang houde God die Stad in haren ouden stand,
Die zoo Godsdienstelijk haar' nieuwen wal begonde.

DE OUDE STADS-HERBERG

Werd in 1613 gebouwd buiten de Wieringerstraat, tot herberging van reizigers, die na het sluiten van den Boom voor de Stad kwamen. Ook diende dezelve tot wachtplaats voor Burgers, en tot verkoopplaats van schepen en zout. — Daar zij sinds jaren niet meer bestaat, evenmin als de jagthaven bij dezelve gelegen, gaan wij over tot

DE BANK VAN LEENING.

Reeds in de dertiende eeuw hadden zich eenige Italianen herwaarts begeven, onder het masker van koophandel te drijven, doch met oogmerk om aan behoeftigen, tot hoogen interest, geld te schieten. Zij werden in de veertiende en vijftiende eeuw, gemeenlijk, Lomberden of Lombaarden geheeten, omdat de meesten uit Lombardije herwaarts gekomen waren. In 1614 geweerd zijnde, alzoo het bleek, dat zij jaarlijks meer dan 33 ten honderd interest van de beleende panden namen, aanvaardde de Stad de Bank van Leening, om tot veel lageren interest panden te beleenen, en beschikte daartoe, sedert de jongste uitlegging, eenige gebouwen op den Oudezijds Voorburgwal, die nog bestaan en ook kenbaar zijn door de dichtregelen van *Balthazar Huijdecooper*, Schepen van Amsterdam.

Hebt gij noch geld, noch goed? ga deze deur voorbij.
Hebt gij het laatste, en mist gij 't eerste? Kom bij mij:
Geef pand, ik geef u geld. Waarom zoude ik u borgen?
Of is het niet genoeg, dat gij van 't mijne teert?
Maar eischt ge uw pand terug, zoo dient ge in tijds te zorgen,
Dat mij mijn hoofdsom, met de renten wederkeert.
Zoo help ik u en mij; en toon aan de onderzoekers
Van mijn geheimen 't graf des eervergeten woekers.

STADS-GESCHUT- EN KLOKGIETERIJ.

Hoewel er reeds in 1529 van Stadswege klokken werden gegoten, kwam de Vroedschap eerst op het einde der zestiende eeuw tot het besluit, eene Geschut- en Klokgieterij, op een bolwerk, — destijds gelegen bij de tegenwoordige Leidsche Gracht — op te rigten, alwaar hare gedachtenis langen tijd is bewaard in een pakhuis, staande op den hoek van het Molenpad, de Klokgieterij geheeten. De latere uitlegging der Stad gaf aanleiding in 1614, tot het oprigten eener nieuwe Geschut- en Klokgieterij aan de Baangracht over de Zaagmolens-poort, in welke, onder opzigt van den Stads-Geschut- en Klokgieter, allerlei metalen geschut en klokken, zoo ter dienste der Stad als van andere plaatsen werden gegoten. Deze inrigting, thans vernietigd, is nog kennelijk door het Stadswapen in den voorgevel, op welks top eene klok staat tusschen twee stukken kanon.

DE KORENBEURS.

Daar de handel in koren een van de oudste en voornaamste vakken der Amsterdamsche kooplieden is geweest, zoo volgt daaruit, dat de handelaars in granen reeds vroeg, door tusschenkomst van den loffelijken Magistraat, eene afzonderlijke vergaderplaats verkregen. In de zestiende eeuw kwamen de korenkoopers in de opene lucht bijeen op het Water, omtrent de Oude Brug, alwaar reeds in de vijftiende eeuw eene markt van koren en zout bestond. Doch, in 1617 werd aldaar eene korenbeurs, hoewel van hout, echter den handel waardig, gesticht. Dit gebouw anderhalve eeuw bestaan hebbende, werd eindelijk bouwvallig, en te zelfder plaats vervangen door eene steenen korenbeurs, waarop ten jare 1768 de zoon des korenhandelaars *Hendrik Hagen* den eersten koop sloot.

Deze Beurs is een pronkstuk der Stad en meer, indien men in overweging neemt den belangrijken korenhandel, die zich ten minste over geheel Europa uitbreidt, en de groote koopen in olie, die er worden gesloten. Zij vertoont zich in de gedaante van een langwerpig vierkant gebouw, beslaande vier en negentig voet in de lengte, en twee en negentig in de breedte. Het midden is een ruim plein, van galerijen omringd, waarin een groot getal kastjes en laden, dienende tot bergplaatsen van korenmonsters, worden gevonden, benevens schalen en gewigt, en hetgeen verder tot gerijf van den korenhandel onontbeerlijk is. — De kooplieden, alhoewel Maandag, Woensdag en Vrijdag de voornaamste marktdagen zijn, komen er dagelijks bijeen. — De ingang is afgesloten door een ijzeren hek.

HET NIEUWE ZIJDS HEEREN-LOGEMENT.

Dit gebouw, staande op den Haarlemmerdijk aan de Heerenmarkt, bij herhaling tot verschillende inrigtingen dienende, en van tijd tot tijd van gedaante veranderd, werd in 1617 tot eene vleeschhal en een wachthuis daargesteld. Doch reeds in 1625 was de vleeschhal verplaatst en het gebouw verhuurd geworden tot vergaderplaats aan de Westindische Maatschappij, welke hetzelve tot in 1647 in bezit hield. Na tien jaren ledig te hebben gestaan, werd het door de Regering tot eene herberg ingerigt, onder den naam van Nieuwe Zijds Heeren-Logement,

wordende er van dien tijd af verkoopingen gehouden van schepen, hout en andere koopmanschappen, en volgens Ordonnantie van Burgemeesters, schepen en koopmanschappen bij executie verkocht. Eindelijk heeft het gebouw de tegenwoordige inrigting gekregen, zijnde een

WEES-, ARME OUDE-MANNEN- EN VROUWEN-HUIS DER HERSTELDE EVANG. LUTH. GEMEENTE.

Deze inrigting dagteekent van den jare 1825, wordende dezelve den 4[den] December 1826 plegtig ingewijd. Het Godshuis, thans door aankoop de eigendom der voornoemde Gemeente, is grootendeels vertimmerd, hebbende een' sierlijken voorgevel, prijkende met de zwaan, het zinnebeeld der Luthersche Kerkleer. Het getal der verpleegde oude mannen en vrouwen is zeventig; dat der weeskinderen honderd. Het Bestuur is aan zes Regenten en even zoo veel Regentessen opgedragen.

KOSTER'S AKADEMIE.

Ook de Duitsche en Nederduitsche Akademie geheeten, is gesticht door *Samuel Koster* *) in 1617, op de Keizersgracht tusschen de Beeren- en Runstraat, welke plaats, zijnde een ledig erf, de Regering daartoe had geschonken. Daar deze instellingen de Nederduitsche Dichtkunde, welke reeds eene aanzienlijke hoogte bereikte, tot zeldzame volkomenheid heeft opgevoerd, verdient de onderhavige zaak meer van nabij te worden beschouwd; terwijl er daarenboven nog andere redenen bestaan, die eene gematigde uitbreiding vorderen, hetgeen den Lezer nader zal blijken.

Het eerste voorbeeld van de invoering der tooneeloefeningen hier te Lande, komt voor in de Utrechtsche Jaarboeken van

---

*) *Koster* was een Amsterdammer van geboorte, had zich in zijne jeugd geoefend in de Geneeskunde, en was tot Doctor bevorderd. Hij behoorde in den aanvang der 17 eeuw tot de voornaamste Leden der Kamer in Liefde Bloeijende, en heeft verscheidene Treur-, Blij- en Kluchtspelen gedicht. *Koster* was zulk een goed dichter, dat *Vondel* van hem zong:

—— Als Pegaes hem voert ten hemel op zijn wieken
Dan hoort men hemelval, een tong gestipt in zout.
Den Hollandschen Parnas heeft hij aan 't Y gebouw

Kaspar Burman, waarin verhaald wordt, dat in het begin van het jaar 1418, op Driekoningendag, een tooneelspel, Koning *Herodes* en zijne daden, in de Domkerk te Utrecht werd vertoond. Ook plagt men aldaar in andere Kerken tooneelspelen te vertoonen, en men was gewoon hiervan vooraf kennis te geven, en elk te vermanen, zich te wachten van alle onzedigheid in de Kerken, opdat de tooneelspelers niet gehinderd, noch de aandacht gestoord mogte worden. — Volgens overlevering zou *Vondel*, voor het Stadhuis te Utrecht, de Geschiedenis van *David* en *Goliath* hebben zien spelen.

Blijkens *Wagenaar* heeft zich de tooneeloefening juist eene eeuw later te Amsterdam ontwikkeld. Burgemeesters begeerende dat de Rederijkers, zijnde liefhebbers van Taal- en Dichtkunde, zich ter geschikte plaatse zouden kunnen oefenen, stonden hun daartoe eene kamer af boven de Waag over het Stadhuis. zijnde de Rederijkers-Kamer, waarvan wij reeds hebben gesproken. Behalve de gemelde ontstonden er van tijd tot tijd nog meer Kamers, alwaar Batementen (Blij- of Kluchtspelen) vertoond werden, welke Kamers echter, door zich te mengen in twisten, tijdens de verbreiding der Hervormde Leer alhier, de begunstiging der Regering verloren, ja zelfs vervolgd werden, blijkens het gebeurde in 1533, toen negen Leden eener Kamer tot eene bedevaart naar Rome werden veroordeeld, omdat zij in het gemelde jaar een Batement hadden gespeeld, waarin de Geestelijkheid verregaande werd beschimpt. Van dien tijd aan schijnt de Oude Kamer (in Liefde bloeijende) hier alleen in wezen te zijn gebleven, tot na het overgaan van Antwerpen, in het jaar 1585, toen er zich de twee Brabandsche Kamers bijvoegden. De eene, de witte Lavendel genaamd, voerde ter zinspreuk: Uit levender jonst. Van deze Kamer is onder anderen, een zinnespel voorhanden, in het Konsttoonend Juweel van Haarlem. De tweede Brabandsche Kamer, welke korten tijd stand hield, had het Vygeboomken, met de bijspreuk: Het zoet vergaren, tot blazoen. De Oude Kamer, en waarschijnlijk eene der twee anderen, hielden toen hare bijeenkomsten in de Nes, boven de kleine Vleeschhal, hetgeen *Bredero* in zijn Moortje doet zeggen:

Kom gaan wij op de Hal, en zien de geesten spelen.

Met dit alles is het bewezen, dat de Oude Kamer de vermaardste was der drie. De aanzienlijksten der Stad, zelfs Leden der Regering waren hare begunstigers, naar het verhaal, dat in 1581 vijf Burgemeesters en verscheidene Schepenen en Raden, Leden der Oude Kamer waren. Eenige der Leden, destijds tot de Oude Kamer behoorende, waren: *Willem Bardesius*, Burgemeester en Raad, *Cornelis Pieterszoon Hooft*, Burgemeester en Raad, *Egberts Roelofszoon*, Burgemeester en Raad, *Jacob Boelenszoon*, Burgemeester, *Jacob van Nek*, Burgemeester en Raad, *Jan Coenraad Zevenstar*, Schout, *Jan Jacobszoon Huidecooper*, Schepen en Raad, *Jan Corneliszoon Hooft*, Schepen, *Jan Verbes*, Schepen en Raad, *Frans Benning*, Schepen, *Pieter Willemszoon Vriend*, Schepen, *Rynst Pieterszoon*, Schepen, *Laurens Jacobszoon Reaal*, Schepen, *Adriaan Paauw*, Schepen en Raad, *Henrik van Marken*, Raad, *Hermanus Roodenburg*, Raad, benevens *Pieter Corver*, *Reinier Heemskerk*, *Hermanus Rendorp* en andere voorname burgers.

Op deze Kamer werden, vermoedelijk kort voor of na 1600, de treurspellen Achilles en Polyxena en Theseus en Ariadne van *Hooft* vertoond. De Brabandsche Kamer, Uit levende jonst, voerde in 1612 *Vondels* Pascha ten tooneele. Op de Oude Kamer werd in hetzelfde jaar *Koster's* klucht van *Teeuwis den Boer*, en later ook op de Brabandsche Kamer gespeeld. Ook *Bredero's* Moortje werd op de Oude Kamer in 1615 vertoond; doch sinds dien tijd ontstond er twist tusschen de Kamers, waardoor deze instellingen kwijnden, echter met uitzondering van de Oude Kamer, die het hoofd boven water hield, en sedert eenigen tijd aan de strekking der vertooningen een gelukkig toevoegsel had verbonden. Het bestond daarin, dat de aanschouwers iets voor het bijwonen der vertooning betaalden, ten voordeele van het Oude-Mannenhuis, welks Regenten toen ook de kosten, die op het spelen liepen, betaalden. *Koster* heeft aangeteekend, dat, nadat *Brederode* en hij de hand aan de Kamer gehouden hadden, het Oude-Mannenhuis in minder dan tien maanden, te weten van den 2[den] Julij 1615 tot in April 1616, over de twee duizend Gulden, zuiver voordeel, boven de uitgeschotene onkosten, genoten had; behalve dat nog de Kamer in kleederen en andere behoeften in dien tusschentijd grootelijks verrijkt was geworden.

Omtrent dezen tijd had *Koster* het plan ontworpen tot eene nieuwe Kamer, die hij de Akademie noemde. Na eenige tegenwerking kwam de Akademie, met het vooruitzigt om met behulp der Oude Kamer een geheel Godshuis te voeden, tot stand, op kosten van hem, die het plan had ontworpen. Reeds in 1617 werd het gesticht, begunstigd door geleerden en aanzienlijken, ingewijd met een voorspel van *Suffridus Sixtimus*, Apollo geheeten, en gevolgd van een treurspel, genaamd: de moord begaan aan *Willem*, Prinse van Oranje, gedicht door *G. van Hoghendorp;* en den volgenden dag vertoonde men Warenar van den Drossaard *Hooft*.

De Regenten van het Burger-weeshuis het voordeel bespeurende, dat het Oude-Mannenhuis trok van het spelen op de Oude Kamer, sloten in September des jaars 1617 eene overeenkomst met *Samuel Koster*, »over het spelen op zijne Akademie, of Nederlands Oefenschool, tot stichting en vermakelijkheid van een' iegelijk." Volgens deze overeenkomst zou het Weeshuis al de kosten dragen, en in de zes eerste jaren een derde van het voordeel genieten; en het is ingevolge van deze en nadere overeenkomsten, dat de Nederduitsche Akademie tot stand kwam, die sedert hare oprigting, een' bijkorf met het woord Yver tot haar blazoen voerde, en in 1622 met al den toestel, door het Weeshuis van *Koster* werd overgenomen.

Ondertusschen vermeerderde de tweedragt tusschen de Kamers, waarvan men in 1618, ter gelegenheid der inhaling van Prins *Maurits*, een bewijs had. De Kamers wedijverden van ouds, om bij het inhalen van doorluchtige personen door zinnebeeldige vertooningen uit te munten. Zulk eene vertooning had plaats gevonden bij het inhalen van *Leicester* in 1587, waarbij een burger, *Zwijnskop* genaamd, zich voor Neptunus liet gebruiken, en ofschoon het winter was, half naakt op een' houten walvisch door het water reed om den Graaf te begroeten. In 1594 had men Prins *Maurits* op den Dam vereerd met eene vertooning van het verslaan van Goliath, waarbij *Frans Volkertszoon Koornhert*, Schepen der Stad, *Goliath*, en *Jacob de Gijn*, *David* voorstelden. Het bestand in 1609 had aan de Oude Kamer gelegenheid gegeven, om negen vertooningen daar te stellen op den Dam, de dwingelandij van *Tarquyn*, en *Brutus* ijver voor de Vrijheid verbeeldende; over welke vertooningen *Hooft* uitleggingen heeft geschreven.

Het was derhalve niet vreemd, dat de Kamers in 1618 den Prins Stadhouder op gelijke wijze vereerden. Het schijnt, dat de Oude en zelfs de Brabandsche Kamer door Burgemeesters van 's Prinsen komst tijdig waren onderrigt, hetgeen de Leden der Akademie belgde, en aanspoorde eenige bijzondere prachtige vertooningen te geven. Deze vertooningen bestonden uit negen deelen, uitmakende een geheel, waartoe negen steigerschuiten werden gebezigd. Op zeven derzelve waren de zeven Provinciën voorgesteld; op de achterste schuit stond een krijgsheld, die met een' dubbelen Oranjesluijer de Provinciën vereenigd hield; en op de negende bevonden zich zangers en speellieden. Met dezen toestel voer men van de Akademie naar het Prinsenhof, alwaar de Vorst zijn' intrek had genomen, en die er zoo veel behagen in vond, dat hij den volgenden dag in de Akademie verscheen, alwaar *Hooft's Geraard van Velzen* gespeeld en de vertooningen nog eens herhaald werden.

De twisten tusschen de Kamers eindigden in 1632, toen de Oude Kamer, door bemiddeling van Burgemeesters, met de Akademie vereenigd werd, en de Kamer uit levender jonst te niet ging. Sedert deze vereeniging werden de blazoenen der Kamer, in Liefde bloeijende en der Nederduitsche Akademie zamengevoegd. Men had den Egelantier der Oude Kamer gevlochten om den Bijenkorf der Akademie, en beider zinspreuk in het opschrift: Door Yver of Yver in Liefde Bloeijende, vereenigd. Deze gebeurtenis had het gevolg, dat Regenten van het Burger-weeshuis en van het Oude-Mannenhuis overeenkwamen, om voor gezamenlijke rekening tooneelvoorstellingen te doen geven, en de Akademie in eenen Schouwburg te hervormen, hetgeen voor de som van *f* 29,103 werd voltooid. De inwijding van den eersten Amsterdamschen Schouwburg had plaats den 3[den] Januarij 1638 met *Joost van den Vondel's Gysbrecht van Amstel*, in tegenwoordigheid van Schout, Burgemeesters, Schepens en Raden der Stad, en was sedert dien tijd, de Schouwplaats van de verhevene Dichtkunde der toen levende vernuften. — Deszelfs bloei blijkt onder anderen daaruit, dat men tot eene herbouwing en vergrooting overging in het jaar 1664, waaraan ruim zes en zestig duizend Gulden werden ten koste gelegd.

Over de goede inrigting dezes Schouwburgs, zoo met betrekking tot de in het vervolg van tijd bezoldigde tooneelspelers en tooneelspeelsters, als tot veel andere zaken, zal men ons niet vergen uit te weiden; te meer, omdat wij desaangaande over onzen tegenwoordigen Schouwburg nader zullen kunnen spreken. Wij willen slechts aanteekenen.

I. Het bevel van Burgemeesteren, »dat men geene aanstootelijke stukken ten tooneele zou voeren, en dat men zich voorzien zou van acteurs en actrices van een onbesproken leven; »alzoo men altoos verstaan heeft, dat het tooneel moest gehouden worden binnen de palen van een nut, eerlijk en vermakelijk tijdverdrijf *).”

II. »Dat niemand vrijdom tot den Schouwburg had, uitgezonderd de Poëten, door Regenten des Schouwburgs erkend, »wien de toegang werd vergund gedurende een jaar en zes »weken, benevens zes lootjes bij het vertoonen hunner stukken, »in vijf bedrijven, en drie voor eene klucht of een naspel.”

En III. Dat in Januarij 1738 het Eeuwfeest des Schouwburgs luisterrijk werd gevierd; waartoe door de Regenten, de Stedelijke Regering, Regenten en Regentessen der beide Godshuizen, de Poëten en een groot getal voorname ingezetenen waren uitgenoodigd. — Voor en binnen de voorpoort des

---

*) Aangaande de goede voorzorgen, genomen door Burgemeesteren, vinden wij aangeteekend.

»Betreffende het voorlezen en overzien van alle Treur- en Blij»spelen, Vertooningen en Kluchten, voordat ze op het Tooneel ver»toond worden, nemen de Regenten acht, dat er niets te voorschijn »komt of gedaan wordt, met Woorden en met Werken, waardoor de »wettige Regering van Staat of Stad, de Kerk, eenige Godsdiensten, »of iemand in het bijzonder gelasterd of bespot wordt; ook mogen »geene geile, dartele ongebondenheden, onkuisch en ligtvaardig voor »de jeugd, en andere teedere ooren worden gezien en gehoord.”

Op dit regt en misbruik heeft *Vondel*, ter eeuwige gedachtenis van den Raadsheer *Nicolaas van Kampen*, een groot liefhebber van de Oefenschool der Rederijkers, en bevorderaar tot het oprigten van den Schouwburg, het volgende vers vervaardigd:

't Ontbreidelen der Jeugd, noch godloos voedsel van
Vervloekte afgoderij, en al wat zij verdichtte,
Maar stichtend tijdverdrijf, was 't oogmerk van dien Man,
Die, tot eene Oefenschool van deugd, den Schouwburg stichtte;
Der armen Weezen troost, der Ouden stok en staf,
Zoo schrijft Pompejus niet, maar Kampen op zijn graf.

Schouwburgs, tot op en over de plaats, stond een Adjudant, die vier Serjanten onder zich had, aan het hoofd van vier en vijftig soldaten met twee trommelslagers. Schout en regerende Burgemeesters, tredende door een dubbel gelid soldaten, die onder het roeren der trom het geweer presenteerden, werden aan de poort door Regenten ontvangen, en zoo vervolgens al de verdere autoriteiten, naar derzelver rang, feestelijk binnen geleid. De Dichter *Jan de Marre* was de vervaardiger van het te dezer gelegenheid opgevoerde stuk, getiteld: Eeuwgetijde van den Amsterdamschen Schouwburg; waarna men het treurspel *Julius Cesar* en *Cato* van *Pieter Langendijk* liet volgen.

Er zijn gedenkpenningen gemunt ter gedachtenis van dit Eeuwfeest, dat 25 jaren later werd herdacht met de vertooning van de Juichende Schouwburg, door den Dichter *Lucas Pater*.

HET ZEEREGT.

Dit aanzienlijk vierkant gebouw in 1618 aan den Kamper Steiger gesticht, droeg den naam van Zeeregt, omdat de Commissarissen tot de Zeezaken, voor de bouwing van het Stadhuis, nu het Paleis, aldaar hunne zittingen hielden. — Vervolgens hebben de meters der schepen er hun bureau gehouden. Ook hielden er de Schutters wel nachtwacht. Tijdens de Fransche overheersching was het een wachthuis. Later heeft het gestrekt tot Bureau voor den Waterschout; thans is het ingerigt tot een Kantoor der Stedelijke Accijnsen.

DE MONTELBAANS-TOREN.

Op meer dan eene wijze wordt de naam van dezen Toren geschreven. Sommigen, Montalbaans-Toren schrijvende, leiden dien naam af van Alva *), die in het jaar 1568 op of omtrent de plaats van dezen Toren een kasteel of sterkte wilde doen bouwen, hetgeen onmogelijk is geweest, daar de Toren reeds voor de komst van den Hertog aanwezig was. Zoo veel is zeker, dat dezelve in de oudste Stadsregisters doorgaans Montelbaans, nu en dan Monkelbaens- en Montenbaens

*) Daar zijn er die *Alba* schrijven.

toren is geheeten, en gebouwd werd tot dekking van de voorstad. Of de naam afgeleid werd van het oude en sterke kasteel Montauban in Guinea veroverd, is niet te bewijzen. — De Toren na het jaar 1512 gesticht aan het Noord-einde der Oude Schans, en in 1615 bij het uitleggen der Stad verhoogd en met eene nieuwe spits, slagkok en uurwijzers voorzien, staat nog regt en wel op deszelfs grondslagen.

DE SCHREIJERS-TOREN.

Men vindt dien Toren nog op het Kamperhoofd, aan den mond van de Geldersche Kade, bijna in dezelfde gedaante, die hij van ouds gehad heeft; zijnde een rond gebouw met een schuin oploopend dak, voorzien van een' windwijzer. De Toren in 1482 gebouwd, sloot weleer den Oosterhoek der Stad, en was met omgang, borstwering, schietgaten en geschut versterkt, dienende in dezen staat tot verdediging der Stad. Men wil, dat hij zijnen naam zou hebben ontleend van het schreijen der zoodanigen, die hier ter plaats afscheid namen van bloedverwanten en vrienden, welke oudtijds aan het Kamperhoofd naar Oost en West scheep gingen. Men ziet nog in den muur noordwaarts, een schreijend vrouwenbeeld en een afvarend schip in steen uitgehouwen, met de woorden Scrayerhouck 1569 daaronder, welke men wil, dat hier zou geplaatst zijn, ter gedachtenis van eene vrouw, die in het gemelde jaar zoo zeer getroffen was door het vertrekken van haren man, dat het haar niet alleen tranen, maar daarenboven het verstand kostte. Andere geven aan het uitgehouwene in den steen de uitlegging, dat het afscheid nemen eener vrouw van haren man te weeg bragt, dat de vrouw onbewegelijk bleef staan, en als in eenen steenen beeld veranderde.

Het bureau van den Waterschout, zijnde deze tevens Haven- en Dokmeester, is in den Schreijers-toren gevestigd.

DE REGULIERS-TOREN.

Gelegen aan het einde der Kalverstraat, aan den Singel bewesten den Amstel, maakte in de vroegste tijden der Stad een gedeelte uit eener poort, welke den toegang gaf naar het Reguliers-Klooster, nabij de Stad gelegen. Na het ontstaan van eenen

brand in 1618, waardoor de Reguliers-poort en de twee daaraan verbondene torens in asch verkeerden, werd de tegenwoordige Reguliers-toren onder opzigt van den Stads Bouwmeester *Hendrik de Keizer* *) gebouwd. De Toren, gedeeltelijk rond en ten deele achthoekig, heeft eene fraaije doorluchtige spits, benevens een uitmuntend klokkenspel en slagwerk, met vier uurwijzerplaten. Ten tijde van den inval der Franschen in 1672, werd het wachthuis, aan den Toren verbonden, tot eene Munt ingerigt, alwaar dukaten, dukatonnen en rijksdaalders, met den stempel der Staten van Holland, waaronder het Stadswapen staat, zijn gemunt. En dit heeft aanleiding gegeven tot den naam van Munts-toren. — De Munt is in lateren tijd vertimmerd, en van Stadswege tot een Logement en Koffijhuis verhuurd.

HET KORENMETERSHUIS.

Tot het meten, dragen en verschieten der granen waren van ouds arbeiders en arbeidsters aangesteld, die ter dienste der Kooplieden bijeenkwamen in een huisje, dat in de zestiende eeuw op de Oude Brug stond. In 1558 besloot de Vroedschap het Korenmetershuis op de Nieuwezijds Kolk te verplaatsen, hetgeen zoo sierlijk werd voltooid, dat het door het Staatsche krijgsvolk, bij eene overrompeling der Stad in 1577, voor het Stadhuis werd aangezien. In 1620 kreeg het de gedaante, waarin wij het nog grootendeels aanschouwen. Het bestaat voornamelijk uit een groot vertrek, waar de arbeiders hun verblijf houden. Boven hetzelve was weleer de Korenmeters-Gildekamer. — De Boekhouder van het gezolderde graan houdt er zijn kantoor †).

Blijkt de welvaart van Amsterdam uit het stichten van veel-

*) Deze verdienstelijke Bouwmeester overleed den 15 Mei 1621. Hij was in 1567 te Utrecht geboren, en in 1594 alhier tot Stads-Bouwmeester aangesteld, hebbende zich, door zijne kunst, eenen onsterfelijken naam gemaakt.

†) Vroeger stond voor hetzelve eene beeldtenis, voorstellende *steenen Roeland*. Voor eenige jaren is hetzelve weggenomen; waar het zich thans bevindt, hebben wij niet kunnen te weten komen; mogelijk is ook dit gedenkstuk der oudheid reeds verloren gegaan, zoo als met meer andere Oudheden te Amsterdam het geval schijnt geweest te zijn.

soortige inrigtingen en gebouwen, tot dus verre aangeteekend en beschreven, zij zal nog meer uitkomen, daar wij deze taak slechts ten deele hebben afgehandeld, en dezelve nog gedurende ettelijke jaren vervolgen.

DE WESTERKERK.

Ook uit de stichting van deze en de Noorderkerk, welke wij daarna gaan beschrijven, bemerkt men bij voortgang den geest van Amsterdam en die harer Regering. — Godsdienstige gezindheid was het plegtanker aller hoop op welvaart en geluk. Eere de Regering van dien tijd! eere hare waardige navolgers! eere allen, die vooral in onzen tijd dit plegtanker weten te behouden.

Gedurende de vergrooting der Stad besloot de Regering in 1614 eene markt aan te leggen tusschen de Keizers- en Prinsengracht, welke aanvankelijk Keizersmarkt en daarna Westermarkt heette. Op deze markt werd vier jaren later de Westerkerk gesticht, zijnde de grootste en aanzienlijkste van al de Kerken, die hier ter Stede, na de Reformatie werden gebouwd. Haar bouwheer is *Hendrik de Keizer*. Zij heeft binnen's werks eene lengte van 168 en eene breedte van 90 voet. De hoofdingangen zijn ten Westen en ten Zuiden. Het gebouw is twee verdiepingen hoog, die beide met pilasters, van de Toskaansche en Jonische bouworde versierd zijn, en is in alles 137 voet hoog. De steenen gewelven van het gebouw rusten met derzelver bogen ter wederzijde op vijf zware pilaren, elk als een drieling zamengekoppeld, staande de Predikstoel tegen een' derzelve in het Noorden. In het jaar 1687 werd boven den hoofdingang, in het Westen, op vier marmeren zuilen een prachtig orgel gesteld met 37 registers, waarvoor waarschijnlijk niet meer dan twintig duizend Gulden is betaald. Het is zonderling, dat de maker van dit Orgel door *Wagenaar* niet wordt genoemd. Hij teekent slechts aan, dat de deuren van het orgel door *G. de Lairesse* heerlijk zijn beschilderd. — In de Kerkmeesterskamer hangen eene afbeelding der Kerk van buiten, van de Keizersgracht te zien, geschilderd door *Jan van der Heyde*, benevens de wapens der Kerkmeesters, in een zinne-

Bl. 192.

DE WESTERKERK EN MARKT.

beeldig tafereel, in het jaar 1750 door *Dubourg* geschilderd.

De eerste steen van de Westerkerk (aldus genoemd, omdat zij in het Westelijke gedeelte der Stad staat) is den 9den September 1620 gelegd door *Willem Vrij*, zoon van den toen regerenden Burgemeester; wordende de kerk den 8sten Junij 1631, zijnde Pinksterdag, met eene predikatie ingewijd, hetgeen in een opschrift, boven eenen ingang naar des kosters woning, bezijden de Westerdeur, te lezen is. — In deze Kerk is eene galerij voor weeskinderen, even als in veel andere.

DE WESTERTOREN *).

De grondslagen van dezen Toren, die in hoogte en fraaiheid alle andere Torens der Stad overtreft, zijn gelijktijdig gelegd (1620) met die der Kerk, waaraan hij in het Westen is verbonden. De voltooijing dagteekent 18 jaren later. De Toren, die 299 voet hoog is, heeft drie transen of omgangen. Tusschen den eersten en tweeden omgang staan ter hoogte van 48 voet, sierlijk bewerkte kolommen op de vier hoeken, tusschen welke het Stadswapen pronkt. Tusschen den tweeden en derden omgang is de Toren doorluchtig, en hangt het zware klokkenspel. In de kap, boven den derden omgang, zijnde insgelijks doorluchtig, hangt de groote slagklok, die 15000 oude Hollandsche ponden weegt, en des morgens en des avonds wordt geluid, om het openen en sluiten der poorten en boomen aan te kondigen. De top des Torens is, beneden het kruis, gedekt met de Keizerlijke kroon, versierende het wapen der Stad.

Ook aan de Westerkerk was eertijds een kerkhof verbonden, dat in het jaar 1655 werd verplaatst aan het einde der Bloemgracht (het Westerkerkhof), alwaar het nog bestaat. De poort, waardoor men op het kerkhof der Westerkerk kwam, die oostwaarts van de Kerk, op de Keizersgracht stond, was naar de Toskaansche orde gebouwd, en versierd met een ge-

*) Ten jare 1597 werden te gelijk met de nachtwachts, torenwachters aangesteld. De laatsten geven des nachts, wanneer er brand is ontstaan, door trompetgeschal en het uithangen van eene lantaren, de streek der Stad te kennen, alwaar de brand is uitgeslagen. — Zij zijn verpligt, ten bewijze van waakzaamheid, van half uur tot half uur te blazen.

lauwerd doodshoofd tusschen twee stapels bekkeneelen. In het midden boven den ingang las men: Mors fidelium est vitae Perennis initium (de dood der geloovigen is het begin van het eeuwige leven); en van binnen: Bona mors initium vitae, (een goede dood is het begin van het leven *). De poort werd voor een meesterstuk gehouden. Men ziet dergelijke sieraden, als voorheen zich boven de poort vertoonden, nog boven de twee ingangen der Kerk.

DE NOORDERKERK.

Gelegen aan de Westzijde der Prinsengracht, tusschen de Anjeliers- en Brouwersgracht, is ingevolge besluit der Vroedschap, op de Prinsen- nu de Noordermarkt, voltooid door den meergenoemden *Hendrik de Keizer*. — *Cornelis Danckerts*, oudste zoon van den Stadsmetselbaas, legde den 15[den] Junij 1620 den eersten steen aan de Kerk, die reeds den 16[den] April 1623, zijnde Paaschdag, met eene Leerrede werd ingewijd, blijkens een opschrift, hetwelk boven den Noordelijken ingang van binnen te lezen is.

Het fraaije kruisgebouw, van binnen achtkantig, doch kleiner dan de twee voornoemde Kerken, heeft niet meer dan zeventig schreden in den omtrek. Uit het dak steekt een toren, die tot aan den kloot, welke het kruis en den weerwijzer draagt, 54 voet hoog is. Van binnen rust het kruisgewelf op vier zware, als drielingen zamengekoppelde kolommen, tegen eene van welke de predikstoel staat. De Kerk heeft twee voorname ingangen, een' in het Noorden en een' in het Zuiden. Het zijn poorten naar de Dorische bouworde, ter hoogte van twaalf voet, versierd met het gekroonde Stads wapen. Boven den Zuider-ingang, van binnen, prijkt het Geloof, de tien Geboden en het Gebed des Heeren, op een tafereel.

Voor de Kerk, in het Oosten, plagt een groot vierkant kerkhof afgeschoten te zijn, hetwelk te gelijk met het Westerkerkhof verplaatst, en in het Karthuizers-bolwerk, benoorden de Zaagmolens-poort overgebragt is.

---

*) Dat het gebruik onzer Voorvaderen, om bijzondere inrigtingen met zinnebeelden en bijspreuken te voorzien, eene nuttige strekking had, bewijzen alweder deze beide opschriften.

BEDIJKING EN DROOGMAKING VAN HET DIEMER-MEER.

Een arbeid, het genie onzer voorvaderen waardig, en te gelijk een wegwijzer voor de volgende geslachten, was het bedijken en droogmaken van het Diemer-meer (eertijds Watergraafs-meer), gelegen een vierendeels uurs buiten de Stad, aan de oostzijde van den Amstel, en beslaande zevenhonderd en vijf morgen lands.

De Dichter *van Winter* — hij moge thans bij sommigen geen' hoogen rang op den Parnas bekleeden — komt ons, om zijne eenvoudigheid (dat is begrijpelijkheid) voor den geest, daar hij zingt:

—————————— Het Diemerdal
Zinkt daar binnen zijn dijkaadje.
  Hebt ge ooit schooner streek beschouwd?
Duitschland roeme op zijn valeijen,
't Zag nooit zulke vruchtbre weijen
  Zoo beplant, en zoo bebouwd.
Nog voor tweemaal zestig jaren
  Goot een meer zijn watervat
  Bruisend hier in 't Amstelnat,
Lag dit dal nog in de baren;
  Fabelachtige oudheid droom',
Dat hier Meernajaden zweefden,
Waterprofetessen leefden,
  Vrolijk badende in den stroom;
Ja, dat een dier Vlietgodinnen
  Al den stoet tot luistren dwong,
  En deez' vormverwisling zong,
In verrukkinge van zinnen.
  Zeker is 't, dat hier weleer
Hollands watermagt zich weerde,
Toen zij haren vijand keerde
  Door galeijen op het meer *).

Na verkregen octrooi van 's Lands Staten, in 1626, †) werd het Diemer-meer bedijkt, uitgemalen, en in 1629 of 1630 in

*) Omtrent den jare 1508, in den Gelderschen oorlog.

†) In dit jaar werd tevens de Slaper- of Achterdijk gelegd door Dijkgraaf en Heemraden van Rijnland, onder voorwaarde, dat hij niet hooger zou komen, dan twee voet en tien duim boven Amsterdamschen peil.

land *) herschapen, waartoe de Advokaat *Davelaar* reeds in het begin van 1622 bij Burgemeesters en Raden aanzoek had gedaan. De herschepping van water in land was naauwelijks daar, of den gegoeden ingezetenen der Stad bekroop de lust om de droog gemaakte plek in een lustoord te hervormen, waardoor weldra vermakelijke hofsteden, voorzien met groote steenen huizen, boomgaarden, hoven, tuinen en vischvijvers, met groote kosten gebouwd, geplant of gegraven, te voorschijn kwamen.

Doch veel ging te loor in het jaar 1651, toen de St. Anthoniesdijk door storm en watervloed doorbrak, en het Diemermeer onderliep; maar vooral in het jaar 1672, toen men den Ringdijk van het Diemer-meer had moeten doorsteken, om de Stad te beter te dekken tegen den naderenden vijand. Toen echter de rampen geweken waren, sloeg men weder handen aan het werk, tot herstelling van het lustoord der Amsterdammers, dat dan ook prachtiger dan weleer verrees; waarom *Commelin* te regt heeft geschreven: »De bekwame gelegenheid van het Diemer-meer »voor de Amsterdammers maakt, dat zij geene moeite noch kos»ten ontzien, zoodat dit Diemer-meer wel te regt mag genoemd »worden het aardsch paradijs en de spilpenning der Amster»damsche kooplieden;" terwijl *Wagenaar* schrijft, »dat er ten jare 1730, tweehonderd zeven en twintig huizen, onder welke zeer aanzienlijke landwoningen, in het Diemer-meer zijn gesteld." Ook bestond er omtrent dien tijd, tot uitspanning der jongelingschap, een maliehuis en eene maliebaan, ter lengte van 175 voeten. — Het maliën, destijds een geliefkoosd spel, is sedert uit de mode geraakt, en welligt vervangen door het kolfspel, dat ook al, sinds het invoeren der gevaarlijke biljarttafels, veel liefhebbers heeft verloren.

Het Meer, ontleenende deszelfs naam van het nabijgelegen dorp Diemen, is kruiswijze doorsneden met twee breede wegen, en daardoor in vier deelen afgedeeld. Behalve de Middel- en Kruisweg loopen nog verscheidene lanen door het Meer, als de Paauwen-laan, de Groene of Burgerhorst-laan, de Klooster- of Schulp-laan, de Schager-laan en andere, die in het einde

*) In dit jaar werd door Regenten van het Gasthuis een nieuw Pesthuis gesticht aan de oostzijde van den Heiligen Weg, even binnen de vrijheid der stad, waartoe *f* 24,000 van Stadswege werd bijgedragen.

der achttiende eeuw meestal groote en kleine lusthoven bezaten, welke sedert vijftig jaren van tijd tot tijd zijn gesloopt, terwijl de grond meestal door warmoeziers wordt bebouwd.

De voornaamste Herbergen en openbare lustplaatsen in het Diemer-meer, zijn Oud-Rozenburg, Frankendaal, (weleer buitenplaatsen van voorname Amsterdammers) en het Regthuis, waarin het Plaatselijk Bestuur zitting houdt.

XIV.

AMSTERDAM NA HET EINDIGEN DES BESTANDS. — WAAKZAAMHEID EN VOORTREFFELIJK BELEID DER REGERING. — GEVAREN. — VIJANDELIJKE INVALLEN. — OPROER OVER HET BUITGELD VAN DE ZILVERVLOOT. — HET BUITENSPORIG GEDRAG VAN ZEKERE PREDIKANTEN BEPERKT. — EENIGE VERMAARDE AMSTERDAMMERS GESCHETST.

Hebben wij voldaan aan het verlangen om achtereenvolgend de meeste hoofdgebouwen en belangrijke inrigtingen te beschrijven, die sedert de vierde vergrooting der Stad ontstonden, zoo kunnen wij thans terugkeeren tot die gebeurtenissen, welke haar inmiddels in het algemeen zijn wedervaren.

Met voorbijgaan van oneenigheden en kleine twisten, die geene in het oogloopende gevolgen hadden, willen wij alzoo onze Lezers bepalen bij het jaar 1622 en eenige daarop volgende jaren.

De oorlog tegen Spanje *), door het eindigen des Bestands in de lente des jaars 1621 weder begonnen, wikkelde Amsterdam, dat sedert eenige jaren tamelijk rust van buiten had mogen ondervinden, in nieuwe zorgen, en gebood der Stedelijke Regering inzonderheid, overal een wakend oog te houden. Ondervinding had dikwijls bewezen, dat Spanje eerder een' verraderlijken dan openlijken oorlog voerde. Men was dus waak-

*) Het hervatten van den oorlog gaf aanleiding tot het oprigten der West-Indische Maatschappij. — Zie Bladzijde 135 en het vervolg.

zaam, en niet te onregte, daar reeds in Julij des volgenden jaars zekere *Balthazar Paul*, om voorgenoméne brandstichting geworgd en geblakerd werd. Hij beleed hiertoe omgekocht te zijn door eenigen, die door de Spaanschen waren uitgezonden; en dat hij het plan had beraamd om, door middel van hooge doozen (in de gedaante van lantarens) met vuurwerken gevuld, welke lantarens hij en de zijnen in het Stadhuis, in het Oostindische Huis en elders meende te plaatsen, de Stad aan verscheidene kanten te gelijk in den brand te zetten.

Een gruwel van gelijken aard, door den vijand een jaar later alhier beproefd, werd even gelukkig ontdekt en verijdeld. Men had in den zin, om de groote schepen, die in de Waal lagen, en de neringrijkste straten, als de Warmoesstraat, de Kalverstraat en den Zeedijk, benevens de Beurs en het Oostindische Huis, door middel van houten buizen met buskruid en brandstoffen gevuld, gelijktijdig in brand te steken. Hiertoe was onder anderen zekere *Lieven van Ek* van Brussel herwaarts gezonden, die de Stad naauwkeurig bespied hebbende, verslag deed van hetgeen hij waargenomen had. — Men stelde hem tot de uitvoering van den aanslag zes duizend gulden ter hand; doch de schurk bedroog zijne meesters, ging met het geld door, en ontkwam zoo het gevaar van den hals te wagen. Ook van den kant der Geestelijken te Antwerpen, werden brandstichters herwaarts gezonden; doch ook deze vonden de Walen, het Oostindische Huis en het Lands Magazijn zoo wel bewaakt, dat zij, niet weinig benaauwd voor de arendsoogen des Geregts, spoedig het hazepad kozen.

Hetzelfde jaar 1623 is nog in andere opzigten zorgelijk voor Amsterdam geweest. De pestziekte, welke sinds eenigen tijd hevig had gewoed, was wel merkelijk afgenomen, maar sleepte van tijd tot tijd nog hare offers weg; tot overmaat van ellende ging dezelve vergezeld van eene groote duurte der levensmiddelen; hetgeen de Vroedschap deed besluiten, den voorraad van granen heimelijk te doen opnemen, en ten gevolge daarvan den uitvoer, buiten bijzonder verlof van Burgemeesters, te verbieden; terwijl zij zelve voor Stads rekening belangrijke inkoopen van rogge deed.

Men getuigt, dat eenige korenkoopers, toen de markt op het hoogst gestegen was, hunne granen onder marktprijs aan de

Stad en Godshuizen verkochten, welke getuigenis geenszins verwondering verdient, als zijnde overeenkomstig met het karakter, niet slechts van den Amstellaar in het bijzonder, maar van den Noord-Nederlander in het algemeen.

De onheilen, waarmede Amsterdam had te worstelen, hielden niet op. De winter was op het einde van dit en het volgende jaar (1624) streng geweest, waarop den 11den Januarij eene doorbraak volgde in den Lekdijk. Alles wat Noord- en Noordwestwaarts in het Sticht en in Holland lag, liep onder tot in het hart van Holland toe. In Amsterdam stond het binnen- en buitenwater even hoog en boven stadspeil, waardoor de sluizen geene dienst konden doen.

De Spanjaarden bedienden zich middelerwijl van dezen strengen winter, die tot Maart aanhield, en deden, onder aanvoering van Graaf *Hendrik van den Berg*, over het ijs eenen inval in de Veluwe.

Dat Amsterdam het gevaarlijke hiervan inzag, is niet te verwonderen. — De Vroedschap bepaalde, dien ten gevolge, dat de Schutterij om den vierden nacht zou waken. Men stelde niet slechts orde op het openbijten van de Vecht, van Utrecht tot aan Muiden en de Zuiderzee toe, maar sprak zelfs van het openbijten der Zuiderzee, die een goed stuk wegs bevroren was. Doch men kwam gelukkig vrij met den schrik, daar de invallende dooi, op den 21sten Maart den vijand dwong de Veluwe te verlaten, wel bewust, dat *Maurits*, de schrik der Spanjaarden, hen spoedig op de hielen zou zitten.

Men verhaalt, ten bewijze hoe zeer *van den Berg* — die over het Spaansche leger aldaar bevel voerde — voor *Maurits* vreesde, dat hij, onder den maaltijd door een' trompetter te Harsloo, Wilhelmus van Nassouwen hoorende blazen, meende, dat *Maurits* met zijne krijgsmagt kwam aanrukken, — ofschoon het blazen van het lied niet anders dan toevallig was — daarop met zijne gasten ijlings de vlugt nam en het zilverwerk, met alles wat verder op de tafel was, achterliet. De angst was zoo groot, dat men onder het vlieden, mantels en wapenen wegwierp, en eerst te Ginckel stand hield.

Van den vijand verlost zijnde, kwamen een paar maanden later ruim tweehonderd Schutters in Amsterdam terug, die onder aanvoering van *Jan Jakobszoon Hinloopen*, Schepen en

Raad der Stad, naar Bommel ter versterking van het Statenleger, waren uitgetogen.

Hetzelfde jaar leverde bij vernieuwing een voorbeeld op, hoedanig de Regering zich moet gedragen in tijden, wanneer het graauw de wet wil stellen.

Het waren de Staten van Holland, die het geraden vonden, tot tegemoetkoming van een gedeelte der onkosten van den oorlog, een' impost van een' gulden te leggen op ieder vierendeel boter. Het graauw, dien maatregel afkeurende, sloeg op verscheidene plaatsen aan het muiten. Niet gering was het oproer alhier den 3den Junij 1624 *) uitgebarsten op de Botermarkt, die toen nog op den Dam gehouden werd. Men beleedigde den pachter van de boter, wierp de glazen in van zijn kantoor, en zoude in toomelooze drift hebben voortgehold, indien niet de Regering in allerijl maatregelen had genomen om het kwaad te stuiten. Men spande ketenen om de toegangen tot den Dam af te sluiten, plaatste hier en elders soldaten, verdreef met burgers uit de aangrenzende wijken den woedenden hoop, en inde den volgenden marktdag den impost zonder tegenspraak.

Terwijl dit plaats greep, ontstond er een gruwelijk tooneel op de Nieuwmarkt, getuigende van de dwaze begrippen en bijgeloovigheden der menschen, die, tot schande van het beschaafde en verlichte Nederland, daarvan nog niet waren teruggekomen. Het gold eene oude vrouw, die de jongens sedert jaren tooverheks hadden geheeten. De ongelukkige werd aangegrepen, in het water geworpen, en, daar zij eene poos op de rokken dreef, voor eene tooverheks gehouden. Daar waren er echter, die haar wilden redden, en uit het water togen; doch de geweldenaars lieten zich hun offer niet ontvoeren; de ongelukkige werd op nieuw aangegrepen en in het water gedompeld, tot dat zij den geest gaf.

Het lust ons niet hierover uit te weiden; de Lezer zal er ook genoeg aan hebben, en niet ontevreden zijn, op een ander punt te worden gebragt.

*) Een jaar later sprong de kruidmolen op den Heiligen Weg, waarna bij eene Keur, voor nu en altoos werd verboden, kruidmolens binnen het gebied der Stad op te rigten.

Wij hebben vroeger gewag gemaakt van de komst des Prinsen *Frederik Hendrik* hier ter stede. Dit gebeurde den 10den April 1628, en had voornamelijk ten doel, om de gerezene onlusten bij te leggen, zoodat er vooreerst geene buitengewone plegtigheden noch inhaling plaats vonden. Ofschoon 's Prinsen plan dan niet dadelijk zij gelukt, is het echter in de gevolgen gebleken, dat zijn vierdaagsch verblijf niet vruchteloos is geweest. In *Vondels* Amsterdams wellekomst aan *Frederik Hendrik*, Prinse van Oranje, wordt van den uitslag zijner verrigtingen hier ter Stede, in dezer voege gewaagd:

Waar gij komt u treden zetten
Krijgen keuren en Stadswetten
  Nieuwe kracht, en haat en twist
  Stuiven weg als rook en mist:
En deze ingetoomde tongen,
Die zoo stout en onbedwongen
  Oproer stookten, twist en moord,
  Zwijgen stil aan ieder oord.
Al mijn trouwe burgerijen
Eenig in uw komst verblijen.
  Geen Megere geeft zich bloot,
  Elk het hoofd legt in den schoot.

Het jaar 1629 *) was weder rijk in gebeurtenissen, die bange zorgen baarden. De woelingen van binnen hadden het aannemen van een groot getal Waardgelders en zes vendels knech-

*) Men wil, dat een ongeluk, den jongen Prins van Bohemen benevens drie Edelen van zijn gevolg in dit jaar bejegend, onder andere oorzaken, aanleiding heeft gegeven tot het graven van de vaart en het aanleggen van den rijweg en het voetpad, tusschen de steden Amsterdam en Haarlem, waartoe den 4 April des jaars 1631 octrooi werd verleend. *Frederik*, Paltsgraaf aan den Rijn, in 1619 tot Koning over Bohemen verkozen, zag zich reeds het volgende jaar verpligt die waardigheid te laten varen, waarop hij de wijk naar Holland nam, en zijn verblijf te Rhenen hield. In Januarij 1629 was hij met Prins *Hendrik*, zijn' oudsten zoon, op reis gegaan naar Amsterdam, om den schat te zien, die op de Zilvervloot veroverd en herwaarts gebragt was. Te Haarlem gekomen, stak het vorstelijk gezelschap van land met eene veerschuit, terwijl het een storm waaide. In de Hollesloot werd de veerschuit overzeild door een' drijver, en liep terstond vol water, hebbende ten gevolge, dat de Prins en drie Edelen verdronken, terwijl de Koning werd gered.

ten in het afgeloopen jaar noodzakelijk gemaakt; alhoewel dit niet tot algemeen genoegen was; maar nu kwam het er op aan, om zich anderwerf tegen de aanvallen van buiten te dekken.

Graaf *Hendrik van den Berg*, onlangs tot Veldmaarschalk des Spaanschen legers in de Nederlanden verheven, trok op den 23 Julij over den Yssel, en viel wederom, als in 1624, met een' sterken hoop krijgsvolk in de Veluwe. Het berigt hiervan verwekte veel bekommering in en om Amsterdam. De Regering ontving een' brief van Prins *Frederik Hendrik*, met verzoek: »dat van hier eenig volk, zoo uit de Burgerij als sol»daten, die hier in bezetting lagen, zou uitgezonden worden tot »bezetting der Steden Harderwijk, Naarden en Muiden," aan welk verzoek zij voldeed; wordende het vendel soldaten van Kapitein *Hart* dadelijk naar Muiden gezonden. Verder zond Amsterdam, op verzoek der Staten van Utrecht, de Raden *Henrik Hudde* en *Simon de Rijke* naar den Hinderdam, om aldaar met dié van Utrecht te raadplegen over de versterking van de Vecht, waaruit volgde, dat dezelve tot aan Vreeswijk werd versterkt, en waartoe Amsterdam aan de Provincie Utrecht honderd duizend gulden voorschoot; terwijl over geheel Holland, tusschen Maas en Zijp, de zesde man van de huislieden met het noodige gereedschap tot dien arbeid werd geprest. — Men beloofde zich van dit werk veel goeds, dewijl Prins *Maurits* in der tijd gezegd had: »dat hij de Westzijde van de Vecht »en Vaart, wel bewald zijnde, met tien duizend man tegen de »geheele wereld zou willen verdedigen."

De Gemagtigden van Holland vonden wijders geraden, wanneer de vijand dieper mogt indringen, den dijk aan de Zuidzijde van Muiden en aan de Noordzijde van het Slot te doen doorsteken; waartoe men echter niet dan in den hoogsten nood zou overgaan. Doch wanneer het daartoe komen mogt, twijfelde *Hooft* niet, of men zou Muiden, »mits behoorlijk gestijfd wor»dende met volk en behoeften, God ten voorsten, wel bescher»men. Niettemin was," schrijft hij verder, »de hope van de »Heeren van Amsterdam en de zijne, dat de Heeren Staten, nu »ten tweeden male door de beroerte op de Veluwe dus opgewekt, »deze gelegenheid beter zouden doen sterken, en zoo voorzien, »dat men in gelijk voorval, den vijand wat nader zou mogen »laten komen, en niet van noode hebben, zoo tijdig tot ver»woesting van onze eigene landen, door het water te besluiten."

Het duurde naauwelijks drie weken, of de vijand drong door tot Amersfoort, hetgeen de Regering deed besluiten, tot meerdere versterking der Stad, die het zwakst was buiten de St. Anthonies-poort, een bolwerk op te rigten, of ten minste alles daartoe voor te bereiden, en bij voorraad eene halve maan daar te stellen. Ook werden Burgemeesters gemagtigd, om de St. Anthonies-poort zoo te versterken, dat dezelve tegen eenen aanloop beveiligd mogte zijn.

Overeengekomen zijnde met die van Naarden, betreffende de verdere middelen om Amsterdam te dekken, Naarden te behouden, Muiden te beschermen, en den vijand in het algemeen weêrstand te bieden *), groef men een gat in den dijk boven Muiden, dat met een fort werd versterkt, en waardoor het land beoosten de Vecht onder water liep; doch de angst en zorg verkeerden, toen men gereed was den vijand het hoofd te bieden, in blijdschap. 's Graven leger gebrek aan mondbehoefte hebbende gekregen, verliet den 24 Augustus Amersfoort, trekkende weder opwaarts tot aan en over den Yssel, tot dat het verrassen van Wezel hem den 13den October noodzaakte de Veluwe te verlaten. En alzoo was het Land hierdoor weder verlost van den vijand, waarover Amsterdam geene geringe reden had zich te verblijden, daar Graaf *Hendrik van den Berg* in den zin had gehad, hetzelve te vermeesteren.

Voor 's Graven tweeden vijandelijken inval had er nog eene onaangename gebeurtenis hier ter Stede plaats, die wij niet onvermeld mogen laten.

Terwijl men nog morde over de versterking van Amsterdam, bleek het, dat dezelve zeer te pas kwam tot demping van een oproer, hetwelk belangrijke gevolgen had kunnen hebben. De oorzaak des oproers was deze. De Spaansche Zilvervloot door *Piet Hein* in 1628 veroverd, was (wat de specie aangaat) grootendeels geborgen in het destijds bestaande Westindische Huis, op den Haarlemmerdijk. De matrozen niet tevreden met het buitgeld, (berekend tegen zeventien maanden gage) schoolden zamen op de plaats van het Westindische Huis, schreeuwende,

*) Ook hadden de Staten belast, de huislieden van het Gooiland onder de wapenen te brengen. Doch zij waren meest gevlugt, dewijl de vijand tot voor de poort van Naarden stroopte, en Hilversum (het voornaamste Gooische dorp) in brand had gestoken.

dat zij, indien men aan hun verlangen niet voldeed, zich zelven weldra aan meerder buitgeld helpen zouden, terwijl sommigen de oogen reeds rigtten naar de kelders, waarin de schat werd bewaard. Dan, de dienaars der Westindische Maatschappij hun voorhoudende, dat zij des anderen daags konden wederkomen, als de Bewindhebbers voltallig waren, kregen hen van de plaats en op straat, waarna de deur gesloten werd. Voor de poort groeide de oproerige hoop aan, door matrozen, die gaarne met hunne makkers gemeene zaak maakten. Daarenboven werd het bootsvolk opgehitst door kroeghouders en ligtekooijen, die hieromtrent woonden, en op een deel van den buit vlamden. Het gespuis bragt steenen aan, die weldra door de glazen en over den muur der plaats vlogen, en deed pogingen met bijlen, om de deur open te breken, terwijl anderen een' sleper noodzaakten een' ijzeren goteling (een klein stuk geschut), die aan den Ykant lag, voor de plaats te slepen. — De toeleg was, de poort met straatsteenen open te schieten; maar geen winkelier den matrozen kruid willende verkoopen, zoo werd dit booze plan verijdeld. Men was middelerwijl van binnen ook bedacht op tegenweer, door het bijeenbrengen van handgranaten, die men voornemens was onder het graauw te werpen, toen eenige manschappen, onder het bevel van den Wachtmeester *Jacob Wijts* en den Majoor *Nikolaas Hasselaar*, naar het Westindische Huis rukten, en de oproerigen, zelfs zonder te schieten, deden verstuiven.

Vondel maakte kort hierna een vers, dat wij nagenoeg letterlijk hieronder mededeelen.

OP HET ONTZET VAN PIET HEYNS BUYT.

Het Westindische Huis spreekt.

Ik stak nog in een geks Kaproen.
Doe 'k zei, waartoe dit Garnizoen? *)
Maar toen de moedwil opgeruid,
Begon om Sinte Pieters buit,
Een kans te wagen, driest en dom,

*) De dichter bedoelt hen, die zich tegen het innemen van eene groote bezetting hadden verklaard.

Met vliegend vaandel, slaande trom,
Doe kwam mij 't krijgsvolk wel te pas;
De steenen vlogen door het glas.
Ik dacht dees Geuzen binnen Spaansch:
Of is Sint Pieter *) Armiaansch?
Giert Almanshoer die stond met smart
En gluurde bij de Varkenmart †),
Met al den langen Varkendijk §),
Op 't opengaan van 't Hemelrijk:
Men lei een stuk geschuts aan boord,
Omramde Sinte Pieters poort:
Die riep Sint Andries **) aan om hulp.
Sint Japek ††) kruip nou uit jou schulp.
O Sinte Klaas §§) kreet Symen vaar ***)
Trek an, jy bint geen moordenaar.
De sankten trokken op, byget!
En hierdoor was de buit ontzet:
En zoo bleef Sinte Pieter baas:
God loont Sint Japek en Sint Klaas †††).

De Drossaard van Muiden en Baljuw van Gooiland, *Pieter Corneliszoon Hooft*, schreef eenige weken later, toen hij zich op den Huize van Muiden bevond, aan zijn' zwager *Justus Baak*, Koopman te Amsterdam, met betrekking tot den tegenwoordigen toestand der Stad, omtrent in dezer voege. »Nu leven wij »hier als die de wereld gestorven zijn, of ten minste leeren »sterven, op zijn Filozoofs. De eene dag is den anderen zoo »gelijk, dat ons leven een schip schijnt, in dooden stroom en »stilte. Beter stil nogtans dan te hard gewaaid. Hier preekt »men geene passie als die van onzen Heer; men dicht er geene »requesten; men raapt er geene steenen, om de Heeren naar »het hoofd te werpen. De kussens zijn er zoo zacht niet, dat »ze iemand bekoren kunnen. Ja, die er op belust was, kreeg »er wel goedkoop een naar het hoofd. Ook roert men er geene »trom; men timmert er geene wachthuizen §§§)."

*) De Admiraal Piet Hein.
†) De tegenwoordige Heerenmarkt heette toen de Varkenmarkt.
§) Zoo noemt de Dichter den Haarlemmerdijk.
**) De regerende Burgemeester en Kolonel *Andries Bicker*.
††) De Wachtmeester *Jakob Wijts*. §§) De Majoor *Nikolaas Hasselaar*.
***) *Simon van der Does*, oud Schepen en Raad.
†††) Hekeldichten. Bladz. 179.
§§§) *Hooft's* Brieven.

Men bemerkt uit dezen brief, dat de beroeringen in Amsterdam nog niet waren gestild. — Zelfs de drukpers te Haarlem werd tot verguizing der Amsterdamsche Regering te baat genomen, door ontschutterde en gebannen Amsterdammers, die zich aldaar ophielden. Zij vonden ook hier ter Stede aanhangers in sommige Predikanten, met name *Adriaan Smout* en *Joannes Kloppenburg*. De eerste was sinds lang berucht geweest wegens zijn bitter schrijven en prediken tegen de Overheid. Aangaande hem vroeg de Burgemeester *Cornelis Pieterszoon Hooft*, in zeker geschrift: »Of men wel eenig Schrijver zou »kunnen aanwijzen, die in lasteren en schelden bij *Smoutius* »zou kunnen halen?" — Op Biddag in Augustus 1629 zeide *Smout* van den Predikstoel: »Gij zijt de oorzaak met uwe pro- »ceduren, dat God almagtig den vijand op de Veluwe heeft doen »komen. Men legt den lieden misdaad te last; maar mogten »zij eens, als beschuldigers en beschuldigden, tegen elkander »gehoord worden, wie eigenlijk schuld had. — Gij acht ons te »klein en te gering, dan dat gij met ons correspondentie zoudt »houden. — Men houdt ons voor kostjongens. — Gij houdt »zoo veel van u zelven, alsof gij alleen iets te zeggen haddet. »Men leent zijne ooren veel liever aan een' hoop poëten, ora- »teurs, juristen, politieken dan aan ons. Dit is verkeerd. Zij »halen hunne dingen uit redevoeringen, uit de Keizerlijke reg- »ten enz. Wij zeggen blootelijk: de Heere zegt het. Wij »hebben Gods woord; hoort derhalve wat wij u zeggen. Wij »zijn uwe Herders; wij zullen u anders niet zeggen dan de »waarheid. Wee den afvalligen, die zonder mij raad- »slagen, Jesaia XXX. — Herstelt dan degenen, die ons zoo »trouw geweest zijn, herstelt degenen, die gij ontschutterd »hebt. Volgt niet de voetstappen van *Rehabeam*, die den jong- »sten Raad stelde boven den Ouden."

Al dit en nog meer sprak hij, met het aangezigt naar het Burgemeesters-gestoelte, alwaar Schout en Burgemeesters zaten. En dit moge genoeg zijn, om den Lezer te doen zien, welk kwaad zaad er destijds door de Geestelijkheid werd gestrooid op den akker, dien zij moesten wieden. — Als de Herder zoo voorgaat, wat heeft men dan van de kudde te wachten *)!

*) Wij hebben voor ons zelven met weerzin een deel der rede van *Smout* aangehaald; en toch wilden wij er niet van zwijgen. Ten eer-

De Regering achtte het noodzakelijk aan deze onbetamelijkheden paal en perk te stellen, en beteugelde weldra de onbezonnenen. *Smout* voor Burgemeesters ontboden zijnde, poogde aanvankelijk zijne onbetamelijkheden te regtvaardigen; doch het gelukte hem even min als *Kloppenburg*, die tevens door de Regering over het stuk van oproer prediken werd vervolgd.

Men wil, dat beide deze Predikanten, die niet weinig toehoorders ter Kerke lokten, uit Amsterdam zijn verbannen. *Kloppenburg* werd daarna in den Briel beroepen, alwaar hij zeer weinig toehoorders had; hetgeen *Vondel* in zijn Hekeldicht deed zeggen.

Geen paap, geen stokebrand mag hier den wervel draaijen;
De togtschuit ligt gereed, voor al die oproer kraaijen,
Als *Smout* en *Kloppenburg*, wien nu het harte breekt,
Zoo dik hij in den Briel voor zes paar ooren preekt.

Wij zouden dit Hoofdstuk, behelzende de wetenswaardigste zaken, betreffende Amsterdam sedert 1621, kunnen eindigen, ware het niet, dat begeerte naar afwisseling en verscheidenheid, ons daarvan terughielde, en aanspoorde om te gewagen van eenige voorname mannen, die sedert dien tijd, of iets vroeger, met eer en roem het tooneel der wereld verlieten.

Eerst omtrent het midden der XV eeuw vindt men gewag gemaakt van Amsterdammers, die eenigen naam als Geleerden hebben verworven. Deze zijn:

Nicolaas van Amsterdam, die onder opzigt van twee Godgeleerden van dien tijd, *Gerardus* en *Joannes*, vier en twintig Kettersche stellingen van zekeren *Ferrand* heeft wederlegd. Hij was Baccalaureus (de laatste trap onder de Geleerden op de Hoogeschool) in de Godgeleerdheid.

Henricus van Amsterdam. Deze wordt genoemd onder de Heidelbergsche Godgeleerden, die in 1479 gemagtigd werden,

ste, opdat men niet zoude kunnen vooronderstellen, dat wij dingen poogden te verbergen, die in vele bladzijden der Amsterdamsche Geschiedenis, eene groote, helaas! schandelijke en rampzalige vertooning maken. En verder om aan te toonen, dat wij het gedrag van elken Kerkleeraar, — om het even tot welke Kerk hij behoort — verfoeijen, zoodra hij haat in plaats van liefde predikt. C. v. d. V.

om Doctor *Jan van Wezel*, die te Mentz wegens ketterij te regt werd gesteld, over het stuk van Geloofsleer te onderzoeken.

Joannes van Amsterdam, van wien men niets bijzonders weet, dan dat hij een' brief aan den Kloostervoogd *Bernard van Meppen* schreef, waarin hij het bidden voor levenden en dooden verdedigde.

In de XVI eeuw vinden wij gewag gemaakt van:

Alardus van Amsterdam, zeer bedreven in de Godgeleerdheid zijner Eeuw en in de Latijnsche en Grieksche talen. Men heeft eenige verzen van *Allard*, als onder anderen een lofgedicht op Keizer *Karel V*, ter gelegenheid, dat deze Vorst de kapel der Heilige Stede bezocht.

Nicolaas Cannius, die in zijne jeugd den vermaarden *Erasmus* te Bazel, als afschrijver heeft gediend. Naderhand tot Priester ingewijd, is hij, in zijne geboortestad Amsterdam, bestuurder geweest van het St. Ursulen-Klooster.

Cornelius Crocus, Priester en leermeester in de Latijnsche school, hier ter stede. Hij heeft eenige geleerde en taalkundige werken geschreven, die in Antwerpen zijn uitgegeven. *Jan III*, Koning van Portugal, verzocht hem te vergeefs om het Hoogleeraarsambt te *Coimbra* te komen bekleeden. Hij meende meer nuts te kunnen doen, met de Amsterdamsche jeugd te wapenen tegen ketterij.

Joannes Sartorius, leermeester in de Latijnsche school. Hij beweerde, dat de mensch alleen door het Geloof geregtvaardigd wordt, en haalde zich de vervolging zijner Kerk (de Roomsche) op den hals. *Sartorius* was in het Latijn, Grieksch en Hebreeuwsch zeer bedreven. In 1558 gaf hij te Bazel zijne uitlegging over de groote en kleine Profeten in het licht. Te zelfden tijd schijnt hij zich hier te Lande bij de Gereformeerden gevoegd te hebben, onder welke hij de predikdienst waargenomen heeft.

Joannes Timannus en *Johannes Monsenus*, beide Godgeleerden en schrijvers van twistschriften.

Nicolaas Everhard, in het jaar 1542 tot Hoogleeraar in de Regten te Ingolstad beroepen, welken post hij vijf en dertig jaren met roem bekleedde.

Sijbrand Pompejus Occo, die zijne jeugd aan de oefening der Geleerdheid toewijdde. Naderhand de vermaardste mannen in Italië, Frankrijk en Duitschland bezocht hebbende,

14

werd hij in 1541 tot Schepen, in het volgende jaar tot Raad, en in 1556 tot Burgemeester alhier verkozen.

Gisbertus Horstius, *Bernardus Dessenius*, *Kroonenburg* en *Pieter Pauw*, allen vermaarde Geneesheeren. De laatste is een der eerste Studenten geweest op de Leidsche Akademie, alwaar hij later Professor werd in de Ontleed- en Kruidkunde. Hij was de grondlegger van den Kruidtuin en van de Schouwplaats der Ontleedkunde, en heeft eenige genees- en heelkundige werken in het licht gegeven.

Een Amsterdammer, wiens staatkundige loopbaan en maatschappelijke betrekkingen tot nu toe geen' lofredenaar vonden.

CORNELIS BANNING,

eerst Thesaurier en daarna Burgemeester der stad Amsterdam, hadden wij reeds vroeger moeten noemen.

Omtrent den jare 1531 — tijdens den aanslag op de Hollandsche steden, door den onttroonden Koning van Denemarken *Christiaan II* — was Amsterdam in groote onaangenaamheid gewikkeld. *Christiaan*, gedwongen zijn Vaderland te ontwijken, en daarna eenige schepen en manschappen verzameld hebbende, waarmede hij geweldige strooptogten deed, vorderde meer dan een waakzaam oog, aangezien het geen hersenschimmig denkbeeld was, dat de strooper den lust zou voeden Amsterdam te naderen. En in der daad, hij kwam; echter zonder gevolg van magt. Zijn' intrek in het Karthuizer-Klooster *) genomen hebbende, eischte hij vooreerst de betaling van vijftig duizend gulden, aan wijlen zijne gemalin als bruidschat

*) In geheel Holland bestonden voormaals niet meer dan drie Karthuizers-Kloosters, hetgeen men bij *Willem van Goudhoeven* in zijn Katwijk, op pag. 118, en bij S. *van Leeuwen* in zijn Batavia Illustrata, pag. 133, kan nalezen. Deze Kloosters zijn weinig tijds na elkander gesticht, en ook bijna op een' zelfden tijd, namelijk in den Spaanschen oorlog en bij de Hervorming geheel vernield.

Het eerste Klooster stond niet verre van Geertruidenberg, zijnde gesticht door Heer *Willem*, bastaard-zoon van *Duivenvoorde*, Heer van Breda, den Berg en Oosterhout. — Het tweede stond even buiten de muren van Amsterdam, en was, omtrent het jaar 1393, door Hertog *Albert van Beijeren* gesticht. — Het derde stond bij Delft, niet verre van, en aan de westzijde dier Stad, een weinig verder dan de Proostdij Koningsveld, omtrent een musketschot ver van den gemeenen weg en de Maaslandsche vaart, buiten de zoogenaamde Watersloot-sche poort.

beloofd; en verder de gelegenheid, om alhier eene vloot, ter herwinning van zijn verloren Koningrijk, uit te rusten. Het geldelijke was zoo zeer geen bezwaar; maar, het uitrusten eener scheepsmagt kon Amsterdam in geen geval gedoogen; want het wist, dat *Christiaan* om zijn ontuchtig leven den troon had verbeurd, en wilde in geen geval met zijn' oom en opvolger, *Frederik,* Hertog van Holstein, in onaangenaamheid komen.

Men wist het dan zoo te besteken, dat *Christiaan* Amsterdam verliet, die daarop naar Medemblik ging, zijn oogmerk volvoerde, en weldra met zijne uitgeruste vloot in het Zwarte water, bij Kampen, ten anker lag. Het was toen vooral, dat Amsterdam hem had gade te slaan; want alhoewel hij beloofd had de Stad in rust te laten, kon men echter op zijn woord weinig staat maken. Men plaatste alzoo vier oorlogsschepen op de Zuiderzee, om hem in het oog te houden, alhoewel deze voorzorg spoedig verviel, daar *Christiaan* naar zijn Vaderland gestevend zijnde, werd geslagen, en zijne onderneming met eene bijna levenslange gevangenis moest boeten.

Het kwam er nu voornamelijk op aan, om het Deensche Hof te overtuigen, dat men de onderneming van *Christiaan,* alhoewel hij tijdens zijn vertoeven in Amsterdam met eerbewijzen en gunsten was bejegend, geenszins in de hand had gewerkt.

En hieromtrent bewees *Banning*, even als in de gansche toedragt der zaak, Stad en Land uitmuntende diensten; diensten, welke benevens zoo veel andere, vroeger en later door hem bewezen, waardig zijn om nader te worden verkondigd, waartoe de Thesauriers-boeken der Stad den weg zullen wijzen, en waardoor *Cornelis Banning,* benevens zijne ambtgenooten, als loffelijke Regeerders der Stad, naar eisch zullen worden gekend.

DIRK VOLKAARTSZOON KOORNHERT,

Ten jare 1522 alhier geboren en in 1590 te Gouda overleden *), heeft zich in meer dan een opzigt vermaard gemaakt. Geenszins onverschillig omtrent de Kerkelijke gebeurtenissen in

*) In hetzelfde jaar overleed de beroemde Beeldhouwer en Kaartteekenaar *Joost Jansz,* in 1541 hier ter Stede geboren.

zijn' leeftijd, onderscheidde hij zich vooral door afkeerigheid van alles, wat naar geestdrijverij zweemde.

Met der woon naar Haarlem vertrokken zijnde, (men wil, dat hij zich destijds in het plaatsnijden oefende) werd hij Notaris, en vervolgens (1562) Secretaris dier Stad. Zijn ijver, om de openbare prediking te helpen invoeren, had het gevolg, dat men hem in hechtenis nam, en, na eene krachtige verdediging, den Haag tot gevangenis aanwees, waaruit hij ontvlugtte, verlatende verder het Land; en of dit ongeluk nog niet genoeg ware, werd hij in 1568 door den Raad der Beroerten gebannen, met verbeurdverklaring zijner goederen.

Zich in het Land van Gulik ophoudende, verdiende hij het brood met plaatsnijden, en onderwees daarin den naderhand zoo beroemd gewordenen *Henrik Goltzius*. Ook teekent *Pontanus* aan, dat *Koornhert* den vermaarden *Filips Gallé* tot leerling heeft gehad. — Gedurende zijne ballingschap, zoowel den Prins van Oranje als den Staten diensten bewezen hebbende, was zijne terugkomst in het Vaderland, waartoe de verandering van zaken in 1572 hem aanleiding gaf, dubbel welkom; hetgeen blijkt, daar hij tot Secretaris der Staten van Holland werd bevorderd. Doch hij bekleedde dit ambt niet lang *); want, belast met het onderzoek van de afpersingen, waaraan sommige Oversten in 's Prinsen dienst zich hier te Lande hadden schuldig gemaakt, werd hij door *Lumey* met den dood gedreigd, en week daarop naar Santen, in Kleefsland; waarna *Requesens* hem buiten de algemeene vergiffenis sloot, die in 1574 werd afgekondigd.

De Gentsche vrede baande *Koornhert* op nieuw den weg tot zijn Vaderland. Weldra vestigde hij zich in Delft; maar, twisten met de Gereformeerde Predikanten te dier Stede, aangaande de Predestinatie, de regtvaardiging en het dooden van Ketters, — waarom men hem, met naam en toenaam, op de predikstoelen als ketter en vrijgeest ten toon stelde — deden hem naar Haarlem terugkeeren, om andermaal het Notariaat te hervatten. — Dat men ondertusschen *Koornhert* niet overal verguisde, zal uit het volgende blijken.

De Wethouderschap van Leiden bediende zich in 1579 van *Koornhert's* pen te harer verdediging tegen eenige Predikan-

*) Wij volgen hier *Wagenaar*.

ten, die haar te weinig gezags wilden laten, om onrustige Kerkelijken te beteugelen. En dit geschrift gaf meer genoegen dan het rekwest, dat de verdraagzame *Koornhert*, op verzoek der Roomschen van Haarlem, had opgesteld. — Hetzelve was gerigt aan den Prins van Oranje, en behelsde het verzoek van vrije godsdienstoefening, toegestaan aan de Roomschen, bij het overgaan der Stad aan 's Prinsen zijde; doch het vond geen' bijval, daar de Staten begrepen, dat de gevaarlijkheid des tijds zoo veel vrijheid niet gehengde, en den steller noodzaakten zijn verzoek in te trekken. Dit, en meer andere twistgedingen (vooral zijne Proeve van den Nederlandschen Catechismus) over de leerstellingen van dien tijd, slingerden *Koornhert* nu hier dan daar, tot dat hij eindelijk, na het schrijven van zijn Proces van het Ketterdooden, en het antwoord aan zijnen tegenstander *Justus Lipsius*, Professor te Leiden, dezer wereld overleed. Hij behoorde tot de opbouwers van de Nederduitsche taal, was een voornaam Lid van de Rederijkers-Kamer in Liefde bloeijende; stelde de voorrede voor hare Letterkunst, in het jaar 1584 in het licht verschenen, en werd, in zijnen tijd, voor een goed dichter gehouden, waarvan zijne werken, in drie deelen in folio uitgegeven, nog getuigen. Zijn grafschrift:

Hier rust,	Nog sticht
Wiens lust	Zijn dicht-
En vreugd	Geschrijf.
Was Deugd	Maar 't lijf
En 't waar,	Hier bleef 't.
Hoe zwaar	God heeft
't Ook viel.	De ziel.

Werd vervaardigd door zijn' vriend

HENRIK LAURENSZOON SPIEGEL.

Deze voortreffelijke mensch en Dichter zag alhier in 1549 het levenslicht. Meermalen aangezocht zijnde om een' regeringspost te aanvaarden, bleef hij zulk een aanbod volstandig afslaan, en het grootste deel zijns leven aan den koophandel wijden, waardoor hij groote schatten won, die niet zelden tot ondersteuning van behoeftigen en het volvoeren van nuttige voornemens werden aangewend. Het laatste blijkt ons uit de

eerste uitgave der Rijmkronijk van *Melis Stoke*, in 1591 te Amsterdam bij *Barend Adriaanszoon* gedrukt, welke hij bekostigde. *Spiegel* was te gelijk een voorstander van taal- en dichtkunde, ervaren in het Latijn en Grieksch, en een der voornaamste steunpilaren van de Kamer in Liefde Bloeijende, De Hertspiegel is te zeer bekend, om van zijn' dichtroem verder te gewagen. *Wagenaar* verhaalt, dat *Spiegel*, om dezelve zamen te stellen, zich veeltijds afzonderde op zijne lustplaats aan den Amstel, tegen over het Diemermeer, en daarom Meerhuizen geheeten; welke lustplaats naderhand in tweeën is gedeeld, en gedeeltelijk de bekende Herberg Paauwentuin, thans Amstelzigt geheeten, werd. Dezelfde Schrijver, sprekende over den dood van *Spiegel*, zegt: »Hij overleed in het begin des jaars 1612 »aan de kinderpokken, waaraan zijne kinderen te Alkmaar, alwaar »hij toen woonde, krank lagen in een vertrek, tot hetwelk hem, »die deze ziekte nimmer gehad had, de toegang door zijne vrouw »belet werd. Doch liefde tot zijn kroost dreef hem, om op eene »ladder voor de glazen der kamer te klimmen, daar het gezigt »der kwaal hem derwijze ontstelde, dat er de ziekte op volgde, »welke een einde aan zijn leven maakte."

Henrik Laurenszoon Spiegel *), als Lid der Roomsche Kerk uitblinkende in verdraagzaamheid en edelaardigheid, hield met de voornaamste mannen van zijn' tijd briefwisseling en vriendschap, en was, tot aan zijn' dood, een voorstander van dichtkunde, taal en stijl. Daarom zingt de dichter *Pels* te regt:

Alleen blonk te Amsterdam, met menig tref'lijk dichter
Voorzien, de Dichtkunst vrij wat helderer en lichter.
Hier lette men op stof, en stelling, stijl, en trant:
En hier schreef *Spiegel* zijn' Hartspiegel vol verstand.
Zijn zuivre moedertaal eerst zettende in den zetel.

GERBRAND ADRIAANSZ. BREDERO.

Volgens *Wagenaar* schreef hij aldus zijn' naam, en niet

*) Hij had, volgens de gewoonte zijner Eeuw, ook zijne zinspreuken en zinnebeelden. Deugd verheugt was eene zijner voornaamste. — Zijn lijk werd naar Amsterdam gevoerd, en in de Nieuwe Kerk begraven.

Brederode, zoo als men hem na zijn' dood heeft genoemd. Hij was een boertig dichter, alhoewel hij eenige treurspelen heeft geschreven, die, naar den smaak van zijnen tijd, met boertige afwisselingen werden vertoond. Doch hij muntte meest in blijspelen uit, in welke hij de taal en zeden van het Amsterdamsche gemeen wist na te bootsen. Men verhaalt, dat hij, om hierin niet te missen, zich dikwijls op de visch- en andere markten bevond, en de taal en spreekwoorden van snappende en kijvende wijven beluisterde, om er zijne blijspellen mede te stofferen, hetgeen hij in het Moortje en in den Spaanschen Brabander rijkelijk heeft bewezen. *Vondel* zegt van hem na zijn' dood (1618.)

Hier rust *Bredero,* heen gereisd
Daar de boot geen veergeld eischt
Van den Geest, die met zijn kluchten
Holp aan 't lagchen al die zuchten.

ROEMER VISSCHER,

Die, benevens *Spiegel* en *Koornhert,* onder de schranderste Leden der Kamer, in Liefde Bloeijende, en onder de eerste opbouwers der Nederduitsche taal wordt gerangschikt, behoorde tot de voorname kooplieden te Amsterdam, alwaar hij in 1547 werd geboren. Zijn huis was het vereenigingspunt van hen, die kunsten en wetenschappen ter harte namen. Even als zijn gemeenzame vriend *Spiegel,* nam hij geen deel aan de burgerlijke en godsdienstige twisten van zijn' tijd. Hij bleef bij de gemeenschap der Roomsche Kerk, doch met zoo veel gematigdheid, dat hij geen' bescheiden voorstander der Hervorming van zijne vriendschap uitsloot, of op eenigerlei wijze van zich afkeerig maakte.

Roemer Visscher werd onder de goede dichters van zijn' tijd gerangschikt. Meest muntte hij uit in korte puntdichten of quikken, gelijk hij ze noemde, en die hij onder den naam van Brabbeling heeft uitgegeven. Ook heeft hij eenige geestige zinnebeelden in het licht gegeven met uitleggingen in proza. Zijne puntdichten deden hem den naam van Hollandschen Martiaal verwerven, welke naam hem reeds door *Dousa,* in de voorrede voor de oudste uitgave der Rijmkronijk van *Melis Stoke,* gegeven wordt.

Een zijner Puntdichten laten wij hier letterlijk volgen, waaruit tevens blijkt, hoe gemeenzaam hij was met *Spiegel.*

OP PAESDACH AEN H. L. SPIEGEL.

Seght Hendrick wout gij niet dattet al morghen was,
Want bij Vrysters te gaen, gheeft huyden geen pas,
En in de Herberch is 't schand, ja bij de Catholijken,
Bij der straten te wandelen seer qualyck staet:
Caetsen, dobbelen of spelen is ook geen raet,
In de Kerck soudt ghij al te lang sitten kycken,
Buyten den dyck soudt ghij u seer beslycken,
Ghesont thuis blijven kan ik so qualyck doen als ghij:
Weet ghij nerghens te gaen? so comt dan bij mij *).

Hooft noemt hem in een grafschrift:

De ronde Roemer, die nooit rijk van roemen was.

Roemer Visscher liet twee dochters na:

ANNA EN MARIA TESSELSCHADE.

Zij werden in het gemeen blootelijk *Tesselschade* geheeten †), en waren schrandere vernuften, doorstralende in dicht-, zang- en speelkunst; in kunstig schrijven en teekenen op glas; in ervarenheid in vreemde talen; in één woord, in genie en beschaving. Beiden, de laatste inzonderheid, waren daarom ook gemeenzame vriendinnen van *Hooft* en *Huygens,* hetgeen uit hunne geschriften blijkt.

Om over de achting te oordeelen, die de Geleerden onzes Lands dit edel zusterpaar toedroegen, leze men *Hooft's* brieven, in welke ook de geneugten, die *Tesselschade* inzonderheid op den Huize te Muiden genoot en aanbragt, geestig zijn beschreven.

CORNELIS PIETERSZOON HOOFT.

Hebben wij dikwerf gewenscht, dat het ons niet aan woorden

---

*) Rommelsoo II Deel.

†) *Wagenaar* zegt: Zij kregen, meent men, den zonderlingen naam van *Tesselschade,* naar de zware schade, die drie maanden te voren in Texel geleden was, en waardoor vele kooplieden in Amsterdam geleden hadden.

mogte ontbreken, om het gevoel des harten te openbaren, daar, waar het uitstekende verdiensten geldt; dit is thans het geval meer dan ooit. De man, hierboven genoemd, was de genius van zijnen tijd! — Van welken tijd? — Van een' tijd van onverdraagzaamheid, van liefdeloosheid, wij zouden haast zeggen van onmenschelijkheid; want, deze *Hooft* zag een' *Oldenbarneveld* *) het eerwaardig hoofd op een schavot van het ligchaam scheiden; een' *Grotius* en edelen van zijn' aard mishandelen; vernuften, door geloofsbegrippen geslingerd, verdolen; en, dat alles zegt, menschen elkander vervolgen als roofdieren, die, door doodelijken honger gedreven, verslinden, wat zij ontmoeten. *Hooft* handelde naar de inspraak van zijn hart; ontzag vriend noch vijand, grooten noch geringen, bedreiging noch gevaar, als hij de menschheid kon verdedigen! — Men spreekt in onze dagen van het oprigten van standbeelden, ter eere van gestorvene schilders, met voorbij zien van hen, wier grootheid van ziel het talent des schilders verre overtreft. Wij zouden hun wel willen toeroepen: »Bedenkt »u wel. Door het vereeren van ondergeschikte talenten, ont»eert gij de verdienste van groote mannen des Vaderlands!" Wij willen hiermede geenszins een standbeeld bedingen voor *Hooft*, of anderen zijns gelijken, maar alleen aan den dag leggen, wien wij onovertrefbare grootheid toekennen; en onder deze behoort *Cornelis Pieterszoon Hooft*.

Hij was de vader van den vermaarden *Pieter Corneliszoon Hooft*, en bekleedde de aanzienlijkste waardigheden hier ter Stede. »Zijn ijver voor 's Lands vrijheid," zegt *Wagenaar*, dien wij gaarne volgen, »en voor gematigdheid in zaken van »Godsdienst en Regering verdient wel, dat men hem plaatst »onder de beroemdste staatkundigen, die Amsterdam heeft op»geleverd. In het jaar 1584, pas tot Raad verkozen, stelde »hij der Vroedschap de zwarigheden, in het verheffen van »*Willem I*, tot Graaf van Holland, zoo lang er Zeeland niet »in bewilligd had, zoo levendig voor oogen, dat men hier ach»terlijk werd, om het gewigtige werk, dat reeds zoo ver ge-

*) Het was een groot geluk voor ons, zegt *Simon Stijl*, dat *Oldenbarneveld*, een der grootste mannen van zijn' tijd, het roer in handen kreeg; onder zijn Bestuur zullen wij de Nederlanden voor het eerst in een onbeneveld licht beschouwen.

»bragt was, verder voort te zetten. In de jaren 1586 en 1587 »ijverde hij, benevens anderen zoo sterk, om aan de heerschzucht des Graven van *Leicester* palen te stellen, dat zulks den »Landvoogd in de oogen stak, en men verhaald vindt, dat »*Hooft* en andere voorstanders der vrijheid daarom gevaar liepen van hun leven. In het begin der volgende eeuw stelde »hij dikwijls al zijne welsprekendheid te werk, om de meerderheid der Vroedschap over te halen tot gematigde gedachten in zaken van Godsdienst en tot het dulden van verschillende Gezindheden, die zich stil en vreedzaam gedroegen. »En schoon hij niet beleefde, dat zijne redenen in het algemeen »gehoord en gevolgd werden, was hij niet lang overleden geweest, toen de grondregels, welke hij voorgestaan had, voor »het grootste gedeelte tot bestendige voorschriften, om Amsterdam wel te regeren, werden aangenomen."

Hooft stierf in hoogen ouderdom, den eersten Januarij 1626. Een der grafschriften op Burgemeester *Hooft*, drukt zijn karakter met weinig woorden uit.

'sLands Hoofdstad derft haar *Hooft* en troost; de goe gemeent
Haar' Vader. — Burgers! sprengt met tranen 't vroom gebeent.

JOACHIM HENDRIKSZOON ZWARTENHOND.

Ook dezen Amsterdammer willen wij niet vergeten. — De Admiraal *Zwartenhond*, die zich zelven vormde, dewijl hij weinig opvoeding had genoten, als zijnde reeds op zijn twaalfde jaar ouderloos, levert het bewijs, dat geenszins hooge afkomst zonder ware grootheid, maar verdienste en deugd den mensch tot hooge waardigheden kunnen verheffen.

Zwartenhond, ging op zijn twaalfde jaar voor scheepsjongen naar zee; doch werd door de Spanjaarden genomen, en in 1588 op de zoogenaamde onoverwinnelijke vloot geplaatst. De stoute knaap dit niet kunnende lijden, zocht uitkomst in zijn' gevangen staat, wist het Spaansche schip te ontkomen, en een' Hollandschen schipper op te sporen, die hem aan boord nam en in Zeeland bragt. Sedert dien tijd deed hij verscheidene togten, zoowel te land al te water, ter dienste van den Staat, en muntte zoo zeer uit, dat hij door het Collegie ter Admiraliteit te Amsterdam tot Luitenant, en vervolgens tot Kapitein

bevorderd werd. Zijn heldenmoed en beleid in een' togt naar Cadix in 1599, onder den Admiraal *Pieter van der Does*, en in het jaar 1602 naar de Westindië, onder den Admiraal *Opdam*, aan den dag gelegd, deed hem vervolgens tot Vice-Admiraal opklimmen, in welke hoedanigheid hij de Bahia de todos los Sanctos (Allerheiligen-baai) hielp veroveren. Eenigen tijd te Amsterdam in zijne betrekking werkeloos geweest zijnde, riep de oorlog, na het einde des Bestands, in 1620, den braven verdediger van de regten des Lands weder in het strijdperk. Na met een eskader eene koopvaardijvloot in de haven der bestemming te hebben gebragt, herhaalde hij, — inmiddels tot Admiraal bevorderd zijnde — een' tweeden togt, met hetzelfde doel, naar de Middellandsche zée, en geraakte in October 1622 slaags met de Spaansche vloot, op welke hij eene volkomene overwinning behaalde, en waarmede hij zijn heldenleven besloot, overlijdende in 1627 alhier.

XV.

ALGEMEENE AANGELEGENHEDEN. — FREDERIK HENDRIK. — VERSCHILLEN TUSSCHEN AMSTERDAM EN DE ALGEMEENE STATEN. — DEENSCHE EN MOSKOVISCHE GEZANTEN HIER TER STEDE. — NADERE BESCHOUWING DER STAD BINNEN HARE MUREN. — DOOLHOVEN. — ROOMSCH KATHOLIJK MAAGDENHUIS. — ATHENAEUM ILLUSTRE. — LUTHERSCHE OUDE KERK. — RAMPEN. — WINDHANDEL IN BLOEMEN.

De oorlog tegen Spanje werd niet ongelukkig voortgezet, hetgeen men aan Prins *Frederik Hendrik* veelzins te danken had; want hij was het, die het magtige Spanje zoo lang had helpen vernederen, dat het den Staat ernstig en bij herhaling tot den vrede aanzocht, en gunstiger voorwaarden aanbood, dan men zich in vroegere jaren had durven beloven. Hebben wij met een enkel woord gewag gemaakt van de diensten, door zijne tusschenkomst, in zaken van Godsdienst der Stad bewezen, thans willen wij hem meer algemeen beschouwen.

Frederik Hendrik den 29sten Januarij 1584 te Delft geboren, was naauwelijks zes maanden oud, toen hij zijn' roemvollen vader, *Willem I* verloor. Zucht om het heil des Vaderlands in het veld van eer te helpen bevorderen, deed hem reeds vroeg Leidens Hoogeschool vaarwel zeggen, en gedurende het leven van zijn' broeder *Maurits* krijgslaurieren plukken.

Na den dood zijns broeders tot Stadhouder verheven zijnde, handhaafde hij tevens het hem opgedragen ambt van Kapitein en Admiraal-Generaal over het krijgsvolk der Vereenigde Nederlanden, met onverganklijken roem, waaronder de belegering en verovering van 's Hertogenbosch in 1629, en die van

Maastricht in 1632, altijd merkwaardig zullen blijven *) Zijne tijdgenooten (zegt *Wagenaar*) hielden hem voor den uitstekendsten krijgsheld zijner eeuw, die zijn' broeder *Maurits*, in de kunst van oorlogen, in beleid, voorzigtigheid en onbezwekene standvastigheid evenaarde, zoo al niet overtrof. In zaken van regering gedroeg hij zich zoo gematigd, dat hij over het algemeen geacht en bemind werd, tot dat zijne sterke begeerte tot het voortzetten van den oorlog, en zijne heimelijke verstandhouding met het Fransche Hof, hem eenigermate bij sommige Gewesten in verdenking bragten.

Ook in zaken van Godsdienst toonde hij zich gematigd, hebbende een' afkeer van de vervolging, voorheen tegen de Remonstranten verwekt, welke onder zijn bewind vrijheid van godsdienstoefening verkregen. — Hij bezat een goed verstand en doordringend oordeel, was voorzigtig in het nemen van besluiten, zoodat hij gewoon was te zeggen: »dat men zich nog »eens beslapen moest, eer men ze teekende;" milddadig, edelmoedig, niet spaarzaam in het prijzen van brave daden, heusch omtrent zijne vijanden, getrouw en standvastig jegens zijne vrienden. Hij was, gelijk zijn vader, doorgaans bedekt en niet ligt te doorgronden; ook vertrouwde hij zich geenszins aan iemand, dan na herhaalde beproeving. Vleijerij vond bij hem geen' ingang. Als hij niet te velde was, verlustigde hij zich dikwijls in boekoefeningen, en droeg gewoonlijk een' beknopten Caesar in het Latijn bij zich. Voor de nagedachtenis zijns vaders had hij een' diepen eerbied; hij las zijne nagelatene geschriften vlijtig, en voerde tot zinspreuk: »Aan mijn Vaderland en mijnen Vader." Hij bleef na zijn' dood, op den veertienden van Lentemaand des jaars 1647 voorgevallen, in loffelijke nagedachtenis om zijne uitmuntende hoedanigheden en menigvuldige diensten, den Lande bewezen †), en zal niet gemakkelijk vergeten worden, dewijl er onder zijne opvolgers geene zijn geweest, die hem in ware grootheid evenaarden.

Dat Amsterdam tot voortzetting des oorlogs, van welken wij

*) Het was onder zijn Bestuur, dat onze Admiraal, de dappere *Marten Harpertszoon Tromp*, eene beslissende overwinning op den vijand behaalde.

†) Wij komen in het volgende Hoofdstuk terug op *Frederik Hendrik*, tijdens zijne prachtige inhaling hier ter Stede.

in den aanvang dezes Hoofdstuks gewaagden, den Prins het noodige niet liet ontbreken, zal niemand betwijfelen. Onder anderen lezen wij desaangaande, dat in Augustus 1632 twee vendels Amsterdamsche Schutters, onder het bevel der Kapiteinen *Willem Backer* en D^r^. *Allard Kloek*, — beide Schepenen en Raden — naar Nijmegen werden ingescheept om tot bezetting te dienen. Maar ook van den anderen kant liet Amsterdam zich gelden, wanneer er handelingen over vrede, oorlog, of verbonden met andere Staten op het tapijt kwamen. Het ontzag zoo min den Stadhouder als de Staten der zeven Vereenigde Provinciën, zoodra men bespeurde, dat 's Lands regten of vrijheden, door onderhandelingen, en wat des meer zij, gevaar liepen om te kort te worden gedaan.

Ten bewijze van het gezegde strekke het volgende.

De Prins van Oranje, benevens de meeste Provinciën, begrijpende, dat *Lodewijk XIII* tot eene openbare vredebreuk met Spanje overhelde, wilden op dien voet met Frankrijk een verbond aangaan. Maar eenige Leden van de Provincie Holland oordeelden, dat zulk een verdrag streed met 's Lands hoogheid. De Afgevaardigden der Stad Amsterdam verklaarden op den 24sten Februarij des jaars 1634 ter vergadering van Holland:

»Daar zij bespeurden, hoe eenige Leden der Vergadering genegen waren zeker Verdrag met Frankrijk aan te gaan, op »bezwaarlijke voorwaarden, en strekkende tot vermindering »van de Souvereiniteit en Vrijheid des Lands, en tot verbreking »van voorgaande inzigten en resolutiën, plegtiglijk genomen »bij de Regering van Holland en Westvriesland, van welke »Amsterdam en de andere Steden, die met deze Stad eens wa»ren, aanzienlijke Leden waren; in welk gewigtig stuk, dat, »naar het oordeel der overeenstemmende Leden zelven, ter weder»zijde zeer bedenkelijk was, men nu met eene meerderheid »van eenige stemmen, zocht te besluiten. Dat zij hiervan op »uitdrukkelijken last hunner principalen verklaarden, genegen »te zijn tot een nader verdrag van vriendschap, goed verstand »en onderlingen bijstand met de Kroon van Frankrijk, mits »zulks geschiedde buiten vermindering van de Vrijheid en Sou»vereiniteit dezer Landen, waarvoor voorheen zoo veel gedaan »en geleden was,"

En verder:

»zoo men er echter mede wilde voortgaan, dan protesteerden zij

»uit den naam hunner principalen, dat zij daaraan part noch deel »wilden hebben, en dat zij 's Lands Vrijheid, die den voorouderen zoo dierbaar was, en ons niet minder dierbaar behoorde »te zijn, te hunnen opzigte, door zulke nadeelige verdragen, »niet zouden laten besnoeijen *). Ook wilden zij niet, dat hun »geweten wierden de ongemakken en rampen, die uit zulk eene »verbindtenis voor 's Lands Vrijheid en Geregtigheid te wachten »waren; van welke hunne verklaring zij verzochten, dat openlijk aanteekening gehouden wierde."

In meer andere gevallen, als in een verschil met de Algemeene Staten over de verpachting van convooijen en licenten, over het verkoopen van oorlogsbehoeften en het verhuren van vaartuigen, waarmede men wilde, dat Spanje zich bevoordeelde, trad Amsterdam voor deszelfs belangen in de bres, en week niet terug, zelfs voor geene bezending uit de Algemeene Staten †), wanneer het van oordeel was, zijn goed regt te kunnen en te moeten verdedigen. Zoo vertoonde de Stad zich harer waardig, toen er in 1645 in den Haag gehandeld werd over de verlenging van het octrooi der Oostindische Maatschappij, hetgeen groote zwarigheden ontmoette bij eenige Leden van de Staten van Holland, die de Westindische Maatschappij, welke sinds twee jaren aanmerkelijken tegenspoed in de Brazilië ondervond, met de Oostindische wilden vereenigen. Amsterdam verklaarde zich ernstig tegen deze vereeniging, en gaf de reden van dit bestaan te kennen op eene wijze, die nog wel tot leering in onzen tijd mag worden herhaald.

---

*) De Staten der Vereenigde Provinciën waren in 1633 in onderhandeling over vrede met Spanje, en te gelijk met *Lodewijk XIII*, Koning van Frankrijk, over een beschadigend Verbond. De onderhandeling met Spanje werd afgebroken, doch die met Frankrijk ernstig voortgezet, waarvan het gevolg was, dat men het eens werd met Frankrijk, op één punt na, en waarop het Fransche Hof zeer gezet was; vorderende de Koning: »dat de Staten zich verbonden, om niet zonder »zijne toestemming een vredesverdrag met Spanje aan te gaan."

†) Zij wilden, ingevolge het voorstel van den Prins van Oranje, dat er een opperst Collegie ter Admiraliteit zou worden opgerigt, waaronder de bijzondere Collegiën staan zouden, en dus nog meer afhangen dan zij reeds deden van de Algemeene Staten en van zijne Hoogheid. — Zie verder over de vorderingen dier bezending, en het gedrag van Burgemeesters en van den Raad, bij *Wagenaar*. I Deel, op het jaar 1638 en eenige volgende jaren.

»Zij verstond," aldus verklaarde zich de Stad, dat de aan»deelen in de Oostindische Maatschappij niet anders waren aan »te merken dan als goederen van bijzondere personen, die bui»ten bewilliging der eigenaars, niet met de goederen van an»deren vermengd of vereenigd mogten worden; dat ook noch »de Leden van Holland, noch iemand anders, tot het maken »van zulk eene vereeniging bevoegd waren; zelfs mogten haars »oordeels, noch de bijzondere Bewindhebbers der bijzondere »Kamers, noch de vergadering van Zeventienen, op zulk een' »voorslag in onderhandeling treden, alzoo hun pligt was, de »goederen der Maatschappijen te besturen volgens het octrooi. »Ook was het, meende zij van gevaarlijk uitzigt, dat men zoo »ligtelijk komen zou tot vermenging en vereeniging der goede»ren van bijzondere personen, wanneer men daarin maar eenig »nut vond voor den Staat, naardien men zich naderhand van »dezelfde reden, ook in andere gevallen zou kunnen bedienen."

Alhoewel hierdoor het Haagsche plan in duigen viel, verkreeg echter de Oostindische Maatschappij geenszins hetgeen zij begeerde; te weten, eene vernieuwing van haar octrooi voor zeker getal jaren. Men moest zich vergenoegen, dat het een en andermaal voor korten tijd verlengd werd; tot dat eindelijk de Stad Amsterdam, die groot belang had bij het in stand houden der Oostindische Maatschappij, in onderhandeling trad met Haarlem, waarvan het gevolg was, dat in de Vergadering der Algemeene Staten, in 1647 werd besloten tot het verlengen van het octrooi der Oostindische Maatschappij voor den tijd van vijf en twintig jaren; mits zij daarvoor vijftien honderd duizend gulden in de algemeene Landskas betaalde.

Niet minder loffelijk gedroeg zich de Stad, toen zij zich in 1644, ter Vergadering van Holland, verzette tegen eenige harer Leden, die nog van tijd tot tijd aandrongen op het vernieuwen der plakkaten tegen de Roomschgezinden, en zich ook onwankelbaar toonde in haar besluit, — om die zaak niet te roeren, — toen twee Predikanten en eenige Ouderlingen bij Burgemeesters kwamen klagen, over het dagelijksch aangroeijen der Roomschen hier ter Stede. — Het is alzoo ook der toenmalige Regering te danken, dat de Roomsch Katholijken eenige vrijheid in Godsdienstoefening behielden.

In hoe verre die Regering, of liever de Stad, omtrent dien tijd het plan van *Frederik Hendrik*, die meermalen Antwerpen poogde te veroveren, heeft tegengewerkt of verhinderd, willen wij in het midden laten, en alleen overnemen hetgeen *Aitzema* desaangaande berigt.

»De oorlog (aldus lezen wij) tegen Spanje, werd te dezen »tijd, van wege den Staat flaauwelijk voortgezet, inzonderheid »nadat men in den aanvang des jaars 1646 te Munster begon»nen had over den vrede te handelen. In de jaren 1645 en »1646 had de Prins van Oranje het meer dan eens toegelegd op »het bemagtigen van Antwerpen; doch het was telkens mislukt. »Men meende, dat de stad Amsterdam het winnen dezer stad »ongaarne gezien zou hebben, uit vrees, dat de koophandel, die »haar van Antwerpen toegevloeid was, wederom derwaarts »keeren mogte; waarom zij, zoo men wil, het bemagtigen dezer »stad altoos tegenhield of wist te beletten."

Dit, in het voorbijgaan aangehaald, brengt ons nog eens terug op de Regering.

Dikwijls hebben wij ons zelven afgevraagd: Wat was het hoofddoel der Regering in deze eeuw, die wel de Amsterdamsche gouden eeuw mag heeten? En is het onjuist, wanneer wij antwoorden: Haar hoofddoel was, alles in alles te omvatten, wat den koophandel kon doen bloeijen, de Stad kon verheerlijken, hare waardigheid kon handhaven, hare geldmiddelen kon uitbreiden, hare armen kon troosten en hare inwoners kon gelukkig maken, voor zoo verre deze daartoe, vooral met betrekking tot verdraagzaamheid te leiden waren.

De Amsterdamsche Regering, van den koopmansgeest doordrongen, was hoogere magten vooruit in het beseffen, dat koophandel het fondament van Neêrlands welvaart is. Dit toonde de Stad aan de Deensche en Moscovische gezanten, in 1646 herwaarts gekomen *), door hen niet slechts hier ter Stede behoorlijk te ontvangen en te onthalen, maar ook door hen in den Haag, alwaar zij klaagden, dat de Staat hun noch woning, noch onderhoud bezorgde, van het noodige ruimschoots te doen voorzien. — En, toen deze gezanten in Mei des volgenden

*) De eerste kwam om den weg te banen tot het sluiten van een verdrag over de Sontsche tollen, dat in het begin des volgenden jaars getroffen werd.

jaars de terugreis aannamen, nam de Regering van Amsterdam de bezorging op zich van hetgeen zij onderweg behoeven zouden.

Tot dus verre het voornaamste der algemeene aangelegenheden zoo beknopt mogelijk afgehandeld hebbende, willen wij de aandacht weder binnen de muren van Amsterdam bepalen, waartoe belangrijke inrigtingen, zware rampen, dwaze handel, eerbewijzen aan doorluchtige personen, inwijding van aanzienlijke gestichten, en zaken van ondergeschikten aard, aanleiding zullen geven.

Welvaart met overvloed gepaard, brengen des menschen gedachten op dingen, die niet volstrekt noodzakelijk zijn; waartoe men kan rangschikken de

DOOLHOVEN.

Deze in de voornaamste steden van Europa met roem bekend, bragten zekeren *David Lingelbach* (een' tooneeldichter) op het denkbeeld, om ook te dezer Stede (omtrent den jare 1629) een Doolhof op te rigten, waarin de Regering geenszins zwarigheid zag, en waarom zij hem het stichten van een Doolhof, dat tot vermaak der Amsterdamsche jeugd kon verstrekken, gaarne toestond.

Men had sedert dien tijd drie Doolhoven; een op de Prinsengracht bij de Looijersgracht; (het Oude Doolhof geheeten) een op de Rozengracht, en een op de Weesperstraat. —

Het Oude Doolhof is nog in wezen, en niet te verwerpen; want het zoogenaamde uithangbord, boven den ingang, moet men niet vergelijken met de tegenwoordige uithangborden en daaraan grenzende advertentiën onzer hedendaagsche couranten, (vooral van gepatenteerde vreemdelingen) om nieuwsgierigen te lokken; — of — en dit is beter gezegd — om het algemeen de beurs te ligten. Het opschrift boven den ingang van het Oude Doolhof is geen raadsel, veel minder bedrog, daar het zegt:

't Levenlooz' wordt door de Kunst bewogen,
En 't nieuw fontein zal men met roem verhoogen.
Treed in!
Ten vier uur wordt ontsloten het gordijn,
Daar de Kunst het leven volgt in schijn.

En, even waar is het opschrift boven de poort:

Blijf voor de Poort niet staan,
Treed binnen, lieve Jeugd!
Het Doolhof, thans vernieuwd,
Biedt u de schoonste vreugd.
Fontein en orgelspel, vertooningen naar 't leven,
Dit alles zal aan u veel stof tot blijdschap geven.

Alhoewel zich nu dit Doolhof geenszins met de vroegere, in Europa aanwezige kon meten, had het bij de oprigting, en heeft het nog eene nuttige strekking. — De doolhoven of doolpaden zijn, naar gelang van het bestek, wel gekozen, en de vertooningen van meerdere beteekenis, dan men wel zoude denken. Mechanieke beelden, oude wapenrustingen *), Oostersche paleizen en meerdere voorwerpen, vindt men hier, benevens de afbeeldingen van Vaderlandsche mannen en vrouwen, van beroemde en beruchte personen, waarbij men de jeugd bepaalt, hetgeen onwedersprekelijk op de kinderen indruk moet maken. Het houten kunststuk van *van Vinckenbrink*, de reus *Goliath*, is een sieraad van dit Doolhof, benevens de beeldtenis van *David* met den slinger, en van eene reuzin met haar kind op den schoot. — De fontein voor het Doolhof is en blijft een goed waterwerk †).

In hetzelfde jaar werden de Roomsche weesmeisjes gehuisvest in het

ROOMSCH KATHOLIJK MAAGDENHUIS,

welk gesticht sedert 1570 moet hebben bestaan §), ofschoon

*) Deze wapenrustingen, waarschijnlijk uit de afbraak van het huis van *Marquette* afkomstig, zijn door den eigenaar van het Doolhof gekocht en ten toon gesteld, doch daarna grootendeels weder met winst aan een' nieuwen kooper afgestaan.

Een groot gedeelte dezer wapenrustingen is thans op het koninklijk lustslot te Soestdijk.

†) Zie verder *C. v. d. Vijver*, Wandelingen in en om Amsterdam, Bladz. 368 en vervolg.

§) In oude aanteekeningen staan *Aaltje Pieter Foppens* en *Marijtje Laurens Spiegel* als stichteressen, en *Jan Michielszoon Loefs*, Brouwer, Schepen en Raad, als eerste Regent van het Maagdenhuis bekend.

men de plaats, waar, niet met zekerheid kan bepalen. Uit aanteekeningen blijkt, dat de weezen in 1585 uit het St. Margarete-Klooster zijn gebragt in een huis van *Jan Deyman*, en van daar (in 1629) in het Maagdenhuis op het Spui, dat van tijd tot tijd, door het aankoopen van daarnaast gelegene woningen is vergroot geworden; geschiedende de eerste vergrooting in 1684, de tweede in 1736, de derde in 1752, en de laatste in 1784, bij welke wij ons zullen bepalen.

Het tegenwoordige Maagdenhuis, gebouwd onder het bestuur van den Stads-architekt *A. van der Hart*, is een sieraad der Stad, en overtreft als zoodanig de meeste gestichten van gelijken aard. Hetzelve beslaat de geheele ruimte tusschen de Hand- en Voetboogstraten, en is 125 voet breed en 92 voet hoog. De hoofdingang is op het Spui, langs eene dubbele hooge stoep; de ingang voor suppoosten en weezen is in de Handboogstraat. Een Frontispies *) versiert den voorgevel. Het is een groot Medaillon, door twee weesmeisjes vastgehouden, voorstellende de bijzonderheid in het leven van J. C., alwaar de Heiland de kindertjes tot zich roept, met de woorden: »Laat »de kindertjes tot mij komen, en verhindert ze niet." De plaats uit de Heilige Schrift, (Marc. X. v. 14) staat in den rand te lezen.

De eerste grondsteen van dit Godshuis is in 1784 gelegd door de Regenten *Adriaan Joan Cloeting van Westenappel*, *Denys Adriaan Roest van Alkemade*, *Jan François van Lilaar*, Heer van Stoutenburg, en *Arnout Jan van Brienen*, Heer van de Groote Lindt en Dordtsmonde.

Het innerlijke des gebouws is evenredig aan het uiterlijke. De kamer van Regenten, uitziende op het Spui, bevat benevens wapenborden, plannen, platte gronden, en afbeeldingen van het Godshuis, uit zeven verschillende oogpunten, een uitvoerig Regentenstuk, in 1788 door den Kunstschilder *A. van der Lely* vervaardigd, voorstellende de bovengenoemde stichters, en een stuk van den beroemden Kunstschilder *Jacob de Wit*, voorstellende de geschiedenis van *Ruth* en *Boas*. In de kamer van Regentessen ziet men de wapens der vrouwen, welke tijdens

---

*) Het Frontispies is een der meesterstukken van wijlen den Stads-Beeldhouwer *A. Ziesenis*.

de stichting van het huis in het bewind waren; een schilderstukje in het graauw, van den meergemelden *Jacob de Wit*, verbeeldende de Werken van Barmhartigheid en verdere doelmatige sieraden. De eetzaal, de ziekenkamer, de linnenwinkel, de scholen en slaapvertrekken zijn ruim, luchtig en goed, even als al het overige, dat tot een wel ingerigt Godshuis behoort.

Men heeft in dit gebouw eene Kerk, gemeenlijk genoemd

DE KERK IN HET MAAGDENHUIS.

Zij is bijzonder geschikt voor de bewoners des Gestichts, en wel met zoo veel zorg, dat de ziekenkamer met dezelve gemeenschap heeft door middel van een raam, waardoor de zieken de Mis hooren, en hunne Godsdienstoefening zonder vermoeijenis kunnen verrigten. Doch benevens de bewoners van het Godshuis behooren nog een aantal Roomsch Katholijke inwoners der Stad tot de Kerk in het Maagdenhuis; waarom zij onder de Roomsch Katholijke Kerken te dezer Stede wordt gerangschikt, en voor allen toegankelijk is.

De Kerk hebbende de gedaante van een langwerpig vierkant, is een zeer luchtig vertrek, zonder veel omslags, deftig versierd. Het fraaije orgel en de predikstoel worden overtroffen door het altaar van wit marmer, van boven gedekt met eene afbeelding van de nederdaling des Heiligen Geestes op den Zaligmaker, onder de gedaante van eene duif, in den gloed van helder blinkende stralen. Boven de eene deur, gaande naar de Sakristij, vertoont zich de Maagd *Maria*, houdende het kindeken *Jezus* in de armen; boven de andere ziet men *Jozef*, kunstig uitgehouwen. Langs de muren is afgebeeld het lijden des Zaligmakers, in acht onderscheidene schilderstukjes.

Behalve de Pastoor zijn er in het Maagdenhuis geene mannen, ten zij derzelver dienst onontbeerlijk is. De kleeding der weesmeisjes bestaat in een' zwart lakenschen of karsaaijen tabbaard, met een net, maar tevens eenvoudig hoofdtooisel. Zij verlaten gewoonlijk in den ouderdom van 25 jaren, met een uitzet, bestaande in linnen, kleederen en geld, het gesticht, en zijn alsdan, bij goede gezindheid, in staat den kost te verdienen. Nageblevene echte dochters, beneden de veertien ja-

ren, van gestorvene R. K. ouders, worden in dit gesticht opgenomen.

Eene niet minder belangrijke inrigting is

HET ATHENAEUM ILLUSTRE

OF

DE DOORLUCHTIGE SCHOOL.

De toenmalige Regering sedert eenigen tijd bedacht om der jeugd hier ter Stede na volbragten leertijd op de Latijnsche School, de gelegenheid te verschaffen, om zich in de hoogere studie te kunnen oefenen, besloot in 1629 een' Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en in de Geschiedenis te beroepen; en in het volgende jaar tot het stichten eener Doorluchtige School.

Het gebouw daartoe bestemd, was de Kerk van het St. Agniete-Klooster, destijds dienende tot pakhuis der Admiraliteit, en gelegen op den Fluweelen Burgwal, tusschen de Agnietestraat en het Oudezijds Heeren-Logement, alwaar de voormalige Kloosterkerk nog kenbaar is, door een spits torentje, hetwelk midden uit het dak zich verheft.

In 1631 de Professoren *Vossius* in de Geschiedenis, en *Barleus* in de Wijsbegeerte en Welsprekendheid beroepen zijnde, werd de Doorluchtige School op den 8sten Januarij 1632 door *Vossius* met eene plegtige redevoering (over het nut der Geschiedenis) geopend, en den volgenden dag verder ingewijd met eene redevoering (over den wijzen koopman) door Professor *Barleus*, sedert welken tijd zij bij voortduring de uitmuntendste mannen in geleerdheid bezat, en niet weinig groote vernuften heeft aangekweekt.

Een der Regeringsleden, die de stichting der Doorluchtige School boven anderen bevorderde, was *Herman van der Pol*, Raad en Schepen der Stad, wien *Vondel* in den aanhef zijner inwijding van meergemelde School, aldus bezingt:

Opregte *Pol!* de Hemel heeft gespaard
Uw rimplig voorhoofd, en besneeuwden baard
En statietabbaard, die stads Regt bewaart,
Om nog te zingen,

Bl. 231

HET ATHENAEUM ILLUSTRE.

Met U, in 't ander leven, vrij van leed,
Hoe gij de bloem der jeugd, te min besteedt,
De zuivre borst van heilige Angeneet,
Met lust zaagt zuigen:
O vrome vader, glorie van mijn luit!
Uw stemme steef dit loflijk Raadsbesluit.
Nu veegt ge nog van vreugd een kreuksken uit,
En wordt herboren,
Gelijk somtijds de gure winter plag
't Ontluiken met een' zomerzonnelach,
En 't hart 't ontdooijen op een' zoeten dag,
Als 't was bevroren.

Wij mogten deze regels niet verzwijgen, en komen nu op de stichting terug.

De ingang is door eene hardsteenen poort, in welker frontispies het Stadswapen, boven het jaartal 1631, en op de twee deuren de naam van het gesticht: Athenaeum Illustre staat. Door deze poort komt men op eene ruime plaats en vervolgens in het gebouw, hetwelk in drie deelen gescheiden is. De bovenste verdieping was weleer de Stads-boekerij; de tweede is ingerigt tot eene kleine en groote gehoorzaal; en de onderste tot berging van koopmanswaren. In de groote langwerpige gehoorzaal pronken omtrent vijftig originele portretten van beroemde en geleerde mannen, als *Grotius, Copernicus, Descartes, Erasmus, Joan de Wit, Oldenbarneveld, Luther, Calvijn, Melanchton, Vossius, Barleus, Lipsius, Episcopius*, de beide *Scaligers, Beza, de Thou* en anderen; welke schilderstukken door den President Schepen *Gerard van Papenbroeck* in 1743 aan het Athenaeum zijn geschonken.

Tegenover den Professoralen stoel in het westen, rondom welken gestoelten voor Regeringsleden, Curatoren, Professoren en anderen gevonden worden, hangt eene afbeelding van de overblijfselen van het aloude Palmyre, almede door *Papenbroeck* geschonken, benevens twee oude borstbeelden van *Julius Cesar* en *Cicero*, die het portaal versieren.

Ter gedachtenis van de genoemde sieraden in de groote gehoorzaal zijn twee tafereelen opgehangen, bestaande in Latijnsche verzen; het eene van den Hoogleeraar *Petrus Burmanius* Junior, en het andere van den geleerde *Claudius Salmasius*.

De zin dezer verzen is door *Wagenaar* aldus opgeteekend.

»Dat allen, die deze zaal intreden, reden hebben, om de »voorstanders der Geleerdheid, en *Papenbroeck*, die hun zoo »vele treffelijke voorbeelden ter navolging voorgesteld heeft, in »het bijzonder dank te zeggen, opdat de Stad niet klage, dat »de naneven van hunnen Stam ontaarden, maar opdat het kroost »zijne voorouders zelfs nog overtreffen moge."

Dat van den geleerden *Salmasius* luidt.

»Dat in het groote en magtige Amsterdam, welk uit oosten »en westen van menigte van koopwaren voorzien werd, maar »eene waar ontbrak, de geleerdheid namelijk, die nu, door »het beroepen van drie beroemde mannen, ook rijkelijk was »aangebragt, waaruit te wachten stond, dat de Amsterdamsche »Jeugd zich, in vervolg van tijd, zoo groot in getal op de »studiën, als voormaals op den koophandel toeleggen zou."

De Lessen worden gegeven in de Latijnsche taal, uitgezonderd die in de Wiskunde, Vaderlandsche Geschiedenis, Rhetorica en Logica, welke in de Nederduitsche taal worden voorgedragen.

Aan de groote gehoorzaal grenst de kleine, voorzien van een spreekgestoelte en plaatsen voor toehoorders.

Dat het Honderdjarige bestaan der Doorluchtige School werd herdacht, lijdt geen' twijfel, alhoewel wij er met zekerheid niet meer van weten, dan dat *d'Orville* destijds de Eeuwredenaar der Doorluchtige School is geweest. Daarom willen wij liever gewagen van de viering des Tweehonderdjarigen bestaans, dat den 10en, 11en en 12den Januarij 1832 plaats vond, en velen nog versch in het geheugen ligt.

Het Feest werd den 10en geopend door den Hoogleeraar *D. J. van Lennep*, in de Luthersche Oude Kerk, met eene redevoering in de Latijnsche taal, waarin de Spreker de lotgevallen der Doorluchtige School in de laatstverloopene eeuw behandelde. In den avond van dien dag werd in den Stads-Schouwburg (die door Commissarissen aan Heeren Curatoren was afgestaan) voor genoodigden eene voorstelling gegeven, bestaande in een geschiedkundig tafereel, ter gelegenheid van het tweede Eeuwfeest, vervaardigd door Mr. *J. van Lennep*, Secretaris van Curatoren der Doorluchtige School, met muzijk van Professor *A. den Tex*, en getiteld: Een Amsterdamsche Winteravond in 1632.

Het tafereel speelt ten huize van den Drossaard *Hooft*. In hetzelve komen voor de Stads-Magistraat, *H. Gijsbertsz. van de Pol*, *Hooft*, *van den Vondel*, *de Groot*, *van Baerle*, *Vossius* en anderen, alsook de Rederijker *Constantijn Bentes*, die, aan het hoofd van de Leden der Rederijkers-Kamer, in Liefde Bloeijende, eene aanspraak doet aan den Burgemeester der Stad.

De voorstelling van het tafereel werd geopend met een' Koorzang van Mr. *J. van Lennep*, wiens welwillendheid ons vergunt denzelven mede te deelen.

Iö Vivat!
O Aemstelstad!
De vreugd vervulle uw wal.
Een feestdag brak, met blijden gloor,
De winterneveldampen door.
Uit elken mond
Herklink' in 't rond,
Het daav'rend vreugdgeschal.

Doorlucht Gesticht,
Hier opgericht,
Aan 't heil der jeugd gewijd!
Twee eeuwen vloden snel voorbij,
Sints 't eerst uw roem verrees aan 't Y:
En de eigen glans
Omstraalt u thands,
Als in verloopen tijd.

Iö Vivat!
O Aemstelstad!
U klinkt ons lied ter eer.
Want, op der burg'ren heil bedacht,
Hebt gij die school tot stand gebracht,
Waar 't jong gemoed
Zich laaft en voedt
Aan wijsheids zuiv're leer.

Uw wapen praalt
Met glans omstraald,
In Febus tempelkoor,
Door 't vrolijk Musental bekroond,
Dat waren roem alleen beloont,
En Pallas zelf
In 't hoog gewelf
Gaat blij de feestrei voor.

Iö vivat!
O Aemstelstad!
Die wijsheid kweekt en deugd!
Dat nog, schoon eeuw na eeuw verrijs,
U 't laatste nakroost dank bewijs
Voor 't grootsch Gesticht,
Hier opgericht
Tot heil van Aemstels jeugd.

De eerste feestdag eindigde met een' avondmaaltijd in den Grooten Doelen, ten getale van 180 dischgenooten. Den tweeden dag werd andermaal een plegtig feestmaal gehouden, ter zelfder plaatse, door meer dan honderd Akademie-vrienden, uit Amsterdam en van elders zamengekomen. — In den avond van dien dag werd de voorgevel der Doorluchtige School versierd en verlicht in de gedaante van een' tempel, met de opschriften:

LITERAE THEOLOG. JURISPR. MEDECINA.
Amstelii Cives colerent ubi dona Minervae,
Hanc Aedem antiqui constituere Patres,

Hac duo servatus per saecula custus in Aede
Palladio Amsteliae nunc quoque fulget honos.

Den derden dag besloot Professor *G. J. Rooijens*, in de Nieuwe Kerk, de viering van het Tweehondjarig bestaan der Illustre School met eene godsdienstige Rede, waarin het hartelijkst deel werd genomen door de talrijk zamengevloeide menigte, doordrongen van de gedachte, dat het niet Amsterdam bij uitnemendheid, maar het Vaderland in een' algemeenen zin zal wel gaan, indien men Godsdienstmin en Christelijke liefde behartigt.

Veelbeteekenend en herinnerenswaardig is het gezegde van Professor *Rooijens* in zijne Godsdienstige Rede: »Te regt stelt »dan Amsterdam onder zoo vele belangrijke Instellingen, welke »het bezitten mag, een' bijzonderen prijs op zijne Doorluchtige »School. Zedig is het uiterlijk kenteeken van haar aanwezen, »en de vreemdeling, over de paleizen, die op onze pleinen en »hoofdgrachten zich verheffen, in bewondering opgetogen, gaat »het op de zijgracht, langs welke hem het toeval leidt, onop»gemerkt voorbij. Maar gelijk achter een geringer uiterlijk »niet zeldzaam zich verbergt, hetgeen in zijne werkingen zich »als allerheilrijkst openbaart, zoo ook onze Doorluchtige School."

In den avond van denzelfden dag vereenigde zich een aanzienlijk getal voormalige en tegenwoordige kweekelingen der Doorluchtige School, tot het houden van eenen vriendbroederlijken maaltijd, zich verdeelende in drieën. Zij, die voor het jaar 1821 derzelver studiën hadden volbragt, kwamen te zamen in den Doelen in de Doelenstraat; zij, wier promotie na dien tijd dagteekende, in de Munt; en de zoodanigen, die op dat tijdstip aan de Doorluchtige School waren verbonden, in den Grooten Doelen.

De opgenoemde gebouwen waren doelmatig versierd, en de feestvierenden bezochten elkander over en weder, om de innerlijke vreugd te uiten, die aller hart vervulde. Ook werd op denzelfden avond, in de Maatschappij Felix Meritis deze plegtigheid gehuldigd, door de uitvoering eene Cantate, vervaardigd door *W. H. Warnsinck*, en op muzijk gebragt door *Bertelman*, beide beroemde Amsterdammers *).

De tegenwoordige Hoogleeraren zijn:

Faculteit der Regtsgeleerdheid, M[r]. *C. A. den Tex* en M[r]. *Jan van Hall*.

Faculteit der Geneeskunde: *G. Vrolik. F. van der Breggen, Cornzn., W. Vrolik, W. H. de Vriese, C. B. Tilanus* en *G. C. B. Suringar*.

Faculteit der Wijsbegeerte en Letteren: M[r]. *J. D. van Lennep, T. Roorda, J. Bosscha* en M[r]. *H. Beijerman*.

Faculteit der Godgeleerdheid: *G. J. Rooijens*.

Faculteit der Wis- en Natuurkunde: *W. S. Swart*.

Het getal Studenten bedraagt thans: (1842).

Aan	het	Athenaeum Illustre	119.
»	»	Koninklijk Luthersch Seminarium	7.
»	»	Seminarium der Doopsgezinden	16.
»	»	Seminarium der Remonstranten	6.
		Te zamen	148.

Ter gedachtenis van de viering van het tweede Eeuwfeest

*) Het gedenkboek der plegtige viering van het Tweehonderdjarig bestaan der Doorluchtige School te Amsterdam, is beschreven door den vermaarden Mr. *J. van Lennep*, wiens Werken den letterkundigen roem der *van Lennepen* zullen handhaven, wanneer anderen van ons, als hunne voorvaderen, zullen spreken.

der Doorluchtige School, bestaat een gedenkpenning, vervaardigd door *van der Kellen.* — Dezelve vertoont op de voorzijde de, met eene muurkroon gesierde Amsterdamsche Stedemaagd, in antieke kleeding, (kennelijk aan den zetel, waaruit zij oprijst, als welke het Stadswapen draagt en die verder met eene opgaande zon versierd is) met den regterarm een Pallasbeeld omhelzende, dat op een voetstuk geplaatst is, waarop men eene slang ziet, met den staart in den bek. Ter zijde van het altaar bevindt zich een antieke drievoet, van welken het offervuur opstijgt. Het Pallasbeeld en het altaar staan op een' verheven vloer, althans hooger dan die, waarop de zetel der Stedemaagd gevonden wordt.

Het omschrift is:

Hanc non dimittam.
Deze zal ik niet van mij laten.

Van onderen staat in de afsnede de dagteekening van het feest.

D. X. Janua.
MDCCCXXXII.

Op de keerzijde leest men in grootsche eenvoudigheid.

Illustris Amstelodamensium Athenaei
celebrata Saecularia altera vota tertia.
d. i.
Het tweede Eeuwfeest der Doorluchtige School van Amsterdam gevierd, onder heilbede voor een derde.

Commelijn in zijne beschrijving van Amsterdam, de Doorluchtige School behandelende, zegt haar aangaande, nagenoeg het volgende:

»Deze Doorluchtige School is de eerste niet, die Amsterdam om geleerdheid in deze Stad aan te kweeken, gehad heeft. Wij hebben getoond in de beschrijving van de Oude Kerk, hoe dat *Jan Eggert Hertgerszoon* en *Wendelmoet*, zijne huisvrouw, ten begeere van *Jan Eggert Willemszoon*, Heer van Purmerende, eene zoodanige kweekschool voor de jeugd in

den jare 1450 heeft gesticht gehad; doch, hoe dezelve te niet geloopen is, vindt men nergens aangeteekend. Het zou wel kunnen zijn, omdat destijds vele monniken en geestelijken de studie weinig ter harte namen; hetgeen men bemerkt uit vele hunner boeken, kort na de uitvinding der Boekdrukkunst door *Laurens Koster*, tusschen den jare 1425—1440 in het licht verschenen. — Vele boeken, destijds door monniken en geestelijken geschreven en uitgegeven, werden bevonden zeer slecht Latijn te wezen, en daarom nu nog genoemd Monniken-Latijn. — Sedert dien tijd ging de studie veel ten achteren, tot dat de geleerde *Erasmus* en anderen, hem ter zijde staande, de studie, als onder de assche liggende, deden ontvonken. Het is alzoo mogelijk, dat door de bovengenoemde tijden het eerst ingestelde Collegie van studie te Amsterdam te niet ging, hetwelk zich echter in het jaar 1632, door de geboorte der Doorluchtige School, luistervol herstelde.

Eene niet minder gelukkige stichting in het jaar 1632. is die van

DE LUTHERSCHE OUDE KERK.

Hare vestiging is eene eerekroon voor hen, welke vrijheid in het vieren en vereeren van den Almagtige, als de wenschelijkste zaak voor Amstels ingezetenen hadden voorgedragen en verdedigd, tot dat eindelijk de palm der overwinning hunne daden vereeuwigde.

De Lutherschen sinds het jaar 1525 hier ter Stede strengelijk vervolgd, namen niettemin toe in getal, en leefden nevens andere gezindheden, na de verandering der Regering in 1578, in het vooruitzigt van vrijheid van Godsdienstoefening. Het duurde wel is waar tot in het begin der 17de eeuw, eer het vooruitzigt helderder werd, doch sinds dien tijd is het verwezenlijkt. — Reeds in 1604 hielden de Lutherschen hunne godsdienstoefening in een pakhuis (de Pot), gelegen op het Spui bij den Handboogsdoelen, welke Godsdienstoefening door de Regering oogluikend toegelaten wordende, hen aanmoedigde tot het bouwen eener Kerk, op de plaats van het zoogenoemde pakhuis en den verder aangekochten grond.

Deze Kerk — destijds gesticht en tot op den huidigen dag

aanwezig, en versierende den hoek van het Spui en den Singel — dagteekent van den 14 Augustus 1632, toen er de eerste steen aan gelegd werd; en van Kersavond 1633, toen de Predikant *Casparus Phijffer* haar inwijdde.

Zij heeft vier ingangen: een' op den Singel, twee op het Spui, en een' in de Handboogstraat.

Het gebouw is een langwerpig vierkant, met drie galerijen boven elkander, van welke de onderste rust op acht en twintig hardsteenen pilaren, van de Dorische orde, wordende de middelste galerij gedragen door Jonische kolommen, en de bovenste door balken, die in de kap liggen. — De predikstoel, in het westen geplaatst, stelt al de toehoorders in de gelegenheid den Predikant te zien en te hooren. Achter denzelven is, in het jaar 1692 een dubbel orgel opgerigt, welks deuren door den beroemden *Philip Tideman* zijn beschilderd.

Aan deze Kerk zijn nog twee ruime vertrekken boven elkander in het oosten gebouwd. Het onderste verstrekt tot eene kamer voor Diakenen; het bovenste is de Consistorie, of Kerkenraads-kamer, alwaar de Predikanten en Ouderlingen bijeenkomen. Op deze kamer hangt een origineel portret van den vermaarden Hervormer *Martinus Luther* *), benevens vier kleine stukken, voorstellende *Luther*, zijne huisvrouw, en vader en moeder. Daarenboven wordt in dit Kerkgebouw bewaard een houten model van het vorige Kerkhuis, (het pakhuis de Pot) en drie daaraan palende huizen of pakhuizen op het Spui †).

*) *Martinus Luther*, geboren in 1483 te Eisleben, werd in 1503 Philosophiae Doctor, in 1504 Augustijner Monnik, in 1508 Hoogleeraar te Wittenberg, in 1512 Theologisch Doctor. Hij begon in 1517 de *Religions-Artikel* te reformeren. In 1518 verantwoordde hij zich voor den Kardinaal *Cajetanus* te Augsburg. In 1521 verscheen hij op den Rijksdag te Worms, en in 1530 op dien te Augsburg. — Hij overleed den 17 Februarij 1546 in zijne geboorteplaats, in den ouderdom van 63 jaren.

†) Bij de Kerk staan drie huizen der Gemeente, die door Predikanten bewoond worden. Om meerdere ruimte vóór de Kerk te maken, hebben Ouderlingen, met bewilliging van Burgemeesters, in het jaar 1754, twee huizen, die toen stonden op de brug van het gewezen verlaat (het Boeren verdriet) weggebroken, en den Nieuwezijds-achterburgwal, van de Kerk af tot aan de korte Heisteeg, op gemeene kosten van de Kerk en van de eigenaars der huizen, op dit gedeelte van den Achterburgwal staande, zeer veel doen verbreeden.

De viering des Honderdjarigen bestaans van dezen Gode geheiligden tempel, is door de drukpers reeds medegedeeld *). De herdenking van het Tweehonderdjarige bestaan is den tweeden Kersdag 1833 gevierd met eene Leerrede, naar aanleiding van I. Kon. VIII v. 65, uitgesproken door den Wel Eerw. Heer *J. M. L. Roll,* welke Leerrede, met bijvoeging van de Inwijdings-Leerrede, den 25sten December 1633 uitgesproken door *Casparus Phijffer,* bij de Boekhandelaars *ten Brink* en *de Vries* zijn uitgegeven.

Hoogleeraren aan het Koninklijk Luthersch Seminarium zijn: *J. G. Pluschke* (gewoon) en *G. F. Sartorius.* (buitengewoon) Vier Predikanten bedienen de Gemeente, welke 20,000 à 24,000 zielen telt.

Het aangename en onaangename naar den tijd en de omstandigheid beurtelings te vermelden, is de taak van allen, die eene Geschiedenis, hetzij klein of groot, bearbeiden. — Wij, die tot hiertoe niets meer dan de schets eener Geschiedkundige beschrijving van Amsterdam leverden en verder wenschen te leveren, moeten dat voetspoor volgen, en alzoo onze Lezers van tijd tot tijd bepalen bij rampen en zaken, die een' onaangenamen indruk verwekken.

De zon van voorspoed, Amsterdam in vollen luister beschijnende, werd eensklaps omhuld door dikke wolken, welke haar vriendelijk aangezigt bedekten. Eene ramp, door geene menschelijke magt te verhoeden, bezocht de volkrijkste steden van Holland, gevolgelijk onze Stad, in den hoogsten graad. Het was de pest, die weder in 1635 uitbrak, en in dit en in het volgende jaar duizende slagtoffers na zich sleepte. Het getal der dooden in 1635 ruim acht duizend beloopende, was in het volgende jaar tot meer dan het dubbele geklommen. *Domselaar* en *Commelin* begrooten de sterfte in 1636, op zeventien duizend vijfhonderd en twee; doch geven de sterfte des volgenden jaars niet op, waaruit men vermoedt, dat de pestziekte toen was geweken.

Dezelfde Schrijvers berigten, dat op Kersnacht 1637, met eenen noordwestelijken storm, het water zoo hoog in de Stad

*) Men zie de oorspronkelijke uitgave in 1734, bij *Samuel Schoonwald;* en den herdruk bij *H. Backer, Cz.,* te Amsterdam 1834.

klom, dat men met schuiten door verscheidene straten voer, waaruit groote schade ontstond, en de geledene ramp werd verzwaard. En, of dit nog niet genoeg ware, ontstond er inmiddels eene dwaze zucht naar winst, in eenen dollen handel, die menig Amsterdammer, naar het tijdelijke, in het verderf sleepte. Wij bedoelen den alom bekenden

WINDHANDEL IN BLOEMEN,

vooral in tulpen, die in 1636 en 1637, de inwoners der steden Haarlem, Leiden, Amsterdam, Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen als eene andere pest bezocht. Bij veel- en minvermogenden, rijken en armen, in alle standen vond men menschen, die uit bloembollen, goud en zilver wilden telen.

Men verkocht bloembollen in den wind, om op bepaalden tijd te leveren, en betaalde voor een' Semper Augustus dertien duizend gulden; en voor een' Vice-roi, twee last tarwe, vier last rogge, vier vette ossen, acht jonge varkens, twaalf schapen, twee okshoofden wijn, vijf tonnen achtguldens bier, twee vaten boter, duizend pond kaas, een pak kleederen en een zilveren beker *). Te Alkmaar verkocht men in veiling voor meer dan negentig duizend gulden aan bloembollen. Men beweert, dat destijds een der windhandelaars te Amsterdam, binnen vier maanden zestig duizend gulden won, en dat er in eene der Hollandsche steden voor tien millioen gulden aan bloembollen is omgezet.

Wagenaar zegt, op het artikel, over den windhandel in tulpen, hier ter Stede.

»De prijs der tulpen werd, door de streken van eenige »handelaars geweldig hoog opgejaagd. Hetgeen eerst een' of »twee gulden gekost had, werd dikwijls na verloop van wei- »nige dagen, honderd en meer gulden waardig. Men woog »elkander de bollen en bloemen bij twee azen toe. Eene bloem »van vier azen, Gouda genaamd, werd eerst voor twintig, »daarna voor honderd vijf en twintig gulden verkocht. En

*) Men zie hierover de Schriften van dien tijd; als *Flora's Gekskap*; Register van de prijzen der bloemen in 1637, en andere. — Ondertusschen zal die windhandel, in onzen tijd, niet zoo belagchelijk schijnen, als men zich den windhandel in Staatspapieren, Olie en andere artikelen, zoowel op de Beurs als in Koffijhuizen, voor den geest brengt.

»deze drift naar winst viel voor in een' tijd van zware sterfte, »in verscheidene steden, met name Amsterdam. Doch in het »volgende voorjaar, toen de gekochte bloemen ontvangen moes- »ten worden, waren velen buiten staat om te betalen. Hieruit »rezen verschillen tusschen koopers en verkoopers, in onder- »scheidene steden, en onder anderen in Amsterdam, die zich »met verzoekschriften wendden aan de Staten van Holland, »hetgeen ten gevolge had, dat de Staten voornoemd orde op »de zaak stelden, en de windhandel van lieverlede ophield."

Commelin den windhandel in bloemen beschreven hebbende, eindigt aldus: »De dolle koopmanschap van deze Tulpen- of lie- »ver Zotte-bollen, zal misschien de toekomende eeuwen, alzoo »ongeloofelijk schijnen, als de razernijen der Wederdoopers, die »hier te Amsterdam even honderd jaren te voren, aangeregt »is geweest." — De volgende rijmen zijn op deze schielijk veranderde kooplieden toenmaals gerijmd geworden.

Vrouw Flora had gemaakt van Wevers en van Snyers,
En ander slecht gespuis, kales- en paarden-Rijers,
Die altijd in de Kroeg, bij Bier, Tabak en Wijn,
Als jonge Heertjes, frisch en vrolijk wilden zijn.
Maar wat verandering! dien 't volk voor weinig dagen,
Nog op een' braven Hengst zeer moedig rijen zagen,
Die zitten nu op 't gat, en 't magerhouten paard,
Elk naait en weeft nu weêr, naar zijnen eersten aard.

Het is hiermede, dat wij tot dus verre eindigen met het vermelden van rampen en dwaasheden, om in het volgende Hoofdstuk over te gaan tot het beschrijven der gebeurtenissen, hiervan geheel afwijkende.

XVI.

VERVOLG DER BESCHOUWING VAN AMSTERDAM BINNEN DESZELFS MUREN. — MARIA DE MEDICIS PRACHTIG ONTHAALD. — DE KONINGIN VAN ENGELAND, HARE DOCHTER, EN VERDERE VORSTELIJKE PERSONEN BEZOEKEN AMSTERDAM. — RAMPEN DER STAD BEJEGEND. AARDBEVING. — DE NIEUWE KERK DOOR BRAND VERNIELD. — EENIGE VERMAARDE AMSTERDAMMERS GESCHETST.

Welkome gasten hartelijk te ontvangen en ruimschoots te onthalen, is geene ongewone zaak voor den Amsterdammer. Vreemdelingen hebben wel eens in geschriften het tegendeel beweerd en de wereld diets willen maken, dat de Amsterdammers knorrig zien, als zij zich tot hen vervoegden; doch zulk gesnap verdient geene wederlegging. Men zou hun kunnen antwoorden: dat de Amsterdammers, groot en klein, dagelijksche bezigheden hebben, en te naauwgezet zijn om dezelve op te offeren aan het slenteren langs den weg en het najagen van openbare vermakelijkheden, zoo dikwijls er zich vreemdelingen, met brieven van aanbeveling bij hen vervoegen. Met betrekking tot gastvrijheid, doet de Amsterdammer voor niemand onder; en dit is niet vreemd, aangezien deze deugd van geslacht tot geslacht is overgeplant, en hem desaangaande een onbekrompen voorbeeld werd gegeven door de aloude Vroedschap, die hare Stad voor menigen vreemdeling tot een Palladium verhief, en doorluchtige gasten — wel eens door wijze bijoogmerken gedreven — meer dan vorstelijk onthaalde.

Deze gedachte kwam ons voor den geest bij het nagaan der

gebeurtenis in 1638, zijnde de prachtige ontvangst van *Maria de Medicis* binnen Amstels wallen, en verder bij die in 1642, toen de Koningin van Engeland, Prins *Frederik Hendrik*, en Prins *Willem* en zijne Gemalin, hier ter Stede luisterrijk werden ingehaald; welke gebeurtenissen, van gelijken aard, wij in het kort gaan beschrijven, eerstelijk, om dezelve niet over het hoofd te zien, maar vooral om den Lezer te doen opmerken, wat de Stad Amsterdam deed, om eene goede verstandhouding met magtige Rijken en Personen te onderhouden.

MARIA DE MEDICIS,

dochter van *Frans II* van *Medicis*, Groothertog van Toskanen, en weduwe van *Hendrik IV*, Koning van Frankrijk, had na den dood haars Gemaals met zeer ongelukkige gevolgen, als Regentes en Voogdes over haren minderjarigen zoon *Lodewijk XIII*, het Rijk bestuurd. Burgeroorlogen, waarin de listige *Richelieu* eene der hoofdrollen speelde, eindigden met haren val. De Kardinaal, eerst partij getrokken hebbende voor *Maria*, waardoor hij het toppunt zijner grootheid bereikte, wist daarna *Lodewijk XIII* te belezen, om zijne Moeder het slot te Compíegne tot verblijfplaats aan te wijzen, van waar *Maria* echter wist te ontvlugten, de wijk naar Brussel nemende.

Het was in den zomer des jaars 1638, dat *Maria de Medicis* in Holland kwam, om de bemiddeling der Staten te verzoeken, in de geschillen tusschen haar en den Koning, haren zoon. Een' togt door de voornaamste steden doende, maakte de Amsterdamsche Wethouderschap toebereidselen om haar vorstelijk in te halen. De vrijheid der Stad genaderd zijnde, werd de Koningin door een kornet Ruiterij, uit de aanzienlijkste jonge lieden zamengesteld, en geleid door *Kornelis van Davelaar*, Heer van Petten, begroet, en vervolgens, onder het luiden der klokken en het bulderen des geschuts, ter Stad ingeleid, door de Haarlemmerpoort, alwaar de Kolonel *Andries Bicker*, Oud-Burgemeester, en de Hoplieden *Pieter Reaal*, Ontvanger, *Gerbrand Janszoon Pancras*, Oud-Schepen en Raad, en *Jakob Bicker*, Bewindhebber der Oostindische Maatschappij, haar verwelkomden. De stoet kwam tusschen twintig vendels Schutters, geschaard langs den weg, over den Nieuwendijk

op den Dam, en trok voorts over den Middeldam, door een' zegeboog, die het koggeschip, het oude wapen der Stad, droeg, en waaronder de Bruiloft van Koning *Hendrik IV* met de Koningin zich zinrijk vertoonde. Van hier trok de stoet door de Warmoesstraat en Niezel, en voorts langs de oostzijde van den Fluweelen Burgwal tot voor de oude Doelestraat, alwaar eene andere eerepoort stond, met een' hoogen en sierlijk geschilderden gevel, prijkende met het opschrift, (naar *Virgilius*): Zij verheugt zich in 't voortbrengen van Goden. Na het openschuiven der gordijnen zag men de Koningin, in de gedaante van Berecynthia, benevens hare vorstelijke kinderen, op een' zegewagen, begeleid door vier maagden, voorstellende de vier werelddeelen. Tegenover den wagen vertoonde zich andermaal het koggeschip, waarin eene maagd zat, Amsterdam verbeeldende, en de Koningin begroetende.

Gekomen zijnde in het Prinsenhof, tot verblijf der Vorstin bestemd, werd zij door de vier regerende Burgemeesters, *Pieter Hasselaer*, *Abraham Boom*, *Antonie Oetgens van Waveren* en *Albert Koenraad Burg*, vergezeld van de twee Pensionarissen, *Willem Boreel* en *Cornelis Boom* begroet. — De eerbewijzing ging zoo verre, dat men gedurende het verblijf van *Maria de Medicis* hier ter Stede, het wachtwoord van haar ontving; zijnde er aangeteekend, dat het eerste wachtwoord *Maria* was.

Ten volgenden dage leidden Burgemeesters de Vorstin door de Stad, en onder anderen naar het Oostindische Huis, alwaar een banket toebereid was, eeniglijk uit Indische gewassen en voortbrengselen bestaande. Op den derden dag onthaalde men haar op nieuwe vertooningen, die tusschen de Lange- en Doelebruggen, op een eilandje, uit de venen derwaarts gevoerd, in één' nacht vervaardigd waren. Het vorstelijk gezelschap, benevens Schout en Burgemeesters zaten in eene prachtige sloep; en, terwijl deze de Grimmenessensluis invoer, ging de Ossensluis open, doorlatende Neptunus, op zijn' wagen in de gedaante van eene schulp, en gevolgd door Mercurius, in eene kogge, waarin tevens zat de Amsterdamsche maagd, welke de Koningin met een vers begroette. De sloep, hare Majesteit voerende, werd toen geroeid naar de noordzijde van het eilandje, alwaar onder een' grooten zegeboog, nieuwe vertooningen werden gegeven; als: het huwelijk van *François de Medicis* en *Joanna*

van Oostenrijk, vader en moeder der Vorstin, en: *Maximiliaan*, Amsterdam beschenkende met de Keizerlijke kroon. — Aan de zuidzijde van het eilandje, werwaarts de sloep toen gevoerd werd, zag men den ellendigen staat van Frankrijk onder *Hendrik III*, en den bloeijenden onder *Hendrik IV*, in vijf groote vertooningen afgebeeld. Hierna werd het gezelschap vermaakt door een' waterstrijd, tusschen tien matrozen, in witte linnen kleeding, met roode mutsen op het hoofd, die elkander met handspaken te keer gingen, en uit de schuiten in het water deden tuimelen. Tegen den avond voer men door de St. Anthoniessluis naar het Y, waar de Koningin op de Oost-indische werf een schip te water zag loopen, dat zij op verzoek van Burgemeesters, *Maria de Medicis* doopte. Des Zaturdags zonder geleide eenige winkels bezocht hebbende, verliet zij den daarop volgenden Zondag de Stad, onder eerbewijs als bij hare komst, achterlatende haar portret, dat zij door den beroemden *Gerardus Hondhorst*, gedurende haar verblijf hier ter Stede, had doen schilderen en toen vereerde aan Burgemeesters, die hetzelve later voor den schoorsteen der Secretarie van het Stadhuis, (nu het Paleis) plaatsten *).

De Dichter *Jan Vos* zong daarna:

Dus toont zich Medicis, een moeder van drie Rijken,
De doornen van den Nijd, versteekt haar leliebloem.
Al wat Fortuin aan veel der Grooten ooit deed blijken,
Heeft zij alleen gevoeld. Onzeker is de roem:
Haar klimmen wordt verpoosd door zware ballingschappen.
De troonen zijn van goud; maar glibberig van trappen.

*) Al de omstandigheden, gedurende het verblijf der Vorstin, vindt men verhaald door *Barleus*, onder den titel: Blijde Inkomst van *Maria de Medicis*, met de afbeeldingen van de vertooningen haar ter eere opgerigt.

Dit werk is met zeer veel pracht gedrukt bij *J. C. Blaeu*, zoowel in het Latijn als in het Fransch, in het jaar 1638, en in het Nederduitsch het daaraanvolgende jaar.

Onder de buitengewone gebeurtenissen, waardoor het verblijf van *Maria de Medicis* merkwaardig voor de Amsterdamsche Geschiedenis geworden is, behoort voorzeker de kwijtschelding van straf aan zekeren door *Barleus* niet genoemden persoon, op voorspraak dier Vorstin verleend. Bijzonderheden omtrent dien persoon, deszelfs naam, stand en vergrijp of liever onwilligen manslag zijn nader ontdekt. Wij be-

Het lag in den aard der zaak, dat de inhaling der

KONINGIN VAN ENGELAND,

Prins *Frederik Hendrik* en Prins *Willem*, benevens zijne Gemalin, overeenkomstig moest zijn met de eerbewijzen en het onthaal, dat de Koninginne-Moeder van Frankrijk had ondervonden; weshalve de Vroedschap besloot ook de Koningin van Groot-Brittanje en de Prinses, hare dochter, met twee à vier en twintig duizend gulden, ter bescheidenheid van Burgemeesters, te vereeren; te meer, daar men *Maria de Medicis* voorheen eene vereering gedaan had.

Op den 20sten Mei des jaars 1642 *) werd het Vorstelijk gezelschap buiten de Haarlemmerpoort begroet door *Dirk Tholinx*, President, Schepen en Raad, aan het hoofd van honderd vijftig uitgelezene ruiters; en binnen de Poort door den Pensionaris *Cornelis Boom*. Langs den weg, bezet met Schutters en Soldaten, waren vier zegebogen opgerigt; één op den Dam aan den kant van het Damrak, één vooraan in de Beursstraat, één op den Middeldam, en één voor de Oude Doelestraat. Onder deze zegebogen zag men, na het openschuiven der

houden ons voor om in de Bijdragen tot deze Geschiedenisbeschrijving nader een breedvoerig berigt deswege mede te deelen.

De mare van deze feestviering, van geslachten aan geslachten verkondigd, deed ons in navolging, eenigzins breedvoerig zijn.

*) Een jaar vroeger was *Mustapha Aga*, afgezant van de Ottomanische Porte, naar den Haag gekomen, met last, om de onderlinge vriendschap met den Staat aan te kweeken, en het afvaardigen van een' nieuwen Ambassadeur aan de Porte, te verzoeken. Daar er nu geene geschikte gelegenheid was, om den Afgezant te 's Hage te herbergen, nam hij genoegen, om te Amsterdam te vertoeven, tot dat het schip gereed zou zijn, waarmede hij naar zijn Hof moest terugkeeren. Zie verder *Aitzema*, II Deel, Bl. 774.

Misschien verwondert men zich, dat wij deze kleinigheid aanteekenen, en andere gebeurtenissen, of voorbijgaan, of ter loops behandelen. Wij zien in de komst van dezen Afgezant de belangstelling der Ottomanische Porte (verzoekende om een' Ambassadeur aan den Staat) in ons Vaderland; en in zijn vertoeven te Amsterdam, het vernuft der Stedelijke Regering, die elken invloed hebbende vreemdeling, op eene, haar eigenaardige wijze overtuigde, dat men, om handel te drijven, zich met Amsterdam moet verstaan. — Misschien verwondert men zich nu niet meer.

gordijnen, de prachtigste vertooningen, meestal doelende op het huwelijk van den jongen Prins en de Engelsche Kroon-Prinses. In den eersten zegeboog — van boven behangen met eene dubbele festoen van oranjeappelen, doorvlochten met roode en witte rozen, en tusschen de zuilen versierd met de wapens der veroverde Steden, in Oost- en Westindiën, — vertoonde men de bruiloft van Thetis en Peleus, waarop al de goden en godinnen tegenwoordig waren. Het gebouw van den tweeden boog was, tusschen de zuilen, behangen met roode en witte rozen, doorwrocht met goude leliën, en droeg op deszelfs top den Keizerlijken Adelaar. De vertooning behelsde het Verbond tusschen Keizer *Adolf van Nassau* en *Eduard II*, Koning van Engeland, in 1292 gesloten. De derde boog, die op den Middeldam stond, overtreffende de anderen in grootte en pracht, pronkte met Latijnsche en Nederduitsche verzen. Op den top stond het wapen van Groot-Brittanje, tusschen de wapens van Gelderland en Nassau.

De vertooning behelsde het huwelijk van *Reinoud van Nassau*, eersten Hertog van Gelder, met Prinses *Eleonoor*, dochter van *Eduard III*, Koning van Engeland. Tusschen de zuilen stonden Mars en Pallas, voerende de wapens der Steden en Schansen, door *Frederik Hendrik* op de Spanjaarden veroverd. De vierde boog droeg ook eene rij van wapenschilden der veroverde plaatsen in Oost- en Westindiën. Op den top stond een levend man, Hercules verbeeldende, die den aardkloot torschte, zinspelende op de dapperheid van *Frederik Hendrik*. Japetus en Atlas, *Willem I* en *Maurits* voorstellende, lagen in beschouwende verwondering nevens hem. Van binnen zag men een' tempel, waarin het huwelijk van *Jakobus II*, Koning van Schotland, en *Maria van Egmond*, gesproten uit *Reinoud*, Hertog van Gelder, werd voorgesteld.

Al deze vertooningen vonden zoo veel bijval, dat men dezelve op verzoek van *Frederik Hendrik*, den volgenden dag op den Dam herhaalde, nadat de Vorstelijke personen in prachtige sloepen langs het Y en door de Stad waren geroeid, en de voornaamste Gebouwen en Godshuizen hadden bezocht; schenkende *Frederik Hendrik*, bij die gelegenheid, aan ruim tweehonderd personen, destijds in het Oude-Mannenhuis verpleegd, ieder drie gulden.

Ook werd dezen gasten den 22sten Mei even plegtig uitgeleide gedaan als zij ingehaald waren; en het ontbrak daarna geenszins aan Dichters, om dit vorstelijk bezoek, zoowel als dat van *Maria de Medicis*, in verzen te bezingen, onder welke de Dichter *Joost van den Vondel* op den voorgrond stond.

Met een ander Vorstelijk bezoek (1646), dat van *Maria de Gonzago*, dochter van den Hertog van Mantua en Nevers, in het huwelijk getreden met *Ladislaus IV*, Koning van Polen, zullen wij ons niet lang bezig houden. De Koningin, van Parijs over Holland naar Polen reizende, werd hier ter Stede met militaire eerbewijzingen en saluutschoten begroet, en verwelkomd door Prins *Willem*, op last van zijnen Doorluchtigen Vader daartoe herwaarts gekomen.

Daar de Stad, sedert de hierboven verhaalde vreugdebedrijven, weder onheilen ten doel stond, behooren wij ook deze te vermelden, en rangschikken dezelve naar de jaren, waarin zij plaats grepen.

I. STORM EN AARDBEVING.

Blijkens aanteekeningen van *Domselaar* (VI Boek, bl. 424) en *Commelin*, (bl. 1164) ontstond den 6den en 7den Januarij 1640 hier ter Stede een storm, die de huizen deed schudden. »Het »looden bekleedsel," verhaalt *Wagenaar*, »dat op de kap der »Korenmarkt vastgespijkerd was, werd losgerukt en als een »kleed opgerold. De weêrhaan en ijzeren spil van den Regu»liers-toren stortten in het water, de spits van den toren der »Nieuwezijds-Kapel viel in het dak; de daken van veel huizen »werden zwaar beschadigd, en eenige gevels omverregerukt. »De schudding, door den wind veroorzaakt, werd door som»migen gehouden voor eene aardbeving; ofschoon aardbevingen »doorgaans bij stil weder ontstaan. Bij zulk weder gevoelde »men er eene hier te Lande, op den 25sten Maart dezes zelfden »jaars, des morgens ten half drie ure. Zij duurde te Amster»dam naauwelijks eene minuut. Die sliepen hadden er geene »gewaarwording van; doch die wakker waren, hoorden trap-

»pen, bedsteden, kassen en wanden kraken, en zagen het »hangend huisraad bewegen. Ook vielen hier en daar glazen »ruiten uit het lood. Voor het overige was men vrij met »den schrik."

II. DE NIEUWE KERK BRANDT AF, DOCH WORDT HERBOUWD.

Van den Vondel zong te regt, over dit ongeluk, in zijn Klaaglied.

De Koningin van Aemstels hoofdgebouwen,
  Is nu, helaas! haar' blaauwen sluijer kwijt,
En moet blootshoofds verkleumen en verkouwen,
  In 't hartje van den guren wintertijd;
Zij klappertandt en zit met naakte scheenen,
  Haar Pijlers, paarsch geschroeid, gekwetst, gebrand.
Zij treurt in asch en puin van hout en steenen,
  Gemengd met lood, en staal, en glas en zand,
En koper van haar moêgeluide klokken........

Het was op den 11den Januarij des jaars 1644 *), omtrent ten twaalf ure op den middag, dat de brand onverhoeds in de Nieuwe Kerk sloeg, en door een' fellen Noordoostewind aangeblazen, binnen een half uur tijds in ligte laaije vlam stond. Er was geen vooruitzigt tot blusschen, te meer, daar de slangbrandspuiten, door *Jan van der Heijden* in 1673 uitgevonden, nog niet bekend waren. — Ten drie ure na den middag, stortten het dak, het houten gewelf, het torentje, de orgels en de schoorbalken, met hetgeen daaraan verbonden was, van boven neder in de Kerk, die van binnen voor het grootste gedeelte uitbrandde.

De oorzaak van dezen brand werd toegeschreven aan de onvoorzigtigheid der loodgieters, die, aan het dak gearbeid hebbende, den vuurpot voor een open dakvenster hadden laten staan; hetgeen niet onwaarschijnlijk is, daar in lateren tijd, door gelijke omstandigheden, hetzelfde ongeluk is te weeg gebragt, hetgeen wij verder zullen bevestigen.

*) Een jaar vroeger brandde af het Vrouwen-Tuchthuis of Spinhuis, eertijds het St. Ursulen-Klooster, dat spoedig daarna weder herbouwd werd.

Het ongeluk, hoe groot ook, was herstelbaar. De pogingen, door de edele Regering daartoe aangewend, hadden ten gevolge, dat de herbouwde Kerk, prachtiger dan te voren, den 10[den] Junij des jaars 1648, door den oudsten Predikant *Keslerus,* met eene Leerrede, ten grondslag hebbende: Psalm XLVI vers 9, 10, 11 en 12, werd ingewijd.

Tot dus verre geene ongelukken meer te vermelden hebbende, willen wij dit Hoofdstuk weder sluiten met de herinnering aan eenige uitmuntende mannen, die in Amsterdam het levenslicht zagen; want indien wij wilden gewagen van al de groote mannen, welke elders geboren en in Amsterdam een' roemrijken naam hebben gemaakt, zoo zoude er aan ons verslag schier geen einde komen. Wij zullen echter ook hierin beknoptheid in het oog houden, en alleen met betrekking tot hoogst verdienstelijke personen, eenigermate breedvoerig zijn.

PETRUS OPMEER,

in 1526 alhier geboren, wiens geslacht door Vrouwe *Jacoba* tot den adelstand was verheven, legde zich voornamelijk toe op de hoogere studie. Hij vertaalde verscheidene werken uit het Latijn in het Nederduitsch, onder anderen het boek van *Vincent van Lirins,* tegen de Ketters, en wilde zich tot Doctor in de Geneeskunst en Regtsgeleerdheid laten bevorderen, doch veranderde eensklaps van plan, door zich te wijden aan de beoefening der Godgeleerdheid, en beijverde zich sedert dien tijd om de gevoelens der Onroomschen te bestrijden. De woeste handelingen van *Lumey* en *Sonoy,* tegen de Roomsche Geestelijken en anderen, deden hem in 1572 de Stad Delft, alwaar hij toen woonde, verlaten, en naar het Spaansche leger voor Leiden wijken, alwaar *Francisco Baldes* hem tot Secretaris van den Krijgsraad aannam. *Baldes* naar Henegouwen gevolgd zijnde, werd hij van daar naar Amsterdam ontboden door Schout *Pieter Pieterszoon,* om de Roomsch Katholijken te bevestigen in het Geloof. — Amsterdam was in het jaar 1573, en sedert het toevlugtsoord der Roomsche Geestelijken, die uit de Steden, welke de Leer der Hervormden hadden om-

helsd, derwaarts de wijk namen, en met opene armen ontvangen werden. — *Opmeer,* zich in 1578 te Amsterdam niet kunnende staande houden, keerde naar Delft terug, wordende daarna door de Stad ingedaagd, hetgeen nogtans geene gevaarlijke gevolgen had, daar hij in 1594 te Delft rustig overleed.

Van zijne Werken komen in aanmerking: de Kerkelijke en Wereldlijke Geschiedenissen, van de schepping der Wereld tot het jaar 1590; en zijn Katholijk Martelaarsboek, waarin hij de wreedheden, door *Lumey* en *Sonoy,* tegen den wil der Hooge Regering, omtrent de Roomschen gepleegd, ten onregte stelt op rekening der Gereformeerden in het algemeen.

MAARTEN JANSZOON KOSTER,

een Amsterdammer, door *Alva* vervolgd, en sedert naar Koppenhagen uitgeweken, alwaar hij tot lijfarts van *Frederik II* werd verhoogd, keerde eindelijk naar zijne geboortestad terug, alwaar hij in 1578 tot Burgemeester en Raad werd verkozen. Hij was onder de eersten, die hier ter Stede openbare lessen over de Ontleedkunde gaf.

SEBASTIAAN EGBERTSZOON,

(Doctor in de Geneeskunde,) die veel ter oorzake van Godsdienstige geschillen had te lijden, werd ten jare 1593 tot Schepen, in het jaar 1602 tot Raad, en in 1606 tot Burgemeester verkozen, en gaf, onaangezien zijne hooge waardigheden, lessen over de Ontleedkunde, op de gehoorplaats boven de kleine Vleeschhal, in de Nes.

ELLERD DE VEER,

Pensionaris van Amsterdam, in het begin der zeventiende eeuw overleden, heeft zich eenen naam gemaakt door het vertalen van de Zamenspraken van Erasmus en het schrijven van een vervolg op de Groote Hollandsche Chronyk, loopende van het jaar 1516 tot 1595.

CORNELIS VAN HAAMROODE.

volgens *Pontanus* in 1599 overleden, is bekend gebleven door zijne Beschrijving van Batavia, en van een ander begonnen werk, betreffende de Geschiedenissen der Nederlanden, ten tijde des Hertogs van *Alva*.

Voorts hebben zich in de zestiende eeuw onderscheiden: *Goossen Janszoon Reekalf*, Krijgskundige en Burgemeester; de Hoplieden *Nikolaas Ruikhaver*, *Jacob Simonszoon de Rijk* *), *Dirk Duivel*, Schout, *Willem Dirkszoon Bardes*, de Schilders *Cornelis Antoniszoon*, of *Cornelis Teunisse* †), *Dirk Jacobszoon*, die verscheidene Schutters-stukken leverde; *Pieter Arnoutszoon*, in de wandeling *lange Pier* geheeten, benevens zijne twee zonen; *Dirk Barendszoon*, een leerling van den grooten *Titiaan*; en de beroemde Beeldhouwer, Landmeter en Kaartteekenaar *Joost Jansz Beeldsnijder*, van welke verdienstelijke mannen wij reeds hier en daar melding maakten. Wijders hebben in de zeventiende eeuw en later uitgemunt de Burgemeesters *Reinier Kant* en *Willem Bardes*; de Vroedschap *Adriaan Pauw*; de Zeehelden *Jacob van Heemskerk*, die in het jaar 1595, als Opperkoopman aan boord ging met *Willem Barentsen* §); *Jacob van Neck*, die na een aantal roemruch-

---

*) *Jacob Simonszoon de Rijk*, zoo beroemd als Admiraal der Watergeuzen, heeft vermoedelijk te Amsterdam gewoond op het Damrak of Water, ter plaatse waar zich thans bevindt het Pakhuis, genaamd de Hulk, Wijk 23, Verp. No. 2816, Kadaster Sectie F. No. 3699. —

†) *Wagenaar* zegt aangaande dezen Schilder: „Van hem hangt nog eene afbeelding van Amsterdam op de Thesaurie Ordinaris dezer Stad. Zij is in het jaar 1536 geschilderd, en vertoont de gebouwen en huizen in derzelver natuurlijke gestalte. Hij heeft deze afbeeldingen naderhand in twaalf bladen, in houtsnede uitgegeven; en wij hebben er ons dikwijls van bediend, in het ophelderen van de aloude gelegenheid en gedaante der Stad; zijnde ons, wij bekennen het gaarne, tot hiertoe, geene ouder echte afbeelding van dezelve voorgekomen. Voorts zijn er van dezen Schilder nog eenige oude Schutters-stukken voorhanden, en onder anderen een met zeventien Schutters aan eene tafel, hangende in den gang voor de Kleine Krijgsraad-Kamer. Het is in 1533 geschilderd, en men noemt het in het gemeen: de Braspennings-Maaltijd.

§) Zie het vermelde bij zijne Grafstede in de Oude Kerk.

tige zeetogten, in het jaar 1622 tot Burgemeester werd verkozen; *Jacob Willekens,* door wiens beleid en dapperheid de Allerheiligen-Baai is bemagtigd, en die ten jare 1639 tot Raad der Stad werd gekozen; *Cornelis Janzoon de Haan* (*Haantje* *;) *Dirk Janszoon Goedhals* en veel anderen, over wie wij reeds met een kort woord hebben gesproken.

Wij meenen uitvoeriger te moeten zijn over

LAURENS REAAL,

een' Krijgs- en Staatsman, die gedurende het Bestand eene reis naar Oostindië deed, in 1616 tot Gouverneur-Generaal werd benoemd, en ten jare 1619 in het Vaderland terugkeerde. Hij was ervaren in de talen der Geleerden, en hield, na zijne terugkomst te dezer Stede, eene letterkundige bijeenkomst met den Drossaard *Hooft* en anderen, waartoe ook *Vondel* behoorde, die met behulp van *Hooft* en *Reaal,* de Troades van Seneca uit het Latijn vertaalde.

Reaal in het jaar 1625 in gezantschap naar Engeland gezonden zijnde, om *Karel I,* met deszelfs komst tot de Kroon geluk te wenschen, werd door dezen Vorst tot den Ridderstand verheven. Voor het einde des jaars 1627 werd hij heimelijk naar Denemarken gezonden, om den Koning, die met Keizer *Ferdinand II* in oorlog was, bezetting in de Sont van wege den Staat aan te bieden. De aanbieding afgewezen zijnde, keerde *Reaal* met een oorlogsschip naar Holland terug; doch op de kust van Jutland, aan een oord, waar Keizerlijke bezetting lag, schipbreuk lijdende, werd hij gevangen genomen en naar Weenen opgezonden, alwaar hij in 1629, door tusschenkomst van den Staat, werd ontslagen. Na dien tijd tot Schepen en Raad zijner geboortestad verkozen zijnde, stierf hij aldaar in 1637.

Wagenaar teekent aan, »dat zijne ervarenheid in zaken van »Staat, oorlog en koophandel, de Oostindische Maatschappij in »hare eerste opkomst, veel voordeel heeft aangebragt," waaraan niet valt te twijfelen.

Al verder vinden wij als beroemde Amsterdammers geboekt:

*) Zie als boven.

HENDRIK CORNELISZOON LONK.

Admiraal der vloot, in 1629 naar Brazilië gezonden, en veroveraar der Stad Olinda in Fernambuck.

ADRIAAN PAUW.

in 1585 geboren en 1653 overleden, bekleedde den post van Pensionaris te dezer Stede, en later dien van Raadpensionaris van Holland. Hij heeft in veel gewigtige gezantschappen den Lande goede diensten bewezen; ook wordt het verbond met Frankrijk tegen Spanje in 1635 gesloten, voornamelijk aan zijn beleid toegeschreven.

ABRAHAM VAN DER HULST,

wiens heldendaden op 'smans marmeren grafstede, in de Oude Kerk zijn vermeld.

DIRK SCHAAP.

in 1627 geboren, hebbende twee en veertig jaren met roem den post van Secretaris der Stad vervuld. Hij werd in 1673, van wege den Staat, in gezantschap naar Zweden gezonden, alwaar zijne verrigtingen, strekkende om den Koning te bewegen tot gunstige gedachten jegens den Staat, en tot aanvaarding der bemiddeling van den vrede, zeer veel genoegen gaven, niet alleen aan zijne meesters, maar ook aan den Koning, die hem tot den Zweedschen adelstand verhief, en zijn wapen verbeterde en versierde.

JACOBUS JANSONIUS,

ten jare 1547 geboren en in Junij 1625 gestorven. Hij oefende zich aan de Hooge School te Leuven, in de Philosophie en Theologie onder den beroemden *Michiel du Bay*, die hem in het jaar 1575 deed aanstellen tot Voorzitter in het Collegie, door hem, ter gedachtenis van den Kerkvader *Augustinus* opgerigt; en dien hij in het jaar 1589 opvolgde in de besturing van het Pauselijk Collegie te Leuven, welken post hij vijf en dertig jaar heeft waargenomen.

De meest geachte Schriften van *Jansonius* waren eenige uitleggingen over de Schriftuur, met name: over het Boek Job, de Psalmen, het Hoogelied van Salomo en het Evangelie van Johannes.

CORNELIS GIJSBERTS PLEMP.

geboren in 1574, was almede een voornaam kweekeling der Leuvensche Hoogeschool, en later van die te Douay in Frankrijk, alwaar hij tot Licentiaat in de Regten werd bevorderd. In zijn Vaderland teruggekeerd zijnde, beoefende hij schaars de praktijk, maar des te meer de dichtkunst en hoogere wetenschappen, waarvan zijne Latijnsche verzen, in 1630 uitgegeven, getuigenis dragen.

Wagenaar zegt: »hij sleet te Amsterdam zijne dagen in aan»gename rust, en woonde, gelijk hij zelf aangeteekend heeft, »niet verre van de Lange Brugge. Ook is hij hier op het »einde des jaars 1638 overleden. Hij leidde zijn' naam af »van de vischschuiten, die in zijn' tijd Plempen plagten »genoemd te worden, en van het gebruiken van welke zijnen »voorouders, die visschers schijnen geweest te zijn, de naam »van *Plemp* bijgebleven was. Het kan waar zijn; doch ik »vind ook, dat men hier ter Stede, al voor *Plemps* tijd, door »eene Plempe, eene verwkuip verstaan heeft."

»Dat *Plemp* in de Roomsche Katholijke Godsdienst is opge»voed en gestorven, bewijst *Vondel*, die hem in een grafschrift »aldus doet spreken:"

Doch boven Poëzij en snaar
Omhelsde ik ijvrig 't Roomsch altaar,
En hing om staat noch snood genot
Mijn hart aan niemand dan aan God,
En Jezus nimmer feilbre stem.
Hier rust nu *Plemp*. Ai, bid voor hem.

VOSPISCUS FORTUNATUS PLEMP,

in 1601 geboren, en te Bologne in Italië, tot Doctor bevorderd, heeft alhier de Geneeskunde uitgeoefend, tot dat hij in 1633 door de Aartshertogin *Isabella Klara Eugenia*, tot het Hoogleeraarschap in de Geneeskunde op de Hooge School te Leuven beroepen werd, alwaar hij in die betrekking in 1671

overleed. Hij heeft verscheidene geneeskundige werken geschreven en in het licht gegeven; en onder anderen, Cabrolius Ontleding des menschelijken ligchaams, in het Nederduitsch overgezet.

MAXIMILIAAN SANDAEUS, OF VAN DEN SANDE,

in 1578 geboren, oefende zich te Rome in de Godgeleerdheid. Aldaar in 1597 tot de Orde der Jezuiten overgegaan zijnde, werd hij later tot Professor in de Godgeleerdheid te Wurtsburg beroepen. Hij heeft een aantal Theologische werken, meest twistschriften tegen de Gereformeerden in het licht gegeven.

JACOBUS LAURENTIUS,

waarschijnlijk in 1584 geboren, had zich almede in de Godgeleerdheid geoefend. Hij werd in 1612 Predikant te *Oude Niedorp,* in 1613 te Diemen, in 1617 te Hoogkarspel, in 1618 te Naarden, en in 1621 in zijne geboortestad Amsterdam, alwaar hij ook gestorven is. Hij heeft verscheidene Godgeleerde werken in het licht gegeven, onder anderen ook eenige twistschriften tegen de Roomsche Kerk, die in verscheidene tijden, te Rome, op de lijst der verbodene boeken gebragt zijn, wordende aldaar zijne Werken veroordeeld.

Wagenaar zegt: »*Laurentius* beschreef ten jare 1628, in »rijm, op verzoek van *Hendrik Jacobszoon Staets,* Stads-tim»merman, de stichting der voornaamste gebouwen te Amster»dam, die ten tijde en onder het opzigt van *Staets* waren »aangelegd, van het jaar 1594 tot 1627 ingesloten, een stukje, »waarin meer welmeenendheid dan kunst doorsteekt. Wij »hebben er in de beschrijving van de gebouwen en werken »der Stad meermalen gebruik van gemaakt."

SIMON EPISCOPIUS,

van wien wij meermalen melding hebben gemaakt, zag in 1583 het levenslicht en stierf in 1643. In het jaar 1600 de Latijnsche scholen doorgegaan zijnde, werd hij als kweekeling der Stad gezonden naar het Staten-Collegie te Leyden, alwaar destijds *Joannes Kuchlinus,* voorheen Predikant te Amsterdam,

Regent was. In 1606 tot Doctor in de Philosophie bevorderd zijnde, beoefende hij de godgeleerdheid en wetenschappen daartoe behoorende, zoowel te Leiden als op de Hooge School te Franeker, en werd in 1610 tot Predikant te Bleiswijk beroepen. Kort hierna was hij lid van de Haagsche Conferentie tusschen zes Remonstrantsche en zes Contra-Remonstrantsche Predikanten, zijnde hij een van de eersten. In 1612 werd hij tot Professor in de Godgeleerdheid beroepen te Leiden, in de plaats van *Franciscus Gomarus*, die van dat ambt afstand had gedaan. Hij was op de Dordsche Synode in 1618, een geducht verdediger van zijne geloofsbegrippen en die der Remonstranten, hetgeen verder ten gevolge had, dat hij, benevens anderen, van zijn ambt ontslagen, en onder de gedaagde Remonstranten, wier leer door de Synode veroordeeld was, uit het land gebannen werd. De geleerde man zich eenigen tijd te Waalwijk, en naderhand te Antwerpen gevestigd hebbende, werd na het oprigten der Remonstrantsche Societeit of Broederschap, benevens *Joannes Uitenboogaard* en *Nicolaas Grevinkhoven*, tot buitenlandsche Bestuurders derzelve verkozen. Te Antwerpen stelde hij de geloofsbelijdenis der Remonstranten op, die door verre het grootste gedeelte der Remonstrantsche Predikanten werd goedgekeurd. In 1623 zich te Parijs nedergezet hebbende, schreef hij verder eenige werken, zoo tot verdediging van de zaak der Remonstranten, als tegen de Roomschgezinden, en bijzonderlijk tegen de Jezuïten. Doch in het jaar 1626, toen men in Holland, voornamelijk te Amsterdam en Rotterdam, veel oogluiking gebruikte omtrent de Remonstranten, kwam Episcopius te Rotterdam, alwaar hij zich eenige jaren ophield, predikende middelerwijl, nu en dan, in de stille vergaderingen der Remonstranten te Amsterdam, alwaar spoedig eene genoegzaam openbare Kerk gesticht werd, in welke de beroemde *Episcopius*, op den 8sten September 1630 de eerste Predikatie deed.

De Lezer herinnert zich, dat *Episcopius*, tijdens de oprigting der Remonstrantsche Kweekschool alhier, bij dezelve werd beroepen om de Godgeleerdheid te onderwijzen; weshalve wij kunnen afbreken met de verklaring van *Wagenaar*, zeggende: »Veelligt is er niemand onder de Remonstranten geweest, »die de Kerkelijke verdraagzaamheid wijder heeft uitgestrekt

»dan *Episcopius*." — Zijne menigvuldige Werken blijven voor Geleerden, tot op den huidigen dag, op hoogen prijs geschat.

WILLEM JANSZOON BLAAUW.

in 1571 geboren en in 1638 overleden, was een Boekhandelaar, die verscheidene fraaije Werken in het licht gaf, ook heeft hij eenige Werken in het Nederduitsch. over de Sterre- en Zeevaartkunde geschreven. Zijn oudste zoon is geweest.

JOAN BLAAUW.

een der voornaamste Boekdrukkers zijner eeuw, die in 1651 tot Schepen en Raad dezer Stad verkozen zijnde, desniettemin de Boekdrukkerij voortzette.

De Atlas en de Stedeboeken zijn de voornaamste Werken zijner Drukkerij, eerst op de Bloemgracht en later achter de Nieuwe Kerk gelegen, bevattende negen drukpersen, die de negen Muzen genoemd werden. *Blaauw* stierf in 1673, zijnde een jaar te voren zijne Drukkerij afgebrand.

FREDERIK DE VRIJ,

in 1612 tot Schepen en in 1620 tot Burgemeester verkozen, gaf een jaar later in het licht eene Historie of kort en waarachtig verhaal van den oorspronck en voortganck der Kerkelijke beroerten in Holland.

GERARD SCHAAP PIETERSZOON. *)

als Staatkundige en Geleerde tevens hooggeschat, zag het levenslicht in het jaar 1599, en stierf in den ouderdom van vijf en vijftig jaren. Hij heeft als Schepen en Raad, de Stad Amsterdam, en, als buitengewoon Afgezant, den Lande voortreffelijke diensten bewezen. Wij lezen bij *Wagenaar* aangaande *Gerard Schaap Pieterszoon:* »Hij was niet slechts in de La»tijnsche en andere talen bedreven, maar van zulk een' arbeid-

*) De eigenlijke familienaam was Schaep, zoo als hij ook zijn' naam teekende.

»zamen aard, dat hij verscheidene boekdeelen beschreven heeft, »met velerlei bijzonderheden, de Stad Amsterdam betreffende; »uit welke hij, naar het schijnt, eene betere beschrijving der »Stad zou hebben opgesteld, dan men, tot dien tijd toe, gehad »had, zoo hij door andere bezigheden en door den dood er »niet in belet geworden ware. Ik heb het geluk gehad van »deze Schriften te mogen gebruiken, en er hier en daar vrij »wat lichts uit geschept. Wijders heeft de Heer *Schaap* ook de »eerste uitgave bezorgd van het Nederlandsch Plakkaatboek, »gelijk, onder anderen ook in het voorberigt voor het Groot »Plakkaatboek van *Cornelis Cau* erkend wordt."

Aan een' onzer verdienstvolle Landgenooten *) mogen wij het dank weten, dat *Gerard Schaap* ons meer van nabij is bekend geworden als een zeer uitnemend kenner en verzamelaar van Medailles, Munten, Zegels enz., wiens rijke penningkundige nalatenschap en daartoe behoorende schrifturen, welke als bouwstoffen zouden hebben gediend tot een door hem aangevangen doch niet geheel volbragt werk over dat onderwerp, onderdaags nog berustende waren bij de Heeren *Geelhand* te Antwerpen.

*) De Heer *A. D. Schinkel* te 's Gravenhage.

XVII.

DE DOOD VAN FREDERIK HENDRIK. — ZIJN OPVOLGER WILLEM II. — MUNSTERSCHE VREDE GESLOTEN. — VREUGDEBEDRIJVEN DESAANGAANDE. — SCHEEPS-KRÁNEN. — LOUIS JEANNOT ALS ALGEMEEN CONSUL VAN FRANKRIJK TE AMSTERDAM GEVESTIGD. — BELEMMERING VAN DEN KOOPHANDEL OP DE MIDDELLANDSCHE ZEE. — AANSLAG OP AMSTERDAM DOOR WILLEM II. — VERIJDELING VAN DEN AANSLAG. — GEVOLGEN VAN DENZELVEN. — WILLEM II STERFT.

Het wordt tijd den draad, met betrekking tot het Stadhouderlijke Bestuur, weder op te vatten, voor zoo verre Amsterdam in het bijzonder daarin is betrokken.

De dood van *Frederik Hendrik* (1647) had het Land in rouw gedompeld. De Stad Amsterdam maakte hierin geene uitzondering; want al is het, dat gedurende de laatste jaren van 's Prinsen leven tusschen hem en Amsterdam verschillen, betreffende het openbaar Bestuur, hadden plaats gevonden, zoo kon dit in geene vergelijking komen met het goede, dat hij voor haar had gesticht; weshalve Amsterdam niet minder dan andere Steden, den dood van dezen uitmuntenden en algemeen beminden Vorst betreurde.

Willem II, zoon van *Frederik Hendrik* en *Amalia,* Gravin van Solms, den zeven en twintigsten van Bloeimaand des jaars 1626 te 's Gravenhage geboren, volgde in zijn een en twintigste jaar zijn' vader in deszelfs hooge waardigheden op.

Wel verre van het edele voetspoor zijns doorluchtigen voorgangers te drukken, gaf zijn Bestuur aanleiding om de harten van welgezinde Nederlanders van hem afkeerig te maken. Driftig en krijgshaftig *) van aard, begaafd met vele hoedanigheden om den roem van zijn geslacht te vergrooten, miste nogtans zijn verstand die juistheid, zijn hart die gematigdheid, zijne eerzucht dien teugel, zijn moed dat beleid, en zijn geest die vastheid, waardoor hij meer had kunnen uitblinken. Door eene onverwinnelijke zucht naar grootheid geprikkeld, mogt het hem gelukken de eerste van zijn geslacht te zijn, die zich aan een Koninklijk Huis vermaagschapte, daar hij zich in den jare 1640, in den echt vereenigde met *Maria Henriette*, oudste dochter van *Karel I*, Koning van Engeland, welk huwelijk te Londen luisterrijk gevierd werd. Maar naauwelijks aan het bewind der zeven Vereenigde Provinciën gekomen zijnde, hadden er al spoedig tusschen de Staten van Holland en hem verschillende inzigten plaats, zoowel met betrekking tot den vredehandel, als ten opzigte van het ondersteunen zijns schoonvaders tegen het Parlement, en na diens ter dood brenging, omtrent het aannemen eener vijandelijke houding tegen Engeland, door welk een en ander een misnoegen ontstond, hetwelk belangrijk werd in de gevolgen.

Wij willen dit, sprekende over zijn' aanslag op Amsterdam, ten jare 1650, nader uiteenzetten, en vooraf verhalen, hetgeen tot op dien tijd gebeurde.

De vredehandeling te Munster werd ondertusschen voortgezet, ofschoon Prins *Willem II* ten oorlog neigde. De Regering van Amsterdam (zegt *Wagenaar*) ijverde zeer tot bevordering van den vrede, die eindelijk tusschen Spanje en de Staten, op den 30sten Januarij des jaars 1648 geteekend, en den 5den Junij daaropvolgende hier ter Stede afgekondigd werd, welke dag tot algemeene vreugde was bestemd.

Op het midden van den Dam werden drie tooneelen opge-

*) Wij volgen hier en elders de Geschiedkundige Beschrijving van den mislukten aanslag op Amsterdam door *Willem II*, zijnde eene bekroonde Prijsvraag, uitgeschreven, door de Taal- en Letteroefenende Maatschappij: Tot Nut der Jeugd, en beantwoord door den Heer *C. H. Hoving*.

rigt, alwaar achttien vertooningen, zes op ieder tooneel, plaats vonden. Ontwerpers van deze drie zestallen waren *Samuel Koster*, en de Dichters *Geerardt Brandt* en *Jan Vos*. Voor het hoogste schouwtooneel stond de Nederlandsche Leeuw, met het zwaard en de zeven pijlen in de klaauwen. De steenen galerij, die toen van boven rondom de Waag liep, was bezet met speellieden; en op het steken der schalmeijen en schuiftrompetten werden de gordijnen tot achttien malen opgehaald.

In de eerste zes vertooningen, die van *Kosters* vinding waren, zag men *Willem I* in de gedaante van Amphion, *Thebe* stichtende door het geluid zijner snaren; *Maurits*, in de gedaante van *Numa Pompilius*, die de Godsdienst der Romeinen regelde; *Frederik Hendrik*, verbeeld door den Romeinschen Veldheer *Fabius Maximus;* en *Willem II*, in de gedaante van *Augustus*. De vijfde vertooning zinspeelde op de zorg van 's Lands Staten tot bescherming der belaagde Vrijheid. In de zesde zag men *Mars* geboeid, *Vulkaan* in het wapensmeden gestuit, het krijgsvolk betaald en ten deele afgedankt.

Het tweede zestal van de vertooningen, door *Brandt* ontworpen, zinspeelde in alle deelen op de Geschiedenissen der Batavieren. In de eerste werd de aankomst van Bato en der Batavieren, hier te Lande, uitvoerig afgebeeld. De verbranding van het lijk van *Richeldin* en vele andere oude gewoonten werden hier voor het oog gebragt. De tweede vertooning behelsde de bevestiging van het Verbond, tusschen *Julius Cesar* en de Batavieren; de derde verbeeldde de knevelarijen der Romeinen, ten tijde van *Vitellius*. In de vierde werd de Batavier *Julius Paulus* ter dood gebragt en zijn broeder *Claudius Civilis* verjaagd. De vijfde verbeeldde het verdelgen der Romeinsche winterlegeringen in het eiland der Batavieren, door *Claudius Civilis*. In de zesde zag men den vrede sluiten tusschen *Civilis* en *Cerealis*, den Romeinschen Veldheer; en de Batavieren deswege vreugde bedrijven.

Van de zes vertooningen, door *Jan Vos* uitgedacht, verbeeldde de eerste, het gewapende Europa; de tweede, de afgestredene Vorsten; de derde, de vrijheid der Vereenigde Nederlanden bevestigd door den eeuwigen vrede; de vierde, den Vrede bezworen; de vijfde, de veiligheid van den Staat, en de zesde, Amsterdam als de voornaamste oorzaak van den vrede.

Benevens deze vreugdebedrijven — waartoe ook behoorden

het afsteken van vuurwerken en het branden van pektonnen — had de Dichter *van den Vondel* ter gedachtenis des vredes een Landspel vervaardigd, Leeuwendalers genoemd, dat met veel toejuiching op den Schouwburg werd vertoond. Voorts werden hier ter Stede, op last van den Raad eenige gedenkpenningen gemunt, strekkende om het heil des vredes na eenen tachtigjarigen bloedigen oorlog in het geheugen te bewaren *). Ook bevestigde het onderling belang van Spanje en dezen Staat den gesloten' vrede zoo zeer, dat er nog in dat zelfde jaar te Amsterdam drie oorlogsschepen werden uitgerust, die, — naar men vermoedde — door den Koning van Spanje tegen Frankrijk, met welke Mogendheid hij nog in oorlog was, zouden gebruikt worden.

Eindelijk werd deze groote gebeurtenis nog herdacht door *J. van den Vondel*, met eenen

VREDE-ZANG

onder de Regering der Heeren

GERAART SCHAAP, GERBRANT PANKRAS, KORNELIS DE GRAAF EN WOUTER VALKENIER,

Burgemeesters

te Amsterdam.

Aan de Burgerij derzelver Stede.

Nu de Nederlandsche Leeuwen,
In het strijdperk afgeregt,
Staken dit verwoed gevecht,
En de gouden, d' ijzeren eeuwen
Sluiten, past het, dat ons Y
Deze blijdschap innewy:
Dat men 't Vrede-jaar eendragtig
Onder *Schaap* en *Pankras* vier'
En de *Graaf* en *Valkenier*,
Amsterdam was nooit zoo krachtig

*) Zie *G. van Loon*, Nederl. Hist. Penning. II Deel, Bladz. 312.

Op gewonnen slag of steê,
Als op de inkomst van den Vreê:
Want men trof, na zoo veel slagen,
't Wit van 't uitgetrokken zwaard,
Nu Borgonje u vrij verklaart,
En gij op den Vrede-wagen
Roemt op Vrijheid, 't waardste pand
Van 't verdadigd Vaderland.
Neêrlands Vrede schrijft nu wetten
Allen Vorstendommen voor,
Licht ze voor op 't heilzaam spoor,
Met lantaarn en trompetten.
Ieder volge ons witte vlag,
In het krieken van den dag.
't Hol en 't hongerig Europe
Hijgt met smart en open mond
Naar 't gemeene vreê-verbond,
Afgepijnd van lange hope,
Op den toevoer van dit land
Voedster van zoo menig strand.
Hoor de zeeliên en matrozen
Dansen op den waterstroom,
En uw Vloten, zonder toom,
Dondren en kartouwen lossen,
Daar ze brommen op de reê,
Togtig naar de rijke zee.
Zie de Batavieren trekken
Naar een' nieuwen Oceaan,
Langs een nooit bezeilde baan,
Om meer Werelden te ontdekken,
En te boren door een as
Zonder graadboog en kompas.
Overvloed met vollen horen,
Zwanger van gewas en schat,
Baart een wereld in uw Stad,
Op het steigren van haar toren,
Daar 't gestarrent voor verschiet
Als het naar den grondbouw ziet.
Teffens steigren land en erven
In waardij: de Pais is mild,
Dies verrijkt ze kunst en gild.
Nering, leggende op haar sterven,
Springt ten bedde uit, en ontluikt
Met dat zij de teervlam ruikt.
Bouw nu zolders boven zolders,
Leg de kelders in tiras,

Spaar noch kranen *), noch windas.
Leg verdronken weide in polders.
Maal het Haarlemsch meir tot land †)
Nu de vette teerton brandt.
Zie al 't platte Land eens barnen
Op de grens, en overal,
Met een' galm en dorpgeschal.
Melker valt aan 't boter karnen,
En Oom buisman vaart gerust,
Visschen op zijns buurmans kust.
Laat den krijgsman dit benijden,
En zijn hand slaan aan den ploeg,
Zaaijen, maaijen; spade en vroeg:
Holland schept geen' lust in strijden.
't Oorlog heeft te lang geduurd,
Dat al 't Christendom bezuurt.
Holland voelt zijn' rug verligten
Van het lastig oorlogspak,

*) *Vondel* zinspeelt hier op de Scheepskranen, bekend sedert het jaar 1498, en dienstig om zware goederen in en uit schepen te laden en te lossen, en tevens, om masten in groote schepen te zetten. De oudste kraan, van welke op het jaar 1498 gewag wordt gemaakt, stond in het Y tusschen twee rijen palen, tegenover den Schreijerstoren, hetgeen men op de kaart ziet van *Cornelis Anthoniszoon.* De kranen behoorden aan de Huiszitten-Armen van de Oude zijde, en de Huiszitten-meesters verhuurden dezelve in het gemelde jaar voor twaalf Koopmansguldens jaarlijks.

†) Met het droogmaken van het Haarlemmermeer, gedurende bijna twee eeuwen gerangschikt onder de wenschen die geene vervulling mogten erlangen, is eindelijk een krachtdadige aanvang gemaakt. Een opregte dank zij daarvoor gebragt aan allen, die daartoe het hunne hebben bijgedragen, waaronder eene eervolle plaats verdient Jhr. *W. P. Barnaart van Bergen*, Lid van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, door wien, gezamenlijk met deszelfs verdienstvol Medelid de Edel Groot Achtbare Heer *S. van Straalen*, den 12 Januarij 1837 een zoo overredend en dringend voorstel aan dat Collegie is gedaan, dat het Gouvernement zich de zaak met alle kracht en nadruk heeft aangetrokken, en niet tegenstaande de zeer vele en zwaarwigtige bedenkingen daartegen door deze en gene aangevoerd, in het jaar 1839 de toestemming der Staten Generaal heeft weten te bekomen, om door eene leening van 8 millioenen guldens, tot deze belangrijke onderneming te doen overgaan.

Wij behouden ons voor om in de bijdragen tot dit werk een meer omstandig verslag te geven omtrent dezen reuzenarbeid, die een roemvol blad in de geschiedboeken van onzen leeftijd beslaat, en waarvan het opkomend geslacht voorzeker eenmaal rijke vruchten plukken zal.

Scheurt den Schuldbrief met gemak,
Daar zoo vele steên voor zwichten,
En het stijft met Aemstels raad,
Dus de zenuw van den Staat,
Draag ons viertal op uw handen,
't Welk, al 't nutste Vredelid,
Op 't gekruiste kussen zit,
En 't geweld schutte op zijn tanden,
Dat den Landpais storen kwam
Eer zij Gode en Amsterdam.

Het volgende jaar (1649) leverde, wat Amsterdam aangaat, weinig belangrijks op. Wij willen slechts aanstippen, dat *Louis Jeannot* zich alhier, met bewilliging der Staten van Holland, als algemeen Consul van Frankrijk vestigde. Men bewilligde hem dezelfde eer en voorregten als aan de Consuls van den Staat in Frankrijk werden toegekend. Hij trok een vierde ten honderd van alle waren, die voor Fransche rekening, of voor rekening van hen. die onder Fransche vlag voeren, te Amsterdam of in andere havens dezer Landen werden ingevoerd, en evenveel van dergelijke uitgaande waren. Ook had hij magt om anderen onder zich aan te stellen; doch geene regtspraak dan over zulke Fransche kooplieden, die vrijwillig verkozen voor hem te regt te staan.

Eene tweede gebeurtenis in het jaar 1649, belangrijker dan de hier boven vermelde, vordert alzoo, dat wij van dezelve spreken, alvorens te gewagen van het geruchtmakende gedrag van *Willem II*, jegens Amsterdam, in het volgende jaar.

De koophandel van Amsterdam op de Middellandsche zee was sedert eenige jaren geweldig belemmerd door de Franschen, die op bevel of met oogluiking des Konings onze koopvaardijschepen aanhielden en opbragten, onder voorwendsel, dat zij de Spanjaarden voorzagen van voorraad. Deze belemmering nam toe, nadat de Staat den vrede had gesloten met Spanje, terwijl dit Rijk met Frankrijk in oorlog bleef. Amsterdam vorderde vruchteloos, dat men de geweldenarijen der Franschen belette, en wel door de koopvaarders met gewapende schepen te doen vergezellen. De meeste Provinciën, en Prins *Willem II* vooral, waren meer geneigd om zich, zelfs na het sluiten van den vrede, te land sterk gewapend te houden.

Vergeefs bewees het Collegie ter Admiraliteit te Amsterdam aan de Staten, dat de schade aan de Amsterdamsche kooplieden, gedurende negen jaren door de Franschen berokkend, wel zeven en een half millioen guldens beliep; vergeefs beweerde de Stad, ter Vergadering van Holland, dat men zich met geweld behoorde te verzetten tegen de mishandelingen van Frankrijk. De meerderheid der Provinciën, meenende minder belang te hebben bij het belemmeren der scheepvaart, en op verre na doorzigtig genoeg, om te bevatten, dat het behoud van den Staat in het algemeen, aan den bloei van koophandel en zeevaart verbonden was, neigde tot zachter middelen. — Amsterdam, ofschoon haar doel, in het algemeen belang der zeven Vereenigde Provinciën schipbreuk had geleden, moet desniettemin geenszins hebben stil gezeten, aangezien er in 1652 eenige oorlogsschepen, ter beveiliging van de scheepvaart in de Middellandsche zee, werden uitgerust, die spoedig daarna in den oorlog tegen Engeland, goed te pas kwamen. De kaperijen der Franschen hielden aan, genoegzaam zoo lang zij met Spanje in oorlog waren. Alleenlijk gaven zij den Staten eenige voldoening, nadat de gevreesde Luitenant-Admiraal *de Ruiter* zich in het jaar 1657 van eenige Fransche kapers en oorlogsschepen had meester gemaakt; alhoewel het stremmen der koopvaardij eerst eindigde in 1659, na het sluiten van den Pyreneschen vrede; waarop in het jaar 1662 een verbond van onderlinge bescherming tusschen Frankrijk en de Staten volgde. —

Laat ons nu terugkomen op den

AANSLAG VAN PRINS WILLEM II.

ten jare 1650, op Amsterdam. Het lag in den aard der zaak, dat de Provincie Holland, welke alleen meer dan de zes andere Gewesten in de bezoldiging der krijgsbenden had bijgedragen, er op bedacht was om 's Lands uitgaven te verminderen, en tevens om de schulden, die meer dan vierdehalf millioen bedroegen, te boven te komen. Is het noodig hierbij te voegen, dat Amsterdam, als het meest in de gemeene lasten bijdragende, der Staten doel ondersteunde? — Daarom wilde deze Stad vijf en vijftig compagniën uitheemsche troepen uit de dienst ontslaan, en een

aantal krijgsbevelhebbers de dienst opzeggen, waarmede de Staten van Holland instemden; terwijl de Prins en de Algemeene Staten oordeelden, dat de toenmalige staat van Europa, daar Spanje, Frankrijk en Zweden bij voortduring gewapend bleven, deze groote vermindering niet gedoogde. Alhoewel de Staten van Holland hun oogmerk niet mogten bereiken, ging de Regering van Amsterdam voort met het nemen van besluiten, strekkende om 's Lands uitgaven in te krimpen. Zij besloot, ten einde hare vertoogen ter vermindering van krijgsvolk meerder klem te geven, negen en twintig compagniën vreemde benden, welke door Holland betaald moesten worden, onbetaald te laten; waarop de Staten van Holland den Prins te kennen gaven, dat dit het noodzakelijk gevolg was van het afkeuren eener algemeene afdanking van krijgsvolk. Het misnoegen van den Prins werd hierdoor meer en meer tegen Holland opgewekt, en inzonderheid tegen de stad Amsterdam, die hij in dezen als het hoofdorgaan beschouwde; welk misnoegen nog werd vermeerderd, dewijl die Stad bij de Staten van Holland had bewerkt, dat hunne Provincie de alstoen bestaande orde van zaken in Engeland erkende, en zich zelfs door een' Commissaris bij die Republiek liet vertegenwoordigen, werwaarts zij *Gerard Schaap Pieterszoon* had gezonden, met last om de belangen van Holland voor te staan.

In het begin der maand Julij kwam ter Vergadering van Holland wederom het voorstel ter tafel, om den Staat van oorlog, voor het jaar 1650, niet goed te keuren, en om een en dertig Kapiteinen, benevens elf Ritmeesters te doen aanschrijven, dat zij op geene betaling van wege de Provincie Holland moesten rekenen, dewijl men zich na den gesloten' vrede, niet langer gehouden achtte, tot de voldoening van het gewone aandeel van Holland in de betaling der soldij hunner benden. Deze voorslag door *Cornelis Bicker*, Burgemeester van Amsterdam krachtdadig ondersteund, werd in een besluit veranderd; en, ondanks den Prins en de Algemeene Staten, vaardigde men daartoe een bevelschrift uit.

De toorn des Prinsen was hierover verregaande. Hij verklaarde dit bevelschrift der Staten van Holland aan de Algemeene Staten, »als eene verbreking van de Unie en in»breuk makende op de Souvereiniteit en gevaarlijk voor de

»veiligheid der Vereenigde Provinciën, als latende dezelve zon-»der genoegzame verdediging aan de veroveringszucht van »Frankrijk, en aan de geheime vijandschap van Spanje ter »prooi."

De Algemeene Staten 's Prinsen gevoelen omhelzende, zoo werd besloten, — terwijl de Afgevaardigden der Provincie Holland, zich met klem tegen het besluit verzetteden, — eene bezending aan de Hollandsche steden te doen, ten einde de afdanking te voorkomen, en het besluit daartoe leidende, door derzelver bijzondere Staten genomen, te doen herroepen. De Stadhouder, op zijn uitgedrukt verlangen aan het hoofd der bezending geplaatst zijnde, met volmagt om dezelve, benevens de personen, uit welke zij bestaan zou, te regelen, vaardigde allereerst eenige personen af naar Dordrecht. Doch de Regering der steden toonden weinig genegenheid, om zich naar de wenschen van den Prins te voegen, en de bezending diende meer tot verbittering, dan tot bijlegging der geschillen, zoodat men in onderscheidene steden standvastig bleef weigeren, de bezending van de Algemeene Staten in den Raad te ontvangen en te hooren.

Zoodra Burgemeesteren van Amsterdam hoorden, dat de Afgevaardigden te Dordrecht waren, en de Prins zich boven alles van de stem der Amsterdamsche Regering poogde te verzekeren, werd de Raad bijeengeroepen, die daarop eenparig besloot: »dat het der Stad, als slechts een individueel lid der »Vergadering van Holland zijnde, niet vrijstond in bijzondere »onderhandeling te treden met Afgevaardigden van de Alge-»meene Staten, en dat alzoo de gemelde bezending tegen den »stijl der Regering was." Dien ten gevolge vaardigde men de Burgemeesteren *Antonie Oetgens van Waferen* en *Pieter Hasselaar* af, om den Stadhouder te gemoet te gaan, met de verklaring: »dat men zijne Hoogheid, noch die Heeren welke »hem vergezelden, als geene andere qualiteit in deze beklee-»dende, dan Gedeputeerden van de Heeren Staten Generaal, op »hunne Hoog-Mogende credietbrieven en hier ter audientie, noch »zelfs binnen de Stad zoude kunnen toelaten; maar zijne Hoog-»heid verzocht dat hij zijn gezag en hooge wijsheid veeleer »wilde gebruiken, om hunne Hoog Mogenden te doen afgaan, »van hetgeen zij, tegen den stijl der Regering en de Resolutie »van Holland hadden voorgenomen."

Het was te Gorinchem, dat de voornoemde Amsterdamsche Afgevaardigden den Prins hunnen last te kennen gaven, en tot antwoord kregen: »Hoe! wilt gij voor uwen Stadhouder »de poorten sluiten? — Ik zal er aan gedenken." Doch dit kon de Amsterdamsche Regering in haar besluit niet doen aarzelen, toen hij, benevens de bezending der Algemeene Staten, Amsterdam naderde. Men vaardigde alzoo op den 25sten Junij den Oud-Burgemeester *Jan Cornelis Geelvink*, den President Schepen *Hendrik Dirkszoon Spiegel*, en een' der Stads Secretarissen af naar Edam, alwaar de Prins zich bevond, om hem andermaal het besluit der Amsterdamsche Regering te openbaren, waarop de Prins antwoordde: »dat hij in den namiddag »in de Stad dacht te komen," welk antwoord de Regering der Stad in allerijl toebereidselen deed maken, om den Stadhouder met verschuldigde eerbewijzen te ontvangen. Dan, deze toebereidselen faalden, daar de Prins, omtrent twee uren vroeger dan men hem verwachtte, met eene sloep voor de Stad kwam, en op den Dam aan wal stapte, van waar men hem naar het Prinsenhof geleidde, en aldaar een' kostbaren maaltijd aanbood. De maaltijd werd echter niet aangenomen; zelfs geen' dronk wilde de Prins aanvaarden, daar hij zeide: »dat men, om met elkander te eten en te drinken, beter »vrienden zou moeten zijn, dan zulks tegenwoordig het geval »was." Vervolgens aan Burgemeesteren te kennen gegeven hebbende, dat hij als Stadhouder, over zaken betreffende de bezending, verlangde te worden gehoord, zoo vergaderde de Raad desaangaande den volgenden dag, en kwam overeen: »dat het, om verscheidene redenen, ondienstig zoude zijn, dat »aan zijne Hoogheid, in de Stad gekomen zijnde als Afgevaar»digde van de Heeren Staten Generaal, audiëntie zou worden »verleend, en dat men de audiëntie beleefdelijk zoude weige»ren." Aan Burgemeesteren opgedragen zijnde, om dit besluit den Stadhouder mede te deelen, zoo vervoegden zij zich, vergezeld door de Heeren *Jan Corneliszoon Geelvink, Hendrik Dirkszoon Spiegel*, *Cornelis Witsen, Simon van der Does* en *Frans Banning Kok*, Heer van Purmerland, tot zijne Hoogheid, die het berigt zeer euvel opnam, en *Witsen*, willende de meening des Raads uiteenzetten, toevoegde: »Ik versta wel Duitsch, en heb geen' uitlegger noodig."

Het gevolg van een en ander was, dat *Willem II*, zonder

afscheid te nemen, in allerijl de Stad verliet; zich bij de Staten van Holland over het gedrag der Amsterdamsche Regering beklaagde, en desaangaande voldoening vorderde. Deze geweigerd zijnde, geraakte de gemoederen hoe langer hoe meer tegen elkander verbitterd. Er ontstond eene botsing van belangrijken aard, tusschen den Stadhouder met de meerderheid der Algemeene Staten en het aanzienlijkste Gewest. De Stad Amsterdam, waarom het te doen was, die zich zoo stout tegen den Prins had verklaard, week geen' voet breed van haar plan. Zij verdedigde hare vermeende regten; ja, waagde zelfs, geweld met geweld te keer te gaan, door zes Kapiteinen ter Admiraliteit te Amsterdam, op last der Algemeene Staten gevangen genomen, op vrije voeten te stellen.

De Prins in zijne verbolgenheid eenige vertegenwoordigers van Holland gevangen hebbende doen nemen, besloot verder de wapenen van den Staat te gebruiken tot een' aanslag op Amsterdam, ten einde die Stad te bedwingen, en alsdan naar willekeur de Regering te veranderen. Het plan was, om op den 30sten Julij 1650, des morgens vroeg, bij het ontsluiten der poorten, de Stad bij verrassing in te nemen, waartoe aan Graaf *Willem Frederik van Nassau*, Stadhouder van Vriesland, het bevel was opgedragen. Alles was voorbereid en stond op het punt van ten uitvoer te worden gebragt; zonder dat de Stad, die in de meeste gevallen een wakend oog hield, er iets van bemerkte. Ondertusschen kan men de Stad in dit opzigt geenszins van zorgeloosheid beschuldigen, aangezien het ondenkbaar was, dat zij van dien kant geweldig zoude worden aangevallen.

Men had zich derhalve des nachts, toen 's Prinsen benden ter verrassing in aantogt waren, ter rust begeven, zonder het vermoeden, van in den vroegen morgen door eenen vijandelijken inval te worden gewekt, hetgeen ontwijfelbaar het geval zou zijn geweest, indien een deel der overrompelaars, die van Arnhem en Nijmegen kwamen, niet op de Gooische heide verdwaald was geraakt, waardoor de aanslag mislukte.

De Post van Hamburg, in den vroegen morgen, de verdwaalde Ruiterij van den Ritmeester *Mom* in het Gooiland ontmoetende, en hare bestemming vernemende, was de eerste, die der Stad het gevaar aankondigde, waarop weldra eene nadere bevestiging volgde, bij monde van *Gerard Bicker*, Drossaard

van Muiden, die kort na de aankomst van den postbode in de Stad was gekomen. Reeds ten half negen uur — nadat Burgemeester *Cornelis Bicker* met den Schepen *Joan Huidekooper*, Heer van Maarseveen, en den Krijgsraad had beraadslaagd, en de Heer *Coenraad Burg* naar 's Hage was gezonden, om aan de Afgevaardigden ter Vergadering van Holland, kennis te geven van het gevaar, waarin de Stad zich bevond, — werden de poorten en boomen der Stad gesloten, de bruggen opgehaald, de Schutterij en Stadsbezetting onder de wapenen geroepen, en vervolgens meer dan tachtig stukken geschut op de wallen gebragt. De sluizen geopend zijnde, versterkte men verder zoo veel mogelijk Amstels veste. Er werd voor elke poort eene halve maan opgeworpen; men brak de bruggen af buiten de S^t^. Antonies-, Reguliers- en Heiligewegs-poorten; bragt de kleine vaartuigen en balken uit de Stadsvest naar binnen; boette de wallen met pallissaden, dekte de Stad van buiten met eene borstwering; zond een achttal oorlogsschepen en drie jagten naar den Ykant, en eenige gewapende vlotschuiten naar den Amstel. Dit een en ander gebeurde als in een oogenblik, want allen, die er aan behulpzaam konden wezen, waren gereed of boden zich daartoe aan, hetgeen onder anderen de Gilden deden.

Reeds vóór den middag, toen de Graaf van Nassau met een deel der Ruiterij de Stad naderde, was men tot tegenweer in staat. De Burgerij wilde het uiterste wagen, zelfs den Diemerdijk doorsteken om den vijand te doen verdrinken, al mogte zij zelve daardoor veel te lijden hebben. Doch de Graaf van Nassau, den weerbaren staat van de Stad vernomen hebbende, vond het ongeraden geweld te gebruiken, te meer daar Prins *Willem II* hem had gelast dit te vermijden, en aan de troepen het schieten, buiten den hoogsten nood, had verboden. Hij zond derhalve een' brief van den Prins aan de Regering, welken brief hij echter in last had, eerst dan te overhandigen, wanneer hij in de Stad gekomen en de aanslag volbragt zoude zijn. — Deze brief luidde:

DE PRINCE VAN ORANGIËN.

Eerentfeste, voorsienige, zeer discrete, besondere goede Vrunden.

Lestmael in U Stad zijnde voor den dienst van 't Landt, zoo heb zoo vremt van U. L. bejegent geweest, dat om diergelijcken niet meer onderworpen te wesen, heb ik Graaf Willem *van Nassau met bijhebbende troepen in U. L. Stadt willen schicken, met ordre, om alles daer in ruste en stilte te holden, opdat hetgeene ick U. L. noch voor te dragen hebbe, den dienst van 't Landt raeckende, mij niet door eenighe qualijck-geintentioneerde en come belet te worden. Daartoe ick dan van U, L. begeere, de goede handt te willen holden. Ende ons hierop verlatende, bevelen wij U. L. in de protectie des Allerhoogsten, en verblijven*

U. L. goede Vrindt

(was get.) *G. P. d'Orange.*

Hage, den 22 Julij 1650.

Deze brief in de Vroedschap overwogen zijnde, werd besloten de Schepens *Joan Huidekooper* en *Simon van der Does* in een gewapend jagt naar den Graaf af te vaardigen, dien zij ontmoetten aan den Amstel, bij de Hofstede van *Dirk Witters* of *Wuitiers*, daarna om dit voorval Welna geheeten. *Huidekooper* den Graaf begroet hebbende, volvoerde nu zijn' last, zeggende: »Dat de Burgemeesters den brief van zijne »Hoogheid ontvangen, doch gewenscht hadden, dat de Prins »niet zoo veel luister aan de zending eens briefs hadde bijge»zet; dat zij den Raad bijeengeroepen, en aan denzelven den »inhoud hadden medegedeeld; waarop de Raad had dienstig »geoordeeld, den Graaf te berigten, dat men aan de Afgevaar»digden der Stad op de Dagvaart, en aan de Staten zelven had »geschreven, om derzelver goeden raad en gevoelen daarop te »verzoeken, zonder welken zij niet in staat waren den brief »van zijne Hoogheid te beantwoorden. Inmiddels zeer vrien»delijk en ernstig verzoekende, dat zijne Excellentie de Stad »verschoonen en niet verder naderen wilde, zoo men haar niet »wilde noodzaken, zich tot het uiterste te verdedigen."

Toen nu de Graaf hierop het stilzwijgen bewaarde, vervolgde *Huidekooper* aldus:

»Hetgeen ik tot hiertoe zeide, is mij door mijne zenderen »gelast geworden; doch uit mij zelven voeg ik nog hierbij, »dat ik u wel gansch vriendelijk en gedienstiglijk rade, ten »spoedigste af te trekken, naardien gij hier niet zonder groot »gevaar zijt, te meer daar de Stad vol is van allerlei landaard »en vreemde soort van lieden, die tot dadelijkheden over»slaande, ligtelijk iets ondernemen zouden, hetwelk uwer Ex»cellentie schadelijk, en ons niet aangenaam zijn zou; wor»dende aldaar zulk eene taal gevoerd, dat de Heeren Regeer»ders, ondanks hun zelven, niet zouden kunnen ledig staan, »maar gedwongen worden de middelen en wapenen te gebrui»ken, die God en de natuur hun hebben gelieven te verleenen."

De Graaf scheen geen' lust te hebben om de rede van onze Afgevaardigden te wederleggen, daar hij alleenlijk antwoordde: »dat hij niets gedaan had, dan op last van zijne Hoogheid, »wien hij van het voorgevallene verslag doen zou," en vervolgens, na het nemen van een minzaam afscheid, naar Ouderkerk ging. De Afgevaardigden hiermede voldaan, keerden ook naar de Stad terug, alwaar des namiddags de Raad weder was vergaderd, om voor de veiligheid te waken, daar 's Prinsen benden hoe langer hoe talrijker werden.

De Vroedschap besloten hebbende den volgenden dag twee duizend waardgelders, op eene soldij van tien en twaalf stuivers daags te werven, en de keuze der officieren over deze manschappen te bepalen op hen, die voordezen meer in Stads dienst geweest waren, zoo werd daartoe nog dienzelfden avond met gewenscht gevolg, de trom geroerd. Tot Kapiteinen dezer Waardgelders, in vijf vendels verdeeld, werden benoemd: *Joan Soeteman, Casper Roose, Pieter le Febre, Cornelis Hasseaer* en *Johannes Blaauwenhaan;* en tot Kapiteinen over de oorlogsschepen, die het Y beveiligden: *Hector Pieterszoon, Gerrit van Limmen, Maarten de Graaf, Claas Hillebrandszoon Prins, Pieter Tam, Hendrik Hendrikszoon, Hein Corneliszoon* en *Ritsard Robertszoon.* De Kapiteinen der drie jagten waren: *Jan Zael, Claas de Brey* en *Jan Meindertszoon.*

Zondag den 31sten Julij verschenen in de Stad Burgemeester *Corver*, en de oud-Burgemeesteren *Geelvinck*, *Hasselaer* en de *Graaf*, welke hadden bijgewoond de Dagvaart te 's Hage, alwaar

zij den Heer *Frans Banning Kok,* Heer van Purmerland, en den Pensionaris *Cornelis Boom* hadden achtergelaten. In den Raad gekomen zijnde, gaven zij berigt van het gevangen nemen van zes Afgevaardigden hunner Provincie, daarbij meldende, dat de Raadpensionaris *Cats,* na zulks op last van den Stadhouder bij de Staten van Holland te hebben bekend gemaakt, aan die Vergadering tevens had medegedeeld, »dat zijne Hoogheid zes»tig kompagniën voetvolk en een goed aantal van ruiteren had »doen trekken naar Amsterdam, die, zoo hij vertrouwde, reeds »in de Stad zouden zijn;" op welk berigt eerst de Afgevaardigden van Dordrecht, en daarna al de overigen de Vergadering hadden verlaten *).

Wij vinden het bevel van *Willem II* aan den Raadpensionaris, die der Vergadering van Holland 'sPrinsen voornemen aangaande Amsterdam bekend moest maken, door *Cats* in zijn twee en tachtigjarig leven aldus beschreven.

Het was een seldsaem werck dat mij eens overquam,
En raekte boven al het magtig Amsterdam.
't Was op een Saturdag, dat Holland, uwe Staten,
In haer bescheyden plaats byeen vergadert zaten:
Als ik nu veerdig was te nemen by der handt,
Iet dat ick voor den Staet bequaem en dienstig vant;
Doch eer ick eenig werck noch had ter hand genomen,
Soo wiert ick by den Prins versogt te willen komen:
Ick deede met 'er daet gelijk ik was versogt.
En siet daer viel iet voor daar op ick niet en docht:

*) *A. van der Cappellen,* die den Prins op de bezending aan de voornaamste Hollandsche Steden vergezelde, zegt aangaande de onderhavige zaak. »Ick wierde tusschen negen en tien uren ontboden bij »den Prins, die mij seyde: ghy sult wel gesurpreneert zijn, als ick u »zal seggen, wat ick gedaen hebbe, verhaelende daer op het arrest »en de dessein. Ick verscrikte, als ick het hoorde, alsoo ik noyt sin »hadde, dat men tot extremiteyten behoorde te koomen; ook »dickwils syn Hoocht. hadde geseyt, als ick besorgde, dat syn incli»natie daertoe soude mogen strecken: dat 't selve ondienstigh was, »ende vermengt met syn ruyne ende verlos van autoriteyt, die één»maal vervallen wesende, niet wederom opgericht zoude kunnen wor»den; vermeende hem oock te willen gedencken aen de saken van »Engelandt, en de exstirpatie van 't Coninclyke Huys en digniteit »aldaar."

van der Cappellen.
Gedenkschriften II Deel, Bladz. 274 en 275.

Ik vont den Prins gestelt, niet als hij plag te wesen;
Mij docht uyt syn gelaet iets vremts te konnen lesen:
  Het leed als geenen tijt, hij quam omtrent mij staen,
  En sprack mij evenselfs met dese reden aen:
Ik hebbe, na beraet en om verscheiden reden,
In seeckerheyt gestelt een deel van uwe Leden,
  Die worden nu bewaert, en dat op mijn bevel;
  Die luyden niet te min, die zijn in alles wel:
Ick hebbe, bovendien, een hoop geswinde gasten
Bevoolen Amsterdam met waepens aen te tasten:
  Gij let wat ick u seg, en meugt ook henen gaen,
  En seg dit mijn verhael den Staten veerdig aen.
Ick stont hier op verstelt als van een seltsaem wonder,
Mijn breyn was omgeroert als van een grooten donder:
  Ick vraegde niet te min, van waar het onheyl quam,
  En waer uyt dat 'et rees en zijn beginsel nam?
Ick vraegde, boven al, wie dat de luyden waren,
Dien heden op den dag het stuck was wedervaren?
  De Prins doch evenselfs, al scheen hij ongesint,
  Die haelde mij papier en pen en goeden int:
Hij seyde: schrijft hier op het pit van dese saecken,
En wilt het altemael uw Heeren kenbaer maeken;
  Doch wat nog verder raekt den gront van dit beleyt,
  Dat zal te sijner tijd eens breeder zijn geseyt.
Ick, na dit kort gespreck, begaf mij naar beneden,
En bragt dit vremt verhael tot kennis van de Leden:
  Daer ging het seldsaem toe, ik hoorde geen besluit,
  Maer ieder rees terstont en soo ter kamer uyt.

Het berigt der Leden, die de Dagvaart te 's Hage hadden bijgewoond, deed den Raad besluiten nog duizend matrozen en eenige konstabels aan te werven, en den weg tusschen den Overtoom en Amstelveen door te graven, ten einde den toegang te beletten; en verder de St. Anthonies-sluis en het Boerensluisje, buiten de Heiligewegs-poort, open te zetten, waardoor het land, tusschen Ouderkerk en den Amstelveenschen weg geheel onderliep, en waartoe een sterke noordwestewind veel bijdroeg.

Het mislukken van den aanslag, en de weerbare houding van Amsterdam, door den Prins te 's Hage vernomen zijnde, deden hem van spijt en gramschap blaken *), en den

*) *Wagenaar* teekent aan omtrent den mislukten aanslag: „dat de Prins „aan den avondmaaltijd deze tijding ontvangen hebbende, toornig

volgenden dag, vergezeld van eenige Edellieden en ruiters, naar het leger trekken met het doel, om Amsterdam met een ge-

»opstond, en zich in zijn vertrek opsloot, alwaar hij, stampvoetende »van spijt, den hoed tegen den grond wierp, en niemand gehoor »wilde verleenen"

Aangaande de belegering en verdere Gebeurtenissen daarmede in verband staande, verhaalt dezelfde Schrijver.

»Den 31 Julij des morgens, was er last van den Prins te Ouderkerk gekomen, om het krijgsvolk, dat ondertusschen uit de Geldersche, Overijsselsche en Stichtsche steden, te voet en te paard herwaarts trok, te verdeelen. De Heer *van Zuilenstein* sloeg zich te Muiden en op het Muiderslot neder; een gedeelte zijner manschappen vatte post aan de Diemerbrug. De Heer *van Sommelsdijk* werd gezonden naar het Huis ter Hart, halfwege Haarlem. Doch die van Amsterdam hadden den weg tusschen den Overtoom en Amstelveen, dien hij langs moest, bij het Huis te Vraag doorgegraven, en aan de opening eenige manschappen gelegd. *Sommelsdijk* hiervan kennis bekomen hebbende, zond vijf en twintig ruiters en dertien musketiers vooruit, waarop de Amsterdamsche manschap den post verliet, en *Sommelsdijk* eene brug over de opening deed leggen, zoodat hij zijnen weg naar het Huis ter Hart kon vervolgen. Ook had hij eenige krijgslieden aan den Overtoom gelaten, die tot aan het Pesthuis toe posten uitzetteden 1)."

»*Sommelsdijk* was naauwelijks aan het Huis ter Hart aangekomen, of de Regering van Haarlem zond eenige Heeren, hem afvragende, of het op hunne Stad gemunt was? Waarop hij antwoordde: »dat »het noch op de Stad, noch op de Burgerij van Haarlem was ge»munt; ook niet op de Burgerij der Stad Amsterdam." De Heer *Jan van de Kamer*, een der Haarlemsche Heeren, daarop gevraagd hebbende: »of de Zweedsche troepen, die ten getalle van zes of zeven duizend man, in het Land van Gulik lagen, door den Prins ontboden waren?" antwoordde *Sommelsdijk*: »dat er zijns wetens geene de minste gemeenschap was tusschen deze troepen en zijne Hoogheid; doch dat dezelve alleen in Gulikerland gekomen waren, om hunne achterstallige brandschattingen in te vorderen;" daarbij voegende, »dat het goed zou zijn, zoo er geene meerdere gemeenschap ware tusschen de Stad Amsterdam en het Parlement van Engeland." En toen hierover eenig verder gesprek gevallen was, zeide de Heer *Sommelsdijk*: »dat de Prins hem zes dagen te voren een' brief vertoond had, door een' Engelschen Overste uit Londen geschreven, inhoudende, dat het Parlement beloofd had, tienduizend man over te zenden tot bijstand van Amsterdam. Ook had de Prins verklaard, de lijst gezien te hebben, waarin de namen der Kolonellen en andere hooge Bevelhebbers over de gemelde manschap waren uitgedrukt 2)."

1) Zie verder: Holl. Merc. van 1650. bl. 33 en 34. Aitzema Herst. Leeuw, bl. 463.

2) Aitzema Herst. Leeuw, bl. 463.

regeld beleg te bedreigen, en alzoo tot onderwerping te brengen; doch tegen den avond te Amstelveen in het leger komende, bespeurde hij weldra, dat de onderwerping der Stad nog verre op den achtergrond stond. *Lodewijk van Nassau*, Heer van Beverweerd, betoogende het gevaar, waaraan men zich zoude blootstellen, door Amsterdam te belegeren, en bemerkende, dat het in de magt dier Stad stond, den belegeraars in weinig tijds de bare zee op het lijf te jagen en het leger te vernielen, bragt den Prins op andere gedachten, zoodat hij besloot met Amsterdam in onderhandeling te treden. Ook was hij bedacht, om uit deze netelige zaak zonder krenking zijner eer te geraken. Hij zond alzoo des anderen daags den Heer van *Beverweerd* naar de Algemeene Staten te 's Hage, ten einde aldaar, alsof het zonder zijne voorkennis ware, te bewerken, dat men den Prins door eene plegtige bezending zou komen verzoeken den handel van Amsterdam niet hinderlijk te zijn en naar 's Hage terug te keeren. Deze bezending is daarna niet alleen benoemd, maar ook werkelijk op reis gegaan om hare taak te volvoeren, dat echter overbodig werd, aangezien men onder weg vernam, dat de Prins met Amsterdam reeds tot een verdrag was gekomen.

Het was de Prins, die de onderhandeling op Maandag den eersten Augustus opende, door het zenden van een' brief aan de Regering, daarin te kennen gevende, »dat hij begeerde met »zijne bijhebbende troepen in de Stad gelaten en in den Raad »ten gehoore ontvangen te worden, ten einde aldaar eenige »zaken, 's Lands dienst betreffende, voor te stellen." Het was

Doch het schrijven van dien Engelschen Overste was een louter verdichtsel. — De Stad had geene andere gemeenschap met het Parlement van Engeland, dan dat zij, benevens de andere Leden van Holland, besloten had tot het afzenden van den Commissaris *Schaap*, om den vrede met de bestaande Regering aldaar te onderhouden.

Ondertusschen strooiden eenige driftige voorstanders van 's Prinsen gezag, omtrent dezen tijd, zekere verdichte punten uit, van een Verdrag, tusschen de Stad Amsterdam en het Parlement van Engeland, waarbij men zich kwanswijs wederzijds verbond, om de Vereenigde Provinciën — Holland uitgezonderd — den oorlog aan te doen.

Eenige lieden, zelfs Regenten, lieten zich aanvankelijk hierdoor wegslepen; maar de plompheid van het verdichtsel stak eerlang elk in de oogen, en het schandschrift werd, door de verstandigen, met verontwaardiging verworpen.

1) Holl. Merc. van 1650. bl. 33.

P. C. Hooft.

Pl. 378

niet moeijelijk te voorzien, dat deze eisch zou afgewezen worden. Ook bleek het klaar genoeg, dat de Prins met dit schrijven voornamelijk beoogde, aan de Regering gelegenheid te geven om met hem in onderhandeling te treden. De Raad zond daarop de Heeren *Cornelis de Graaf, Simon van der Does, Nikolaas Tulp* en *Pieter Kloek* als Gemagtigden naar Amstelveen, »om het gedrag, hetwelk de Raad tot hiertoe had aan den »dag gelegd, te verdedigen, en den Prins te antwoorden, dat »hij, komende met zijne gewone huisbedienden, in den Raad »zou kunnen voorstellen hetgeen hij voor te stellen had, met »verzekering, dat zijn vorstelijke persoon met alle achting en »eerbewijs zou ontvangen en behandeld worden." Dit antwoord had nog al invloed. De Prins toonde zich niet ongenegen het krijgsvolk te doen aftrekken, mits de Stad Amsterdam niet langer bleef aanhouden op de uitvoering van het besluit door de Staten van Holland ten opzigte van de afdanking der krijgslieden genomen, en verder, dat een paar Leden der Regering uit hunne waardigheid zouden gezet worden.

De Gemagtigden met 's Prinsen antwoord in den Raad teruggekeerd zijnde, werd besloten »omtrent de afdanking van het »krijgsvolk, te bewilligen in den jongsten voorslag des Raads »van Staten, zoo als dezelve lag *); doch aan de andere zijde, »op alle mogelijke wijzen weg te nemen de achterdocht, welke »zijne Hoogheid tegen eenige Heeren uit de Regering dezer »Stad had opgevat, en ook te weeg te brengen, dat de Leden »der Staten van Holland, die staande de Vergadering door den »Prins in hechtenis waren genomen, in vrijheid gesteld wierden."

Hoewel nu de Afgevaardigden zich des Dingsdags, den tweeden Augustus, met dit besluit naar Amstelveen begaven, kwam men echter niet tot afdoening van zaken. Men zette veeleer wederzijds, tot aanval en verdediging, den arbeid voort. Amsterdam deed de brug op den Singel, tusschen de Reguliers- en Heiligewegs-poorten, en de brug bij het Zwarte Huis, op den Binnen-Amstel afbreken. De vaartuigen, vlotten, balken

*) Men was het hieromtrent nagenoeg eens geworden. Het geheele verschil bedroeg thans niet veel meer dan 600 man. De Prins en zes Gewesten wilden 26,300 voetknechten en 3,000 ligte en zware ruiterij in dienst houden. Holland slechts 26,000 man te voet en 2,700 ruiters. De verbittering der gemoederen ontsproot minder uit de zaak zelve, maar vooral uit de wijze, waarop zij werd behandeld.

en het hout van de zaagmolens werd binnen de Stad gebragt, opdat er zich niemand van bedienen zou. Ook werden nog vier sloepen, ieder van twee metalen draaibassen voorzien, op de Wetering gelegd.

De Prins daarentegen kreeg versterking van ruiterij en voetvolk, uit de Geldersche, Overijsselsche en Stichtsche steden, liet hier en elders batterijen aanleggen, en schansen opwerpen, en zou den Overtoom hebben doen doorgraven, om zich van het water te ontlasten, indien men hem niet had weten te overtuigen, dat de uitkomst geenszins aan de verwachting zou beantwoorden. Ondertusschen deed de aanwas van het water, bij de belegeraars zoo veel angst ontstaan, dat zij bij herhaling aan de lieden vroegen, tot welke hoogte het wel zou kunnen rijzen.

Gedurende deze versterkingen hadden er wederzijdsche ontmoetingen plaats, door *Dapper* en *Wagenaar* geboekt, doch niet van dat belang om hier te worden overgenomen; waarom wij veeleer tot de zaak zelve terugkeeren.

Deze spoedde ten einde. De Gemagtigden der Stad ontvingen van den Prins een schriftelijk ontwerp van verdrag, zijnde woordelijk van dezen inhoud:

MEMORIE.

Dat die van Amsterdam resolutie nemen om haer te conformeren met d' andere zes Provinciën, aengaende den Staet van Oorlogh, ende dat dienvolgens den zelven Staet van Oorlogh werde gearresteert, ende dat zoo langhe den oorlogh tusschen Vranckryk en Spaignen zal duyren. Oock de troupes wel te betalen, en tot de achterstallen ordre te geven.

Dat de twee Bickers uyt de Magistraet zullen gestelt worden, en aen Syne Hoogheyt eene acte gegeven werden, datse der niet wederom zullen ingenomen worden.

Dat, aengaende de andere Heeren, die gevangen zyn, voor advis van Amsterdam zal ingebracht worden: dat men behoort resolutie in Hollandt te nemen, dat die Heeren niet meer in Regeeringe zullen worden geleden.

Dat die trouppes, die by Hollandt zyn voor desen affgedanckt geworden, zullen haer achterstal betaelt crygen, en daerin gecontinueert worden, tot datse by den Raedt van Staten zullen wesen affgedankt.

Een acte van Confirmatie van de Staten van Hollandt.

Dat, naer dat alles geaccordeert en bevredight zal zyn, Syne Hoogheyt in de Stadt zal comen alleen met syne Compagnie gardes, ende omtrent een hondert officieren.

Dat Syne Hoogheyt terstond het Leger zal doen deslogeren.

Dat het geschut van de wallen, ende het aengenomen volck terstondt affgedankt zal moeten worden.

De Regering over 's Prinsen ontwerp geraadpleegd hebbende, besloot, ten einde hare koopstad voor een lang beleg te behoeden, hetzelve aan te nemen met uitzondering van drie punten. Men wilde ten eerste de bedoelde personen, zijnde de Burgemeesters *Andries* en *Cornelis Bicker*, niet uit de Regering verwijderen; ten tweede, geenszins goedkeuren het gevangen zetten der zes Leden van de Staten van Holland; en ten derde, zijne Hoogheid, vergezeld van honderd Officieren en deszelfs compagnie gardes, niet in de Stad laten. Dan, toen de Heeren *Bicker* uit vaderlandsliefde verklaarden, »dat zij »tot behoud van de rust der Stad en der Gemeente zich vrij»willig aan alle Regering- en Stadsambten onttrokken," liet men het eerste punt varen, waarop den 3den Augustus het verdrag te Amstelveen werd gesloten.

Ondertusschen werd het edelmoedig gedrag der Heeren *Bicker*, die eene algemeene achting genoten, en na den dood van *Willem II* weder aan het bewind kwamen, openlijk gehuldigd, door den dank der Regering: *voor hunne gunstige verklaring tot rust van het gemeene beste gedaan, met belofte, van deze gunst aan Hun Edele personen, familie en nakomelingen, bij alle gelegenheden van wege het gemeen te erkennen.*

Daarenboven beschuldigde men den Prins van ondankbaarheid jegens deze Heeren, dewijl zij korten tijd geleden tot een raadsbesluit medewerkten, waardoor de Stad aan den Prins honderd vijftig duizend gulden geschonken, en twee millioen, tegen billijken interest voorgeschoten had; al hetgeen de verbittering tegen *Willem II* voedsel gaf.

Naauwelijks was het Verdrag wederzijds geteekend en bekrachtigd, of de Prins vertrok naar 's Hage, en het krijgsvolk trok af. Doch met dit alles was men nog niet gerust. Het gemeen wantrouwde den Prins; zelfs de Regering was niet vreemd van de gedachte, dat hij den lust, om zich bij ver-

rassing van de Stad meester te maken, nog niet had laten varen. Men hield alzoo scherpe wacht aan de poorten, onderzocht de aankomende schepen, bouwde in den Amstel, ter plaatse van de groote steenen Amstelsluis, twee zware blokhuizen; in één woord, men versterkte de Stad met den meesten ijver, tot dat de dood van *Willem II* aan dit alles een einde maakte. De Vorst stierf den 6den November 1650 aan de kinderpokken, in den ouderdom van vijf en twintig jaren.

De Heer *Hoving*, wiens geschiedkundige Beschrijving van den mislukten aanslag op Amsterdam, ons veel dienst heeft gedaan, eindigt aldus:

»Prins *Willem II* stierf misschien te vroeg, om der Natie »te kunnen toonen wat hij zoude geweest zijn, terwijl hem »nu de algemeene verontwaardiging, zelfs tot in het graf ver»volgde. De Hollandsche Geestelijken vonden in zijnen vroeg»tijdigen dood zekere kenmerken van de gramschap des He»mels, de Dichters vergeleken zijn beklagenswaardig lot »met dat van Icarus, en de Leden der Regering meenden »zich niet te onteeren, door onder anderen, een' Gedenk»penning te laten slaan, waarop men een' nederstortenden »Phaëton zag, met de woorden: Magnis excidit ausis, »om daardoor de gedachtenis te vereeuwigen aan den misluk»ten aanslag op Amsterdam."

De kortstondige belegering van Amsterdam en het gevangen nemen der zes Hollandsche Staatsleden gaven nog aanleiding tot het vervaardigen van onderscheidene gedenkpenningen *). Van den hierboven door ons bedoelden gedenkpenning, welke eigenlijk bij gelegenheid van des Prinsen overlijden vervaardigd werd, en waarop niet alleen de gedachtenis van 's Vorsten begraving, maar ook die van zijn' aanslag op Amsterdam bewaard wordt, zag men te dier tijd, zilveren en zelfs gouden exemplaren, onder de hand straffeloos verkoopen en verspreiden. — Deze penning heeft nagenoeg zeven Nederlandsche

*) Men vindt de beschrijving en afbeelding van dezelve, bij *van Loon* Nederl. Hist. Penn. II D. fol. 341—351.

duimen in diameter, en is van eene geëvenredigde dikte: op de eene zijde verschijnt, met het aanbreken van den dag, een hollend paard voor Amsterdam, welke Stad van de zijde van den Amstel, in het verschiet gezien wordt, met het omschrift: Crimine ab uno disce omneis. MDCL. XXX Julii. (Leer ze allen kennen uit dit ééne staaltje. 1650, den 30sten van Hooimaand) te weten, hen die het met den Prins hielden; voorts is dit hollende paard omgord met eene trits van gewapende krijgslieden, welke zich onder een oranje dekkleed verschuilen, en dus door een' oppervlakkigen beschouwer niet opgemerkt of gezien worden, op welk dekkleed een gezegelde brief gezien wordt met het opschrift: Unionem Religionemque Simulant (zij wenden de Vereeniging en de Godsdienst voor), namelijk, dat *Maurits* de Godsdienst, en *Willem II* de Unie van Utrecht tot leus en dekmantel van hunne bijzondere inzigten bezigden; en eindelijk leest men aan den voet des pennings, met toespeling op de ware oorzaak in dezen, namelijk, dat de Staten van Holland, geen' oorlog begeerende, het krijgsvolk, tegen den wensch van den Prins, willen afgedankt hebben, nog de woorden Quia Bella Vetabat (vermits het den oorlog afried). Van boven op de andere zijde des pennings ziet men Phaëton, door Jupiter uit den hollenden wagen gebliksemd, nederstorten; toespelende op den onverwachten dood des Prinsen, te midden zijner buitensporige ondernemingen; daaronder vertoont zich de lijkstatie, gaande van het Hof in 'sGravenhage, langs den Vijverberg, naar Delft; en het randschrift is: Magnis excidit ausis. MDCL. VI Novembris. (Hij is uit zijne stoute ondernemingen nedergestort. Den 6den van Slagtmaand 1650.)

Vondel maakte op dezen penning de volgende bijschriften:

OP DEN

GEDENCKPENNINGH

VAN DEN

OVERVAL EN AFVAL.

OVERVAL.

Crimine ab uno disce omneis.

De Hoimaent schreef haer derde kruis,
In 't Gulden Jaer, toen met gedruis

Het Oorloghspaert kwam aenghestoten
  Door 't Goy, spoorbijster in der nacht,
  En, van de Morghenzon belacht,
De poort des Aemstels vond gesloten.
  Wie Eenigheit en Godtsdienst mint
  Zie dat geen deckleet hem verblind',
Door schoonen schijn, en veinzeryen:
  De drift van heerschzucht valt te boos,
  Het vrye zeghelwasch te broos,
'T Bedrogh bezet ons van ter zyen.
  Wie noit verraet vernam,
  Ga leeren t' Amsterdam.

AFVAL.

Magnis excidit ausis.

  In Slaghtmaand van het Gulden Jaer,
  Wert d' ondergaende zon gewaer
Hoe 't zeste daghlicht sloot de daghen
  Des tweeden Willems, die ons Lant,
  Daer Vrede en Vrijheit was geplant,
Met Oorloghslasten zocht te plaeghen.
  Dus stort Oranje, als Faëton,
  Die 's vaders spoor niet volghen kon,
En met geen reden was te houden.
  Hoe schrickte 't aertrijck van dien tocht.
  Hoe trof de blixem uit de locht
Die op dat stout bestaen betrouden!
  Als 't spel verkeeren zal,
  Komt hooghmoedt voor den val.

J. v. Vondel, Bijschriften.

XVIII.

LAATSTE UITLEGGING DER STAD. — OCTROOIJEN EN KEUREN AANGAANDE DEZE UITLEGGING. — NAMEN DER ZES EN TWINTIG BOLWERKEN. — BEGROOTING VAN HET GETAL HUIZEN EN DAT DER INWONERS DESTIJDS. — DE TEGENWOORDIGE POORTEN VAN AMSTERDAM, EN EENIGE BIJZONDERHEDEN DESAANGAANDE.

Te midden der zoo ernstige gebeurtenissen, van welke de aanslag van *Willem II* geene der geringste was, beraadslaagde de Vroedschap over de voltooijing van het groote plan, te weten, de verdere uitlegging der Stad, hetgeen in 1657 tot een besluit gekomen zijnde, in 1658 werd volvoerd. Deze laatste uitlegging was zoo uitgestrekt, dat de grootte der Stad toen wel twintig malen die van den jare 1300 overtrof. Amsterdam kon 60,000 weerbare manschappen op de been brengen, en besloeg toen binnen de muren 893 morgen en 20 roeden.

Aangaande de Octrooijen en Keuren, bij deze uitlegging bepaald, zegt *Wagenaar*:

»De Regering had bij de jongste vergrooting geraden gevonden de overgenomene erven, die niet aan straten en grachten verdeeld werden, terug te geven aan de vorige eigenaars, »mits zij, onder den titel van melioratie of verbetering, »wat meerder betaalden voor hunnen ouden grond, dan zij er »voor genoten hadden, gelijk dezelve ook in der daad meerder »waardig geworden was, nadat men dien in de Stad getrokken had. Doch het schatten dezer verbetering, hetgeen

»door Schepenen geschiedde, had nu en dan werkelijke onlus-»ten veroorzaakt. Ook waren velen onvermogend geweest, om »de penningen, waarop hunne verbeterde erven geschat waren, »te voldoen. Men vond derhalve geraden, bij 's Lands Staten »Octrooi te verzoeken, om alle landen, tuinen, erven en gron-»den, die met de voorgenomene vergrooting binnen de Stad »zouden getrokken worden, van Stads wege, naar de schatting »van den Geregte, te mogen naar zich nemen niet alleen, maar »ook zulke, die niet tot grachten, straten, markten en der-»gelijke openbare werken of plaatsen gebruikt, maar tot erven »om te betimmeren gerooid zouden worden, in volstrekten »eigendom te mogen behouden."

»Dit verzoek werd der Stad den 2^den^ Mei des jaars 1663 toe-»gestaan. Zij nam derhalve al de erven tot zich, die binnen »de nieuwe uitlegging kwamen, en verleende voor de waarde, »waarop dezelve door het Geregt geschat waren, rentebrieven »ten behoeve der eigenaars; op welke rentebrieven, zul-»ken, die te voren op de erven geld geschoten hadden, regt »van wettige pandschap behielden, terwijl de erven zelven in »volkomen eigendom aan de Stad behoorden, en sedert, van »tijd tot tijd, voor een zeer groot gedeelte in het openbaar »verkocht zijn. Wijders werd de Regering in het jaar 1670 ge-»magtigd door 's Lands Staten, om de uitgegevene rentebrieven »binnen zes jaren af te lossen, hetgeen is geschied. Doch de »eigenaars van de opstallen der buitentimmeraadjen, die na het »jaars 1613 tegen de Keuren waren opgerigt, werden verpligt »om dezelve te hunnen koste af te breken; alleenlijk was hun »in het jaar 1663 van Stads wege toegestaan het gebruik hun-»ner erven, tot dat hun het opruimen derzelve nader gelast »zou worden, mits zij zich terstond verklaarden, of zij dit ge-»bruik tot dien tijd toe begeerden te behouden, dan of zij »hunne erven van stonde aan, aan de Stad wilden overgeven."

Wat aangaat de uitbreiding der Bolwerken, sedert de laatste uitlegging, hierover lezen wij:

»De veertien Bolwerken, die met de nieuwe vergrooting langs »de zuid- en oostzijde der Stad gelegd werden, begonnen van »het twaalfde Bolwerk af, dat in het jaar 1630, bewesten »de plaats der Leidsche poort opgeworpen was, en liepen met

»de nieuwe wallen en grachten over de Heiligewegs-vaart tot »aan den Amstel, over welken eene fraaije steenen brug ge- »legd werd. Van den oostkant van dien stroom vervolgden »de wallen en bolwerken tot aan eene breede gegravene vaart, »(de nieuwe vaart genaamd) die tusschen den Zeedijk en de »nieuwe eilanden Kattenburg, Wittenburg, (zoo genaamd naar »*Jan Witten*, een' houtkooper, die aldaar de eerste scheeps- »timmerwerf aangelegd had) en Oostenburg liep, en over welke »nog twee Bolwerken lagen, die de Stad aan de oostzijde be- »sloten. Van de veertien Bolwerken lagen er zes bewesten en »zes beoosten den Amstel. De twee Bolwerken beoosten de »nieuwe vaart maakten met deze twaalf het getal van veertien »Bolwerken uit."

»Zie hier de namen van de zes en twintig Bolwerken der »Stad, die nog tegenwoordig (wel te verstaan, toen *Wagenaar* deze beschrijving der uitlegging gaf) in wezen zijn."

De twaalf Bolwerken van de vorige vergrooting, beginnende met den Noord-Westerhoek van het Y, heeten:

1 Leeuwenburg of het Blaauwhoofd.	7 Slooter-Meer.
2 De Bogt.	8 Rijker-Oord.
3 De Westerbeer.	9 Rijk.
4 Slooterdijk.	10 Nieuwerkerk.
5 Haarlem.	11 Osdorp.
6 Karthuizers.	12 Slooten.

De veertien nieuwe Bolwerken zijn:

13 De Schinkel.	20 Weesp.
14 Amstelveen.	21 Diemen.
15 Weteringspunt.	22 Muiden.
16 Reguliers.	23 Outewaal.
17 Ouwerkerk.	24 De Oosterbeer.
18 Het Wester-Blokhuis.	25 Jaap Hannes.
19 Het Ooster-Blokhuis.	26 Zeeburg.

»Elk van deze Bolwerken rust op vier en veertig over- »welfde bogen, en heeft vijf en vijftig roeden in den omtrek. »Juist zoo lang is ook elk der gordijnen, die de Bolwerken

»aan elkander verbinden, en ieder zeven en veertig overwelfde »bogen onder zich hebben."

In het midden van eenige dezer gordijnen of muren werden nieuwe Poorten gebouwd, wordende de vorige, die slechts weinige jaren hadden gestaan, of afgebroken of tot een ander einde gebruikt. Tusschen de Bolwerken Slooten en de Schinkel bouwde men de Leidsche Poort, in de plaats der onlangs gebouwde Heiligewegs-poort, welke afgebroken werd. Tusschen de Bolwerken Amstelveen en Weteringspunt kwam het Weterings-poortje, zijnde een uitgang onder den wal door. Tusschen de Bolwerken Ouderkerk en het Wester-Blokhuis, bouwde men de Utrechtsche Poort, tot vervanging van de Reguliers-poort, toen tot Waaggebouw (op de Botermarkt) ingerigt. De Weesper-poort werd geplaatst tusschen de Bolwerken Ooster-Blokhuis en Weesp, en de Muider-poort tusschen de Bolwerwerken Muiden en Outewaal; hebbende de laatste Poort destijds dezelfde gedaante als de twee eerstgenoemde.

»De grond door deze laatste groote uitlegging in de Stad getrokken, werd weldra in grachten en straten verdeeld. In plaats van den ouden Stadswal, tegen het Oosten, die van tegenover de Beulingstraat liep tot omtrent de plaats, waar toen het Pesthuis stond, en waartegen de Heeren- Keizers- en Prinsengracht stuitten, werd eene gracht gegraven, die sedert de Leidsche genoemd werd, en van de Heeren- tot aan de Baangracht loopt. Voorts liepen de Heeren- Keizers- en Prinsengrachten door de gansche nieuwe uitlegging; de eerste tot de Rapenburgersluis in het Y, de tweede tot in de Muidergracht, achter de plaats, waar sedert de Hortus Medicus Botanicus is aangelegd, en de derde tot in de nieuwe Rapenburgergracht. De Baangracht liep zoo ver als de Heerengracht tot in de nieuwe vaart.

De straten en grachten, die van het noorden naar het zuiden, door de nieuwe uitlegging gerooid werden, waren de Leidsche straat, de Spiegelstraat en gracht, de Vijzelstraat en gracht, de Reguliersgracht, de Utrechtsche straat, de Weesperstraat, de Muidergracht, de Muiderstraat, nu ook de Middellaan in de Plantaadje, en de nieuwe Rapenburgergracht; om niet te spreken van de straten en dwarsstraten, die door de drie eilanden, benoorden de nieuwe vaart, Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg, gerooid werden. Nog liepen er, in gelijke-

strekking met de Keizers- en Prinsengracht, eenige straten en dwarsstraten, van welke de Kerkstraat, tusschen de Keizers- en Prinsengracht, de voornaamste is; en eene gracht, de Achtergracht, tusschen de Prinsen- en Baangracht, van de Reguliers- tot aan de Muidergracht.

De vier Poorten der nieuwe uitlegging — de Leidsche, Utrechtsche, Weesper en Muider- maken met de Haarlemmer-Poort in de oude Stad, de vijf voornaamste uit, die met de Zaag- Raam- en Wetering-Poortjes een getal van acht Poorten opleveren.

Aan den Y-kant bleef de Stad tot op den huidigen dag onbemuurd, doch aldaar bezet met eene dubbele rij palen, binnen welke de scheepswalen werden afgeperkt, waarin, vooral des winters, de schepen eene veilige haven vonden *).

Aangaande de laatste uitlegging schrijft *Wagenaar* ten slotte: »De Stad vertoont zich van buiten nergens zoo grootsch en »aanzienlijk als van den Y-kant. Zij is na de uitlegging, waar- »van wij nu gesproken hebben, niet verder vergroot, doch van »binnen meer en meer betimmerd geworden; en laatstelijk »langs den nieuwen Zeedijk tusschen de Rapenburgergracht en »nieuwe Vaart, waar twee straten gelegd zijn; ook op de Kei- »zersgracht aan het Oost-einde en elders; doch in de nieuwe »uitlegging behooren nog veel erven aan de Stad, die niet ver- »kocht of uitgegeven, en derhalve nog niet betimmerd zijn."

Dezelfde Schrijver van het getal der huizen en inwoners gewagende, zegt: »Het getal der huizen en inwoners in Am- »sterdam is van ouds en zelfs nog heden aan gedurige veran- »dering onderhevig geweest, waarom het niet met volkomene »zekerheid te bepalen is. De inwoners zijn zeldzaam geteld, »en nu in vele jaren niet, weshalve het getal derzelve met nog »veel minder naauwkeurigheid dan dat der huizen kan opgegeven »worden. Zie hier, wat wij omtrent het eene en het andere »hebben aangeteekend."

»In het jaar 1515, toen de Singel ten westen, en de Klo- »veniers-Burgwal en Geldersche Kaai ten oosten, de uiterste

*) Deze palen zijn sedert de voltooijingen van het Ooster- en Westerdok, waarin zeeschepen van de grootste soort eene veilige ligplaats vinden, nutteloos geworden, en meest verdwenen. Wij zullen hierop terugkomen.

»palen der Stad waren, werden er maar twee duizend vijf »honderd een en dertig haardsteden in de Stad geteld. Het »is te vermoeden, dat het getal der huizen toen niet veel bo- »ven de twee duizend zal geweest zijn, alzoo er zekerlijk veel »huizen waren, die meer dan eene haardstede hadden; ten »ware, dat men toen verscheidene haardsteden niet geteld hadde, »omdat de huizen, waarin zij gevonden werden, aan onver- »mogenden behoorden, die niet in het haardstedengeld droe- »gen, gelijk men zekerlijk de haardsteden der Kloosters en »Godsdienstige Gestichten overgeslagen heeft. Het getal der »huizen zou in zulk een geval ook grooter zijn geweest. In »het jaar 1632 werden in de Stad en Voorsteden te zamen »vijftien duizend vijf honderd twee en zestig huizen geteld, »waaruit men ziet, hoezeer de Stad, in den tijd van ruim »honderd jaren, in getal van huizen was toegenomen. Met de »laatste uitlegging zijn de Voorsteden grootendeels in de Stad »getrokken, en na het genoegzaam betimmeren dier uitlegging, »zijn er in het jaar 1732 binnen de Stad en de Vrijheid zes »en twintig duizend vijf en dertig huizen in de lijsten der »verponding gebragt, welk getal in het jaar 1740 met twee »honderd twee en tachtig huizen vermeerderd was; zoodat er »toen zes en twintig duizend drie honderd zeventien huizen »geteld werden, die verponding schuldig waren. Het getal »der huisgezinnen is in het jaar 1747 opgenomen, en bevonden »te zijn, een en veertig duizend vijf honderd een en zestig, »namelijk twee en twintig duizend acht honderd een en twin- »tig huisgezinnen, die in huizen, en achttien duizend zeven »honderd en veertig, die in achterhuizen, in kelders en op ka- »mers woonden."

»Bij de telling in het jaar 1622, was het getal der inwoners in »de Stad en voorsteden honderd en vier duizend negen honderd een »en zestig. De Vroedschap heeft Burgemeesters nog in het jaar »1630 om al de zielen in de Stad te doen opschrijven; gemagtigd, »doch of zulks geschied zij, is mij niet gebleken. Naderhand is »er geene nette telling geschied. Men kan derhalve het tegen- »woordige getal der inwoners niet dan uit gissingen weten. De Heer »*Nikolaas Struyck* heeft zich voor eenige jaren veel moeite ge- »geven, om het getal der ingezetenen van eenige dorpen te la- »ten tellen, en uit vergelijking van de getrouwden, geborenen

»en gestorvenen aldaar, met de getrouwden en geborenen, en »vooral met de gestorvenen alhier, opgemaakt, dat het getal »der ingezetenen dezer Stad, naauwelijks twee honderd duizend »beloopt. Anderen stellen het grooter; doch zoo het ons toe»schijnt, op losser grond.” — Wij zullen later van het tegenwoordige getal der inwoners, en dat der huizen verslag doen.

Het komt ons voor, op de beschrijving van de laatste uitlegging der Stad, de Poorten te kunnen laten volgen, die van tijd tot tijd werden gebouwd en herbouwd, en tot op den huidigen dag bestaan. — Wij beginnen alzoo met de beschrijving der

MUIDER-POORT.

De tegenwoordige Poort vervangt eene vroegere, die in den nacht van den 29sten Januarij des jaars 1769 instortte, zonder dat er iemand het leven bij verloor. — Tot den herbouw besloten zijnde, verscheen in 1771, de nieuwe Muider-poort met weêrgalooze pracht, overtreffende al de andere, en geenszins overtroffen door de onlangs gebouwde Haarlemmer- of Willems-Poort, die, hoewel den naam van Poort dragende, niets meer is dan een opgesmukte doorgang, om in de Stad te komen.

De Muider-Poort, gelegen aan het einde der Plantaadje, leidende langs den Hoogendijk naar Zeeburg; door het Diemermeer naar de steden Muiden, Naarden en elders, is een regelmatig, naar de Dorische orde, vierkant gebouw, uit welks midden een deftige koepeltoren met een’ doorzigtigen uurwijzer en sierlijken windwijzer oprijst. De beide gevels, zoo aan den buitenkant als aan de zijde der Stad, bestaan grootendeels uit hardsteen, en zijn versierd met het oude en nieuwe wapen der Stad en eenige attributen van den oorlog. Verder vertoonen zich in beide gevels twee nissen, waarschijnlijk aldaar aangebragt met oogmerk om er beelden of iets toepasselijks op koophandel en zeevaart, in op te rigten, hetgeen nogtans niet geschiedde. Deze prachtige Poort, (welke nog beter zoude uitkomen, indien het hardsteen en de attri-

buten nu en dan werden gereinigd) is gebouwd naar het bestek, en onder opzigt van *Cornelis Raus*, algemeenen opziener van Stads werken en gebouwen, die, onder het getrouw waarnemen van zijn' post, bij het verbranden van den ouden Schouwburg het leven verloor. — Het was door deze Poort, dat *Napoleon*, bij het bezoeken van Amsterdam, zijn' intogt deed.

WEESPER-POORT.

Dit vierkant gebouw, gedeeltelijk van gehouwen steen, van binnen en van buiten met een' fraaijen gevel prijkende, en voorzien van een' koepeltoren met slagklok en uurwijzer, staat aan het einde van het Weesperplein, en geleidt naar den Buitensingel en de oostzijde van den Buiten-Amstel, alwaar een groot getal jaagschuiten naar de steden Weesp, Muiden, Naarden en vele dorpen, voor de aldaar aangenaam gelegene herbergen Lokhorst en de Ysbreker *) afvaren.

Deze Poort is nog al merkwaardig, omdat *Napoleon*, tijdens zijne overheersching, de spits des torens deed afbreken en er een' *télégraaf* voor in de plaats stelde, die echter in November des jaars 1813, toen de Stad het Fransche juk afwierp, door het volk werd vernield, hetgeen zeer nuttig was, aangezien daardoor werd belet, om den Franschen Generaal *Molitor*, die met tien duizend man naar Utrecht was geweken, eenig teeken of sein te geven. Ook is het der moeite waardig om aan te stippen, dat de Fransche krijgslieden, die ten jare 1795, als zoogenoemde verlossers opdaagden, hunnen eersten intogt door de Weesper-Poort deden.

---

*) Deze naam wordt ontleend van een vaartuig, de Ysbreker geheeten, dat men 's winters met besloten water bezigde, om eene vaart door den Buiten-Amstel naar Weesp te bijten, tot gerijf van waterschuiten, ook wel waterhalers genoemd, die onmiddellijk achter den Ysbreker volgden, en te Weesp of daaromtrent water innamen, om er de Stad, die 's winters somtijds groot gebrek aan drinkwater heeft, van te voorzien.

De Ysbreker wordt sinds jaren niet meer gebruikt. Heden wordt bij zware vorst en gebrek aan drinkbaar water de Amstel opengezaagd, door welk slop alsdan de moeijelijke en kostbare togt van Amsterdam naar Weesp en terug door waterhalers wordt gedaan.

UTRECHTSCHE-POORT.

Zij is bijna van dezelfde gedaante als de vorige, geleidt naar den Buitensingel en de westzijde van den Buiten-Amstel, en vervolgens langs eene vaart naar de stad Utrecht, van welke haar naam is ontleend. Aan deze zijde van den Buiten-Amstel, en wel voornamelijk voor de herberg de Beerebijt, heerscht dagelijks eene groote drokte, door het afvaren van de jaagschuiten op de steden Utrecht, Gouda, Rotterdam, Leiden, Delft, den Haag, Schiedam en een groot getal aanzienlijke dorpen, als: Ouderkerk, Abcoude, Loenen, Breukelen, Maarsen en meer andere.

In zomertijd vooral wordt deze kant van den bekoorlijken Amstelstroom, en wel voornamelijk op Zondag, druk bezocht. Ook vindt men langs denzelven en op de aangrenzende paden, een aantal lusthoven van particulieren, en pleiziertuinen voor den gaanden en komenden man, die er zich met kegelen, dansen, en wat al meer kan vermaken. Wij herinneren ons van vroegere dagen, hoe de ambachtsman met zijn gezin, in zoogenoemde kroegjes langs den Amstelstroom, zich des Zondagsnamiddags van zijn werk verpoosde, met het eten van een scharretje en het drinken van een kannetje krachtig bier, dat nu niet meer bestaat, en door vermindering van deugdelijkheid en verhooging van prijs, door landelijke en stedelijke belastingen, wel aanleiding kan hebben gegeven tot den lust om jenever te drinken.

WETERING-POORT.

Dezelve is gelegen aan het einde van de Weteringstraat, en heeft haren naam ontleend van de Wetering, doch bestaat thans niet meer in hare vorige gedaante. Zij liep eertijds door onder den Stadswal, en had nevens zich eene sluis met schutdeuren, onder een' steenen verwulfsel, waardoor men uit de Stad, onder den wal door, in de Stadsgracht en verder in de Wetering kon varen.

Sedert 1842 is dit Poortje weggenomen en vervangen door eene soort van hek, dat des nachts wordt gesloten. — De naam van Wetering-Poort moest worden vervangen door Weteringsdoorgang, of iets van dien aard, omdat een commiezenhuis,

aldaar gebouwd, veel meer vertooning maakt, dan de zoogenoemde Poort.

Ook buiten deze Poort, en wel langs de Wetering en daarnaast gelegene paden, waren eertijds vele lusthoven en pleiziertuintjes voor stedelingen, die, in een aardig tentschuitje, voor een' stuiver werden geroeid, waar zij wenschten te wezen. De lusthoven bestaan niet meer. Zij zijn grootendeels vervangen door warmoezierslanden, die Amsterdam van groenten en vooral van komkommers ruimschoots voorzien. De tentschuitjes bestaan nog, en vinden misschien eenig gewin, door het vervoeren van stedelingen naar den pleiziertuin Stadlander, niet onaangenaam aan de Wetering gelegen.

LEIDSCHE-POORT.

Van deze Poort zegt *Langendijk*, in zijn' Eneas in het zondagspak, te regt:

Al kuijerend zijn zij zaamgekomen
Bij eene poort, waarvan 't model
Scheen naar de Leidsche Poort genomen,
Althans het leek een kegelspel.

Zij ontleent waarschijnlijk haren naam van de stad Leiden, werwaarts eenige jaren geleden, dagelijks van Amsterdam naar Leiden een beurtschip voer, en is gelijk, in verhouding van grootte, met de Weesper- en Utrechtsche-Poort.

Door de Leidsche-Poort komt men, links en regts, aan de buitensingels en ook aan den Overtoom, (wij zouden hem voorstad kunnen noemen), alwaar in vroeger jaren vele fabrijken en tafrijken bestonden, en de zetel was van schoenen- en muilenmakers, die hunne waar tot minderen prijs dan de stedelingen verkochten, waarom het dan ook gemeenlijk Overtoomsch werk heette.

De Overtoomsche weg is nog al berucht, alzoo ten jare 1787 de Pruissische troepen, bij een' vijandelijken inval, van dien kant voornamelijk de Stad naderden. Zoo ook komt in aanmerking de Leidsche-Poort, die destijds door Pruissische militairen werd bezet, onder beding, dat zij niet verder in de Stad

zouden dringen; wordende alleen aan ettelijke Pruissische officieren den toegang binnen de Stad veroorloofd.

RAAM-POORT.

Deze, onder den wal doorgaande Poort, wordt aldus genoemd ter oorzake van de ramen, waaraan de Lakenbereiders gewoon zijn de lakens op te hangen, en die zich eertijds in eene aanzienlijke hoeveelheid buiten deze Poort bevonden, doch thans geheel zijn verdwenen.

In vroeger jaren waren buiten deze Poort, en op de aangrenzende paden een groot getal theetuintjes en danszalen voor de mindere klasse, die zich des Zondags- en vooral Maandagmiddag — want men had al vroeg ambachtslieden, die Maandag moesten houden — aldaar dapper vermaakte, tot ruim negen uur in den avond, en met half tien uur, toen na een driewerf binnen buiten ho! roepen, al de Stadspoorten werden gesloten, naar binnen stroomde.

ZAAGMOLEN-POORT.

Zij is gelegen aan het einde van de Tigchelstraat, tegenover de voormalige Stads-Klokgieterij, en loopt, even als de vorige, onder den wal door naar buiten, alwaar veel zaagmolens staan, van welke deze Poort vermoedelijk haren naam ontleent.

Deze en de hier bovengenoemde Poort, tijdens den inval van het Fransche leger in 1672, dat de Stad zeer nabij kwam, toegemetseld zijnde, werden in 1673 weder geopend.

HAARLEMMER-POORT.

Aangaande dit aloude en statige gebouw is in het XI Hoofdstuk, bladzijde 152 genoeg gezegd. Wij hebben alzoo slechts te spreken van de plaatsvervangster der Haarlemmer-Poort.

Hetgeen wij haar aangaande zeiden bij de beschrijving der Muider-Poort, zal geenszins door ooggetuigen worden weêrsproken. In der daad, het geheel is niets meer dan een opgesmukte doorgang, aan weerskanten voorzien van kamers, of tweê groote halfronden, voor commiezen, wachthebbende mili-

tairen en andere corporatiën, in der tijd aldaar vereischt.

Over de bouworde durven wij geene uitspraak doen; maar zijn veeleer nieuwsgierig naar de uitspraak desaangaande van bouwkundigen. Dat de acht kolommen, waarop het gebouw rust, van de Corintische orde zijn, is alles wat wij durven beslissen. — De nieuwe Haarlemmer- of Willems-Poort werd geopend den 27sten November 1840, blijkens het volgende opschrift binnen dezelve:

Geopend bij de intrede van Koning Willem II,
den 27sten November 1840.

Buiten deze Poort ligt de Sparendammer- of Rijnlandsche Zeedijk en de weg naar Haarlem, werwaarts men kan vertrekken met jaagschuiten, *) die echter, sedert het aanleggen van den spoorweg, in 1839 in werking gekomen, weinig reizigers vervoeren. Deze spoorweg loopt tot heden †) over Haarlem naar Leiden, en zal zich binnen korten tijd tot Rotterdam en misschien verder uitstrekken.

Het sluiten der Poorten, ten half tien uur, geschiedde tot den jare 1795 met veel deftigheid, onder slaande trom, door de manhafte Schutterij, die vervolgens de sleutels der Poorten bij den President Burgemeester bragt, en ze van daar, des morgens tot het openen der Poorten, terughaalde.

Het was destijds eene hoogst zeldzame en met veel moeite gepaard gaande zaak, zoo er des nachts eene Poort werd geopend. Evenmin kon men des nachts eene der een en twintig sluizen of boomen, waardoor de Stad van den waterkant des avonds wordt afgesloten, geopend krijgen.

In onzen tijd, gelijk wij weten, is hieromtrent eene verandering gemaakt en bepaald:

»Dat ten aanzien der voetgangers **), gedurende het zomer-

*) Den 4 April 1631 is door de Ridderschap, Edelen en Staten van Holland, aan die van Amsterdam en Haarlem toegestaan eene vaart te graven, een' rijweg en een voetpad aan te leggen, en de landen, daartoe noodig, bij waardering, in bezit te nemen.

†) September 1842.

**) Zoodra de Poorten zijn gesloten, wordt voor rijtuigen poortgeld betaald.

»halfjaar, gerekend van den 1sten April tot den 1sten October, »de doorgang der onderscheidene Poorten, alsmede van het Hek »aan de Nieuwe Stads-Herberg, tot half elf uur des avonds ge- »heel vrij van betaling wordt gelaten; doch dat gedurende het »winterhalfjaar, gerekend van den den 1sten October tot den »1sten April, het gewone poortgeld (5 Centen), alsmede de beta- »ling aan voornoemd Hek, ten acht uur des avonds aanvangt; »wordende de Muider-, Utrechtsche, Leidsche en Haarlemmer- »Poort, van half 11 tot 12 uur voor 10 centen, en na midder- »nacht voor 25 centen de persoon geopend. Ook kan men »door de Weesper- en Raam-Poort, van half 11 tot 12 uur, »voor 10 centen binnenkomen — Het Buiksloter-Hek, aan de »Nieuwe Stads-Herberg, wordt van half 11 tot 12 uur, voor »10 centen, en na middernacht voor 25 centen geopend." — Zoodat men thans den geheelen nacht door in de Stad kan komen.

XIX.

BLIJK VAN WELVAART MET BETREKKING TOT DE STAD. — TOENEMENDE BEWIJZEN VAN VERDRAAGZAAMHEID AANGAANDE HET VERSCHIL IN GELOOFSBEGRIPPEN. — OOSTER-KERK. — EILANDS-KERK. AMSTEL-KERK. — GASTHUIS-KERK. — OUDE WALEN-KERK. — NIEUWE WALEN-KERK. — ENGELSCHE PRESBYTERIAANSCHE KERK. — ENGELSCHE EPISCOPALE KERK. — LUTHERSCHE NIEUWE KERK. — DE KERK DER HERSTELDE LUTHERSCHE GEMEENTE. — DE KERKEN DER DOOPSGEZINDEN. — VERGADERPLAATS DER COLLEGIANTEN. — GRIEKSCHE OF RUSSISCHE KERK. — ARMENISCHE KERK.

De tegenspoeden, welke de Stad nu eens binnen en dan weder buiten haren omtrek het hoofd moest bieden, strekten veeleer tot volharding dan tot ontmoediging van Amstels ingezetenen. De uitbreiding der Stad ging met het daarstellen van geestelijke en wereldlijke gebouwen hand aan hand. Alles, wat tot bloei van den koophandel, tot welzijn en luister der stedelijke inrigtingen, tot heil en genoegen der ingezetenen kon gedijen, werd ontworpen, beproefd en daargesteld, niet alleen met weergaloozen luister, maar te gelijk op zulke hechte fondamenten, dat het tegenwoordige geslacht er nog de voortbrengselen van bewondert. En wat betreft de verdraagzaamheid tusschen verschillende geloofsbelijders, zij verhelderde de harten der menschen, gelijk de zon op vollen middag het aardrijk verlicht. Elke gezindheid werd niet slechts geduld, maar van lieverlede vrijheid gelaten tot het stichten van tempels, om God naar inspraak des harten te dienen.

Een en ander laat zich bewijzen door de wereldlijke, gees-

telijke en andere gestichten, uit ruime beurzen al meer en meer daargesteld, en welke gestichten wij thans moeten gaan beschouwen.

Hiertoe overgaande, hebben wij in den zin, eerst de Gereformeerde Kerken, voor zoo verre desaangaande nog geene melding is gemaakt, te beschrijven; daarop die van andere gezindheden te laten volgen, en voort te zetten de beschouwing der hoofdgebouwen en verdere inrigtingen, alsdan nader op te noemen.

De uitlegging der Stad en het toenemende getal harer inwoners gaven aanleiding tot het stichten van nog drie Kerken, of houten loodsen, voor de dienst der Gereformeerden. De

OOSTER-KERK.

in de lente des jaars 1659 door de Vroedschap op Rapenburg van hout opgerigt zijnde, stond aldaar niet langer dan tien jaren, dewijl het aanleggen der nieuwe Rapenburger-sluis het afbreken dezer Kerk vorderde. Zij werd alzoo verplaatst, of liever vervangen door eene steenen Kerk op Wittenburg, waaraan op den 4den October 1669 de vier eerste steenen werden gelegd door *Gilles Wijbrands de Jonge*, *Dirk van der Waeyen*, *Hendrik de Penyn* en *Aernoud Blom*, zonen der toen dienende Kerkmeesters; en waarin de eerste predikatie werd gedaan op Kersdag des jaars 1671, door Ds *Petrus Wittewrongel*.

De Kerk, prijkende met een achtkant koepel-torentje, voorzien van uur- en slagwerk, is een sieraad der Stad. Zij vormt een vierkant kruisgebouw, zijnde binnenswerks honderd voet lang en breed. Het inwendige van het gebouw, dat sedert het jaar 1829 met een orgel, uit de beurs van Godsdienstvrienden bekostigd, werd versierd, is niet minder fraai dan het uiterlijke. Het gewelf rust op vier vierkante pilaren, naar de Jonische bouworde. In het Westen, tusschen twee der pilaren, staat een vierkante met zinnebeelden versierde predikstoel, waaraan een even sierlijke trap en leuning zijn verbonden. De zinnebeelden, omringd van eene slang, — het beeld der Eeuwigheid — stellen voor een brandend hart met vleugels op een' lelietak; een anker met korenaren en leliën, en twee

Jeruzalemsche veren of palmtakken, kruiselings geplaatst. Ook de leuning van den trap rust op palmtakken en leliën. Dergelijke zinnebeelden ziet men in basrelief, boven den toegang naar Kerkmeesters-kamer, in het Noorden der Kerk, vertoonende een' spiegel met twee slangen en eene duif in het midden, benevens boeken, palmtakken en andere sieraden ter zijde. Daaronder leest men:

Prudentes et Innocentes.

dat is

Voorzigtigen en Onnoozelen.

In de glazen ziet men het Stedewapen en de Wapenschilden van de toen vier regerende Burgemeesters, *Nicolaas Tulp, Cornelis van Vlooswijk, Jan van de Pol* en *Andries de Graaf.*

Achter de gestoelten der Regering heeft men, bij het bouwen der Kerk, de grondslagen gelegd, waarop pilaren tot eene galerij zouden kunnen worden gevestigd.

Dit Godshuis heeft drie ingangen, en een', die naar de woning des kosters geleidt. Aan hetzelve is, evenmin als aan de Kerken, die hierop volgen, een kerkhof verbonden geweest. doordien men voor het bouwen der Ooster-Kerk de kerkhoven rondom de Godshuizen reeds weggenomen had.

EILANDS-KERK,

Volgens besluit der Vroedschap, ten jare 1659, van hout op het Bickers-eiland daargesteld, en op Paaschdag 1660 met eene Predikatie Gode gewijd, werd in 1756 door eene steenen vervangen, en anderwerf op het einde van dat jaar met eene predikatie Gode geheiligd *).

*) Daar het den 11 December 1836 juist honderd jaar geleden was, dat de eerste Leerrede in de toen nieuw van steen opgebouwde Eilands-Kerk gehouden werd, is op verzoek der Kerkelijke Commissie daaraan plegtig in dat Kerkgebouw gedacht. Ds *H. Weiland*, aldaar de gewone Voormiddag-Godsdienstbeurt waarnemende, wekte bij die gelegenheid de Gemeente op tot erkentenis van hare voorregten, in eene Leerrede over Psalm XLVIII: 10. O God! wij gedenken Uwer weldadigheid in het midden Uws Tempels.

Het gebouw, insgelijks een sieraad der Stad, heeft inwendig een behagelijk aanzien, en deelt in het voordeel der laatst gestichte Kerken, bestaande hierin, dat de toehoorders van allen kant den Leeraar kunnen zien en hooren, hetgeen men mist in groote Kerken, als de Oude, Nieuwe en andere.

De Eilands-Kerk heeft eene langwerpige gedaante, met vier ingangen; doch is merkelijk hooger dan de vorige. Het dak rust op zestien witte ronde hardsteenen kolommen. Tegen eene derzelve rust de predikstoel. Midden uit het dak rijst een doorluchtig koepel-torentje, van uurwijzer en slagklok voorzien.

In het lot der beide Kerken, te weten, om van hout in steen te worden hervormd, mogt tot den huidigen dag geenszins deelen de

AMSTEL-KERK,

zijnde naar het uiterlijke de minste der Kerken. — In 1668 werd door de Vroedschap besloten, tot gerijf der Gereformeerde bewoners van de nieuwe uitlegging, omtrent de Utrechtsche-Poort eene predik-schuur op te rigten, waartoe bij het uitgeven der erven aan de Noordzijde der Prinsengracht een veld (Amstelveld) was opengehouden. Ingevolge dit besluit werd eene vierkante loods, welke even als de Ooster-Kerk honderd voet lang en honderd voet breed was, op het Amstelveld gesticht, en den 9den Maart 1670 met eene predikatie, door Ds. *Henricus Ruleus*, den Heere gewijd. Omtrent honderd zeventig jaren werd er de dienst verrigt, in verwachting, dat de houten loods voor eene steenen Kerk zoude plaats maken. Deze verwachting bestaat echter thans niet meer, aangezien nu wijlen Mevrouw *Tonis* eene aanzienlijke erfmaking, tot inwendige verbetering en verfraaijing der Kerk legateerde, hetgeen ten gevolge had, dat de Commissie tot het Bestuur over de Nederduitsche Hervormde Gemeente eene prijsdinging, tot volvoering van het plan der testatrice uitschreef. Van de verlangde ontwerpen, tot dat einde ingekomen, werd dat van den Heer *Springer* den prijs waardig gekeurd, bestaande in *f* 300 in geld of gemaakt zilver; en de ontwerpen van de Heeren *Isaac Warnsinck* en *J. van Maurik*, als het bekroonde stuk het naast bijkomende, eene premie van *f* 150, in geld of gemaakt zilver, toegewezen.

Reeds in het laatste van het jaar 1840 was dit binnenwerk

voltooid met zoo veel smaak en orde, dat de Amstel-Kerk, naar het inwendige, zoo niet de sierlijkste, dan toch eene der doelmatigste voor de Gereformeerden mag heeten. Eene verbetering aan het buitenwerk, dat misschien het plan is der Commissie voornoemd, zou ook deze Kerk tot een sieraad der Stad kunnen opvoeren. *). Den 15[den] November des jaars 1840 werd dezelve op nieuw ter openlijke Godsdienstoefening gebruikt, bij welke plegtigheid D[s]. *G. A. van Limburg Brouwer,* des voormiddags uit Openb. XXI: 22, en D[s]. *D. H. Wildschut*, des avonds, naar Efez. II: 20—22, predikten.

Aan het gebouw, welks middeldak boven de zijdaken uitsteekt, en rust op twaalf kolommen, is verbonden een Kerkmeesters-vertrek. In hetzelve hangt een zinnebeeldig tafereel, geschilderd ten jare 1750, door *L. F. Dubourg*, in der tijd koster dezer Kerk. Het tafereel vertoont de wapens der Kerkmeesters, gehecht aan eene zuil, bij welke het beeld der Waarheid staat, en waarop de hoofddeugden het oog gevestigd houden. Boven aan de zuil ziet men de zinnebeelden van het Gebed en de Boetvaardigheid. Een kindje, de Liefde tot de Godsdienst voorstellende, wijst naar een schildje, waarop de Schriftuurteksten Gen. XXVIII vs. 17, Psalm V vs. 8, Pred. IV vs. 17 en Jez. LVI vers 7 aangeteekend zijn. Het Y, de Amstel en het wapen der Stad toonen de plaats aan, waar de Kerk is gesticht. Onder aan het schilderstuk leest men op een schildje de volgende regels van den Dichter *Laurens Bake*, Heer van Wulvenhorst, eertijds Kerkmeester dezer Kerk.

De Godsvrucht plaatste wel de Godsdienst in de Kerken,
Doch God, die 't goeddoen mint, geen woorden zonder werken,
Bewoont noch hout, noch steen, maar een opregt gemoed,
Dat nedrig smeekt en Hem met dank en lofzang groet.

De Gereformeerde Gemeente, thans in het bezit van tien Kerken, had er eertijds elf. Het was de

DE GASTHUIS-KERK,

die in het begin der negentiende eeuw, (onder de Regering

*) Het is te vermoeden, dat deze Kerk weldra met een orgel, uit liefdegiften der Gemeente bekostigd, zal zijn versierd.

van Koning Lodewijk) door de overbrenging van den zetel des Gouvernements naar Amsterdam, tot een dépôt van het Ministerie van Oorlog werd ingerigt. Thans vindt men er het Grootboek der Nationale Schuld, terwijl in de daaraan belendende huizen, de Nederlandsche Bank en hare Directie gevestigd zijn.

Een gedeelte der voormalige Gasthuis-Kerk, was weleer de Kerk van het Klooster der nieuwe Nonnen. Het andere gedeelte diende van den jare 1578 tot 1645, tot een Mannen-Gasthuis.

De Gereformeerde Gemeente alhier wordt bediend door acht en twintig Predikanten, een' Hoogleeraar en drie Hulppredikers. Zij telt, naar de laatste opgave, ruim honderd duizend zielen.

Benevens de Hollandsche Gereformeerde Kerken, zijn hier nog twee Walen-Kerken, alwaar in de Fransche taal wordt gepredikt, benevens eene Engelsche Gereformeerde en eene Engelsche Episcopale Kerk.

DE OUDE WALEN-KERK *),

door vier Predikanten bediend, staat op den Oudezijds Achterburgwal, tusschen de Hoogstraat en Spinhuissteeg, alwaar zij haren oudsten en voornaamsten ingang heeft, voor welken een vierkant pleintje ligt, wederzijds met burgerwoningen bezet. Deze ingang heeft drie deuren; eene groote van voren en twee kleine wederzijds. Deze deuren zijn van opschriften voorzien, Boven de hoofddeur leest men:

*) Na de verandering der Regering (1578) begaf zich een goed getal Gereformeerden uit de Waalsche Nederlanden herwaarts, voor welke *Jean de la Greve* reeds in het jaar 1578 hier ter Stede gepredikt heeft. — Zie verder *Wagenaar* op de beschrijving der Gereformeerde Kerken. D. II, bladz. 165,

Een ander Schrijver meldt het volgende:
Onder de Regering van *Lodewijk XIV*, Koning van Frankrijk, in het jaar 1648, de vervolging der Gereformeerden aldaar onverdragelijk geworden zijnde, kwamen in dat jaar zeer veel arme vlugtelingen naar Amsterdam, waardoor de Waalsche Gemeente zoodanig werd bezwaard om hen te onderhouden, dat de Regering verscheidene collecten, zoo in de respective Kerken als aan de huizen door de Stad, op verscheidene tijden liet doen, en tevens eene kleine belasting op wijnen en andere waren stelde, waardoor die behoeftige vlugtelingen en anderen werden onderhouden.

Genese XXVIII v. 17. *Ce lieu est la maison de Dieu et la porte des Cieux.* (Deze plaats is het huis Gods en de poorte des Hemels.)

Boven de zuiderdeur staat:

Pseaume V. v. 8 *J'entrerai en ta maison avec révérence.* (Ik zal in Uw huis gaan met eerbiedigheid.)

En boven de noorderdeur:

Matth. XXI. v. 13. *Ma maison est la maison d'oraison.* (Mijn huis is het huis des Gebeds.)

In de Hoogstraat, naast het Oostindische Huis (ten westen) heeft de Kerk nog een' ingang, langs een' met glas overdekten gang, die met eene steenen poort, voorzien van het Stadswapen, van de Hoogstraat afgescheiden is. — Oudtijds behoorde de Kerk tot het Klooster der Paulus-broederen; en dat zij reeds in het jaar 1409 was gesticht, blijkt uit het volgende opschrift, te lezen boven aan een' balk, in het midden der Kerk.

Cette Eglise a été fondée A°. MCCCCIX.
raccommodée A°. MDCXLVII.
agrandie A°. MDCLXI.
(Deze Kerk is gesticht 1409; herbouwd 1647; vergroot 1661.)

Het laatste gedenkteeken in deze Kerk opgerigt, behelst:

Fondée en 1409; *Raccomodée en* 1647; *Agrandie en* 1661; *Rebâtie en* 1816 *par le troupeau Wallon et par ceux qui s'intéressent à son culte.*

De Kerk bij de vergrooting met een koepel-torentje verfraaid, (thans weder weggebroken) is van binnen doelmatig ingerigt. Zij heeft een voortreffelijk orgel, in het jaar 1680 gemaakt, en later vernieuwd; en, onder andere zitplaatsen, drie galerijen, waarvan eene (achter den predikstoel) voor de Walen-Weeskinderen dient. — Het gewelf rust op veertien ronde steenen kolommen.

NIEUWE WALEN-KERK.

De verdrukking der Gereformeerden in Frankrijk, in het jaar 1680 weder hernieuwd, deed eenige personen de wijk nemen naar Holland, alwaar zij welkom waren. In het volgende jaar kwamen zes huisgezinnen te Amsterdam, die met het burgerregt beschonken werden en vrijheid kregen, om drie achtereenvolgende jaren allerlei handwerk uit te oefenen, zonder de gilden te voldoen of accijns te betalen. Ook werden deze vlugtelingen door de Regering ondersteund met geld, tot het oprigten van fabrijken. Hun getal vermeerderde zoo zeer, na de herroeping van het Edict van Nantes in 1685, dat de Kerk te klein werd, om nevens de Oude Waalsche ook de nieuwelings aangekomene Fransche Gereformeerden te bevatten. De Vroedschap besloot derhalve een jaar later, de schermschool, op de Prinsengracht en den hoek van het Molenpad, tot eene Nieuwe Walen- of Fransche Kerk in te rigten, die vervolgens bediend werd door twee Predikanten uit de vlugtelingen, en van de Oude Kerk gescheiden bleef tot den jare 1712, toen de beide Kerken zich vereenigden, en door dezelfde Predikanten bij beurten bediend werden. — De zes eerste Predikanten bij de Waalsche Gemeente zijn geweest: *Jean de la Greve, Jean Hochedé, Jean Taffir, Simon Goulart, Thomas Maurois* en *Fabrice de la Bassecourt.*

Het gebouw zelf was niet aanzienlijk, echter voldoende tot het oogmerk. Tot in het begin dezer eeuw heeft men er zich van bediend. Omtrent dien tijd werd het door de Gemeente ontruimd, en van Stads wege ingerigt tot bewaarplaats der Stedelijke archiven, die daarna werden verplaatst, om het gebouw tot eene Stads-School te bekwamen, waartoe het thans is ingerigt. — De Godsdienstoefeningen worden sedert in eene zaal van het Walen-Weeshuis gehouden *).

ENGELSCHE PRESBYTERIAANSCHE KERK.

Zij is gelegen op het Begijnhof. In het begin der zeventiende eeuw was het getal der Engelsche Presbyterianen, hier

*) Er is sprake, dat de Waalsche Gemeente eene tweede Kerk zal bouwen.

ter Stede zoo zeer toegenomen, dat hun de Begijnen-Kerk werd afgestaan, alwaar *John Pagett*, ten jare 1607, tot eersten vasten Predikant beroepen werd, die er den 5[den] Februarij de eerste predikatie hield, nadat de Kerk daags te voren, in tegenwoordigheid van Schout *Willem van der Does*, door den Nederduitschen Predikant *Petrus Plancius* was ingewijd. Toen, na de herstelling van Koning *Karel II* op den troon van Groot-Brittanje, veel Engelschen herwaarts waren gekomen, werd de Kerk op Stads kosten in 1665 vertimmerd. In 1727 aan de Noordzijde vernieuwd zijnde, werd zij in 1753 door eenige Ledematen met een orgel begiftigd; voorts wil men, dat de koperen lessenaar van den Voorlezer, waarin de letters W.M.R.R. met het jaartal 1689 gevlochten zijn, (beteekenende *Willem* en *Maria*, Koning en Koningin,) benevens koperen armblakers, door deze vorstelijke personen aan de Kerk zijn vereerd. — De Kerk, zoo als zij zich thans vertoont, is een klein, doch wel geschikt gebouw, met een torentje in het Westen, waarop eene hooge spits staat.

Men plagt hier ter Stede nog eene andere Engelsche Gemeente te hebben, Brownisten of Bruinisten genaamd, die reeds voor het einde der zestiende eeuw uit Engeland, alwaar zij zich met de Leer en Regering der Kerk, ten tijde van Koningin *Elisabeth*, niet verdragen konde, herwaarts zijn gekomen. Deze Gemeente hield aanvankelijk hare vergadering op den Groenen Burgwal en later in de Barndesteeg, welke vergaderplaats afgebrand zijnde, aldaar in 1668 werd herbouwd, en wel aan de Noordzijde, waar een gang is, die nog de Bruinisten-gang heet. De Gemeente in 1708 tot op vijf Leden verminderd zijnde, vereenigde zich daarna met de Presbyteriaansche Kerk.

ENGELSCHE EPISCOPALE KERK.

De Engelsche Episcopale Gemeente is, om zoo te spreken, van tijd tot tijd verhuisd; maar heeft ten slotte eene Kerk gesticht op den Groenen Burgwal, met een voorportaal naar de bouworde van de Dom- of Hoofdkerk te Dublin, welke naar het uit- en inwendige niets te wenschen overlaat.

De Gemeente, welke door één' Predikant wordt bediend, die zijne zending van den Bisschop van Londen heeft, en door de Regering van Groot-Brittanje bezoldigd wordt, vergaderde weleer in een gebouw op de Heerengracht, bij de Hartenstraat, gesticht door de Moravische Broeders, gemeenlijk Hernhutters geheeten, welk gebouw in 1807 aan de Engelsche Episcopalen werd afgestaan.

Wagenaar berigt, naar aanleiding van andere Schrijvers, het volgende: »Wanneer de Engelsche Episcopale Gemeente begonnen »heeft hier ter Stede Godsdienstige vergaderingen te houden, »is mij niet gebleken. Bij verdrag met Koningin *Elisabeth*, »in den jare 1585, was wel bepaald, dat de Engelsche bezetting »in de Steden van verzekerdheid (Briel en Vlissingen) Kerken »hebben zou, waarin zij de Godsdienst op de Engelsche wijze, »dat is volgens de Episcopale verordening, vrijelijk zou mogen »uitoefenen; doch het blijkt niet, dat de Engelschen deze »vrijheid zoo vroeg ook elders, en vooral in Amsterdam, ge»zocht en genomen hebben."

Verder zegt dezelfde Schrijver: »Na den dood van *Karel I*, »en onder de Regering van *Cromwell*, weken verscheidene »voorname Engelschen herwaarts; doch het blijkt niet, dat zij »te Amsterdam Godsdienstige vergaderingen gehouden hebben. »Toen *Karel II* in het jaar 1660 op den troon van Groot-»Brittanje hersteld werd, kwamen ook verscheidene Engelschen, »die zich niet hadden kunnen voegen tot de gemeenschap, »welke de Koning in de Engelsche Kerk had ingevoerd, in »deze Stad. Twee hunner Predikanten verzochten in 1663 »vrijheid van Godsdienstoefening aan Burgemeesteren, verkla»rende in de Leer niet van de Gereformeerden te verschillen, »ofschoon zij in de Kerkordening, niet allenthalve met de»zelve eens waren. Dit verzoek door de Vroedschap aan het »oordeel der Presbyteriaansche Predikanten onderworpen zijnde, »en deze getuigd hebbende, dat de aangekomene Engelschen »geene aanstootelijke Leerpunten hadden, en vroom van leven »waren, zoo werd hun vrije Godsdienstoefening in een bijzon»der huis toegestaan."

LUTHERSCHE KERKEN.

Is ook door den bouw der Luthersche Oude Kerk de geest

van verdraagzaamheid in Amsterdam aan den dag gelegd, thans zal uit de grondvesting eener tweede Luthersche Kerk blijken, dat die goede geest zich hoe langer hoe meer uitbreidde.

Het aantal Luthersche geloofsbelijders, sinds vijf en twintig jaren naar Amsterdam gevloeid, vorderde een' tweeden tempel om God te dienen, tot welks bouw het verlof der Regering niet achterbleef. Reeds in het jaar 1659 werd daartoe ingerigt een pakhuis op de Brouwersgracht, de Kroon geheeten, welke nieuwe Tempel op Kersdag deszelfden jaars met eene Leerrede werd ingewijd. Doch toen de Gemeente in 1667 een stuk gronds op den Singel had gekocht, verrees aldaar, in plaats van het pas gebouwde Godshuis, de

LUTHERSCHE NIEUWE KERK *).

Deze Kerk, ter hoogte van honderd twee en zestig voet, naar de schets van den Bouwmeester *Dorsman*, in de gedaante van de koepel-kerk te Rome gesticht, stond op den Singel nabij de Haarlemmersluis, en had vier ingangen, van welke zich een onderscheidde door het opschrift:

Laat ons in 't Huis des Heeren gaan.

De fraaije ronde kap van het voorgebouw der Kerk, uit welke eene sierlijke lantaren stak, waarop eene zwaan (het zinnebeeld van *Luther*) stond, was van buiten bedekt met rood koperen platen, die met verlof van den Zweedschen Koning *Karel XI* tolvrij uit Zweden herwaarts gebragt waren. Van achteren werd deze rotonde omvangen van een halfrond gebouw, dat van binnen met hetzelve vereenigd en van boven plat zijnde, ook met rood koperen platen gedekt was. Het geheel rustte op drie duizend zes honderd vijftien zware palen.

In 1668 waren de vier eerste steenen (onder vier kolommen) aan het Gebouw gelegd door *Nicolaas Struyk*, *Hendrik van Riet*, *Gerrit Hillebrands* en *Theodorus Dominicus*, onder opzigt der Bouwmeesters *Jacob van Riet*, *Dirk Dominicus*, *Daniël van Koeschot* en *David Hunthum*, terwijl de voltooide Kerk, op den eersten Kersdag des jaars 1671 met eene

*) In deze Kerk is de grafkelder van den Russischen Resident *van Brants*.

predikatie, door den Leeraar *Volkhardus Visscher* ingewijd, en in 1719 met een voortreffelijk dubbel orgel, door *C. Mulder* verfraaid was. Binnen in de Kerk, bijzonder in het halfronde gedeelte, waren twee galerijen, naar welke men langs een' grooten wenteltrap zonder spil, (zijnde een meesterstuk van bouwkunde) toegang had. Naar den predikstoel, die met kunstig snijwerk, voorstellende de voornaamste Evangelische Geschiedenissen, versierd was, ging men langs een' trap, die in den muur verborgen was.

Aangaande de hoogte der Kerk vinden wij in de kronijk van *J. Kok* het volgende aangeteekend. — Men rekent hare hoogte te zijn in het geheel honderd zes en twintig voet en acht duim, welke men bij de Bouwkunstenaars aldus verdeeld ziet:

	Voet.	Duim.
Uit de straat tot het eerste glas.	22.	
Hoogte van het glas.	24.	
De muur tusschen het eerste en tweede glas. . . .	22.	
De bovenste glazen	8.	8.
De borstwering met de lijst.	6.	
De koepel of kap, die met koperen platen gedekt is.	59.	
Het torentje of de lantaren op den koepel	21.	
	162 v.	8 d.

Dit praalgebouw, dat eeuwen had kunnen verduren, bestond niet langer dan honderd een en vijftig jaren; *) dewijl het, benevens eenige aangrenzende woningen, in den namiddag van den 18den September 1822 door een' ontzettenden brand, binnen zes uren tijds, zoodanig werd verwoest, dat er slechts een gedeelte der muren en de fondamenten van overbleven. Doch de ramp, hoe groot ook, was niet verpletterend voor gevoelige harten. Deze beloofden reeds bij het weemoe-

*) De Weleerwaarde Heer *G. F. Sartorius*, gedacht het 150jarig bestaan der Luthersche Nieuwe Kerk op den 16 December 1821, door eene Leerrede over Psalm XXVI vs 8. *Heer! ik heb lief de stede van Uw huis, en de plaats, waar Uwe eere woont*, welke te vinden is in de Leerredenen, betrekkelijk de Luthersche Nieuwe Kerk te Amsterdam, uitgegeven door den Boekhandelaar *H. Blikman.*

dig aanstaren van het rookende puin, dat eene nieuwe Kerk, luistervol als de verwoeste, op dezelfde plaats zou verrijzen; en, de vervulling der belofte is geenszins achterwege gebleven. Niet slechts alle standen en rangen onder de Lutherschen, maar ook belijders van verschillende geloofsbegrippen, stortten hunne penningen tot herbouw der Kerk, in den schoot der Luthersche Medebroeders, zoodat weldra eene nieuwe Kerk, als uit de asch der vorige verrees. Daarom zeide later de Eerwaardige *J. M. L. Roll*, in zijne Leerrede ter inwijding der herbouwde Kerk. »Er is zeldzaam een schouwspel gezien, dat te gelijker tijd zoo »veel verhevens en verteederends had, als dit zamenstemmen »van allen, om zich iedere opoffering, die noodig zijn mogt »tot herstel der geledene ramp, vol liefde te getroosten, en men »heeft hetzelve, te dier oorzake, met regt aangevoerd ter eere »der eeuw, waarin wij leven.

Reeds in 1826 was de ramp hersteld. — Op den vierden verjaardag van dezen vernielenden brand werd de vernieuwde Kerk (bijna in alle opzigten gelijkvormig aan de vorige) ingewijd door den Wel-Eerwaarden Heer *J. M. L. Roll*, met eene Predikatie naar Haggai II vs. 10, alwaar geschreven staat: *De heerlijkheid van dit laatste huis zal grooter worden, dan die van het eerste geweest is, spreekt de Heer Zebaoth, en ik zal vrede geven aan deze plaats, spreekt de Heer Zebaoth* *). Deze Leerrede, korten tijd daarna op het verlangen van velen, door den druk verspreid †), is en blijft een waardig gedenkstuk van eene verwoesting, die veler hart deed treuren, maar te gelijk van eene herstelling der ramp, die, om met den eerwaardigen *Roll* te spreken, onze Eeuw tot eere strekt. Te regt zong daarom *Loots*, en de Gemeente erkentelijk met hem, bij de inwijding der Kerk, de volgende coupletten §).

Maar juicht! ten rei! alschoon het zonk,
Een paarl der steê-kroon niet meer blonk,
Want God, die vlam beheerscht en golven,

*) Vier jaren later werd, op denzelfden verjaardag, een nieuw orgel, door gebroeders *Bäts* vervaardigd, ingewijd door nu wijlen den Wel-Eerwaarden Heer *G. H. Lagers*.

†) Uitgegeven te Amsterdam, bij *C. Schaares*, 1826.

§) Zie meergemelde Leerrede.

Herriep uit de asch 't Hem dierbaar dak,
En mildheid, toen de nood slechts sprak,
Heeft gevend, waar zoo veel ontbrak,
Voor zich een parel opgedolven.

Schoon alles viel, al moest de Zwaan,
Ondanks 't voorspelde, in vuur vergaan,
Neêrtuimlend met verzengde veder:
't Gesproken woord heeft niet gefaald,
En Luthers vogel, hoe gedaald,
Heeft uit zijn asch gezegepraald,
En nam zijn hooge woonplaats weder.

Het tegenwoordige Kerkgebouw heeft, door aankoop van belendende huizen, nog beter aanzien gekregen, dewijl het halfronde gedeelte, dat vroeger aan de zuidzijde niet zoo ver, als aan den noordkant het ronde gebouw omgaf, zich thans ter wederzijde even ver uitstrekt. Ook is het koepeldak ruim vier el hooger dan dat der vorige Kerk, en de lantaren, hoewel eenigzins afwijkende in gedaante van de vroegere, niet minder sierlijk. Het inwendige der Kerk, wat betreft de zitplaatsen, is veel verfraaid. — Zij heeft thans drie ingangen. De hoofdingang is op den Singel, en heeft weder tot opschrift:

Laat ons in 't Huis des Heeren gaan.

DE KERK DER HERSTELDE LUTHERSCHE GEMEENTE.

De stichting dezer Gemeente wordt toegeschreven aan geschillen, ten aanzien der Hervorming en Kerkleer, onder de Lutherschen op het einde der 18de eeuw alhier uitgebarsten, en vroeger in Duitschland ontstaan. Deze geschillen rezen zoo hoog, dat een aantal ledematen zich van de Kerk afscheidden *), en aan de Stedelijke Regering vrijheid verzochten tot

*) De afgescheidenen, eene Gemeente onder den naam van Herstelde Lutherschen tot stand gebragt hebbende, vergaderden, met toestemming van Burgemeesters, gedurende den bouw der Kerk op den Kloveniersburgwal, bij afwisseling in de Nieuwe Walen-Kerk en in de Gasthuis-Kerk, alwaar hun Leeraar *Johannes Hamelau*, die zich in de Kerkelijke twisten alhier zeer berucht heeft gemaakt, den 3 Augustus 1791 de eerste Leerrede hield.

het oprigten van eene nieuwe Gemeente, en het daarbij behoorende Kerkgebouw, hetgeen toegestaan zijnde, aan deze Kerk op den Kloveniersburgwal, ter plaatse, waar tot dus verre het Krankzinnigen-Huis stond, het aanzijn gaf.

De Kerk, in 1793 voltooid, is een langwerpig vierkant. Zij heeft twee deftige ingangen op den Kloveniersburgwal, en een' in de Spinhuissteeg, benevens een' toegang naast het huis van Marine en Koloniën op den Kloveniersburgwal, en een' door een' langen gang, uitkomende in het Zaksteegje, geleidende naar de kamers van den Kerkenraad en de Armbezorgers.

In de frontispies van den voorgevel staat de Godsdienst, door zinnebeeldige figuren afgebeeld. Op de lijst onder dezelve leest men in vergulde letters:

En zij bleven volstandig in de leer der Apostelen.
Handelingen II, v. 42.

Het inwendige des Gebouws is zeer net. Er zijn twee galerijen boven elkander. Aan het oosteinde achter den predikstoel pronkt een dubbel welluidend orgel. — Men schat het getal zielen, tot deze Gemeente behoorende, op tien duizend. De Kerk wordt door vier Leeraars bediend. Den

---

Er bestond, onzes inziens, nog eene oorzaak, waaraan de jammerlijke scheuring van deze Kerk is toe te schrijven. — Wij zien die oorzaak in den geest des tijds.

Sedert den jare 1787 ontwikkelde zich hoe langer hoe meer in onze zeven Vereenigde Provinciën een partijgeest vóór en tegen het Stadhouderlijke Huis (Het Huis van Oranje). Deze partijwoede — zoo durven wij haar noemen; want vrienden, zelfs de naauwste bloedverwanten vervolgden elkander om het aankleven of verwerpen van het Huis van Oranje, onder het Stadhouderschap van *Willem V* — deze partijwoede had ook in de onderhavige zaak haren verderfelijken invloed. Zij stortte haar vergif in het hart van eenige Lutherschen, bij het wisselen van gedachten over de betwiste leerstellingen in de Kerk, en veroorzaakte welligt, dat partijen, die misschien in rustigen tijd tot toenadering genegen zouden zijn geweest, zich van elkander scheurden; hetgeen in onze dagen, door de meeste Lutherschen wederzijds, als eene bejammerenswaardige gebeurtenis wordt beschouwd.

Wij komen openlijk uit voor dit *ons* gevoelen; en zullen het geenszins betwisten, wanneer anderen, op gegronde reden, zich daartegen verzetten.

Autheur.

3den Augustus 1836 werd er de eerste Algemeene Kerkelijke Vergadering gehouden, onder Voorzitterschap van den Weleerwaarden Heer *J. A. Helper Sesbrugger*, Predikant bij deze Gemeente.

KERKEN DER DOOPSGEZINDEN.

De Doopsgezinden, naar *Menno Simons* ook Mennoniten geheeten, hebben kort na hunne komst, omstreeks het jaar 1530, binnen en buiten Amsterdam heimelijke vergaderingen gehouden. *Wagenaar* teekent aan, »dat *Koman Jan Klaas-»zoon*, leerling van *Menno*, omtrent het jaar 1544 hier ter »Stede in zulk eene Vergadering geleerd, en *Menno's* Schrif-»ten ter drukpers bezorgd en verspreid had, en dat een en »ander hem het leven kostte." Sedert dien tijd stonden de Doopsgezinden der strengste vervolging ten doel, zijnde eene menigte derzelve door beulshanden om het leven gebragt, en een nog veel grooter aantal, met verbeurdverklaring hunner goederen, ten Lande uitgebannen.

»De vervolging," zegt *Wagenaar*, »die ten tijde van *Alva* »het hevigst woedde, dreef de Doopsgezinden, zoowel als an-»dere Hervormden buiten Amsterdam. Zij hielden sedert de »Staatsche zijde, ondersteunende zelfs in het jaar 1572 met »eenige penningen den Prins van Oranje, die bij eene acte on-»der zijne hand te *Dillenburg* geteekend, tot het inzamelen »dezer penningen gemagtigd had twee personen en er hun »eene kwijtschelding van gaf, welke bewaard is geworden door »*Jan Dominicus*, bierschooijer te Amsterdam, en nu berust »in de Gemeente der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche »Doopsgezinden, die hare vergadering houdt bij 't Lam en den »Toren."

De Doopsgezinden waren, sedert zij in 1578 vrije oefening van Godsdienst verkregen, in welke zij ongestoord bleven, aan scheuringen onderworpen, die in de Kerkelijke Geschiedenis worden verhaald, en waarover ook *Wagenaar* uitvoerig is — Een omstandig verhaal van de aanleidende oorzaken, den voortgang en de gevolgen der scheuringen vindt men in zijne Beschrijving van Amsterdam, het tweede Deel, blad 192.

Ten gevolge dezer verdeeldheden hadden de Doopsgezinden te dezer Stede tot den jare 1752, verscheidene Gemeenten en Kerken; doch omtrent dien tijd moeten er slechts drie Gemeenten

alhier zijn overgebleven, die naderhand tot twee zijn gekomen, en voor ettelijke jaren zich verbroederd hebben.

De meest aanzienlijke Kerken der Doopsgezinden waren:

I. DE ZON,

Gelegen op den Singel bij den Blaauwburgwal, in der tijd verkocht aan de Amsterdamsche Departementen der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, welke eene geschikter plaats gevonden hebbende, zich van het Gebouw hebben ontdaan, waarin thans publieke verkoopingen van roerende goederen worden gehouden.

II. DE KLEINE KERK VAN DE DOOPSGEZINDEN, VAN OUDS DE KERK BIJ DEN TOREN

genaamd. Zij was gelegen tusschen den Singel en de Heerengracht, ten zuiden van de Bergstraat, over den nu verdwenen Jan Roodenpoorts-Toren, en is in een woonhuis veranderd, sedert de Gemeente zich tot ééne Kerk heeft bepaald, zijnde de tegenwoordige

KERK DER VEREENIGDE DOOPSGEZINDEN.

Deze Kerk, weleer de Kerk bij 't Lam genoemd, staat tusschen den Singel en de Heerengracht, en wel bepaaldelijk tusschen de Beulingstraat en het Koningsplein. Volgens *Wagenaar* schijnt dezelve voor het einde der 16de, of in het begin der 17de eeuw te hebben bestaan, als pakhuis, behoorende tot de brouwerij het Lam, hetwelk daartoe was geschikt gemaakt. Later, en wel in 1639, is deze Kerk tot op den grond afgebroken en herbouwd, in de gedaante, waarin wij haar nog kort geleden hebben gekend.

Sedert 1841 weder herbouwd zijnde, is zij in der daad een pronkstuk der Stad geworden. Immers de hoofdingang *) op

*) De tweede ingang op den Singel, is zeer eenvoudig, en in geenen deele overeenkomstig het trotsche Kerkgebouw, dat daardoor zoo veel te meer indruk verwekt, zoodra men binnentreedt.

de Heerengracht, vereenigt het eerwaardige met het sierlijke, in den geest zoo als men gaarne een' tempel, Gode gewijd, aanschouwt. Voor den hoofdingang is een breed ijzeren hek, verbonden met kapitale woonhuizen aan weerszijde, door welk hek men over een ruim plein of voorhof, met boomen beplant, ter Kerke gaat.

Het inwendige dezer Kerk verwekt een' waarlijk Godsdienstigen indruk. Alles is smaakvol, eenvoudig en schoon, overeenkomstig het verheven doel. — De predikstoel, rustende tegen den muur, valt in het oog van al de Kerkgangers, en maakt een goed geheel uit met het orgel, daarboven geplaatst. De zitplaatsen voor de toehoorders, zoowel op de beide boven elkander daargestelde galerijen, als in het ruim, laten niets te wenschen over. Ook heeft men van het daglicht, door middel van hooge ramen met mat geslepene glasruiten, voortreffelijk partij getrokken.

Het eerste Eeuwgetijde der Doopsgezinde Kweekschool werd gevierd den 6den December 1835. Bij deze plegtigheid zijn uitgesproken een tweetal Leerredenen, als: door den Leeraar *A. Doyer,* naar aanleiding van 2 Timoth. II: 2, en door den Leeraar *J. Boeke,* naar aanleiding van 2 Timoth. I: 3a., 5-7 *).

Aan het hoofd der Doopsgezinde Kweekschool zijn thans geplaatst, de Professoren *S. Muller* en *W. Cnoop Koopmans.*

Het zal niemand bevreemden, dat wij *Wagenaar,* die na de Beschrijvingen der Doopsgezinde Kerken van de

VERGADERPLAATS DER COLLEGIANTEN

spreekt, als onzen besten wegwijzer volgen, en ten deele overnemen, hetgeen hij desaangaande zegt.

*) Daar Bestuurders der Vereenigde Doopsgezinde Gemeente besloten hadden, de viering dezer Gebeurtenis niet als een Akademisch Feest te behandelen, maar, de inrigting ter vorming van Evangelie-dienaren, op den voorgrond stellende, dezelve te maken tot eene Godsdienstige en Gemeenschappelijke Feestviering, zoo werd dit op den 6 December tot aller genoegen, en alzoo met het wenschelijkst gevolg verwezenlijkt.

Eer men (dus vermeldt de geachte Schrijver) in het begin der Reformatie hier te Lande Hooge Scholen had opgerigt, alwaar jonge lieden in de Hervormde Leer onderwezen, en tot het predikambt opgeleid werden, had men bij alle Gezindheden, die van het Pausdom afgeweken waren, eene soort van oefening ingevoerd, die men meende gegrond te zijn op eene plaats van *Paulus* Brieven (I Kor. XIV. 26—40.) Men gaf namelijk, zelfs gemeenen Broederen, gelegenheid om in de Kerk, na de Predikatie of op andere bekwame tijden, een gedeelte der H. Schrift te behandelen, met redelijke vrijheid om iets, hetgeen anderen wettig oordeelden, daarbij te voegen. Onder de Gereformeerden noemde men deze wijze van oefening proponeren en profeteren. Deze bijeenkomsten werden collegiën der Profeten genoemd, en in de oudste Synoden van de jaren 1568, 1571 en 1574 aangeprezen. Doch de Collegiën vervielen, bij de Gereformeerden en Lutherschen, na het oprigten van Hooge Scholen. Zelfs geraakten zij bij de Doopsgezinden, waar de voornaamste Kweekscholen der Predikanten plagten te zijn, meer en meer buiten gebruik, tot dat het afzetten en bannen van vele Remonstrantsche Predikanten in 1619, aanleiding gaf, dat zulke Leden van bijzondere Gemeenten, die zich van hunne Leeraars ontzet zagen, de oude oefeningen, welke sommigen boven Predikatiën waardeerden, wederom invoerden. Zij rigtten alzoo eerst te Warmond, daarna te Rijnsburg, voorts in meerder dorpen en steden, en eindelijk, omtrent den jare 1646, alhier wederom Collegiën op. — Het Collegie te dezer Stede vergaderde op het Rokin, in een huis op den zuiderhoek van de Kalfsvelsteeg, dat van het St. Maria's-klooster hertimmerd was. Doch de Collegianten, grootendeels uit Doopsgezinden bestaande, bleven slechts korten tijd rustige bezitters van deze hunne vergaderplaats. Eenige Predikanten der Gereformeerden, de Regering klagtig gevallen zijnde over Leerstellingen, aldaar gepredikt en verspreid, veroorzaakten deze en verdere omstandigheden, dat de Collegianten nu eens gedwongen en dan weder vrijwillig van vergaderplaats verwisselden. Eindelijk moeten zij toch (naar *Wagenaar*) in het huis op het Rokin teruggekomen, en van daar gegaan zijn, omtrent den jare 1675, in een huis op de Keizersgracht, waar de Oranje-appel in den geve stond, en dat tegelijk tot een Weeshuis werd ingerigt, hetwelk in wezen bleef, alhoewel de

Collegianten, door onderlinge geschillen, zich nog meer dan eens verdeelden, tot dat zij in het begin dezer eeuw overeenkwamen met de Doopsgezinden, een geheel uit te maken. Sedert dien tijd (1811) zijn de Weeskinderen uit het Weeshuis der Doopsgezinden, — gelegen op de Prinsengracht nabij de Reguliersgracht, en thans tot eene Stads-school ingerigt, — in het weeshuis der Collegianten: de Oranjeappel, ingaande in de Huidenstraat, verplaatst, alwaar de gezamenlijke weezen bij uitstekendheid genieten, wat tot eene zedelijke en beschaafde opvoeding behoort.

DE GRIEKSCHE OF RUSSISCHE KERK.

Zij is gelegen op den Oude zijds-Voorburgwal, tusschen de Minderbroeders- en Kreupelstegen; doch onderscheidt zich van buiten weinig als Kerkgebouw. Van binnen is zij niettemin doelmatig ingerigt, en bijzonder verfraaid, sedert onze Koningin *Anna Palowna* *), bij gelegenheid van Hare tegenwoordigheid te dezer Stede, er Hare Godsdienstpligten vervult.

De Kerk bevat eenige goede schilderijen. Het altaar is door een houten beschot, met goud versierd, van het overige gedeelte afgescheiden. In dit beschot is eene deur, met eene opening van boven, in welke een verguld kruis staat.

Deze Gemeente, welke sedert de uitbreiding van den koophandel met Rusland bestaat, was nimmer zeer talrijk. De dienst wordt verrigt door één' Priester, die uit Rusland herwaarts wordt gezonden.

DE KWAKERS-KERK.

De Leden dezer Gemeente, in of kort voor het jaar 1656 herwaarts gekomen, maakten sedert de prediking van een' Engelschman, *George Fox*, in 1647 eenigen opgang, en breidden zich verder uit, onder het opzigt en onderwijs van *Willem Ames, Jan Stubsen* en *Willem Katon*. Zij hielden te Amsterdam hunne vergaderingen in het geheim, voornamelijk in een' gang aan de Schans bij de Regulierspoort, de Engelsche gang

---

*) In Maart des jaars 1832 werden de monumenten, welke *Anna Palowna*, destijds Prinses van Oranje, — als een dankoffer der overwinning op de Polen, door Haren Doorluchtigen broeder, alhier had doen plaatsen, plegtig ingewijd.

geheeten, en nog onder dien naam in den zuidoostelijken hoek der Botermarkt aanwezig. Doch later in hunne Godsdienst-oefening onverhinderd voortgegaan zijnde, zoo kochten zij eindelijk in 1675 een huis op de Keizersgracht, tusschen de Leliegracht en Prinsenstraat, alwaar zij in het volgende jaar vergaderden en tot op heden zamen komen, alhoewel het laatste thans zeldzaam gebeurt, aangezien de Kwakers-Gemeente alhier, zoo niet geheel, dan toch op weinige Leden na is uitgestorven.

Het voornoemde huis wordt thans aan particulieren verhuurd, onder voorwaarde, dat een ruim binnenvertrek, hetwelk tot Kerk is ingerigt, niet alleen in dien staat moet blijven, maar ook alle Zondagen toegankelijk moet zijn voor de Leden der Broederschap, hetzij dan van hier of van andere plaatsen komende, alsmede voor de zoodanigen, die, ingeval er wordt gesproken, daarbij wenschen tegenwoordig te zijn.

Wagenaar zegt verder in het tweede deel, bladzijde 207, waar hij spreekt over de vergaderplaats der Kwakers:

»Voor veertig of vijftig jaren was hier ter Stede ook een »gezelschap van Bevers (gelijk men de Leden noemde) die »op den Overtoomschen weg vergaderden. Doch het heeft niet »lang stand gehouden. Men onderrigt mij, dat deze Bevers »niet tot de Kwakers hier ter Stede behoorden, hetgeen men »ligtelijk uit de overeenkomst in den naam (*to Quake*) ver»moeden zou."

Dezelfde Schrijver meldt verder: »dat hier, behalve de »Protestantsche Kerken en Godsdienstige vergaderingen door »hem beschreven, nog verscheidene Godsdienstige oefeningen »in bijzondere huizen, zoo onder de Gereformeerden als andere »Gezindheden bestonden, tot welke ook behoorden de zooge»noemde Hernhutters."

»Deze Evangelische Broeder-Gemeente — bestaande allereerst »uit nakomelingen der Boheemsche of Moravische Broeders, »die uit hoofde van vervolging om de Godsdienst, hun Vader»land verlieten, legde in 1735 en 1736 den grondslag tot eene »Gemeente alhier, die echter in onzen tijd is te niet gegaan. »Te Wijk bij Duurstede en IJsselstein ondervonden de Hern»hutters allerlei tegenwerking. Alleen te Zeist bij Utrecht »vestigden zij zich ten jare 1747, alwaar zij tot op den huidi»digen dag eene aanzienlijke Gemeente uitmaken. Deze Evan»gelische Broeder-Gemeente wordt bijzonder beschermd in En-

»geland, alwaar zij in het jaar 1749, bij eene acte van het »Parlement, als eene oude Bisschoppelijke Kerk erkend werd.

Er is nog eene Kerk, welke wij wenschen te beschrijven, alvorens tot die der Roomsch Katholijken over te gaan. — Zijn er, die deze onze behandeling afkeuren, door den waan, dat wij de beschrijving der Roomsch Katholijke Kerken om redenen op den achtergrond stellen, zoo zij hun gezegd, dat die blaam beneden ons is; aangezien een Geschiedschrijver onpartijdig moet zijn en dus elke Kerk beschouwen als een' Gode gewijden tempel, zonder te onderzoeken of het Ceremonieel in vergelijking met dat der andere kerkgebruiken meer of min naar menschelijke inzigten, doelmatig is om den Eeuwige in Geloof, Hoop en Liefde te dienen. — Ingeval deze wijze van behandeling onverhoopt ergernis moge geven aan eenigen, dan toch vertrouwen wij, dat de meeste en onbevooroordeelde Lezers van dezen onzen arbeid met volle gerustheid zullen deelen in de leer van verdraagzaamheid, welke wij eerbiedigen als den grondslag van eendragt en liefde, zoo noodig tot onderling maatschappelijk geluk. — De tempel, dien wij bedoelen is:

DE ARMENISCHE KERK.

Zij is gelegen op Boomsloot, en vertoont zich aldaar doelmatig, alhoewel niet in het oog loopend, aangezien Boomsloot niet veel meer is dan eene dwarsgracht, die weinig wordt bezocht, waardoor dan de Armenische Kerk bij weinigen bekend is; te meer, daar in onze dagen ook deze Gemeente alhier is uitgestorven. Ondertusschen kan die gebeurtenis ons geenszins het stilzwijgen opleggen. *Wagenaar* en anderen wijden er over uit, zelfs in het breede; en waarom zouden wij hen, naar ons bestek, niet doelmatig volgen.

De koophandel op Smirna en andere steden van de Levant, gaf aanleiding, dat zich eenige Armenische Christenen op het einde der zeventiende eeuw alhier vestigden, en hunne Godsdienstige bijeenkomsten hielden in een huis in de Dijkstraat, tot dat twee hunner Kerkmeesters, *Babasan di Sultan* en *Nico-*

laas Theordor in het jaar 1714 van Burgemeesters verlof verwierven, om op Boomsloot eene openbare Kerk te stichten.

Deze is in 1749 op kosten van den toenmaligen Priester *Joannes de Minas* met een' deftigen in- en opgang versierd, waarboven een liggend Lam of Agnus Dei, in marmer is uitgehouwen. Later is de binnenste ingang der Kerk vernieuwd, op kosten van den Kerkmeester *Arachiel di Paulo.* Een en ander wordt in twee opschriften in de Armenische taal, boven de beide ingangen vermeld. Het opschrift, dat boven de voorpoort staat, is van den volgenden inhoud:

»Ik *Joannes*, Priester, zoon van *Minas*, inboorling van de »Stad Amasia, vijftien jaren deze Kerk (genaamd de Heilige »Geest) bediend hebbende, heb op mijne kosten deze voor»poort herbouwd, een marmeren lam boven dezelve gesteld; »den steenen opgang, en drie onder- en drie bovenlichten »doen maken, ter gedachtenis van mij zelven en van mijnen »overledenen Vader en Moeder, in het Armenisch jaar 1198, »dat is in het jaar 1749."

Het opschrift boven de binnendeur behelst:

»Ik *Arachiel,* zoon van *Paulo don Arachelentz*, inboorling »van Ispahan Gulpha, heb op mijne kosten deze binnendeur »laten herbouwen; het voorhuis eenigzins verhoogd en verbreed; »den wand en vloer met marmeren platen belegd, en het ge»welf met bloemwerk bepleisterd, ter gedachtenis van mijnen »overledenen Vader *Paulo,* en van mijne nog levende Moeder, »in het jaar des Heeren 1749."

In plaats van eene Oostersche pracht, welke men in deze Kerk zoude zoeken, heerscht er de grootste eenvoudigheid. Men vindt er predikstoel noch orgel, zelfs geene beelden; het altaar alleen is versierd met eenige schilderstukken.

Van eene onlangs alhier en elders opgerigte Gemeente, door Gereformeerden — zich noemende Afgescheidenen — kunnen wij geenszins met zekerheid, als zijnde nog in hare geboorte, verslag doen. Dit is zeker, dat deze Afgescheidenen alhier een woonhuis, op de Bloemgracht, waarin vroeger eene burgerschool werd gehouden, tot Kerk hebben ingerigt.

XX.

ROOMSCH KATHOLIJKE KERKEN. — MOZES EN AÄRON. — HET BOOMPJE. — HET STADHUIS VAN HOORN. — DE TOREN. — DE R. K. FRANSCHE KERK. — DE STAR. — DE KERK OP HET BEGIJNHOF.— GELOOF, HOOP EN LIEFDE. — DE POSTHOORN. — DE HEINTJE-HOEKSTEEG OF HET HART. — DE PAPEGAAI. — DE POOL. — HET DUIFJE. — DE KRIJTBERG. — DE ZAAIJER. — DE KERK IN HET JONGENS-WEESHUIS OP DE LAURIERGRACHT. — DE KERK IN HET MAAGDENHUIS, — DE LIEFDE. — R. K. KERKEN DER BISSCHOPPELIJKE KLERIZY. — DE KERK OP DE BROUWERSGRACHT. — DE OOIJEVAAR.

Het is ons niet genoeg, om dadelijk tot de beschrijving der Roomsch Katholijke Kerken over te gaan. Vooraf dient er rekenschap gegeven te worden, waardoor en hoe deze Kerken, sinds de Reformatie, te Amsterdam in zekeren zin gesloopt, als uit derzelver asch zijn verrezen.

Wij weten, dat de Roomsch Katholijken, bij de verandering der Regering in het jaar 1578, van het bezit der openbare Kerkgebouwen zijn ontstoken geworden, en zich moesten getroosten hunne Godsdienst in bijzondere huizen uit te oefenen, hetgeen zij zelfs niet zorgeloos konden doen, daar de Wethouderschap hen slechts bij oogluiking toeliet, en in 1580, bij eene bijzondere keur het prediken, trouwen, doopen en andere oefeningen naar Roomsche wijs, hier ter Stede en in de Ambachtsheerlijkheid der Stad verbood.

Of dit nog niet genoeg ware, zoo volgde hierop, in het jaar

1589, een plakkaat der Staten van Holland, verbiedende de vergaderingen der Roomschgezinden, zoodat het zich liet aanzien, dat zij meer en meer onder verdrukking zouden leven. Maar de Amsterdamsche Regering toonde zich ongenegen, om aan het plakkaat der Staten van Holland gestreng de hand te houden; en dit was dan een straal van hoop voor de onderliggende partij. Verscheidene Leden der Regering verstonden (zegt *Wagenaar*), dat men de Roomschgezinden zacht behandelen moest. Onder anderen was van dit gevoelen *Reinier Kant*, die in het jaar 1580 Burgemeester geworden was, en wiens weduwe naderhand aan den Raadsheer *Johan van Heemskerk* verhaald had: »hoe hij, als eenigen spraken van de voornaam»ste Roomschen uit de Stad te jagen, wel had durven bewe»ren, dat men lieden die schot en lot betaalden, zoo niet be»hoorde te behandelen; en te minder, daar men zelf zoo niet »had willen behandeld zijn."

Alhoewel de vergaderingen der Roomsch Katholijken nu en dan nog wel eens werden gestoord, — hetgeen niet zoo zeer geschiedde om hunne Godsdienstoefening, maar omdat sommige oproerige en den vijand toegedane lieden, onder den schijn van Roomsche Vergaderingen te houden, heimelijk bijeenkwamen, — hield dit eindelijk geheel op, en genoten de Roomschen volkomen vrijheid in het stuk van Godsdienstoefening. De Vroedschap stemde zelfs het vernieuwen der plakkaten tegen hunne bijeenkomsten af, toen dit in het jaar 1636, — op een' tijd, dat de Staat met Frankrijk verbonden, en met Spanje in onderhandeling was, — ter vergadering van Holland werd voorgeslagen. Ook verklaarde de Vroedschap bij dit besluit te volharden, ondanks de klagt van een paar Predikanten in 1644, over het toenemen der Roomsch Katholijken.

Inmiddels ontstonden er twisten onder de Roomschgezinden hier te Lande en ook te dezer Stede, over de Leer van *Jansenius*, die te Rome was veroordeeld, en waaruit werd geboren de vermaarde Bulle Unigenitus, welke verworpen werd door hen, die sedert den naam van Jansenisten dragen, en van tijd tot tijd hier ter Stede zeven verzamelplaatsen of Kerken hadden. Doch het groote pleit, de ongestoorde, de vrije toe-

lating der Roomsch Katholijke Godsdienstoefening was beslist. Van lieverlede werd aan de Roomschen toegestaan, om de huizen, waarin zij vergaderden, te veranderen in Kerken, wat het inwendige betreft, zonder echter eenig uiterlijk teeken daarvan te mogen vertoonen. Van daar komt het, dat men de meeste R. K. Kerken nog onderscheidt naar de namen, die weleer op de uithangborden dier huizen gelezen werden; ofschoon na de Staatsomwenteling van het jaar 1795, ja zelfs nog voor dien tijd, sommige van deze huizen in wezenlijke Kerkgebouwen — en allereerst het Vrede-Duifje, — zijn veranderd.

Het vermelde, betreffende de vrije toelating en ongestoorde Godsdienstoefening van onze Roomsch Katholijke stadgenooten moge genoeg zijn, om tot de Beschrijving der Kerken te kunnen overgaan.

MOZES EN AÄRONS-KERK.

Dit Godshuis is gelegen op de St. Antonies-Breestraat aan de zuidzijde, waar *Mozes* en *Aäron* in den gevel staan, welk teeken (volgens *Wagenaar*) door den stichter van het huis, zijnde een Israëliet, werd geplaatst. De Kerk (aan *Franciscus van Assises* toegewijd) die midden in het Gebouw staat, en drie galerijen, benevens een goed orgel en een prachtig hoofdaltaar bevat, is van tijd tot tijd verfraaid, verbeterd en onlangs grootsch herbouwd. In dezelve zijn verscheidene altaarstukken van den vermaarden Kunstschilder *de Wit*. Verder pronkte in het voorhuis, — zijnde vóór de laatste herbouwing de woning der vijf Paters, welke deze Kerk bedienen, — een Italiaansch schilderstuk, voorstellende St. *Franciscus* in verrukking, vergezeld van twee Engelen, welke schilderij thans weder eene waardige plaats heeft gekregen.

Alhoewel de Godsdienstige verzamelplaatsen der Roomsch Katholijken, sedert het begin dezer eeuw, van tijd tot tijd ook naar het uiterlijke in Kerken zijn hervormd, bleef de *Mozes* en *Aärons*-Kerk tot den jare 1841 in hare oude gedaante; zijnde niet veel meer dan een groot langwerpig huis, hebbende deszelfs

hoofdingang op de St. Antonies-Breestraat, en de andere op de Houtgracht. Doch dit uitstel — te zeer gerekt naar het oordeel van sommigen — wordt geregtvaardigd door den bouw van eene geheel nieuwe Kerk op dezelfde standplaats, maar veel grooter, door het aankoopen van belendende huizen.

Het waren meerendeels de Leden dezer Kerk, welke den schat te zamen bragten, tot den grootschen bouw van dit Godshuis gevorderd. De Bouwkundige *J. F. Suys,* weleer Directeur der Akademie van beeldende Kunsten alhier, het plan tot den bouw der Kerk geleverd hebbende, werd vervolgens het oppertoevoorzigt der werkzaamheden, in October 1838 opgedragen aan *W. van der Horst*, Architect te Hoorn, nadat de uitvoering bij publieke aanbesteding was toegestaan aan *C.* en *W. K. van Maarschalkerwaard* voor *f* 155,000; welke som men op verre na niet beschouwen moet als het geheel, aan dezen tempelbouw besteed.

Den 4[den] October 1837 werd de eerste paal geheid, ter plaatse, waar het Hoog-altaar staat, en den 17[den] November daaropvolgende de eerste steen gelegd door den Pastoor der Gemeente, den Wel-Eerw. Heer *van Giesen.*

De Kerk heeft thans eene lengte van 45, 86, bij eene breedte van 22, 74 Nederlandsche ellen. — Aan de zijde van het Hoog-altaar zijn twee tribunes tot bijzonder gebruik, en aan weerszijde van het zangerskoor, even zoo veel boven elkander aangebragt. De kruisgewelven, metende 19,5 ellen, rusten wederzijds op twee Corintische kolommen, wier kapiteelen zijn bewerkt naar het model van die van het Pantheon te Rome. Overigens is het inwendige der Kerk, naar stijl der Roomsch Katholijken, rijk in schilderijen, beeldwerk en sieraden. Haar voorgevel, versierd met een paar torentjes, vertoont zich op de Houtgracht, en vermeerdert de uitwendige sieraden der Stad. Het vooruitspringend portique, onder hetwelk de hoofdingang en twee zij-ingangen zijn, rust op vier zuilen van de Jonische bouworde. Het front zal worden versierd met de beeldtenis des Zaligmakers en dat der Apostelen *Petrus* en *Paulus*. Op de torentjes zullen zich de vier Evangelisten in beeldtenis vertoonen *).

*) Deze beelden zijn nog (1842) in handen van den maker; even als de

In de fries leest men het volgende jaarschrift:

> QUÆ FUIT A SÆ'CLIS SUB SIGNO MOYSIS ET AÄRON
> STAT SALVATORI RENOVATA ILLUSTRIOR ÆDES.

Dit Kerkgebouw, voorheen naar *Mozes* en *Aäron* genoemd, is thans vernieuwd, den Zaligmaker toegewijd.

Den 26sten October 1841 werd de nieuw gebouwde Kerk ingewijd door Z. Hoogeerwaarde, Monseigneur *van Wijkerslooth*, Bisschop van Curium, bijgestaan door eene menigte Geestelijken van onderscheidene rangen.

Nadat de ceremoniën, bij zulk eene gelegenheid gebruikelijk, in den vroegen morgen waren volbragt, werd de pontificale mis gevierd door Z. Hoog-Eerwaarde, met behulp van vier Pastoors dezer Stad. Gedurende deze plegtigheid eene Missa Solemnis van onzen Stadgenoot *J. B. van Bree* uitgevoerd zijnde, eindigde de feestelijke inwijding, in tegenwoordigheid van een aanzienlijk getal menschen, van alle standen, rangen en geloofsgezindheden, met den Ambrosiaanschen Lofzang Te Deum Laudamus, aangeheven door een zestigtal Priesters, die zich om het altaar hadden geschaard.

HET BOOMPJE.

Deze Kerk aan den H. *Franciscus van Assises* toegewijd, en even als de vorige door Franciskaner- of Minderbroeders bediend, is gelegen aan het zuideinde der Kalverstraat, en strekt zich uit tot op het Rokin. Zij werd ten jare 1662 gesticht, en in 1735 aanmerkelijk vertimmerd *).

---

beeldtenis van *Melchisedek*, die den achtergevel, uitkomende op de Joden-Breestraat, zal versieren, benevens de afbeelding van de koperen slang uit de woestijn, en de beelden van *Mozes* en *Aäron*, reeds aldaar ten toon gesteld. — Daarenboven zal in den voorgevel de Nieuwe Wet, en in den achtergevel de Oude Wet worden voorgesteld.

*) Den 21 Februarij des jaars 1830 werd de laatste herbouw der Kerk gevierd, bij welke gelegenheid eene Mis met zeven Priesters werd gecelebreerd, en de Eerwaarde Pater *Jansen*, eene Leerrede hield, naar aanleiding van *Zacharias*, over de woorden: *Heden is aan dit huis een groot heil wedervaren.*

Dit Bedehuis, door een boompje in den voorgevel zich onderscheidende, is een der grootste van onze Roomsch Katholijke stadgenooten. Het bevat twee galerijen boven elkander, die drie zijden van de Kerk beslaan, en op zes kolommen rusten. Op de eerste galerij over het Hoog-altaar is het zangerskoor, benevens een goed orgel. Verder vindt men in deze Kerk eenige schilderstukken van *Barend Graat, van Cuychem* en andere meesters.

Men meent, dat de Minderbroeders, die in het jaar 1578, benevens eenige Leden der Regering, buiten de Stad geleid werden, zich altoos in dezelve heimelijk opgehouden, en hier en daar in stilte dienst gedaan hebben, tot dat zij vrijheid verkregen, Kerken te stichten en openlijk dienst te doen.

Ook dit Bedehuis zal worden herbouwd. De voorgevel der Kerk zal in den Gothischen stijl op het Rokin worden opgetrokken, waartoe zich, sedert de verbreeding van het Rokin, in 1842 voltooid, eene uitmuntende gelegenheid aanbiedt.

HET STADHUIS VAN HOORN.

Het zijn Dominikanen of Predikheeren, die deze Kerk bedienen. Zij is gelegen op den Achterburgwal bij de Korsjessteeg, alwaar het Stadhuis van Hoorn in den voorgevel is uitgehouwen, en onderscheidt zich in het midden door eenen ruimen luchtigen koepel, tegen welken een gedeelte van het Lijden van *Jezus Christus* (de bespotting) uitmuntend is geschilderd, en welk stuk men acht te zijn vervaardigd door *Rembrand van Rijn*. Het Gebouw, in het jaar 1737 van binnen, en in 1763 van buiten verbeterd, bevat twee galerijen, een sierlijk altaar, en hetgeen verder tot de Kerkdienst behoort. In de woning der Priesters hangen eenige schilderstukken, onder welke het afbeeldsel van Paus *Benedictus XIII* uitmunt.

De Kerk, welke men plan heeft te vergrooten, is onlangs door eene nieuwe pui verfraaid, waarvoor te lezen staat:

CoeLI trIbVant beneDICtIoneM IIs IntVs
VnA effLagItantIbVs, 2 Paral Cap 6to.
dat is:
Dat de Hemelen hun zegen geven, als zij die, hier binnen, te zamen komen afbidden. II Kon. 6.

De andere Kerk der Predikheeren is

DE TOREN.

Het Gebouw in 1644 gesticht, staat op den Singel bij de Bergstraat, doch is zeer bekrompen, en bevat, behalve hetgeen tot de uitoefening der Godsdienst behoort, geene merkwaardigheden. De Kerk ontleent haren naam van den Jan Roden-Poortstoren.

DE R. K. FRANSCHE KERK.

Deze kerk, in 1662 onder den naam van Fransche kapel op de Boommarkt gesticht, in 1733 belangrijk vertimmerd, en in 1820 doelmatig herbouwd, werd eertijds door Paters van de orde der ongeschoeide Karmeliten, en wordt thans van wereldlijke Priesters bediend. Zij is aan *St. Petrus* toegewijd.

Het hooge en sierlijke gebouw, prijkende met het opschrift naar Mattheus 16 vs. 18, bevat twee galerijen en een uitmuntend koor, alwaar des Zondags en op andere hooge feestdagen (even als in de kerk *Mozes* en *Aäron*) zingende missen, door de voornaamste liefhebbers en meesters in zang- en toonkunde onzer Stad, worden uitgevoerd. Men ziet in deze Kerk tien afbeeldsels van de Evangelisten en voornaamste Apostelen en Kerkvaders, door den beroemden *de Wit* in basrelief geschilderd, benevens een standbeeld van de H. Maagd, met het kind *Jezus* op den arm, door den beeldhouwer *François Absiel* prachtig in marmer uitgehouwen. In een der vertrekken van de pastorij pronkt eene schilderij naar *Petrus Paulus Rubbens*, voorstellende de afneming van het Kruis.

DE STAR.

Sedert het jaar 1636 was er eene Kerk van dien naam op den O. Z. Achterburgwal en hoek van de Huidevetterssloot, nu een pakhuis, de Tijd genoemd. Een Priester, *Petrus Parmentier*, heeft aldaar eene Gemeente gevestigd, en is de eerste zendeling geweest van de Augustijnen Eremieten, eene Godsdienstige gezindheid uit de vijfde eeuw, en aldus geheeten naar *Augustinus*, Bisschop in Afrika, die eerst de Eremieten, en tot de Bisschoppelijke waardigheid verheven zijnde, de Regu-

liers-Kanoniken instelde, welke laatste een aanzienlijk Klooster gehad hebben, alwaar nu het logement de Munt is gelegen, en van welk Klooster de Reguliersbreestraat haren naam ontleent *).

In het jaar 1697 kochten de opvolgers van *Parmentier*, een huis en erve in de Spinhuissteeg, den eigendom van Mevrouw, de weduwe *Wouter Valkenier*, (in leven Burgemeester en Raad der Stad †) welke het huis, door invloed van den Burgemeester *Joannes Hudde*, tot het thans bestaande Kerkgebouw inrigtten. — De eerste Pastoor dezer Kerk was *Ferdinandus Post*, en de eerste kerkelijke diensten werden er gedaan den 15[den] Augustus 1698.

De Kerk is een langwerpig vierkant, 22 Nederlandsche ellen lang, 8 breed en 10 hoog. Zij heeft wederzijds twee galerijen boven elkander, en kan bijna duizend personen bevatten. Boven het Hoofd-altaar is eene uitmuntende schilderij van *de Wit*, voorstellende *Christus* aan het kruis, tusschen *Maria* en *Joannes*; en *Magdalena*, geknield aan den voet van het kruis. Daarenboven vindt men hier nog vier kleine schilderstukken uit de Lijdensgeschiedenis, door *van de Velden*. — De predikstoel, die den vorm heeft van eenen kelk of beker, is uitmuntend gesneden, en reeds gebruikt in de eerste Kerk.

In 1836 is in deze Kerk het twee honderjarig feest gevierd van den oorsprong van de Gemeente der Augustijnen. Zij was toen met keurigen smaak en kostbaar versierd §). — Naar

---

*) Men wil, dat de Augustijnen Eremieten een Klooster gehad hebben omstreeks de Eremitensteeg alhier. Zeker is het, dat zij een Klooster te Haarlem hebben gehad.

†) Het was vroeger een huis van de stad, en misschien het woonhuis van den Stads-Secretaris; maar omtrent 1631 hebben Burgemeesters en Thesaurier, voor Schepenen *Joannes Huijdecoper* en *Willem Backer*, van Stadswege hetzelve verkocht aan de familie *Valkenier*.

§) Onder andere versierselen was de Kerk geheel met rood fluweel behangen, dat van buiten moest worden ontboden, dewijl daarvan geen genoegzame voorraad in de Stad was. — Toen later, bij gelegenheid van de inhuldiging van Koning Willem II (28 November 1840) hetzelfde gebrek bestond, heeft de tegenwoordige Pastoor het fluweel der Kerk daartoe belangeloos afgestaan, dat hem echter ruimschoots en met gelijksoortige stof is vergoed geworden.

luid van ons berigt, is dit feest het eerste geweest bij de Katholijken sedert de Reformatie. De deelneming aan het feest was zoo algemeen, dat hetzelve van den 4den tot den 17den Julij heeft aangehouden.

DE KERK OP HET BEGIJNHOF.

De tegenwoordige Roomsch Katholijke Kerk op het Begijnhof, vervangende de Begijnen-kapel, (nu de Engelsche Presbyteriaansche Kerk) is toegewijd aan St. *Ursula*, St. *Joannes* en St. *Begga*, stichteres van de Orde der Begijnen, en wordt bediend door wereldlijke Priesters.

Onder de goede schilderstukken, welke de Kerk bezit, behooren: de Geboorte des Heilands, de Hemelvaart van *Maria*, door den beroemden *Jan Baptista Weenix*, de Opstanding des Heeren, van *Joannes Voorhout*. — Het gewelf der Kerk werd in 1725 sierlijk bepleisterd, blijkens het tijdvers, boven het altaar, alwaar wij lezen:

AGNVS QVI OCCISVS EST AB ORIGINE MVNDI.

dat is:

Het Lam, dat geslagt is van de grondlegging der Wereld.

Onder andere zeldzaamheden stelt men hier op hoogen prijs de kussens met de Geschiedenis van het wonderwerk der Heilige Stede bestikt, en de geborduurde kasuivel, (misgewaad) door *Maximiliaan* aan de Kapel der Heilige Stede vereerd, waarvan wij reeds gewag maakten. Er blijft ons slechts over te vermelden, dat jaarlijks alhier, op den 15den Maart, ter gedachtenis van het wonderwerk, een Kerkelijk feest wordt gevierd, waarbij een aantal Priesters van binnen en buiten de Stad dienst doen, en bij welke gelegenheid, onder meer ceremoniën, in de Kerk het Sacrament wordt omgedragen. Ook worden alsdan twee vaandels ten toon gespreid, welke eertijds, bij plegtige omgangen door de Stad, werden gebruikt, en met het jaartal 1555 geteekend zijn.

Men heeft het wel eens doen voorkomen alsof Begijnen en

klopjes dezelfde personen zijn; en ondertusschen is dit het geval niet. De eerste zijn Geestelijke zusters; de tweede zijn niets meer dan dienstdoende personen in de Roomsche Kerken, bekend onder de benaming van Klopzusters of Klopjes.

Men wil, dat zij dezen naam ontvangen hebben, in tijden van onveiligheid voor de Roomschgezinden hier te Lande, dewijl men zich van haar bediende, om den geloofsgenooten aan te kondigen, waar en wanneer men heimelijk zoude vergaderen, en waartoe zij overal, waar Roomschen woonden, aan de deuren gingen kloppen.

GELOOF, HOOP EN LIEFDE.

Dit Bedehuis, eertijds bekend onder den naam: de Kerk op den Nieuwezijds-Voorburgwal bij het Spui, is in 1820 verplaatst, of op nieuw gesticht op den Singel bij den Heiligenweg. Zij is eene der oudste na die op het Begijnhof. In den voorgevel zijn het Geloof, de Hoop en de Liefde zinnebeeldig voorgesteld.

Alhoewel deze Kerk niet groot is, kan zij echter roem dragen op haren uitwendigen bouw. Van binnen heeft zij veel overeenkomst met de Kerk St. *Jaques* op den Caudenberg te Brussel. Hare voornaamste inwendige sieraden zijn: het Altaarstuk, door *C. van Savoyen* in 1656, een paar stukken van *Roosendaal*, in 1674 geschilderd, een Lieve Vrouwenbeeld met het kind *Jezus*, kunstig in hout gesneden, en eene Hemelvaart van Maria in marmer.

Het Jubilé, door Paus *Pius VIII* verleend, en door de Katholijken in de onderscheidene Kerken alhier herdacht, is boven al in deze Kerk luisterrijk gevierd. — Eene plegtige Hoogmis door den Eerwaarden Heer *van der Lucht*, stichter dezer Kerk, met en benevens eenige Eerwaarde Heeren werd, bij deze gelegenheid, gehouden, waarbij de vijfde Mis van *Haydn*, en het Veni Creator van onzen Componist *Bertelman* werden uitgevoerd.

DE POSTHOORN.

Het Kerkgebouw, gesticht in het jaar 1687, aan de oostzijde

van de Prinsengracht bij de Brouwersgracht, vervangt het voormalige, gelegen op den Haarlemmerdijk tusschen de Brouwersstraat en Eenhoornsluis, aldaar weleer bekend onder den naam van 't Friesche Wapen. De Kerk, aan St. *Augustinus* toegewijd, en eertijds aan die orde behoorende, bevat twee galerijen boven elkander, benevens eene kleinere galerij, waarop het koor is geplaatst.

Boven het Altaar leest men Altare Privilegiatum, omdat hetzelve met eene bijzondere vergunning van aflaat voor zulken, die in deze Kerk de Godsdienst komen oefenen, bevoorregt is.

DE HEINTJEHOEKSTEEG, OOK WEL HET HART.

Het Godshuis, gevestigd op den Nieuwezijds-Voorburgwal, aan St. *Nicolaas* gewijd, is slechts eene kleine Kapel, op de derde verdieping van een huis, toebehoorende aan een' ingezetene dezer stad, en daartoe in het jaar 1663 ingerigt. — Het belangrijkste alhier is het Altaarstuk, voorstellende de Kruisiging.

DE PAPEGAAI.

Dezelve is gelegen in de Kalverstraat, tusschen de Jonge Roelen- en St. Luciënsteeg, waarschijnlijk omtrent het jaar 1672 gesticht, en in het midden der vorige eeuw in de tegenwoordige gedaante herbouwd. Het uiterlijke is volstrekt niet in het oog loopend. Ondertusschen is de Kerk, welke *Jozef* als bijzonderen Patroon vereert, van binnen fraai en hoog. Zij heeft twee galerijen, rustende de onderste op vier ronde kolommen.

Men vindt er goede schilderstukken, onder anderen een van *de Wit,* voorstellende de krooning van onze Lieve Vrouw. Op het Altaar pronkt een kunstig bewerkte en zwaar vergulde tabernakel.

DE POOL.

Eene der aanzienlijkste Roomsche Kerken, toegewijd aan St. *Anna*, is gelegen op den Buitenkant of Ygracht, naast de Kweekschool voor de Zeevaart. Zij heeft haren naam ontleend van een pakhuis, welks plaats zij verving in 1720, toen *Gerardus van Wykersloot* deze Kerk stichtte.

Voor de verandering der Regering in 1578, en nog lang daarna stond in de buurt Outewaal, buiten de St. Anthonies Poort, eene Kapel aan St. *Anna* toegewijd, die door de uitlegging der Stad werd verplaatst (in het jaar 1663) aan het Funen, welke plaats later door de toen aanwezige rookerij der Oostindische Compagnie werd vervangen. De Kapel op het Kattenburgerplein overgebragt zijnde, is eindelijk gevestigd op den Buitenkant, in de plaats van het pakhuis *de Pool*, en bezit het St. *Anna*-beeld, dat voormaals in de Outewaler-Kapel bewaard werd.

De Kerk is zeer doelmatig getimmerd, sedert het jaar 1806, toen haar voorgevel werd vernieuwd. Op de kroonlijst voor de Kerk leest men de woorden uit Genesis XXVIII, vs. 17.

Non est hic aliud nisi domus Dei et porta coeli.

vertaald:

Dit en is niets dan een Huis Gods en eene poorte des Hemels.

Niet minder doelmatig, ofschoon eenigzins bekrompen, is de Kerk naar het inwendige. Op eene der beide galerijen, over het Altaar, zijn het koor en orgel aangebragt. — Onder de schilderijen munt voornamelijk uit, eene afneming van het Kruis, naar *Rubbens,* benevens eene van onzen beroemden tijdgenoot *Moritz*. — De Kerk wordt bediend, als meer andere, door wereldlijke Priesters, of Canonici Regulares. — Haar tegenwoordige Pastoor, de Wel Eerw. Heer *Bernardus Hofman*, is tevens Land-Deken van Amstelland.

HET DUIFJE, OF HET VREDE-DUIFJE,

aan St. *Willebrordus* toegewijd, is gesticht omtrent het jaar 1682 in de Kerkstraat, tusschen de Vijzel- en Spiegelstraten.

Wagenaar verhaalt, in navolging van *van Heusden* en *van Rijn*. (Kerk. Oudh., IV Deel, bladz. 193.) »*Philippus Mensink* was Pastoor, en naar het schijnt ook eigenaar dezer »Kerk. Immers ik vind, dat Jufvrouw *Maria Geertrui Mensink*, welke den 11den September des jaars 1727 overleed,

»bij uitersten wil van den 29sten April 1724 het Gesticht ge-»maakt heeft aan Vrouwe *Geertruid Cornelia Schouten*, Weduwe »*Matthias van Bree*, met verzoek, dat zij geliefde te bezorgen, »dat het Gesticht met alles, wat er toe behoorde, altoos tot »eene Roomsche Kerk gebruikt zou worden, en dat niemand »dan een opregt Roomsch Priester, die in Geestelijke zaken, »volkomen gehoorzaam was aan den Stoel van Rome, in deze »Statie zou worden aangesteld."

Daar de bouwvalligheid der Kerk in het slot der vorige eeuw eenen herbouw vorderde, zoo maakten de Roomsch Katholijken gebruik van eene gelegenheid, welke zich opdeed om in plaats van het enge Gesticht, een veel grooter en schooner te bouwen. Eene suikerbakkerij op de Prinsengracht over het Amstelveld afgebrand zijnde, werd het erf in veiling gebragt, en gekocht door Roomsch Katholijken, die — nadat in het jaar 1796 de Kerk van den Staat was gescheiden, en er volgens Constitutionele acte geene heerschende Godsdienst in ons Land meer bestond — vrijheid hadden om openbare Kerken te stichten.

De Kerk, door wereldlijke Priesters bediend, werd naar het ontwerp van haren Pastoor *Joannes Andreas Offerman*, gebouwd, waar weleer de suikerbakkerij stond, en den 8sten December des jaars 1796 ingewijd.

Bij gelegenheid der inwijding werd den Eerwaarden Heer *J. A. Offerman* eene penneteekening der Kerk en hare attributen aangeboden, met een vers, dat wij niet zoo zeer om Dichterlijke verdienste, maar als eene bijdrage tot de inwijding mededeelen.

Hij, die Gods Huis bemint, betoont het door zijn daden,
Hier pralen de Uwen in dees welvoltooide Kerk:
Voor U was weggelegd dit God-gewijde Werk,
Verheven van Gebouw, niet min in Kerksieraden.
Thans maakt Gij U gereed om ook hier 's Heeren paden
Te leeren, als voorheen; opdat Zijn Woord ons sterk'
Ter deugd-bespiegeling, om in het Christenperk
Te wandlen, en alzoo den Zielelust verzaden.
Naardien me uit Uwen mond de Waarheid hooren zal,
Daar Gij de Herder zijt, hoedt hier Gods Schapenstal:
Zij oogen steeds op U, zij wachten 't vol vertrouwen,
'k Wensch, dat Ge in dit Gebouw, door heilbeê van uw Ambt,
't Geloovig Volk zult zien derwijze in God ontvlamd,
Dat Gij met hen hierna Hem eindloos moogt aanschouwen.

Zij is langwerpig, en zonder veel opschik, naar Roomsch Kerkgebruik doelmatig versierd. Op het koor over het Altaar is een welluidend orgel. Het uiterlijke van het Kerkgebouw is eenvoudig, maar genoeg in het oog loopend om zich als Kerk te onderscheiden, waartoe daarenboven bijdraagt het opschrift in de kroonlijst, alwaar men leest:

In Loco isto Dabo Pacem. Haggai II vs. 10.

dat is:

In dit Huis zal ik den vrede geven.

Bij den bouw in 1796 was de Kerk versierd met een koepeltorentje, hetwelk in lateren tijd, waarschijnlijk om bouwvalligheid, is afgebroken. — De Pastorij is gelegen naast de Kerk.

DE KRIJTBERG.

Deze Kerk, gelegen op den Singel bij het Koningsplein, had eertijds niets onderscheidend, doch onlangs herbouwd zijnde, heeft zij de gedaante eener Kerk gekregen, alhoewel zij zich naar het uitwendige geenszins zoo luisterrijk als de andere nieuwgebouwde R. K. Kerken onderscheidt. De Krijtberg werd eertijds door Jezuiten bediend, en bleef, sedert de afschaffing dezer Orde, gesloten tot den jare 1787, toen de Kerk wederom op hoog Gezag geopend werd. Heden wordt zij weder door Paters Jezuiten bediend, en erkent in het bijzonder *Ignatius de Loyola* als Patroon.

DE ZAAIJER.

Sedert den jare 1837 heeft deze vergaderplaats der Roomsch Katholijken, door een' volkomen herbouw, de gedaante eener Kerk gekregen, zoo als zij zich thans op de Keizersgracht bij de Brouwersgracht vertoont. Zij prijkt met een vierkant torentje. In de lijst leest men de woorden:

Exiit seminans ad seminandum,
dat is:
De zaaijer ging uit om te zaaijen. Marc. IV v. 3.

Ook deze Kerk, die *Ignatius de Loyola* tot Patroon heeft, werd eertijds even als de hier bovengenoemde, door Jezuiten bediend, en daarna gesloten. Sedert 1787 weder geopend zijnde, werd zij weder door Paters Jezuiten bediend.

DE KERK IN HET JONGENS-WEESHUIS OP DE LAURIERGRACHT.

Deze Kerk (zegt *Wagenaar*) was even als die in het Maagdenhuis, voornamelijk voor de weezen gesticht, doch de verdeeldheid over de Bulle *Unigenitus*, welke Regenten van het Weeshuis toegedaan waren, veroorzaakte daarna, dat de weezen er niet meer ter Kerke kwamen.

Uit een later berigt, vermeldende de lotgevallen dezer Kerk, blijkt, dat de kinderen er weder hunne Godsdienstoefening hielden. Dit berigt behelst het volgende.

De geheele vleugel aan de westzijde van het Weeshuis, was eertijds tot Kerk ingerigt. De diensten werden gedaan door eenen daartoe aangestelden Pastoor, die buiten het Weeshuis woonde, en een zeker inkomen en vrije woning voor zijne Geestelijke diensten genoot. Tot het jaar 1810 bleef deze inrigting voor drie honderd achttien kinderen bestaan. Toen echter ten tijde der Fransche heerschappij de nood zoo hoog klom, dat men eindelijk zelfs de ledige geldkist tot geld moest maken, hield deze Godsdienstige verzorging op. De Pastoor vertrok, de Kerk stond ledig, en de kinderen gingen op Feestdagen naar de Begijnhofs-Kerk, welker Pastoor voor hunne geestelijke behoefte liefderijk zorgde.

Na deze drukkende tijden, gedurende welke de kinderen, boven de zestien jaren, deels tot den soldatenstand gedwongen, deels buiten de Stad bij boeren gezonden werden, groeide het treurig overschot van omtrent honderd kinderen — oude en gebrekkelijke daaronder begrepen — langzaam weder tot twee honderd vijftig aan.

De drukkende tijden, inmiddels door gelukkige gebeurtenissen gevolgd zijnde, en de Heer *van Brienen*, zijne milde hand geopend hebbende, zoo volgde daaruit, dat ten jare 1840, bij gelegenheid van de vernieuwde hervorming van het Weeshuis zelf, weder een Kerkje in het Godshuis werd gesticht, welk Kerkje, hoewel klein, niettemin fraai mag heeten. — Het beslaat de plaats, alwaar eertijds de zoo-

genoemde nieuwe slaapzaal en de voormalige Kerk der Klerizy bestond. Voor den in het jaar 1810 afgetreden Pastoor *Gerteler*, is in 1840 de Wel Eerw. Heer *van Brussel* in het heilige dienstwerk opgetreden, die thansvervangen is door den Wel Eerwaarden Heer *Marinkel.*

Bijzondere merkwaardigheden vindt men in dit Kerkgebouw niet. — Als patroon wordt er St. *Jozef* den 19den Maart jaarlijks vereerd, op welken dag de kinderen hunne belijdenis afleggen, en als ledematen der R. K. Kerk aangenomen worden.

DE KERK IN HET MAAGDENHUIS.

Wij achten het niet noodzakelijk over deze Kerk uit te wijden, aangezien van dezelve is gewag gemaakt bij de beschrijving van het Maagdenhuis, werwaarts wij onze Lezers verwijzen (zie bladzijde 229). Alleenlijk blijft ons nog over de Roomsch Katholijke Kerken te vermelden, die onder de Vrijheid der Stad zijn gelegen. Deze zijn

DE LIEFDE,

gelegen buiten de Raampoort, op het lange Bleekerspad.

Het Gebouw is een langwerpig vierkant, waartoe op den 6den Julij des jaars 1780 de eerste steen werd gelegd door den Wel-Eerwaarden Heer *H. F. Herkingh,* en dat onlangs bij eene herbouwing, veel is verbeterd en verfraaid. Tot de sieraden dezer Kerk behooren: eene doopvonte van wit marmer; eene tabernakel-kas van acajou-hout, in de gedaante van eenen antieken tempel; en een predikstoel met zinnebeelden van liefdadigheid.

De tweede Roomsch Katholijke Kerk, gelegen onder het grondgebied onzer Stad, vindt men op het Kuiperspad buiten de Utrechtsche Poort. Wij lezen bij *Wagenaar.* »Het oudste »Doopboek, dat hier bewaard wordt, begint in het jaar 1661, »en de Statie is vermoedelijk niet veel ouder. Doch de Kerk »stond eerst op den noorderhoek van het Kuiperspad aan den »Amstel, en is daarna meer naar de Wetering toe, in eene ge»wezene turfschuur verplaatst.” Zij is niet groot, maar net gebouwd, en bezit een paar schilderstukken van *de Wit,* zijnde

DE KERK DER BISSCHOPPELIJKE KLEREZIJ DE OOIEVAAR.

Bl. 357

een geschenk van den Huize *van Moens*. — De Kerk heeft, benevens den toegang op het Kuiperspad, nog een' op het Rustenburgerpad.

De Roomsch Katholijken der Bisschoppelijke Klerizy, tellende tien Ressorten of Statiën in Noord-Holland, hadden weleer hier ter Stede zeven Kerken. Zij waren gelegen:

1. Op de Brouwersgracht, tusschen de Prinsengracht en de (Brouwersstraat.
2. De drie Bonte Kraaijen, in de oude Teertuinen.
3. In de Vinkenstraat, bij de Baanbrugsteeg.
4. In de Keizersstraat, waar de Paauw boven de deur stond.
5. De Ooijevaar, in de Barndesteeg bij den O. Z. Achter- (burgwal.
6. In het R. K. Jongens-weeshuis, op de Lauriergracht.
7. Op den N. Z. Achterburgwal, tusschen de Lijnbaans- en (Pottenbakkerssteegen.

Deze Kerken zijn van tijd tot tijd, door het verminderen harer Leden, verdwenen. Kort geleden, bestonden er nog drie, welke thans op twee zijn verminderd. De laatst gesloopte Jansenisten-Kerk, welke reeds voor het midden der zeventiende eeuw werd gesticht, is de drie Bonte Kraaijen, welker plaats thans door een woonhuis is bezet. De beide nog aanwezige Kerken zijn die

OP DE BROUWERSGRACHT,

vermoedelijk gesticht door *Justus Moedersohn*, zijnde in 1664 Pastoor van deze Kerk, en toegewijd aan *Willebrordus* en *Joannes*. Het Gebouw is tamelijk groot, voorzien van eene galerij, en voor dit Kerkgenootschap wel ingerigt. Men vindt er eenige goede schilderstukken.

De andere Kerk is bekend onder den naam van

DE OOIJEVAAR.

Alhoewel veel kleiner dan de vorige, is zij niettemin voor de Kerkdienst uitmuntend geschikt. Tot de sieraden van de-

zen tempel behooren de kunstig gewerkte predikstoel, in de gedaante van een' kelk, benevens het altaarstuk, vervaardigd door den Kunstschilder *Coets*, voorstellende *Simeon* met het kind *Jezus* in den tempel. Zij ontleent haren naam van een uithangbord, dat voor de herberg stond, welke voor dit Kerkgebouw heeft plaats gemaakt. — St. *Petrus* en *Paulus* worden hier bijzonder gevierd.

XXI.

GEBEURTENISSEN NA DEN DOOD VAN WILLEM II. — STADHOUDERLOOZE REGERING. — DE WEDUWE VAN WILLEM BEVALT VAN EEN' PRINS. — AMSTERDAM BIEDT ZICH AAN TOT PETER. — DE STAD VERZET ZICH TEGEN HET AANSTELLEN VAN EEN' STADHOUDER, BEKLEED MET DE WAARDIGHEDEN VAN KAPITEIN-GENERAAL EN ADMIRAAL. — NIEUWE VOORREGTEN. — VAN SOMMELSDIJK VERVOLGD. — REDENEN VAN MOTIVEN WEDERLEGD. — WATERVLOED. — KOOPLIEDEN BIEDEN DEN STAAT AAN, OM IN VIJF MAANDEN HONDERD OORLOGSSCHEPEN TE WATER TE BRENGEN. — SCHADE DEN KOOPHANDEL BEROKKEND, DOOR HET PARLEMENT VAN ENGELAND. — GROOT EN KLEIN POORTERSCHAP. — BRAND IN HET OUDE STADHUIS. — OORLOGSSCHEPEN UITGERUST. — OPROER DOOR MATROZEN VERWEKT. — STRAFOEFENING EN ONGELUKKEN DAARBIJ VOORGEVALLEN. — BELANGRIJKE STILSTAND VAN DEN KOOPHANDEL. EN GEVOLGEN VAN DIEN. ONBETAMELIJKE POGINGEN VAN EENIGE KERKELIJKE PERSONEN GESTUIT. — ACTE VAN SECLUSIE. — DE GESLOTEN VREDE GEVIERD.

Wij verwijzen onze Lezers, ten einde eenige volgorde te bewaren, naar het laatste gedeelte van het XVII Hoofdstuk, alwaar men den aanslag van Prins *Willem II* *) op Amsterdam

*) *Cornelis Zillesen* zegt, aangaande *Willem II* en den toestand van ons Gemeenebest bij 's Vorsten overlijden, in zijn Wijsgeerig onderzoek (bladz. 139) wegens Neêrlands Opkomst, bloei en welvaart, en het daarop gevolgd verval, enz. enz.

»Prins *Willem II*, gehuwd zijnde met de oudste dochter van *Ka-* »*rel I*, Koning van Engeland, zoo geraakte onze Republiek daardoor

22 *

eenigzins breedvoerig, en de oorzaak van zijnen dood, met weinige woorden vindt beschreven.

Het is bekend, dat de Staat sedert des Prinsen overlijden (den 6den November des jaars 1650) tot 1672 zonder Stadhouder bleef. — Het magtige Amsterdam beraadde zich destijds

---

„geheel aan de belangen van Engeland verkleefd, en van Frankrijk „afgetrokken en verwijderd, daar nogtans te voren, in een' tijd, toen „wij tegen Spanje oorloogden, Frankrijk ons ondersteunde, verbindte„nissen met ons aanging, en wij aan de Franschen het twaalfjarig be„stand, den eersten grondslag onzer Vrijheid, verschuldigd waren 1). „Intusschen ontstonden in Engeland de geschillen tusschen den Koning „en zijn Parlement, en wel over het despotiek bestuur van dien Vorst; „geschillen, die den bloedigsten oorlog ten gevolge hadden, en aan Ko„ning *Karel* het leven op een moordschavot kostten.

„Gedurende die onlusten zocht *Karel* hulp bij de Vereenigde Ge„westen, welke ook door Holland en Zeeland heimelijk werd gegeven. „Aan het Parlement, dat mede onderstand verzocht, werd zulks afge„slagen, hun gezonden President in den Haag vermoord, en aan *Strik„land*, hun afgezant, alle gehoor ter Staatsvergadering geweigerd, hoe„zeer er Holland op stond, dat dit gehoor gegeven moest worden."

1) De stellige verklaring des Schrijvers: „dat wij aan de Franschen het „twaalfjarig bestand, den eersten grondslag onzer Vrijheid, verschuldigd „waren," zal men hem in geenen deele toegeven, maar veeleer toeschrijven aan den tijdgeest, die hem, (als zoo veel anderen, die destijds de Franschen vergoodden) bij het schrijven van zijn Wijsgeerig onderzoek (1796) medesleepte.

Simon Stijl is regtvaardiger in zijn oordeel over Frankrijk, met betrekking tot ons Vaderland, daar hij zegt:

„Hoewel nu onze Republiek niet voor het sluiten van den Mun„sterschen Vrede, in het jaar 1648, de Spanjaarden tot eene volkomene „erkentenis van hare onafhankelijke oppermagt en vrijheid heeft kun„nen brengen, nogtans heeft zij in dien ganschen tusschentijd hare „onafhankelijkheid even goed gehandhaafd. Zij is door aanzienlijke „Mogendheden met gezantschappen vereerd, en tot naauwe verbind„tenissen aangezocht. Haar Bondgenootschap met Frankrijk heeft haar „geholpen, om den Spaanschen oorlog, na het bestand door Prins „*Maurits* hervat, onder *Frederik Hendrik* gelukkig te volvoeren, en „zij heeft ondertusschen de toestemming van Frankrijk geenszins noo„dig gehad, om zich met Spanje, toen het tijd was, te bevredigen."

niet minder dan in vroeger belangrijke omstandigheden, alvorens den weg in te slaan, die in de gegevene gebeurtenis de veiligste konde worden geacht.

De Weduwe van *Willem II*, acht dagen na zijn overlijden verlost zijnde van een' Prins, die *Willem Hendrik* genoemd, en naderhand onder den naam van *Willem III* vermaard werd, zoo besloot de Stad zich als Peter over den jonggeborene aan te bieden, en hem jaarlijks eene pillegift van duizend gulden te schenken, hetgeen gereedelijk werd aangenomen. Overigens scheen men te willen afwachten, hetgeen de gegevene omstandigheden, met betrekking tot Stad en Land, zouden baren; echter steeds waakzaam en bedacht, om bij voorkomende gelegenheid te handelen, zoo als men dan zoude vermeenen te behooren. En het duurde niet lang of de gelegenheid bood zich daartoe aan; daar de Prinses-weduwe van *Frederik Hendrik* aan de Staten den jongen Prins tot Stadhouder Kapitein-Generaal en Admiraal voorstelde.

Zillesen leidt hieruit af de schadelijke gevolgen voor de destijds bestaande Republiek; zeggende:

„Prins *Willem II* den oorlog met het Engelsche Parlement zoekende, „wilde daarom van geene afdanking van krijgsvolk hooren, waaruit „vervolgens zijn despotiek gedrag omtrent het in hechtenis nemen der „zes Amsterdamsche Leden ontstond. Door 's Prinsen dood veranderde „wel de Regering in een Staatsbewind, maar geene remotie (verwijde„ring, afzetting) plaats hebbende, zoo bleven er eene menigte Prins- en „dus ook Koningsgezinde Staatsleden op het kussen. De afgezanten „van *Cromwell*, Protector van Engeland, verkregen wel gehoor, maar „werden met zoo veel hoon en smaad van de Prinsenpartij in den „Haag ontvangen, dat zij met een zoo ongunstig rapport naar Enge„land terugkeerden, dat er een allerschadelijkste oorlog op volgde, met „de bekende Navigatie-Acte, welke zoo veel nadeel aan onze zeevaart „toebragt."

„Engeland was al ten tijde van Koningin *Elisabeth* onze mededing„ster in den koophandel geworden; ten tijde van *Jacobus* en *Karel* had „men van onze schepen ongewone regten gevorderd, de haringvis„scherij belemmerd, en een gewaand regt van heerschappij over de „Britsche zee beweerd. Om nu eene ijverzuchtige Natie in dier voege „te behandelen, was onvoorzigtig. Deze oorlog kostte den Staat meer dan „de tachtigjarige oorlog tegen Spanje, en deed den koophandel zoodanig vervallen, dat in Amsterdam een groot getal huizen ledig ston„den, en telkens binnen 's Lands opschuddingen ontstonden, om den „Prins tot vorige waardigheden te verheffen."

Omtrent dit voorstel — hetgeen men misschien verwachtte, of dat door dezen of genen heimelijk was geopenbaard, — had de Vroedschap reeds eenige dagen, voordat het officieel ter tafel kwam, besloten: »vooreerst niet te treden in het aanstel»len van eenen Stadhouder; en de waardigheden van Kapitein»Generaal nooit aan een' en denzelfden persoon op te dragen;" daar men, sedert de geweldige onderneming van wijlen Zijne Hoogheid *Willem II*, afkeerig geworden was van de Stadhouderlijke Regering. — Toen nu het voorstel (begrepen in een' brief der Prinses-weduwe) in de Vergadering der Vroedschap was gelezen, bekrachtigde men het vroeger genomen besluit, zoodat de Stad den grondslag legde tot een doel, dat later werd bereikt.

Het besluit der Vroedschap, door *Wagenaar* om belangrijke redenen medegedeeld, is van den volgenden inhoud.

»En om weg te nemen de vrees, die men wel heeft gehad »over de al te groote authoriteit, die de Stadhouder en Kapi»tein-Generaal heeft gehad of gebruikt, nu laatstelijk ook niet »zonder gevaar van den geheelen Staat door kwaad ingeven »van dangereuse (gevaarlijke) en niet gekwalificeerde raadslie»den; werd geraden gevonden, dat, van nu voortaan, in de »Provincie van Holland en Westvriesland, als eene grondwet »van den Staat, vast wierde gesteld: of men te avond of »morgen zoude moge meenen te hebben een' Stadhouder of »Kapitein over de militie van Holland te Lande en te water, »hetwelk nogtans niet te pas komt, als bij absentie van den »Prinse van den Lande, die er nu niet is, dienstig te we»zen; en of men bovendien nog zoude mogen meenen, dat er »te eenigen tijd zoude dienen te worden gesteld een Kapitein»Generaal over de militie van de geunieerde (vereenigde) Pro»vinciën en Conquesten (veroveringen) van dien, onder goede »Instructie, bij onderlinge bewilliging te arresteren; dat men »in zulk geval het Kapiteinschap-Generaal nimmermeer zal laten »komen en concurreren in een' en denzelfden persoon van den »voorn. Stadhouder of Gouverneur over Holland en Westvries»land, indien Zeeland daartoe als voren niet mogt verstaan; »maar dat het altijd zullen moeten wezen distincte en separate »(afzonderlijke) personen, om de andere Provinciën, door Hol-

»lands exempel, in den haren daartoe mede te bewegen: en om »nu te stuiten de menées, (kunstgrepen, kwade praktijken) »die worden aangewend om te obtineren (verkrijgen) vorige »charge (ambt): worden de Gedeputeerden ter Dagvaart gelast »en geauthoriseerd, met de meeste dexteriteit (behendigheid) en »secretesse, de zaken derwaarts henen te sturen, bij de Leden, »daar zij de beste inclinatie (genegenheid, neiging) en meeste »confidentie (vertrouwelijkheid) bij vinden: en den Heeren »XXXVI Raden op den eed belast, dezen te secreteren (in het »geheim mede te deelen)."

Wij hebben (zegt *Wagenaar*) dit merkwaardig besluit met de eigene woorden van de Vroedschap medegedeeld, opdat men zien zoude, hoe vroeg de Stad Amsterdam reeds geneigd heeft tot de scheiding van het Stadhouderschap en Kapitein-Generaalschap, waartoe eerst in het jaar 1667 besloten werd. Ook blijkt uit dit besluit, dat de geweldige onderneming van den Prins van Oranje, der Regering van Amsterdam een' afkeer ingeboezemd had van de Stadhouderlijke Regering; immers van het hoog gezag, hetwelk de Stadhouders voormaals gehad of uitgeoefend hadden.

Des Prinsen dood gaf weldra eene andere houding aan 's Lands Regering. Provinciën en Steden bedongen nieuwe regten, vorderden handhaving van verwaarloosd gezag, vergoeding voor gedane opofferingen ten algemeenen nutte des Lands; in één woord, ieder behartigde zijn belang, waarbij de Stad Amsterdam niet op den achtergrond stond. Zij wist al spoedig octrooi te verkrijgen, om zelve Wethouders en Schepenen te benoemen, hetgeen te voren, immers de benoeming van Schepenen, hoe wel op eene voordragt van Wethouders, tot de regten des Stadhouders behoorde. Ook verkreeg zij — terwijl de Heeren *Bicker* als Regeringsleden werden hersteld — vergoeding voor de kosten, gedurende het jongste beleg gedaan, uit erkentenis, dat dezelve ter dienste van het Land gemaakt waren; alhoewel er nog eenige jaren verliepen, voordat die som, groot vier en vijftig duizend vijf en veertig gulden, door het Gemeene Land van Holland betaald werd. Doch dit is niet het

al. De veete over 's Prinsen aanslag woelde nog; vooral toen op eene buitengewone Vergadering, op verzoek der Staten van Holland beschreven, een geschrift door den Raadpensionaris *Cats* ter tafel werd gebragt, waarin wijlen Zijne Hoogheid reden gaf van den aanslag op Amsterdam, en het in hechtenis nemen der zes Heeren. Ook vermeende de Stad, dat onderzoek behoorde te worden gedaan aangaande het gedrag van den Heer *van Sommelsdijk*, die de hand had gehad in den aanslag, en daarop zich zelven ter verdediging aanbood.

Men beschuldigde *van Sommelsdijk:* »I. Dat hij, in den eed »van Holland zijnde, kwalijk gedaan had aan het leiden van »krijgsvolk naar Amsterdam, op bevel van Zijne Hoogheid. »II. Dat hij de wallen van Amsterdam had bespied. En III. »Dat hij verspreider was van het gerucht, dat deze Stad zeker »verdrag gemaakt had met het Parlement van Engeland." Waarop de Heer *van Sommelsdijk,* na den aanslag op Amsterdam, voornamelijk aan Graaf *Willem Frederik* van Nassau te hebben toegeschreven, aanmerkte. »I. Dat hij als Kolonel onder zijnen »Kapitein-Generaal stond, die hem, wegens het schenden van »zijn' krijgseed zou hebben kunnen doen straffen; behalve dat »Zijne Hoogheid ook groot gezag had in zaken van Regering, »en in Amsterdam alleenlijk begeerde gehoord te worden over »hetgeen de dienst der Landen betrof. II. Dat hij zich korten »tijd in Amsterdam had opgehouden; dat het hem onmogelijk »geweest zou zijn de wallen te bespieden; en dat hij, met zijne »reis door de Stad, niet anders beoogd had, dan den tijd af »te meten, dien de ruiterij zou noodig hebben, om van Scher»penzeel te Amsterdam te komen. III. Dat hij, wegens de »gemeenschap tusschen het Parlement van Engeland en de Stad »Amsterdam, niets had gezegd dan hetgeen hij, weinige dagen »te voren, uit den mond van Zijne Hoogheid verstaan had."

Na deze verdediging beijverden zich de Staten van Vriesland, (1651) om eene algemeene vergiffenis te doen afkondigen, aangaande hetgeen in den verleden jare was voorgevallen. Doch de Staten van Holland verwierpen het plan, daartoe ontworpen; en Amsterdam begeerde, dat de zaak van den Heer *van Sommelsdijk* voor het Hof wierde betrokken. Dit ten gevolge besloot *van Sommelsdijk* zich in zoo verre schuldig te erkennen, dat

hij openlijk verzocht, onder de algemeene vergiffenis te mogen begrepen worden. Amsterdam een' geruimen tijd volgehouden hebbende, dat men er hem van behoorde uit te sluiten, gaf eindelijk toe aan zijn verlangen, mits hij zich vrijwillig, of ten gevolge van een Staatsbesluit, van alle ambten en Regering in Holland onthielde, waaraan *van Sommelsdijk* zich onderwierp, en waarop eene algemeene vergiffenis werd vastgesteld en afgekondigd.

Men verklaarde in dezelve: »nu noch ooit te zullen gedenken »aan de onlusten des verleden jaars, en de Resolutie van den »5den en 6den Junij, met al wat uit kracht van dezelve verrigt »en ondernomen was, voor nietig en van onwaarde; van al »hetwelk de blijken en overblijfsels geligt zouden worden uit »de openbare registers *)."

Middelerwijl hadden eenige Steden, en ook Amsterdam, geraden gevonden, het geschrift van Zijne Hoogheid, genoemd Redenen van Motiven, afzonderlijk te wederleggen, en die wederleggingen ter Vergadering van Holland over te leveren.

Tot het ontwerp der wederlegging van Amsterdam waren, benevens Burgemeesteren, de Heeren *Andries Bicker, Cornelis van Dronkelaar* en *Pieter Kloek* uit de Vroedschap gemagtigd. Zij behelsde de verklaring, »dat de Heeren *Andries* en *Cornelis Bicker* altoos hadden getoond te wezen vrome en eerlijke »Regenten, en opregte trouwhartige Patriotten, en liefhebbers »van het Vaderland; dat zij nimmer eenigen voorslag gedaan »hadden tot verbreking der Unie, verandering der Regering, »of der ware Christelijke Gereformeerde Religie, noch bij gevolg tot verderf van den Staat; maar dat hunne daden en »voorslagen altoos tot behoudenis van dezelve hadden gestrekt; »dat de Regering volkomen voldaan was over de wijze, waarop »gemelde Heeren den last, hun gegeven, hadden uitgevoerd, in »de raadplegingen aangaande den nieuwen Staat van Oorlog, »en de afdanking van een gedeelte van 's Lands krijgsvolk; »waarover zij, voor dezen, bedankt waren, en nu nog bedankt »werden. Dat zij wijders van de raadplegingen getrouw verslag gedaan hadden. Dat ook de werking tegen de bezending »het eigen bedrijf der gansche Regering geweest was, en ge-

---

*) *Aitzema*, Herst. Leeuw, bladzijde 537.

»strekt had tot handhaving van de hoogheid der Provincie, en »van de geregtigheid der Stad, geenszins om eenige verwijde- »ring te verwekken in den Staat. Dat de Stad haar gedrag, te »dezen opzigte, reeds in der Staten Vergadering geregtvaardigd »had, en dat zij (de Stad) zich bijzonderlijk bedankte van het »goed beleid der Heeren, die zij daarin gebruikt had, welke »nogmaals bedankt en kosteloos en schadeloos gehouden werden »van alles, wat hun deswege nu of na dezen zou mogen voor- »komen *)."

Na al deze onaangename bemoeijingen leed de Stad groote schade door een' watervloed, die den 5[den] Maart 1651 ruim twee duim hooger rees dan in den Allerheiligen vloed. Het water vloeide over den Nieuwendijk en de Warmoesstraat. Vele stegen hieromtrent werden met schuitjes bevaren. De meeste kelders en verscheidene pakhuizen liepen onder, en leden groote schade aan koopmansgoederen. Zelfs de St. Anthonies- of Diemerdijk bezweek, waardoor het water met zoo veel geweld indrong, dat de Ringdijk van het drooggemaakte Diemermeer doorbrak, en het plantsoen, benevens eenige lusthuizen aldaar verloren gingen; alhoewel de eigenaars der lusthuizen het verlies daarna wisten te herstellen, waardoor het Diemer-lustoord schooner dan te voren verrees.

Maar ook de aanhoudende oorlog tusschen Frankrijk en Spanje, waardoor de zee alom onveilig werd, baarde der Stad groote zorg. Dit ten gevolge boden de Amsterdamsche kooplieden den Staat aan, om in vijf maanden honderd oorlogsschepen (twintig elke maand) te water te brengen, mits het Land zich verbonde, den interest te betalen van de kosten, hiertoe vereischt, tot de aflossing der hoofdsom toe. — Eene soortgelijke aanbieding werd ook van wege Zeeland gedaan; doch het is zeer te betwijfelen, dat deze aanbiedingen gevolg hebben gehad.

Van den anderen kant had de Stad, in het belang van haren koophandel, reden om zich over haren invloed te verheugen; daar zij de bekrachtiging bevorderde van het verdrag

*) *Aitzema*, Herst. Leeuw, bl. 477.

van uitkoop, wegens den Sontschen tol; een verdrag, dat bij latere ondervinding geen voordeel aanbragt, en den Zweden, wier vriendschap men toen hoognoodig had, mishaagde, waardoor hetzelve, op voorstel van den Koning van Denemarken, verbroken werd. Doch dit mogt in geene vergelijking komen met de schade, den koophandel berokkend, door het Parlement van Engeland. *Wagenaar* geeft hiervan het volgende berigt.

Het Parlement van Engeland, na het overlijden van *Willem II*, hoop hebbende om een naauw verbond te sluiten met de Staten, had in Maart des jaars 1651 *) een Gezantschap herwaarts gezonden, dat statelijk ontvangen werd, maar onverrigter zake terugkeerde. De Gezanten hadden ondertusschen veel schimps moeten uitstaan van de Koningsgezinden in den Haag, zelfs van sommige bedienden der Weduwe van *Willem II*. Om dezen smaad te verzachten, werd onder anderen te weeg gebragt, dat de Gezanten te Amsterdam genoodigd, en door de Wethouderschap treffelijk onthaald werden. Doch zij deden, te huis gekomen zijnde, zulk een verslag van hun Gezantschap, dat er eerlang eene acte van het Parlement uit voortkwam, waarbij de invoer in Engeland verboden werd van alle waren, die niet voortgebragt of gemaakt waren ter plaatse, waar de vreemde schepen, die dezelve bragten, te huis behoorden; door welke acte den Hollandschen en Zeeuwschen koophandel, die meest in vreemde waren bestond, geheellijk de bodem ingeslagen werd.

Ook was men te dezen tijde bijzonder verpligt, om op meerdere middelen van bestaan bedacht te zijn.

*) In dit jaar vond de geruchtmakende daad plaats van een' smid hier ter Stede, met name *Jan Janszoon de Dood*, welke daad wij in navolging van vele Schrijvers mededeelen.

Sedert een' geruimen tijd aan den steen lijdende, nam *de Dood* het besluit, zich zelven van deze doodelijke kwaal te redden. Hij opende alzoo met een scherp mes, terwijl zijne vrouw naar de vischmarkt was, de smartelijkste plaats zijns ligchaams, perste er den steen uit, en ontbood daarna een' heelmeester, wien hij den steen vertoonde, en de verdere genezing der operatie aanbeval.

Men wil, dat deze steen — daarna in zilver gevat, en door velen bewonderd — acht lood woog. — Zie *J. Six van Chandelier*, Poëzij. bladzijde 495.

De groote kosten, die de Stad sedert eenigen tijd had gehad tot het aanleggen van verdedigingsmiddelen, en het bouwen van een nieuw Stadhuis, waarvan in 1648 de eerste steen was gelegd, aanleiding gegeven hebbende tot het raadplegen over vermeerdering van Stedelijke inkomsten, zoo werd onder anderen in den Raad voorgeslagen, »om het Poorterschap in groot »en klein te verdeelen, en de Groot-Poorters, tegen het ver»krijgen van bijzondere voorregten, eene merkelijk groote som »te doen betalen;" welk voorstel den 27sten Januarij des jaars 1652 werd goedgekeurd, blijkens eene afkondiging, gedaan op den 31sten derzelfde maand, en in de Handvesten der Stad aldus aangeteekend.

»Dat het Groot-Poorterschap vijf honderd gulden kosten zou, »en vrijheid geven tot allerlei koophandel en winkelnering, »ook tolvrijheid na jaar en dag; de bekwaamheid om, na eene »zevenjarige gedurige inwoning, tot alle ambten van Regering »te kunnen verkozen worden; en eindelijk ook het voorregt »om, in geval van misdaad, niet meer dan zijn lijf en honderd »gulden aan geld te kunnen verbeuren."

»Het Klein-Poorterschap zou niet meer dan vijftig gulden »kosten. Zulke Poorters zouden tolvrijheid genieten, vrijen »handel en nering mogen drijven, en in alle gilden ontvangen »worden; doch niet tot ambten van Regering of Regtsoefening »kunnen worden toegelaten: ook niet genieten het privilegie »van (in geval van misdaad) niet meer dan zijn lijf en honderd »gulden te kunnen verbeuren. Kinderen van eene Poorteres »geboren, zouden, ofschoon de vader verzuimd mogt hebben »den gewoonlijken Poorter-eed te doen, in het Groot-Poorter»schap kunnen ontvangen worden, mits vijftig gulden betalende. »Die jaar en dag met zijn huisgezin buiten de Stad woonde, »hetzij op het platte land of in eene beslotene stad, zou zijn »Poorterregt verbeuren, ten ware hij ter Secretarie alhier ver»klaard hadde, waar hij zijn domicilium hier ter Stede verkoos, »en hier ten minste twee maanden in het jaar achtereen, met »zijn huisgezin woonde.

Men beoogde (zegt *Wagenaar*) door deze onderscheiding van Groot- en Klein-Poorterschap vele vreemdelingen herwaarts te lokken, en het Groot-Poorterschap te doen koopen, om tot het bekomen van aanzienlijke ambten bevoegd te zijn; doch men

bereikte het oogmerk niet. De zware kosten van het Groot-Poorterschap, en de geringe hoop om, ofschoon men het bezat, aan aanzienlijke ambten te kunnen geraken, schrikten de meeste vreemdelingen af, zoodat het in zestien jaren tijds eenige malen geschonken, doch maar eens gekocht was; waarom het onderscheid tusschen Groote en Kleine Poorters bij eene keur van den 25sten Maart des jaars 1668 te niet gedaan, het Poortergeld voor een ieder op vijftig gulden gesteld, en elk Poorter tot Poorters voorregten en vrijheden geregtigd verklaard werd.

Korten tijd daarna besloot de Vroedschap, — ten einde de Predikanten der openbare Kerk aan het ware belang der Stad te verbinden, — aan al de tegenwoordige Predikanten, en aan hen, die in het vervolg wettig zouden worden beroepen, het Poorterschap te schenken, en hunne kinderen in die voorregten te laten deelen, op den ouderdom van achttien jaren, mits zij den Poorter-eed aflegden. Nog besloot men aan vele handwerkslieden, die zich hier ter Stede wilden nederzetten, het Poortergeld twee jaren of langer, ter bescheidenheid van Burgemeesteren te borgen; welk besluit veel bekwame handwerkslieden, die door den oorlog in de Spaansche Nederlanden, Braband en Vlaanderen verlieten, herwaarts gelokt heeft.

Alhoewel de Stedelijke inkomsten door het Groot- en Klein-Poorterschap niet mogten worden gestijfd, vond echter de Stad uit andere middelen, hetgeen gevorderd werd, om den grootschen bouw van het nieuwe Stadhuis, dat achter het oude werd opgerigt, met kracht door te zetten. Doch terwijl men hiermede bezig was, ontstond een geweldige brand in het oude Stadhuis.

Dit ongeluk greep plaats in den vroegen morgen van den 7den Julij des jaars 1652 *). Het vuur liep van het torentje, waaronder de Burgemeesters-kamer was, zoo geweldig voort, dat het gansche gevaarte, meest van hout gemaakt, — uitgenomen de toren en een gedeelte van het muurwerk, — in korten tijd vernield werd.

Wagenaar den brand op het oude Stadhuis beschrijvende, zegt: »men houdt voor zeker, dat er bij deze gebeurtenis veel

*) In dat jaar werden Buurt- of Wijkmeesters aangesteld, en de Oude Zijde in wijken verdeeld. Ook werd de plaats voor de Bokkinghangen, ten noordoosten van de zoutkeeten, achter het Realen-eiland bepaald.

»oude registers en stukken verbrand zijn, en dat er eenig geld »gesmolten en zoek geraakt is. Ook verbrandde de oude vensters in de pui of het zegelhuis, waarin men de gaten plagt »te kunnen zien, veroorzaakt door de kogels, die geschoten »waren op de Herdoopers, toen deze het Stadhuis hadden »ingenomen. Doch het gaat vast, dat zeer veel boeken en »schriften, en het meeste geld uit de Wisselbank, werd gered. »Uit de aanteekeningen van een' der Brandmeesters blijkt, dat »er naar gelang der felheid van den brand weinig wezenlijke »schade is geweest, Eenige ijveraars voor de belangen der »Stad, drongen door de vlammen naar de Secretarie, en keerden met armen vol boeken en papieren terug. Een was er, »die naar de Weeskamer liep, toen zij in vollen brand stond, »en de boeken en registers, welke hij magtig kon worden, ten »venster uit op straat smeet, waar zij waargenomen en geborgen »werden, waarna hij zich bij een touw langs den toren »nederliet, dewijl de trap, dien hij opgekomen was, reeds was »afgebrand. De Burgerij kweet zich loffelijk in het redden »der dingen, die het belangrijkste werden geacht; terwijl door »dezen fellen brand, gepaard gaande met het springen van een »tonnetje buskruid, dat in den toren stond, niemand het leven »verloor, zelfs niet eens belangrijk werd gekwetst *)."

»Burgemeesters deden terstond de Schutterij en Stads-soldaten »in de wapenen komen, en wallen, poorten, straten en bruggen bezetten, om het graauw, dat op plundering vlamde, van »den Dam te houden, of het ontkomen te beletten, indien men »zich daar poogde te verrijken. Velen, zelfs de Wethouderschap, vermoedden in den beginne, dat de brand voorbedachtelijk gesticht was; te meer toen men gedurende den brand »eenige tonnetjes buskruid in een schuitje, in de Prinsengracht »ontdekte. Ondertusschen bleek bij nader onderzoek, dat het »ongeluk vermoedelijk te wijten was aan de onvoorzigtigheid »van de Ruiterwacht, die nachtwacht hield op het Stadhuis, »en eene kamer had, grenzende aan den turfzolder, alwaar »de brand allereerst was bespeurd."

Na de verdere voorzorgen en beschikkingen des Stedelijken

*) De vermaarde *de Baan* heeft de beste afbeeldingen van dien brand geleverd.

Bestuurs, en de gegevene omstandigheden te hebben omschreven, vervolgt onze Schrijver *).

»Veel schade werd er ondertusschen door de Stad geleden »aan het geld, dat door de hitte gesmolten was, en na eenige »dagen aan klompen van twintig en dertig duizend gulden, »uit de puinhoopen gehaald werd. Een deel beschadigde Rijks-»daalders bleef eenige jaren liggen in de Wisselbank, zonder »dat zij vermunt of verkocht werden. Doch alzoo in het jaar »1664 de prijs van het ongemunt zilver hoog gerezen was, »gaven Burgemeesteren den Kommissarissen van de Wisselbank »verlof, om deze Rijksdaalders, zoo als ze waren, te verkoopen."

Dapper zegt aangaande dit ongeluk: »De brand echter had »aan het nieuwe Stadhuis, dat er digt achter kwam, en al »vrij hoog toen boven de aarde stond, geen vat. Het werd »ook in het minste, ofschoon de vlam tot aan de hoogste stei-»gers door den wind werd voortgedreven, en met hare tong »dezelve kwam lekken, niet geblaakt of geroofd."

Vondel vervaardigde op het afbranden van het Stadhuis, na het verhalen van verscheidene rampen, die den voortgang van dit Gebouw schenen onder te houden, deze verzen.

Gedurende dien storm en strijd der worstelaren,
Vernam men hoe omhoog Saturnus kwam gevaren,
Op beî zijn vleugels, schier gesleten van de vlugt:
En zwevende rondom den Dam, in onze lucht,
Met zijne scherpe zein, waarmeê hij de eeuwen maaide,
Het uurglas op zijn hoofd, de grijsaard de oogen draaide
Naar 't afgeleefd Stadhuis, oft eer zijn overschot,
Gereten, onderstut, verminkt en half verrot,
En evenwel ter nood, 't verblijf der ambtenaren,
Om schrift, gerief en schat, en diensten te bewaren.
Wat ben ik, zegt hij, dan mijn kracht en sikkel kwijt,
Dat dit bouwvallig dak mijn' ouderdom verslijt,
En wacht het nog gerust, als liggende op zijn sterven,

*) Door den brand in het oude Stadhuis was de Magistraat genoodzaakt zijn verblijf op het Prinsenhof te nemen, en eenige kamers elders te plaatsen. — Het gemunte en ongemunte goud en zilver uit de Wisselbank werd in den Jan Rodenpoorts-Toren bewaard.

Dat menschenhanden voort het slechten en bederven?
Ik wil een' korter gang met dit geraamte gaan.
Zoo spreekt hij, en verzinkt in 't smidshol van Vulkaan,
Beveelt hem 's middernachts dien ouden romp te sloopen.
Vulkaan, toen 't nachtglas net ten halve was verloopen,
De wachters, van den slaap beschoten, stom en stil,
Vergaten hunne wacht, voltrekt Saturnus wil,
Ontsteekt het zolderveen van boven, met zijn vonken.
Het veen geraakt in brand, dat eertijds lag verdronken;
Dus brandt het vuur den balk, den zolder en het dak.
De gansche stad waakt op: de vlam ging op, en stak
Het torenbuskruid aan. Nu rusten geene bedden.
De trouwsten schieten toe, en reppen zich, en redden
De brieven, boeken, geld, trezoor, en bank en schat;
En bergen in dien brand de ziel der gansche stad;
Terwijl de vlam in top blijft weiden, als een wonder,
Uit gunst, die 't vuur ons droeg, dat tijd gaf, om van onder
Te redden have en goed, ten oorbaar van 't Gemeen.
Dus liet Vulkaan hier niets dan muurwerk, puin en steen,
Waarna de Bouwkunst breed haar vleugels ging ontvouwen,
De nieuwe Feniksspluim en kroon van 's Lands Gebouwen,
Als rijzende uit den grave en de assche en 't lijk van 't oud,
En een geduurzaamheid aan eeuwen toebetrouwd.
Maar 't is aanmerkenswaard hoe God zich openbaarde
In 't midden van die vlamme, en door zijn zorg bewaarde
De hooge steigering, rondom 't begonnen werk,
Toen vlam en roode gloed den lesscher viel te sterk,
Met zijne tong, voor wind, alreê de masten lekte,
En blaakte, en eene wolk van smook het volk bedekte,
Daar Stalpaard op zijn wacht, gelijk Brandmeester stond,
En zag het gapend vuur, zijn' vijand in den mond.
Hij sterkt het tegenweer, dan onder, dan van boven.
De ledren emmer bluscht al kissende den oven
Van 't grimmig element, dat schriklijk kraakt en knerst,
En niet een kant noch steen van 't nieuwgestichte berst.
Waar zulk een heilloos ramp tot dit gevaart geslagen,
Het was om 's bouwers glans uit al zijn werk te vagen,
Den moed der Overheid te kneuzen van verdriet,
Te schenden 't aangezigt, daar al het land op ziet.

Dit ongeluk der Stad bejegend, was inmiddels ver overtroffen door algemeene ongelegenheden. De verschillen tusschen onze zeven Vereenigde Provinciën en de Regering van Enge-

land, omtrent het jaar 1652 tot oorlog overgeslagen zijnde, was men hier drok bezig met het uitrusten van oorlogsschepen voor 's Lands vloot, die onder het opperbevel stond van den Luitenant-Admiraal *Maarten Harpertszoon Tromp.*

Tot het bevorderen dezer uitrusting waren eenige Heeren uit de Vergadering der Algemeene Staten gemagtigd, die hunne bijeenkomst hielden op het Westindische Huis alhier.

In September des bovengemelden jaars eenige oorlogsschepen te Amsterdam uitgerust, en in het Vlie binnengeloopen zijnde, staken ettelijke matrozen dier schepen, door belhamels aangehitst, de hoofden op. Door geweld naar Amsterdam wetende te komen, en aldaar een' aanhang van vijf of zes honderd matrozen gekregen hebbende, stoof deze muitende hoop weldra naar het Westindische Huis, alwaar de Gemagtigden vergaderd waren. Men vorderde eene buitengewone uitrusting, benevens betaling van vier en eene halve maand soldij, en dreigde, in geval van weigering, den Heeren de dienst op te zeggen.

Daar deze gebeurtenis, vooral in oorlogstijd, voorzigtig beraad vorderde, zoo besloten de Gemagtigden aan de matrozen genoegen te geven, en hun twee maanden soldij toe te staan.

Doch — gelijk het met opgewondenen en dolzinnigen gaat, — zij waren onvatbaar voor redenering, gaven toe aan driften en hartstogten, vorderden hunnen vollen eisch, en dwongen alzoo het gezag en de kracht des regts, om maatregelen tot beteugeling van dolzinnigen te nemen, toen zij bij herhaling, ja tot driemaal toe terugkwamen, en eindelijk door handdadig geweld het Westindische Huis aantastten.

Het graauw, hierop door de stads-soldaten, onder aanvoering van den Majoor *Jakob Bicker*, en den Onderschout *Willem van Buil* met zijne dienaars aangegrepen zijnde, bood wel is waar wederstand, maar werd nogtans spoedig bedwongen, terwijl twee voorname oproermakers werden gegrepen en aan het Geregt overgeleverd. Zoodra nu het oproer was gedempt, werden de beide gevangenen gehoord en ter galge veroordeeld. Reeds den volgenden dag werd dit vonnis voltrokken; maar wie had kunnen denken, dat de ongelukken, welke bij die gebeurtenis plaats grepen, de jammeren des gedempten oproers verre zouden overtreffen. — *Wagenaar* verhaalt dit verschrikkelijk geval, daar hij zegt:

»Men had het schavot voor de Waag opgerigt, en tot voor»koming van oproer, dat ligtelijk had kunnen verwekt worden, »door de menigte matrozen, welke zich tot redding hunner »makkers verbonden hadden, den Dam met drie vendels stads»soldaten doen bezetten, met last, tot geene dadelijkheid te »komen, ten ware men ondernemen mogte, de régtsoefening »te beletten. Onder de aanschouwers stonden eenige vrouwen, »die, waarschijnlijk naauwe betrekking hebbende tot de mis»dadigers of derzelver makkers, terwijl het vonnis uitgevoerd »werd, aan het schreijen raakten en flaauw werden, waarom »zij zich bevlijtigden, om buiten de menigte in veiligheid te »komen. Doch hierdoor ontstond zoo groot éen gedrang tegen »de soldaten, die voor de Waag stonden, dat sommigen uit »hun gelid geraakten. Kapitein *Abraham Commelijn*, die hier »bevel voerde, gaf toen order tot schieten. De Luitenant *Se»bastiaan Ludolf van Eitzen* riep ook: schiet er onder, »waarop eenige soldaten in het wilde schoten op de aandrin»gende menigte, waaronder wel acht onschuldige burgers ge»dood, en anderen deerlijk gekwetst werden. — Het schieten »verwekte zulk eene bijstere ontsteltenis, dat elk een goed heen»komen zocht, velen onder de voet vertrapt en anderen »in het water gedrongen werden."

Dit ongeluk ging de Wethouderschap zoo zeer aan het hart, dat zij misschien te ver ging in het bewijzen harer langmoedigheid. Immers, toen zij bij openbare aankondiging vergiffenis beloofde aan al de matrozen, die zich aan den opstand hadden schuldig gemaakt, mits zij zich binnen twee maal vier en twintig uren begaven in de ligters, die gereed lagen om hen aan boord te voeren, betoonden de Staten van Holland hierover hunne groote ontevredenheid. Deze beschouwden het toezeggen van vergiffenis omtrent openbare misdaden, door de Wethouderschap van Amsterdam afgekondigd, als eene krenking hunner opperste magt, en dwongen de Stad, — alhoewel zij verklaarde zonder zulk een oogmerk, en alleen uit hoogen nood tot dezen stap gekomen te zijn, — te beloven, dat zij zich voortaan, in dergelijke gelegenheden, altoos eerst tot hunne Edele Groot-Mogenden zoude wenden.

Ook was de Wethouderschap misschien te gestreng jegens de bevelhebbers, die last tot schieten hadden gegeven. Deze

toch mogten zich eerst na de kwellendste vervolging over eene zaak, die zij meenden te kunnen verantwoorden, en die hun welligt tot eer zou zijn toegerekend, ingeval er in der daad oproer hadde bestaan, veilig achten. Van den anderen kant echter was de Wethouderschap regtvaardiger, blijkens *Wagenaar*, die desaangaande meldt: dat Burgemeesters na de voorgevallene beroerte, door den Raad werden gemagtigd, om de naastbestaanden der doodgeschotenen op den Dam, die hier ter Stede niet woonden, met eene gepaste somme gelds te vergenoegen; en de kinderen of weduwen, die hier woonden, eene lijfrente van vijf en twintig of dertig gulden 's jaars toe te leggen. Ook vinden wij hierover bij *Dapper, Domselaar* en *Commelin* aangeteekend, dat de weduwen en weezen der gesneuvelden, door de Wethouderschap eerlang, naar hunne gelegenheid, of met eenig Stads-ambt, of met eene somme gelds, tot vergoeding van het geleden verlies vereerd werden.

De oorlog, waarvan wij hierboven gewaagden, was inmiddels tot nadeel des koophandels van Amsterdam voortgezet. Het verval van neringen en handwerken was ten jare 1653 *) zoo groot, dat er wel veertien of vijftien honderd, of volgens anderen, wel drie duizend huizen ledig stonden. Sommigen teekenen aan, dat er handwerksbazen waren, die voorheen veertig en meer knechts gehouden hadden, en toen, uit gebrek aan nering, zelf voor knecht werkten; en dat een handelaar in zwart zijden-speldewerk, die drie of vierhonderd meisjes, in en buiten de Stad aan het werk had geholpen, er nu maar drie in dienst had; eindelijk, dat er van de zeven deuren der Waag op den Dam, gemeenlijk drie of vier gesloten waren.

Bij zoo veel ongeluk kwamen nog binnenlandsche oneenigheden in de meeste Steden, alwaar men poogde den Prins van Oranje, tot Kapitein-Generaal te bevorderen, waaraan in Gelderland en Zeeland sterk gearbeid werd; doch waartegen Amsterdam zich verzette. Ook poogde het gemeen te dezer Stede de trom-

*) Den 11 Maart dezes jaars werd alhier geboren de vermaarde Kunstschilder *Jan Hoogzaad*, leerling van *Lairesse*, prijkende het voormalig Stadhuis, zoowel met zijne kunststukken, als met die van zijn grooten meester.

melslagers, die rond sloegen om zeevolk te werven, te dwingen zulks te doen in naam des Prinsen van Oranje, hetgeen nogtans werd belet; maar, van een' anderen kant had men moeite het gemeen te beteugelen bij eene opschudding in de Nes, voornamelijk uit haat tegen de Engelschen, hetgeen blijkt bij *Wagenaar*, daar hij zegt:

»De dood van den Luitenant-Admiraal *Maarten Harpertszoon* »*Tromp*, die den 10[den] Augustus in den zeeslag voor de Maas »gesneuveld was, hier ter Stede kenbaar geworden zijnde, ont»stond er eenige beweging in de Nes, omtrent de Pieter-Ja»cobsstraat, voor het huis van zekeren Engelschman, *Preserf* »*Mey*, die beschuldigd werd kwaad te hebben gesproken van »den Luitenant-Admiraal. Het graauw hierover verstoord, »smeet de glazen in aan het huis van *Mey*, en begon de luifel »reeds af te breken, toen de moedwil gestuit werd."

Ook zaten in die jammervolle tijden de Kerkelijken niet stil. Hunne pogingen om de Roomsche Geestelijken, die geene inboorlingen waren, de Stad te doen ontruimen, en om de Remonstrantsche Kweekschool te vernietigen, mogten hun echter niet gelukken; verklarende Burgemeesteren, aangaande de Kweekschool: »dat zij wel zorg zouden dragen, dat in dit stuk niets »openbaarlijk bij der hand zou genomen worden; doch van de »andere zijde, niet konden goedvinden te onderzoeken, wat »iemand in dusdanige zaken in het bijzonder, in zijn huis »kwam te doen."

Eenige voorslagen tot den vrede, inmiddels van den kant van Engeland gedaan, waren Amsterdam welkom; maar werden met verontwaardiging verworpen, zoodra het bleek, dat men Engeland met onzen Staat tot één Gemeenebest wilde vereenigen. Ondertusschen werden de onderhandelingen niet afgebroken, maar veeleer met ijver voortgezet, daar men het in de Lente des jaars 1654, over de voorwaarden van vrede, op één punt na, eens werd.

Dit eene punt betrof de beruchte acte van seclusie, of uitsluiting des Prinsen van Oranje, van de waardigheden, door zijne voorouders bekleed.

Aangaande deze acte, zoowel voor de zeven Vereenigde Provinciën in het algemeen, als voor onze Stad in het bijzonder merkwaardig, zegt de Stads-Beschrijver *Wagenaar*, dien wij liefst volgen :

»De Protector *Cromwell* vergeefs gevorderd hebbende, dat »de Algemeene Staten den Prins van Oranje uitsloten van de »waardigheden door zijne voorouders bekleed, vorderde nu, dat »Holland alleen zich verbond, om dien Prins, noch iemand zij»ner nakomelingen immer aan te stellen tot Stadhouder, noch »te stemmen tot Kapitein-Generaal over de Krijgsmagt van den »Staat. Hij verklaarde, dat van het bewilligen of niet bewilli»gen in dit eene punt, de vrede of de oorlog afhing. De Am»bassadeurs van den Staat tot de vredehandeling gaven hiervan »kennis aan den Raadpensionaris *Joan de Wit,* die het aan »eenige voorname Leden van Holland vertrouwde. Burgemees»ter *Nicolaas Tulp,* die de dagvaart wegens Amsterdam bij»woonde, verwittigde den Raad, dat de vrede afhing van het »bewilligen in zeker punt, hetwelk Holland alleen betrof, doch »noodzakelijk geheim moest blijven, waarop de Raad goed »vond, de Afgevaardigden der Stad in den Haag te magtigen, »om in dit punt te bewilligen, indien de Engelschen er op ble»ven staan."

»Men raadpleegde er vervolgens ook over, onder den eed »van geheimhouding, ter Vergadering van Holland. Eenige le»den waren gereed om in den eisch des Protectors te bewilli»gen, bewerende dat vrede beter dan oorlog was, en dat de »Prins van Oranje, bij het aanhouden van den oorlog, veel lij»den zou. Anderen daarentegen vonden geraden, eerst rugge»spraak te houden met hunne Vroedschappen. Onder deze »waren ook de Afgevaardigden van Amsterdam, die de zaak »in den Raad bragten, nadat de Leden vooraf bij eede beloofd »hadden, dezelve nimmer, zelfs niet aan de afwezende Mede»Leden te zullen openbaren. — De Stad besloot te bewilligen »in de vordering van *Cromwell,* en het afschrift van dit besluit »werd in de geheime kas van Burgemeesters gelegd, en eerst »op het einde des jaars 1654, toen de zaak wereldkundig was, »te boek gesteld."

De acte van uitsluiting, waarin de Staten van Holland den

4[den] Mei hadden bewilligd, en waarover met de andere Provinciën groote oneenigheden ontstonden, had intusschen den vrede bewerkt, die te Amsterdam zoo hoog werd geschat, dat men aldaar reeds op den 8sten Mei besloot ter gedachtenis van den vrede, voor Schout, Burgemeesters, Schepenen en Raden gouden gedenkpenningen te doen slaan. — Van den anderen kant echter sproten uit deze gebeurtenis nieuwe zorgen voor de Stad, door het gerucht, dat Graaf *Willem van Nassau* met eenige duizenden uit Groningen in aantogt was, om Amsterdam te overrompelen. Men verzuimde dan ook niet middelen te beramen, om den Graaf het hoofd te bieden, welke kosten nogtans vruchteloos waren, daar hij niet opdaagde.

De afkondiging des vredes, op den 27[sten] Mei 1654, werd met een' dankdag en openbare vreugde-teekenen gevierd.

Van het Stadhuis, — dat nu was voltooid, en waarover wij later zullen spreken, — en van den Prinsenhofs- en Oudekerks-toren waaiden witte vrede-vlaggen. De voorgevel van het Stadhuis was met loof behangen, de vensters waren met tapijten belegd. Des morgens ten negen ure kwamen Burgemeesters en de gansche Regering op het Prinsenhof bijeen. Van hier begaven zij zich, in statigen optogt, voorafgegaan door den Stads-bode naar de Nieuwe Kerk. De dankpredikatie aldaar gehoord hebbende, trok men naar het nieuwe Stadhuis, alwaar de vrede, onder het losbranden van het geschut, en het geschal van trompetten werd afgekondigd. Sommigen melden, dat de trompetters Wilhelmus van Nassouwe bliezen, of uit eigene beweging, of op last van Burgemeesters, tot genoegen van het gemeen, dat hier, zoo als eenigen geschreven hebben, voor een groot gedeelte zeer Prinsgezind was. De Regering des namiddags wederom op het Stadhuis gekomen zijnde, werden er op den Dam tien voorstellingen gegeven, die door den Dichter *Jan Vos* waren uitgevonden, en met zesregelige verzen verklaard *).

Men vertoonde de hel, als baarmoeder des oorlogs; den oorlog met al zijne gruwelen; den kwijnenden koophandel; het sluiten van het verbond met Denemarken; het scheepgaan van

*) Men vindt de Beschrijving dezer voorstellingen in de Gedichten van den Poëet *Jan Vos*.

het oorlogsvolk; de zege op zee, gekocht met het bloed van voorname Bevelhebbers; de verheffing van den Heer *van Opdam* tot Vlootvoogd; de zee en de stroomen, smeekende om den vrede; het nederdalen van den vrede uit den hemel, en de Nederlandsche maagd, op een' troon van ankers, kabels, zeilen, vlaggen en ander scheepsgereedschap.

XXII.

STADHOUDERLOOZE REGERING. — ST. LUCAS-FEEST. — AANGENAME GEVOLGEN VAN DEN VREDE, — AANZIENLIJK KAPITAAL, AANGEWEND TOT HET STICHTEN EENER VOLKPLANTING. — ONEENIGHEDEN MET ENGELAND. — GEDACHTE DESAANGAANDE VAN MICHIEL ADRIAANSZ. DE RUITER. — URK EN EMELOORD. — BEZENDING VAN AMSTERDAM NAAR ENGELAND, SEDERT DEN DOOD VAN CROMWELL. — VORSTELIJK ONTHAAL. — BIJOOGMERK DER PRINSES-WEDUWE. — ZWARE STORM. — VOETIANEN EN COCCEJANEN. — PESTZIEKTE. — OORLOGSVERKLARING VAN ENGELAND AAN DEN STAAT. — EEUWIG EDICT. — ZITTING DES PRINSEN VAN ORANJE IN DEN RAAD VAN STATEN. — AMSTERDAM ONHEUSCH BEJEGEND DOOR ROTTERDAM. — GESCHIL TUSSCHEN DE REGERING VAN AMSTERDAM EN HET HOF VAN JUSTITIE TE 'S GRAVENHAGE.

Het jaar 1654, rijk aan bemoeijenissen en zorgen, leverde ondertusschen nog iets op, dat wij niet met stilzwijgen mogen voorbijgaan, dewijl het schoone kunsten geldt, die in ons Vaderland in het algemeen eene glorie-kroon verwierven. Schilder-, dicht- en beeldhouwkunde, nooit volprezene gewrochten, des menschelijken vernufts, in Amsterdam bij uitstekendheid bloeijende, vonden onder anderen een voornaam voorstander in *Joan Huydecoper*, Heer van Maarseveen en Ridder van St. Michiel. Waarschijnlijk was hij oorzaak, ten minste beschermer eener instelling, door *Wagenaar* aldus te boek gesteld:

»De oefenaars en liefhebbers der Schilderkunst, eenige beeld-»houwers, dichters en anderen, te zamen een getal van omtrent

»honderd uitmakende, hielden op den 21sten October des jaars »1654 een St. Lucas-feest in de St. Joris-Doelen. De Dichter »*Joost van den Vondel* verscheen ook op dit feest, daar hij »aan het hooge einde van de tafel geplaatst, en hem door een' »der feestgenooten, Apollo verbeeldende, de laauwerkrans, als »hoofd der Dichters, opgezet werd. Voor het scheiden na- »men de kunstenaars en liefhebbers, die voortaan eene broe- »derschap zouden uitmaken, een besluit om dergelijk feest »jaarlijks te houden."

Jammer is het, dat dezelfde Schrijver er op volgen laat, dat deze Broederschap, door nijd en eigenbaat bestoken, is te niet gegaan. Misschien vindt men hierin een' wenk voor onzen tijd, die, met betrekking tot kunsten en wetenschappen, niet onvruchtbaar zal worden geacht. — Mogten de beoefenaars van schoone kunsten en wetenschappen, naar het voorbeeld van Arti et Amicitia, onlangs alhier gesticht, zich meer en meer verbroederen! Dit zou nijd en eigenbaat, bij de schoone kunsten en wetenschappen in onzen tijd doorstralende, den kop indrukken, en het gesnap van oningewijden vruchteloos maken.

Het jaar 1655 *) droeg de vruchten des vredes als op het voorhoofd. Amsterdam bloeide wederom gelijk te voren; ja betoonde zich misschien te weelderig; hetgeen wij opmaken uit eene keur tot beperking van overdaad in bruiloften en maaltijden, waarin onder anderen bevolen werd, dat aan de bruid geene geschenken van juweelen of andere kostbaarheden gegeven mogten worden, die meer dan den twintigsten penning van hetgeen de bruidegom ten huwelijk bragt, waardig waren.

*) Den 5 September van dit jaar werd in de bijzondere Gemeenten te dezer Stede eene collecte gedaan voor de verdrevene Piëmontezen. In de Gereformeerde Nederduitsche Kerken verzamelde men ƒ45,000; in de Waalsche Kerken ƒ9,000; in de Doopsgezinde Kerken ƒ20,000, en in de Luthersche Kerken ƒ 12,000. Het gecollecteerde op dien dag in de Provincie Holland bedroeg ruim twee maal honderd duizend gulden.

Den 12 September deszelfden jaars werd de eerste graving ondernomen voor de fondamenten van het aanzienlijk Magazijn aan de Landswerf alhier, welk vorstelijk gebouw in den tijd van negen maanden geheel volbouwd was.

De Stad wilde ook bij het genot van den vrede, den wrevel tusschen haar en Oranje, — zoo die nog mogte bestaan — doen eindigen. Hierom noodigde zij de Prinses-weduwe van *Frederik Hendrik* binnen hare muren. Het is waar, de Prinses stelde van tijd tot tijd die reis uit; doch voldeed echter aan het verzoek in October deszelfden jaars, en werd toen op het nieuw gebouwde Stadhuis, na onder het geleide van de jonge Ridderschap en het gebulder des geschuts binnen de Stad te zijn gekomen, koninklijk onthaald. Ondertusschen maakte de Regering gebruik van deze toenadering door twee millioen gulden, aan wijlen den Doorluchtigen gemaal der Prinses-weduwe in 1650 voorgeschoten, terug te vragen; welke vordering niet vruchteloos bleef, daar de voogden des jongen Prinsen, tot welke men zich desaangaande moest wenden, de vordering erkenden, en betreffende de afbetaling, een aanbod deden, waarin de Regering genoegen nam.

In hetzelfde jaar wendde de Stad aanzienlijke kapitalen aan, tot het stichten eener volkplanting in Noord-Amerika, voortvloeijende uit de ontdekking in 1609, van een Gewest, door *Hudson*, destijds in dienst der Vereenigde Oostindische Maatschappij, welk Gewest hij Nieuw-Holland noemde, en naderhand den naam van Nieuw-Nederland kreeg; doch dat in 1667 door de Engelschen aan den Nederlandschen staat werd ontweldigd. Maar ook ondervond men eenigen rampspoed in het algemeen, door het uitbreken eener pestziekte, welke tot in den zomer des jaars 1656 dertien duizend vijf honderd en acht menschen ten grave sleepte; hetgeen ten gevolge had, dat de schepen naar Spanje gezonden, werden afgewezen, of, hoewel van gezondheidsbrieven voorzien, eerst na lang toevens mogten lossen, en dat in Frankrijk alle gewevene Hollandsche stoffen werden verboden *).

Het jaar 1656 leverde alweder oneenigheden op met Engeland, dat de Hollandsche koopvaarders, onder voorwendsel, dat zij contrebande goederen vervoerden ten behoeve van Spanje, waarmede Brittanje in oorlog was, wilde onderzoeken. Dan deze belemmering was niet zeer te vreezen;

*) De Keuren der Stad om den voortgang der besmetting te stuiten, vindt men bij *Wagenaar*, D. 1. B. 593.

want — de Vice-Admiraal *Michiel Adriaanszoon de Ruiter* was in zee, met een' geheimen last, waardoor hij de Britten, in geval van aanranding, voor hunne vermetelheid zou hebben betaald.

Welligt was onze groote *Michiel Adriaanszoon de Ruiter* zoo niet de voornaamste, dan toch eene der oorzaken tot het geven van dien geheimen last. Wij vermeenen dit te mogen vooronderstellen uit een' brief, door den Vice-Admiraal, aan de Regering van Amsterdam gerigt, waarin hij, over de slapheid der Staten jegens Engeland klagende, zonder eenigen opsmuk schrijft: »Dat het intrekken der order voor 's Lands dienaren »ondragelijk was; dat zij bij de kooplieden en bij het gemeen »voor eerlooze schelmen zouden worden uitgekreten; dat dus »niemand zijn convooi kon beschermen; dat de minste En- »gelschman hem zou zoeken te honen, de schepen nemen en »opbrengen, en hen nog als *Jan Gats* uitlagchen, enz."

Alles bleef rustig. Zelfs genoot onze Stad in 1658 nieuwe voordeelen, daar de Koning van Denemarken, op verzoek van *Coenraad van Beuningen*, Pensionaris van Amsterdam en buitengewoon Ambassadeur der Staten aan het Deensche Hof, haar bevestigde in al de Privilegiën, die zij en hare handeldrijvende ingezetenen van de Koningen en zijne voorzaten ontvangen hadden. Ook was het geen gering voordeel, dat Amsterdam, onaangezien den oorlog, de vrije vaart op Portugal behield, en wel met zoo veel vrijheid, dat de Admiraliteit openlijke paspoorten en zeebrieven voor goederen en schepen derwaarts verleende.

Al deze en vele volgende gebeurtenissen verhieven Amsterdam hoe langs hoe meer. Van noord- tot zuidpool bekend, overal welkom, door de voornaamste Hoven, ondanks het wangunstig Albion, vereerd en hooggeschat, vertoonde het zich in den rang der Steden als een wonder, groot in vermogen, standvastig in beginselen, edel in verdraagzaamheid, hulpvaardig in nood; maar ook fier en onwankelbaar, zelfs met gevaar van have en goed, zoodra het handhaving van bezittingen en regten gold.

Het jaar 1659 *) leverde niet veel bijzonders op. — Een bezoek van de Keurvorstin van Brandenburg, de dochter van *Frederik Hendrik*, en van den Prins van Anhalt en familie werd wel is waar gevierd met openbare vertooningen, naar de ontwerpen van *Jan Vos*, doch was wijders van geen belang om er bij stil te staan. Gewigtig nogtans was het besluit der Vroedschap in September dezes jaars, om de Ambachtsheerlijkheden van Urk en Emeloord aan te koopen, ten einde de eilanden Urk en Schokland, die door afspoeling van het water en verdere oorzaken allengs kleiner werden, te behouden; hetgeen vooral van belang was voor de scheepvaart op de Zuiderzee, alzoo de schepen bij stormachtig weder zich onder deze eilanden konden bergen.

Het volgende jaar was, uit een staatkundig oogpunt beschouwd, van meerder gewigt voor Amsterdam. De dood van den overweldiger *Cromwell*, in 1685 voorgevallen, en die gedurende vijf jaren, als Protector over Groot-Brittanje regeerde, gaf aanleiding tot de herstelling der Koninklijke Regering in Engeland, wordende *Karel II*, die zich hier te Lande ophield, tot Koning uitgeroepen.

Deze gebeurtenis was gewigtig voor onze Handelstad, welke niet mogt verzuimen, om met de nieuwe Regering in goede verstandhouding te leven. Men vond het alzoo geraden den Koning — te meer daar hij zich in het jaar 1658 te dezer Stede een' korten tijd heimelijk had opgehouden, — door eene plegtige bezending, met zijne verheffing op den troon geluk te doen wenschen. Hiertoe werden benoemd de Burgemeesteren *Cornelis van Vlooswijk*, en *Joan Huydecoper*, Heer van Maarseveen, benevens de Pensionarissen *Coenraad van Beuningen* en *Pieter de Groot*. De laatste het woord voerende, ver-

*) Den 14 Mei dezes jaars stortte de steenen brug in, liggende over de Prinsengracht bij de Leliesluis. Dit ongeluk, waarbij acht menschen het leven lieten, gaf aanleiding tot de verbouwing en verbetering van de gewelven der Beurs, houdende de kooplieden hunne bijeenkomst in de Nieuwe Kerk tot den 30 Januarij 1660.

In hetzelfde jaar werd op het Stadhuis ten toon gestelde een geschenk voor den Czaar van Moskovië, bestaande onder anderen in eene overgroote zilveren zwaar vergulde kroon van zes omgangen, elke omvang van twaalf armen.

zocht onder anderen, »dat de Koning de Stad met zijne tegen- »woordigheid vereeren wilde, om getuige te zijn van de ach- »ting, welke men hem aldaar toedroeg." Doch *Karel* wees dit beleefdelijk van de hand, verklarende echter: »de vriendschap »welke de Stad hem bewees, eeuwiglijk gedachtig te zullen zijn. *)"

De Stad begreep ondertusschen, dat men het hierbij niet moest laten, en noodigde daarom, na het vertrek des Konings, de Prinses zijne zuster en den jongen Prins van Oranje, haren zoon, met zoo veel aandrang, dat zij den 15den Junij des jaars 1660 met jagten herwaarts kwamen; doch niet zonder bijoogmerk, hetgeen straks zal blijken.

Wagenaar beschrijft uitvoerig het vorstelijk onthaal der Prinses en des Prinsen. — Daar het onthaal met vroegere feestvieringen, van gelijken aard, veel overeenkomst heeft, zullen wij er niet lang bij stil staan.

De vorstelijke personen werden een uur gaans buiten de Stad ontmoet van omtrent honderd ruiters, zamengesteld uit de aanzienlijksten der Burgerij. Een vierendeel uurs van de Stad werden Hunne Hoogheden begroet door eenige Afgevaardigden van de Regering. Aan de Poort stond de Stads bezetting; op den Dam waren eenige burgervendels, die gedurende den intogt vreugdeschoten deden, terwijl uit het geschut, op de naaste bolwerken wakker werd gevuurd. De Prins logeerde in het Oudezijds Heeren-Logement, de Prinses in den Kloveniers-Doelen. Den volgenden dag op het Stadhuis ter maaltijd zijnde, verschenen er op den Dam twintig statiewagens, bevattende elk eene zinnebeeldige vertooning, van *Jan Vos* uitgedacht, en toepasselijk op tijd en omstandigheden, doch niet allen even gelukkig uitgedacht. Onder anderen was de derde vertooning, voorstellende Koning *Karel I* op het schavot, zeer ongepast bij een feestelijk onthaal; en het was natuurlijk, dat de Prinses zijne dochter zich zeer afkeerig toonde van deze herinnering. Al deze vertooningen en bijschriften, waarin de

---

*) *Wagenaar* laat hierop volgen: zulke betuiging deed hij ook met opzigt van den Staat in het gemeen; doch hij vergat ze spoediglijk.

vleijerij geene geringe rol speelde, hadden onzes inziens, niet veel waarde. Het beste bijschrift was dat op *Willem I.*

Hier ziet men *Willem*, vol van Staats- en Oorlogsstreken,
Zijn hart verbergt een' Leeuw, en 't hoofd een schrandren vos.
Hij heeft de keten van 't geweld door list doen breken.
Zoo raakt de Vrijheid, die gekluisterd was, weêr los.
De weêrwraak van *Filips* deed hem door 't moordschot sneven.
Wie voor de Vrijheid sterft, zal door zijn' dood herleven.

De verdere feestvieringen bepaalden zich bij een' watertogt, zeilende zijne Hoogheid op het Y, als Admiraal over honderd jagten; en bij een' toer te paard, rijdende de jonge Prins aan het hoofd der jonge Ridderschap door de Stad; welke paardenrid door *Vondel* werd bezongen, daar wij lezen:

Prins *Willem* draaft alle Amstelridders voor,
Verbonden aan Graafs standerd en kornette.
Heer *Waveren* en *Tulp* bewaren 't spoor
Des Prinsen. — — — — — — *).

Wij zeiden zoo even, dat de komst der Prinses-weduwe een bijoogmerk had. Dit was van staatkundigen aard. *Wagenaar* verhaalt desaangaande.

»Hare Hoogheid had voor te beproeven, of de Vroedschap »van Amsterdam ook gezind zou zijn om haren zoon, den »Prins van Oranje, te voorschikken tot de hooge ambten, door »wijlen zijne Hoogheid bekleed. Zij sprak hierover met den »Oud-Burgemeester *Cornelis de Graaf*, Vrijheer van Zuidpols»broek, en deed haren Secretaris *Buisero* deswege spreken »met de regerende Burgemeesteren. Doch al deze Heeren ont»rieden haar zulk een voorstel te doen aan de Vroedschap, die »zij zich verzekerd hielden, dat er niet toe te bewegen zou »zijn. Zij keerde dan naar den Haag, zonder, zoo ver mij »gebleken is, hier ter Stede eenigen openlijken voorslag tot »bevordering van den jongen Prins gedaan te hebben."

*) Zie *Vondels* Poëzij.

Het einde dezes jaars *), dat zich kenmerkte door eenen storm, waardoor vele huizen, kerken en torens zwaar werden beschadigd, en in Texel ruim honderd schepen, tot groot verlies der Amsterdamsche kooplieden vergingen, werd door den volgenden jaarkring (1661) geenszins gelukkig vervangen.

Reeds in Januarij dezes jaars waren er kwaadwilligen, die aan eenige voorname kooplieden hier ter Stede brieven zonden, en daarin met den dood dreigden, indien men op aangewezen tijd en plaats geene belangrijke somme gelds bragt. Gelukkig werd het kwaad gestuit door tusschenkomst van het Geregt. Duizend zilveren rijders werden uitgeloofd aan hem, die de schrijvers aanbragt, met toezegging, dat de aanbrenger, zoo hij medepligtig ware, vergiffenis zou erlangen. Te gelijk werd verboden het dragen van eenig moordgeweer langs de straten, en de herbergiers aangezegd, om alle vreemdelingen, die bij hen vernachtten, ter Secretarij aan te geven.

Ook rezen er hier weder omtrent dezen tijd geschillen in de Kerk, tusschen de Voetianen en Coccejanen. Sommige hunner ontzagen zich niet de Wethouders, die gematigdheid voorstonden, van den predikstoel te beschimpen. Anderen schreven: »dat er te Amsterdam te dezen tijd, niet meer dan drie of »vier ware Protestanten gevonden werden, onder de Regenten, »en dat de overigen papisten in hun hart, of vrijgeesten en »atheïsten waren." Het kwaad deelde zich mede aan andere Steden, als te Utrecht en te Medenblik. In laatstgenoemde stad liep het zoo hoog, dat de gewapende magt moest tusschen beide komen, waarom Amsterdam, op verzoek van Gecommitteerde Raden, drie compagniën stads-soldaten naar Medenblik, en ook naar Utrecht zond.

Schier het geheele jaar heerschte er een kwade geest, waardoor men twee bijzondere keuren tegen het drukken en verspreiden van schimpschriften moest laten uitgaan. Zoo ook kenmerkten zich de twee volgende jaren door eene pestziekte,

*) Er werd omtrent dezen tijd met Amsterdam eene overeenkomst gesloten aangaande de trekvaarten en paden van Buiksloot over Purmerende, Monnikendam, Edam en Hoorn, en bij die gelegenheid de Nieuwe Stadsherberg aan de Sparendammerbrug van hout getimmerd, hebbende thans een fraai uitzigt, over het Y, op het Buiksloter-Tolhuis en de sluis, aan den mond van het groote Kanaal.

die in 1664 *) alhier vier en twintig duizend een honderd acht en veertig menschen ten grave sleepte, en door eene oorlogsverklaring van Engeland aan onzen Staat. Reeds in het begin van 1665 was het Collegie ter Admiraliteit alhier bezig met het uitrusten van oorlogs- en transportschepen, terwijl eenige Amsterdamsche kooplieden veertien à vijftien schepen, die te Cadix lagen, op goede verzekering der Provincie Holland, aan den Staat in het gemeen ten oorlog verhuurden. De ongunstige uitslag van den zeekrijg, gepaard gaande met eene oorlogsverklaring van den Bisschop van Munster aan den Staat, gaf aanleiding tot oproerige bewegingen in Holland, zelfs te Amsterdam, alwaar men begon te morren over de tegenwoordige. Regering, en te spreken over de noodzakelijkheid der bevordering des Prinsen van Oranje.

De bezwaarnissen voor de Stad waren in dezen tijd niet

*) Aangaande eenen regen, gevallen omtrent den 20 van Wintermaand dezes jaars, verhaalt *Kok* in zijne kronijk van Amsterdam, eene bijzonderheid, hoewel niet geheel vreemd, echter nog al belangrijk, al ware het slechts om de middelen aangewend, tot het behouden van boomen. Wij lezen het volgende:

»Het voorgevallene op den 20 van Wintermaand 1664 werd aange- »zien als misschien nooit gebeurd; want de lucht bragt regen voort, »die nederkomende, terstond ijs werd, en de straten te Amsterdam »bijna onbruikbaar maakte. Het meeste wonder vertoonde zich aan »de boomen; want de nedervallende regen bevroor zoo zeer aan de »takken, dat een takje, naauwelijks een' vinger dik, door het aanvrie- »zende ijs de dikte van eenen arm kreeg. Dit zag men vooral op den »weg naar Haarlem, alwaar veel boomgaarden geschonden, en de tak- »ken der vruchtboomen afgebroken waren. Men was hierop, ofschoon »in den winter, niet bedacht. Evenwel werden nog verscheidene boo- »men te Amsterdam behouden, door het branden van pektonnen onder »dezelve, waardoor het ijs al smeltende neêrdroop, en de takken al- »zoo verligt werden. Maar het zag er zeer ellendig uit op den Sin- »gel, op de Heeren- en Keizersgracht en andere burgwallen; want de »straten kon men naauwelijks gebruiken, en waren met afgescheurde »takken en ontwortelde boomen overdekt. De boomen hadden des »nachts met bersten en kraken een droevig gerucht gemaakt. Bij het »aanbreken van den dag zag men hier een' boom met wortel en al »over de straat liggen, daar weêr een half in het water, ginds stond er »een van alle takken beroofd; aan de overzijde een van boven tot be- »den gespleten, enz.

In dit jaar werd het veer tusschen Amsterdam en Durgerdam daargesteld.

gering. Zij deed echter wat zij kon, zond zelfs twee honderd man harer bezetting naar Texel, om het eiland tegen eene landing der Engelschen, die er zich vertoonden, te helpen dekken, en bragt het hare toe tot bevordering van den vrede, die met Munster in 1666 *), en met Engeland, na den togt naar Chattam, in Julij 1667, werd gesloten.

Deze tweede Engelsche oorlog, met groot verlies voor den Staat in het algemeen, en den koophandel in het bijzonder, begonnen en voortgezet, eindigde echter met een' eervollen vrede, na den glorierijken togt †) der Nederlanders naar Chattam §); een' togt, waardoor de Ruwaard *Cornelis de Wit*, Heer van Putten, als Gedeputeerde van Hunne Edele Hoog-mogenden, de Luitenant-Admiraal *de Ruiter*, als Vlootvoogd, *van Ghent*, *van Brakel*, *van Nes*, *de Liefde* en veel anderen, als Bevelhebbers, een' onsterfelijken roem verwierven; en waardoor de barbaarsche handelwijze der Engelschen in het Vlie en op het eiland Terschelling, ten jare 1666 gepleegd, regtvaardig werd gewroken **).

Het bevechten van dezen eervollen vrede — in een' algemeenen zin aan geheel de Vloot te danken, — werd door 'sLands Staten niet alleen, maar ook door de Stad Amsterdam met het uitreiken van belangrijke geschenken erkend, en vooral vereeuwigd door gedenkpenningen en geschriften. — *Vondel* schreef na dezen vrede zijn' Vreêpylaar der vrije Nederlanden; *Antonides* zijne Bellone aan band, en *Lydius* zijne Belgium Gloriosum, (verheerlijkt of verhoogd Nederland). Ook zag destijds het licht: Verhaal van 't gebesoigneerde, of de verrigtingen des Heeren Cor-

*) In dit jaar deed de geestige *Focquenbroch*, een Amsterdammer van geboorte, eene reis naar Oost-Indië. — Men zegt, dat hij op het kasteel van Del Mina zijne Min in 't Lazarushuis heeft opgesteld.

†) Voor Amsterdam waren zes en dertig schepen tot dezen scheepstogt uitgerust. — *De Ruiter* stak in het begin van Junij 1667 in zee, met eene vloot van vijf en zestig schepen, die nog gedurig versterkt werd, en was twee dagen daarna voor den mond van den Theems.

§) Eene voorstad van Rochester, gelegen aan den regteroever van den Medway, en eene voorname stapelplaats der Engelsche Marine.

**) Zij verbrandden omtrent honderd en vijftig koopvaardijschepen in het Vlie, en deden eene landing op Terschelling, welk eiland zij ten deele te vuur en te zwaard verwoestten.

nelis de Wit; een allerbelangrijkst geschrift voor de Vaderlandsche Geschiedenis.

De gedenkpenning, van wege den Staat in Amsterdam geslagen, vertoont Pallas, met den helm op het hoofd, houdende in de regterhand eene speer met de zeven pijlen der Vereenigde Nederlanden, en in de linker een' schepter, bestraald door het alziende oog, als zinnebeeld van voorzigtigheid en beleid. Aan wederzijde van Pallas, vertredende de tweedragt, ziet men een' leeuw en een lam; en in het verschiet Rochester, benevens de brandende schepen bij Chattam. Bovenaan leest men in den gedenkpenning Mitio et Fortis, (zachtmoedig en dapper); onderaan: Procul. Hinc. Mala. Bestia. Regnis. 22 Jun. 1667, (laat dat booze beest — de tweedragt — van de Regering ver af zijn.) 22 Junij 1667.

Op de keerzijde van den gedenkpenning is de vrede zinnebeeldig voorgesteld, houdende in de eene hand den hoorn des overvloeds, en in de andere een zwaard in de scheede, met een' lauwerkrans. Bovenaan ziet men het wapen van den Staat en dat van Groot-Brittanje, in het verschiet eenige haringbuizen, op den voorgrond eene kroon, een' helm, eene beurs en een' degen, die door de eendragt wordt vertreden.

Men leest aan het boveneinde des gedenkpennings:

Irato Bellum Placato Numine pax est, ('t is krijg, is God verstoord, 't is vreê, is Hij verzoend.)

Onderaan staat:

Rediit Concordia Mater Bredae 31 Jul. 1667, (de vrede werd te Breda gesloten, 31 Julij 1667.)

Om den rand staat:

Numisma posteritati sacrum Belga Britannoque reconciliatis cum privil. ordinum Holland et Westf. Penning, den nakomelingen toegeëigend, toen de vrede tusschen Nederland en Engeland was getroffen, met privilegie van de Staten van Holland en Westvriesland.)

Op den gedenkpenning, van wege de Regering van Amsterdam geslagen, leest men in het Latijn:

»Nadat de Hollanders, onder Gods zegen, met niet minder »klockmoedigheid dan geluk, de aloude vaderlijke wetten tegen »drie magtige Koningen van Spanje hadden bevestigd, en »daarna een en andermaal genoodzaakt de wapenen tegen de »naburige Engelschen op te vatten, den vrede met groote dap»perheid hadden verkregen, en den vrijen zeehandel door de »geheele wereld hersteld, hebben Heeren Burgemeesters en Ra»den der Stad Amsterdam dit gedenkteeken in den jare 1667 »doen stellen."

Op de keerzijde van den gedenkpenning ziet men Hollands Leeuw, met geschut en wapenen onder de pooten; en de zee met eene oorlogsvloot in het verschiet. Om den rand staat het tijdvers:

sIC fInes nostros Leges tVta MVr et VnDas.

dat is vrij vertaald:

zoo hoeDt De LeeVV zIJn reCht en zee en oVDe grenzen,
beteekenende de letters DDDCLVVVII het getal 1667. *)

Korten tijd na den gesloten vrede, kwam het ontwerp weder op het tapijt, om het Stadhouderschap voor altoos van het Kapitein-Generaalschap afgescheiden te houden, waarin onze Stad eene groote rol speelde, als zijnde eene groote voorstanderes van dat ontwerp, hoewel de meeste Provinciën er tegen waren.

---

*) *Commelijn* verhaalt aangaande dit jaar de volgende bijzonderheid:
Op den 16 Maart des jaars 1667 begon het zoo fel te vriezen, dat het Y voor Amsterdam den volgenden dag reeds digt lag, en den 18den begaan werd; doch de vorst hield maar weinige dagen aan. Op den 26sten des morgens, gingen nog drie personen over het Y naar Waterland en tegen den avond zeilden de waterschepen reeds voorbij de Stad, ofschoon Pampus niet voor den 29sten van het ijs bevrijd werd, en de Zuiderzee voor Uitdam, op den 1 April nog digt lag.

Op het einde des volgenden jaars vond *Jan van der Heide* de lantarens uit, waarmede de Stad, in het jaar 1669, ten getale van twee duizend acht honderd vijftien stuks, werd verlicht.

De Staten van Holland bekrachtigden ondertusschen den 21sten December 1667 eene Resolutie, die reeds vijf maanden te voren genomen was, en sedert den naam van Eeuwig Edict heeft gekregen. Bij deze Resolutie, — jammerlijk gevolg van *Cromwells* dwingelandij — werd bepaald:

I. Dat het vermogen om in de Ridderschap te beschrijven, altoos aan de Ridderschap, en het vermogen om de Magistraten in de Steden te verkiezen, altoos aan de Steden blijven zou, zonder ooit aan iemand te worden afgestaan. II. Dat de ambten, staande ter begeving van de Staten van Holland, altoos door dezelve begeven zouden worden, uitgenomen de krijgsambten; waaromtrent men nadere schikkingen maken zou. III. Dat Holland nooit zou toestaan en ter Generaliteit te wege zoeken te brengen, dat aldaar ook besloten wierde, niet te bewilligen, dat een Stadhouder tot Kapitein- of Admiraal-Generaal verkozen wierde; en dat zelfs het ambt van Stadhouder van Holland zou zijn en blijven vernietigd. IV. Dat de Edelen en Vroedschappen der Steden de Leden der vergadering van Holland en de Raadpensionaris zich, tot het handhaven der vermelde punten, bij plegtigen eed, zouden moeten verbinden. V. Dat het derde punt in de instructiën van den toekomenden Kapitein- en Admiraal-Generaal zou worden ingevoegd; zullende hij zich bij eede moeten verbinden, om daartegen nimmer eenig verzoek te doen *).

Op dit Eeuwig Edict werd door de Regering der Steden van Holland, en alzoo ook door Burgemeesteren, Raden en den Secretaris onzer Stad, in het begin van 1668, de volgende eed afgelegd.

Ik belove ende sweere het bovenstaande eeuwich Edict, mitsgaders alle de poincten ende articulen daerinne vervat, heylichlyck ende oprechtelyck te sullen maintineren, oock geensints te sullen gedogen, dat daer tegens eenige indracht ofte infractie geschiede, veel min oyt ofte oyt, eenighe propositie off advis te zullen doen ofte geven, noch oock te sullen doen

---

*) Vaderl. Hist. XIII Deel, bladzijde 287, enz.

doen off doen geven, die daar tegens, in eenigen deele, strydich zoude moge wesen.

Zoo waarlijk moet mij God Almagtig helpen.

De namen dergenen, die hier ter Stede het Eeuwig Edict hebben bezworen, vindt men bij *Wagenaar*, Deel I, bladzijde 611, naauwkeurig aangeteekend. — Wij achten het niet noodzakelijk die namen te herhalen; maar willen alleen herinneren, dat het Eeuwig Edict van zeer korten duur was, hetgeen nader zal blijken.

Middelerwijl en vervolgens ontstonden er geschillen tusschen de Staten en Amsterdam, over het ontwerp, om Woerden, Oudewater, Schoonhoven en allereerst Naarden te versterken; bewerende de Staten, dat het leger der Franschen op den voet van oorlog, en het aanwerven van troepen, door den Bisschop van Munster, niet over het hoofd mogt worden gezien, als kunnende daaruit nieuwe vijandelijkheden ontstaan; dan, Amsterdam meende er zich tegen te moeten verklaren, en maakte, ingeval van toestemming, zulke voorwaarden, dat de versterking van Naarden aanvankelijk bleef steken. Ondertusschen kwam er in de lente des jaars 1670 eenige toenadering tusschen Amsterdam en den Prins van Oranje.

Ter Vergadering van Holland geraadpleegd zijnde over de zitting des Prinsen van Oranje in den Raad van Staten, zoo bewilligde niet slechts Amsterdam hierin, maar verlangde daarenboven, dat men aan zijne Hoogheid eene besluitende stem verleende, waartoe ook eerlang ter Vergadering van Holland besloten werd. Toen naderhand geraadpleegd werd over de wedde, welke men den Prins, wegens het zitten in den Raad van State behoorde toe te leggen, en welke sommigen op vijftig duizend gulden begrootten, stelde de Stad voor, om dezelve op dertig à zes en dertig duizend gulden te bepalen; dan, de Vergadering van Holland besloot eerst in de Lente des jaars 1671 daarvoor vijf en twintig duizend gulden vast te stellen.

Naauwelijks was deze zaak, tot genoegen van allen, ten einde

gebragt, of Amsterdam werd alweder in krakeel gewikkeld; eerst door de Afgevaardigden van Rotterdam, verder door het Hof van Justitie in den Haag, en zelfs door den Hoogen Raad.

Aangaande het eerste krakeel lezen wij bij *Wagenaar*.

Gedurende de raadplegingen, hetzij over de som, den Prins toe te leggen, of over andere zaken, waren de Afgevaardigden der Stad, door eenige Afgevaardigden van Rotterdam, gestijfd door die van Delft en Hoorn, onheuschelijk bejegend en bedreigd; schromende men niet den Afgevaardigden van Amsterdam toe te voegen: »dat deze Stad, steunende op hare »magt en grootheid, de andere Leden tot onderwerping zocht »te brengen, en den voet op den nek te zetten," met bijgevoegde bedreiging: »dat men andermaal een leger voor de Stad »zenden zou, om haar te bedwingen."

Burgemeesters en Raden hiervan kennis bekomen hebbende, en niet bewust zijnde, dat zij ooit iets hadden voorgenomen, hetgeen naar eenige overheersching smaakte; noch dat iemand der Regenten dezer Stad in het bijzonder iets tot onderdrukking der andere Leden ontworpen of in het werk gesteld had; maar zich in tegendeel verzekerd houdende, dat de Stad altoos gezocht had, in bescheidenheid en zedigheid uit te munten boven de andere Leden, en meermalen uit inschikkelijkheid veel over zich had laten gaan; besloten zich gevoelig te toonen over dezen hoon; voorts om de zaak in de Vergadering van Holland te brengen, en te onderzoeken, of die van Rotterdam uit eigene beweging of uit last hunner principalen zoo schamperlijk over deze Stad gesproken hadden, met bijgevoegde verklaring, dat zij zulke Regenten hunner Stad, die tot dergelijk verwijt gegronde reden gegeven hadden, wilden doen straffen; en met ernstige bede aan hunne Edel Grootmogenden, om tegen zulke lasteringen voor het toekomende te voorzien, indien, gelijk zij vertrouwden, niet mogt kunnen bewezen worden, dat eenig Amsterdamsch Regent daartoe reden gegeven had.

Deze zaak had echter geene in het oog loopende gevolgen, en zal wel in der minne zijn geëindigd, daar *Wagenaar* verklaart, dat hij van den uitslag des krakeels nergens iets aangeteekend heeft gevonden. Het tweede geschilpunt, tusschen de Regering van Amsterdam en het Hof van Justitie in den Haag, en zelfs met den Hoogen Raad, was van langer adem, aangezien

de Stad Amsterdam vermeende de voorregten harer ingezetenen, in deze zaak betrokken, te moeten handhaven.

De zaak was deze: *Dirk van Haringcarspel*, Kapitein van een vendel mariniers, in dienst des Lands, geboren Poorter en inwoner van Amsterdam, last gekregen hebbende, om met 's Lands vloot in zee te gaan, was aan 't Schild, op het eiland Texel, in twist geraakt met *Otto de Rumoer*, insgelijks Kapitein over een vendel mariniers. De degens werden getrokken. *Rumoer* deed den eersten aanval, maar kreeg zulk eene zware wonde, dat hij weinige dagen daarna bezweek. *Haringcarspel*, zich eerst schuil gehouden hebbende, vervoegde zich echter weldra met een verzoekschrift aan Gecommitteerde Raden, begeerende, »dat hem mogte toegelaten worden zich den »grooten Krijgsraad ter purge of zuivering voor te stellen, al»zoo, gelijk hij beweerde, de ontmoeting tusschen hem en »*Rumoer* moest aangemerkt worden als eene ontmoeting tus»schen twee krijgslieden, die eenigzins op den kruistogt voor»gevallen was; behalve dat *Rumoer* hem ook het eerst had »aangetast."

Heeren Gecommitteerde Raden bragten dit verzoek in de Vergadering van Hunne Edel Grootmogenden, die er terstond in bewilligden, gelijktijdig afwijzende een verzoekschrift van *Ditlof Rumoer*, broeder van den overledene, waarbij begeerd werd: »dat hunne Edele Grootmogenden den Procureur-Gene»raal, of eenen anderen Officier zouden bevelen, den Kapitein »*Haringcarspel* voor het Hof van Holland of voor eenige an»dere Regtbank crimineellijk te dagvaarden." *Ditlof Rumoer*, hiermede niet tevreden, leverde een tweede verzoek in, behelzende: »dat het voorgevallene niet als een krijgsmans- maar »als een gemeen delict of misdaad aangemerkt moest worden, »andermaal verzoekende den Procureur-Generaal mogte worden »gelast, daarover voor den Hove van Holland te procederen, »zonder van eenigen anderen Officier of Regtbank te gewagen."

De Staten, vervolgt *Wagenaar*, gaven zoo veel acht op dit tweede verzoekschrift, dat zij het voorgevallene voor eene gemeene misdaad verklaarden, en de voorgaande Resolutie introkken; doch zij bevalen tevens, dat de verzochte purge niet geschieden zou voor den Hove van Holland, maar *voor den ordinaris en dagelyxen Regter, naer de wetten en practique deser Landen, daartoe bevoegt en competent.*

Ingevolge van dit bevel vervoegde *Haringcarspel* zich aan Schepenen van Amsterdam, als zijn' gewoonlijken en bevoegden Regter, alwaar hem, op zijn verzoek, citatie of dagvaarding tegen den Officier, de vrienden en magen van den overledene en alle anderen, die zich partij zouden willen stellen, en ten opzigte van zulken, wier woonplaats hem onbekend waren, citatie bij edicte en met aanplakbilletten aan het Stadhuis en de Kerk werd toegestaan. *Haringcarspel* werd toen, bij provisie, onder handtasting ontslagen; maar de Procureur-Generaal verstaande, dat het Hof alleen in zake van purge of zuivering Regter was, verzocht aldaar een mandement poenaal, waarbij niet slechts gehandeld werd tegen *Haringcarspel* en tegen den Schout, die alleenlijk als gedaagde voorkwam; maar waarbij ook aan Schepenen, in scherpe en dreigende bewoordingen, werd bevolen, de verleende acte van citatie in te trekken, dergelijke niet meer te verleenen, en de kosten daarover gevallen, te betalen.

Het verzoekschrift werd den Schout dezer Stad in handen gesteld, om den Hove te dienen van berigt. Dit ingeleverd zijnde, werd den Procureur-Generaal mandement verleend, niet gelijk hij eerst verzocht had, maar alleenlijk tegen de clausule van Edicte of Edictale citatie, waarmede hij meende, dat onder anderen zijn persoon en anderen, die niet onder het regtsgebied van Amsterdam behoorden, voor Schepenen dezer Stad gedagvaard werden; hetgeen Schepenen eerlang betuigden, nooit in hunne gedachten gekomen te zijn, alzoo de Procureur-Generaal niet kon geacht worden te behooren onder diegenen, wier woonplaatsen onbekend waren, waarop alleen de Edictale citatie zag.

En nu werd het geding in vormen van regten voortgezet, waarbij partijen elkander niets toegaven, en waarvan *Wagenaar* in het eerste deel zijner Beschrijving van Amsterdam, op het jaar 1671 melding maakt.

De edictale citatie van het Geregt van Amsterdam hield stand, en *Haringcarspel* werd in het volgende jaar zuiver en onschuldig verklaard, wegens hetgeen, waarover hij zich ter purge gesteld had.

Het liep aan tot in het jaar 1677, eer de Staten, bij plakkaat van den 15[den] September des gemelden jaars, verklaarden,

dat geen ingezetene, die niet voortvlugtig of op heeter daad betrapt was, anders zou kunnen worden te regt gesteld, dan voor zijnen dagelijkschen en bevoegden Regter. De late verklaring van 's Lands Staten, in dit gewigtig stuk, is waarschijnlijk veroorzaakt door den fellen oorlog, uitgebroken in het jaar 1672, en van de veranderingen daaruit ontstaan.

Wij zullen dit Hoofdstuk hiermede besluiten, en nader op het jaar 1672 terugkomen.

XIII.

KORTE SCHETSEN VAN VERDIENSTELIJKE INBOORLINGEN DER STAD AMSTERDAM.

(*Vervolg van bladzijde* 250.)

Hebben wij de meest mogelijke beknoptheid betracht in het schetsen van verdienstelijke mannen en vrouwen, in Amsterdam geboren, thans echter mogen wij eenigzins breedvoerig zijn; want het geldt

PIETER CORNELISZOON HOOFT,

den man alom geacht, op wiens beeldtenis onze *Huydecoper* het bijschrift dichtte:

Draagt achting voor dit beeld, gij jongen en gij ouden!
Het is de Ridder Hooft: waar moet men hem voor houden
O Wijzen! meldt het mij, indien gij hier niet suft,
Voor eerlijker van hart, of kloeker van vernuft.

Pieter Corneliszoon Hooft werd den 16[den] Maart 1581 te Amsterdam geboren. In prille jeugd veel geestvermogen aan den dag leggende, zoo zond hem zijn vader, de eerbiedwaardige Burgemeester *C. P. Hooft*, reeds vroeg naar de Hooge School te Leiden, alwaar hij zich in de regtsgeleerdheid en verdere wetenschappen oefende. Vervolgens eene reis

naar Frankrijk en Italië gedaan hebbende, keerde hij, door Duitschland, toegerust met de kennis van vreemde talen, en reeds bekend door het treurspel Achilles en Polyxena, dat hij in zijn zestiende of zeventiende jaar schreef, naar zijne geboortestad terug, en werd voor zijn twintigste jaar Lid van de Amsterdamsche Rederijkers-Kamer, in liefde bloeijende, welke hij vervolgens veel luister bijzette *). Niet langer dan tot op zijn acht en twintigste jaar mogt hij voor zich zelven leven, of liever zich oefenen, om tot die volkomenheid te geraken, waardoor hij later zou uitblinken. De schrandere Prins *Maurits*, die de vernuften van zijnen tijd wist te waarderen, kon onzen *Hooft* niet over het hoofd zien. Hij benoemde hem den 28sten Mei 1609 tot Drost van Muiden, Baljuw van Gooiland, en Hoofd-Officier van Weesp en Weesper-Carspel. Hierdoor een' nieuwen werkkring gekregen hebbende, was hij nuttig voor het Vaderland in het algemeen, zoowel door raad en daad, als pen en schrift.

Het slot te Muiden, door zijn ambt hem ten deel gevallen, was voortaan zijn geliefd verblijf †). In het vertrek van een' der torens van dit slot, dat hij zijn torentje noemde, schreef hij de meeste zijner dichterlijke en geschiedkundige werken; paarlen der Nederlandsche Letterkunde, tot op den huidigen dag! Noodeloos zal het zijn al de Werken op te noemen, die zij aan hem heeft te danken. Zijne *Granida*, zijn *Geeraardt van Velzen*, *Warenar met de pot*, *Bato, of oorsprong der Hollanders*, zijne *Zederijmen*, *Brieven* en *Minnedichten* blijven gewaardeerd, zoowel om dichterlijk genie, als om vaderlandsliefde, gematigdheid in zake van regering, Godsdienstzin, vernuft en bevalligheid.

Niet minder grootsch, misschien grootscher blinkt de Nederlandsche Letterkunde door *Hooft*, daar, waar hij als Geschiedschrijver optreedt. Het leven van *Hendrik IV*, waarin hij 's Vorsten daden en lotgevallen beschrijft, waarover de *Groot*, uit zijne ballingschap, hem een' verpligtenden brief schreef,

---

*) De negen vertooningen, bij gelegenheid van het gesloten Bestand, op den 5 Mei 1609 door de Kamer op den Dam gegeven, waren door hem uitgedacht, en door bijschriften verklaard.

†) Hij woonde des winters op de Keizersgracht, over de Groenlandsche pakhuizen.

Lodewijk XIII hem met eene gouden keten en de orde van St. Michiel vereerde, en hem en zijn geslacht tot den adelstand verhief, moge daarvan getuigen. Maar bovenal getuigen daarvan zijne *Nederlandsche Historiën,* waaraan *Hooft* in 1628 de eerste hand legde, en omtrent tot aan zijnen dood arbeidde. — Een zilveren lampet en schotel waren eerbewijzen van Prins *Frederik Hendrik* aan *Hooft*, toen de laatste aan den eerste dit werk opdroeg; doch onvergankelijker is de hulde, die de nageslachten aan dit erfstuk van zijne grootheid wijden. Van dit werk, hetwelk hem den titel van Hollandschen Tacitus deed verwerven, zegt *Brandt*: »Men vond er geen »bloot verhaal van zaken, maar eene school van Staat; eene »leidstar van regering; een kompas van beleid; een' wegwijzer »ter oorlogskunde; een' leermeester van grootmoedigheid, be»scheid en gematigdheid; een' opwekker tot liefde des Vader»land en der vrijheid;" terwijl *de Groot*, *Vossius*, *Barlaeus* en *Francius* het een werk noemden, dat de eeuwen zou verduisteren.

Zijn vriendelijk karakter, zijne gezelligheid, vrolijkheid en boert, gepaard met fijn vernuft, maakten hem beminnelijk voor velen; vooral voor hen, die daarenboven in zijne gastvrijheid deelden op het Muiderslot, dat in den zomer zelden onbezocht was van lieden van letteren; waarom te regt gezegd is: dat het Muiderslot een zangberg was, welke van de melodie der streelendste dichtkunst weêrgalmde.

Ofschoon het niet bekend is, dat *P. C. Hooft* Lid van een of ander Kerkelijk Genootschap is geweest, nogtans is het algemeen erkend en bewezen, dat hij mensch en Christen was in de hoogste beteekenis des woords. Edele vernuften van alle gezindheden wist hij zich tot vrienden te maken. »Hij onthaalde," zegt nu wijlen *P. G. Witsen Geysbeek,* en wij deelen vertrouwelijk in zijn gevoelen, — »op het slot te Muiden, »zonder eenige uitzondering, even gul, somtijds gelijktijdig, de »beide beminnelijke Roomsche dochters van *Visscher*, den Re»monstrantschen *van Baerle*, den hevigen Contra-Remonstrant»schen *Heinsius*, den gematigden orthodoxen *van den Honert*, »den Doopsgezinden *Anslo*, en zoo vele anderen, die in staat»kundige en kerkelijke begrippen van elkander verschilden; »en deze bijeenkomsten leverden al de aangenaamheden des

»gezelligen verkeers op, die men zich met mogelijkheid voor-»stellen kan."

P. C. Hooft stierf den 21sten Mei 1647 ten huize van den schoonzoon zijner vrouw, *Johan van der Meyden*, Oud-Burgemeester van Rotterdam, en Lid der Gecommitteerde Raden van Holland, na den 10den Mei deszelfden jaars, ofschoon reeds ongesteld, te 's Gravenhage de lijkstatie van *Frederik Hendrik*, aan wien hij zijne laatste gedichten wijdden, te hebben bijgewoond. — Zijn lijk werd naar Amsterdam gevoerd, en den 27sten Mei in het Koor der Nieuwe Kerk begraven. Daags daarna werd op den Amsterdamschen schouwburg, door *van Zjermes*, een bekwaam tooneelspeler, eene lijkrede uitgesproken, door *G. Brandt* opgesteld, waarna de vertooning van *Geeraart van Velzen* volgde.

Aan zijnen zoon *Arnout Hooft*, — verwekt uit een tweede huwelijk met *Leonora Hellemans*, — aan *Brandt* en *Huydecoper*, heeft het nageslacht de uitgave van *Hoofts* nagelatene geschriften te danken. — In de Doorluchtige School alhier berusten zijne oorspronkelijke brieven en handschriften, waarvan nu wijlen *Scheltema* gewag maakt in zijne Redevoering over de brieven van *P. C. Hooft*.

GEERAARDT BRANDT,

te regt geteld onder de voornaamste Dichters en Historieschrijvers, zoowel ten aanzien van den stijl als van den verhaaltrant, zag den 25sten Julij 1626 te Amsterdam het levenslicht. — Het vak zijns vaders, die horologiemaker was, beoefend hebbende, wijdde hij zich vervolgens ter Kweekschole der Remonstranten alhier, aan de studie in de Godgeleerdheid, en bekleedde in 1652 het ambt van Leeraar in de Gemeente van Nieuwkoop, in 1660 in die van Hoorn, en eindelijk in 1674 bij die van Amsterdam. *Wagenaar* teekent aan, dat hij al vroeg aanleg toonde tot de Dicht- en Teekenkunde, en naauwelijks zeventien jaren oud zijnde, een treurspel dichtte, de veinzende Torquatus geheeten, dat met veel toejuiching ten tooneele gevoerd werd, en den jongen Dichter bekend

maakte bij *Baerleus*, die het spel met een lofvers vereerde. Daarenboven zegt, in lateren tijd, *J. de Vries*, in het eerste deel zijner Geschiedenis der Nederlandsche Dichtkunde: »*Brandt* »is een man, wiens zeldzame verdiensten nog nimmer naar »waarde zijn in het licht gesteld, die niet zonder glans praalt »onder hen, die zich in het midden der zeventiende eeuw als »Dichters beroemd hebben gemaakt."

Wil men bewijzen van zijn dichtvermogen; wij herinneren zijnen Lijkzang op *Frederik Hendrik*, zijn' vreedzamen Christen, waarin wij lezen:

Hoe is de Christen zoo afkeerig van den Christen!
Wat is de liefde koud, hoe heet het kerkgeschil!
Hier schort het aan 't verstand, en elders aan den wil.
Maar zoo men in de zee van hun belijdenissen
Eens 't zamen naar 't gewigt van hun verschil wou vissen,
Het zou zoo groot niet zijn, als de een of de ander meent.

Gij, die den splinter in uws broeders oogen ziet,
Gedenkt ook aan den balk, die in uw oog kan steken.
En overweegt, en telt uw eigen zielgebreken,
Geen mensch, hoe hoog geleerd of heilig hij ook zij,
Is in dit aardsche rond van alle doling vrij.

Voorts herinneren wij *Brandts* Poëzij in drie deelen; zijn' Eeuwigen vrede, zijne Treurzangen, Bijschriften, Grafschriften, en hetgeen verder zijn dichterlijk talent tot roem onzer Letterkunde heeft geleverd. Wil men zijn talent als Geschiedschrijver leeren kennen, men opene vooral zijne Levensbeschrijving van *de Ruiter* en zijne Historie van de Reformatie. En, moge het laatstgenoemde werk hem veel verdrietelijkheden, zelfs van wege 's Lands Staten, hebben berokkend, desniettemin bleef het te allen tijde eene paarl aan de kroon, door het nageslacht aan zijne verdiensten gewijd.

Brandt hield briefwisseling met gematigde Gereformeerde Kerkelijken; deelde in de achting van vele Leden der Regering, en stierf den 12den October 1658 te Rotterdam, alwaar hij zijne kinderen had bezocht, en in de Fransche Kerk begraven werd. — Drie zijner zonen, uit het huwelijk verwekt met *Suzanna van Baarle*, waren Predikanten bij de Remonstranten.

JOHANNES CLOPPENBURG,

in 1592 alhier geboren, was een Godgeleerde, die geenszins onder de gematigden werd gerangschikt, vooral toen hij in 1628 te Amsterdam het Leeraars-ambt bekleedde. Na bij herhaling van standplaats te zijn verwisseld, werd hij in 1644 tot Professor der Godgeleerdheid en Akademie-prediker naar de Hooge School te Franeker beroepen, en stierf aldaar in 1652. — Eenige zijner geleerdste werken zijn gevoegd in de groote verzameling van Uitleggeren der H. Schriften, en onder den naam van Critici Sacri, in het licht gegeven. De overigen zijn door 's mans neef, den beroemden *Joannes Marck*, in drie deelen, in kwarto verzameld, en naderhand nog eens uitgegeven.

ARNOLDUS SENGUERDIUS,

alhier in 1610 geboren, en in zijn negentiende jaar, aan de Leidsche Hooge School, tot Doctor in de Philosophie bevorderd, was in 1639 Professor aan de Hooge School te Utrecht, en in 1648 aan de Doorluchtige School zijner geboortestad, alwaar hij tevens Bibliothecaris werd. Zijne verdediging van Philosophische stellingen werd hoog geacht. Hij volgde, blijkens zijne uitgegevene werken, de Philosophie van Aristoteles.

JOANNES VAN HORNE.

Professor in de Ontleed- en Heelkunde aan de Doorluchtige School alhier, en in 1653 in dezelfde betrekking aan de Leidsche Hooge School, schreef eenige Genees- en Heelkundige werken, en heeft *Galenus* werk, over de Beenderen, in het Grieksch en in het Latijn uitgegeven. Hij werd in 1621 hier ter Stede geboren, en stierf in 1670.

NICOLAUS FONTANUS,

die vroeger dan bovengemelde de Geneeskunst hier ter Stede met roem beoefende, heeft verscheidene Geneeskundige werken geschreven. Hij werd in 1640 tot Opziener over het Geneeskundig Genootschap verkozen.

JOHANNES VAN DER WAAIJEN,

die verscheidene Godgeleerde werken schreef, *Bekkers* betooverde wereld poogde te wederleggen, en in 1678 Hoogleeraar te Franeker werd, was een dergenen, die de leer van *Coccejus* met mond en pen verdedigde; maar ook de man, die tusschen twistende partijen den vrede poogde te bewerken, en het geluk had, de tweedragt over Staatszaken tusschen twee Stadhouders ontstaan, uit te roeijen. Hij was te Amsterdam geboren, en stierf in het jaar 1701 te Franeker *).

WILLEM SÉWEL,

alhier in 1654 geboren, en in 1720 overleden, herinneren wij ons om zijn Engelsch en Nederduitsch Woordenboek, zijne Nederduitsche Spraakkunst, zijne Historie der Quakers, om zijne vertalingen, als: de Historie des Ouden en Nieuwen Testaments, de Joodsche Historiën van *Flavius Josephus*, en andere werken. Als Dichter schijnt hij minder in aanmerking te komen, hoewel eenige zijner losse stukjes, onzes inziens, niet te verwerpen zijn. — Hij heeft in het begin der achttiende eeuw geschreven in de Amsterdamsche Nederduitsche Courant.

GERARD CROESE,

een Godgeleerde, in 1642 hier geboren, deed eene reis naar Smirna, als Predikant, onder het beleid en met het oorlogsschip van Jonkheer *Engel de Ruiter*. In het Vaderland teruggekeerd, was hij eenigen tijd Predikant bij de Staatsche bezetting te Yperen, en daarna te Alblas. Zijne Historia Quakeriana, in 1695 uitgegeven, wordt geprezen. Zijn vervolg op den Homerus Hebraicus is na 's mans dood, in 1704 in het licht verschenen.

---

*) *Benedictus de Spinoza* en *Willem Deurhoff*, de eerste in 1632, de tweede in 1650 alhier geboren, gaan wij stilzwijgend voorbij. — Zie *Wagenaar*, derde Stuk, bladz. 234.

JOHAN VAN HEEMSKERK,

in 1640, Schepen van Amsterdam, een bloedverwant van den Admiraal *Jacob van Heemskerk* en *Hugo de Groot*, is beroemd als lieftalig minne-dichter en als schrijver der Batavische Arkadia, in 1637 voor de eerste maal uitgegeven, en daarna verscheidene malen herdrukt. — Hij werd in 1597 te Amsterdam geboren, en stierf in 1656, bekleedende destijds den post van Raadsheer in den Hoogen Raad.

JACOB VAN DER BURGH,

die de achting van de edelste vernuften genoot, en tot den vriendenkring op het slot te Muiden behoorde, was een uitmuntend dichter, maar vooral een groot staatsman. De diensten, welke hij den Staat bewees, drukt *G. Brandt* eigenaardig uit, in het bijschrift op zijne afbeelding:

Dit 's beeld van *van der Burgh*, te Luik der Staten mond,
Hun pen te Munster. Dees schreef 't eeuwig vreê-verbond.
Zijn schrandre dichtpen sprak gelukkig in drie talen.
Dus kon zijn groote geest zich zelf naar 't leven malen.

Van der Burgh overleed in 1660 te dezer Stede.

BURCHARD DE VOLDER,

in 1643 te Amsterdam geboren, oefende eenigen tijd de Geneeskunde uit; doch werd in 1670 tot Professor in de Philosophie te Leiden beroepen. De Godgeleerde geschillen, na 1672 ontstaan, baarden hem groote moeijelijkheden, waaruit hij zich roemvol redde. Vervolgens het onderwijs in de Proefondervindelijke Natuurkunde aan de Leidsche Hooge School ingevoerd hebbende, werd hij na verloop van tijd tot Hoogleeraar in de Mathesis aangesteld.

In het jaar 1698 gaf hij de Cosmotheoros, of Wereldbeschouwer, van *Christiaan Huygens*, met eene voorrede in het licht. Daarenboven heeft hij, met Professor *Fullenius*, de Opera Posthuma of nagelaten werken van denzelfden beroemden man, met een doorwrocht voorberigt, in 1703 uitgegeven.

PETRUS FRANCIUS,

beroemd als geleerde, redenaar en dichter, werd in 1645 alhier geboren, in 1674 aan onze Doorluchtige School tot Professor in de Historie en Welsprekendheid, en in 1686 daarenboven in de Grieksche taal aangesteld. De Hooge School te Leiden, 's mans bekwaamheden op hoogen prijs stellende, beriep hem tot Hoogleeraar in de Geschiedenis en Welsprekendheid; doch Burgemeesters van Amsterdam hunnen *Francius* niet minder waarderende, wisten hem voor de Doorluchtige School te behouden, terwijl zij zijne jaarwedde verhoogden. *Francius* het beroep naar Leiden van de hand gewezen hebbende, hield daarna eene openbare redevoering tot dankzegging aan Burgemeesteren, verklarende, dat hij zich voortaan alleen aan de Stad zijner geboorte, waar hem zoo veel eer en achting bewezen werd, verbonden rekende. Hij hield ten jare 1695 eene lijkrede in de Oude Kerk, ter nagedachtenis van *Maria*, Koningin van Engeland, en den eersten dag des jaars 1700, in het koor der Nieuwe Kerk eene redevoering over de jubeljaren. Al zijne redevoeringen, ten getale van vijf en veertig, in een' bundel verzameld, zagen in 1705, een jaar na zijn' dood het licht. Onder dezelve is er eene tot Lof van Amsterdam, die in 1692, door *Diederik Six*, den zoon van den Burgemeester *Jan Six*, uitgesproken werd. Zijne Verhandeling over de Uitspraak en Gebaarmaking is meermalen herdrukt. *Wagenaar* zegt:

»*Francius* muntte bijzonder uit in de kunst der Welspre»kendheid; doch erkende, dat hij in het verkrijgen van ge»paste uitspraak en gebaren, niet minder verschuldigd was »aan den beroemdsten tooneelspeler zijns tijds, *Adam Karelsz.* »*van Zjermesz,* dan *Cicero* aan den tooneelspeler *Roscius* te »danken had."

Ook stelde hij de Nederduitsche taal op hoogen prijs, blijkens de Voorrede zijner vertaling der Grieksche Redevoering van *Gregorius* den Nanzianzener, over de mededeelzaamheid, waarin hij zegt: »Alle gemeene taalen zijn afkomstig van »de geleerde, en moeten die haarer voornaamste cierlijkheid »dank weten: wij bestaan op ons zelven, en hebben geene »hulpbenden van node. Italiaansch, Spaansch is gebroken »Latijn, Engelsch een mengelmoes van alle taalen, Fransch

»half Grieksch, half Latijn, 't welk zo men dier taale ont-
»nam, zij zoude niet anders staan kijken als de rave van *Æso-*
»*pus* deed, toen 't ander gevogelte om zijn veeren quam. De
»Hoog- en Nederduitsche hebben haren landaart beter behou-
»den, en hoeven geen Grieken of Latijnen te danken."

Francius heeft voortreffelijke Latijnsche en ook uitmuntende Nederduitsche gedichten nagelaten, blijkens zijn Lofdicht op de Poëzij van *Antonides*, den zanger van den Ystroom.

GOVERT BIDLOO,

in 1649 alhier geboren, en in 1713 als Hoogleeraar te Leiden gestorven, was een beroemd Ontleed- en Heelkundige. *Willem III,* Koning van Engeland geworden zijnde, benoemde *Bidloo* tot zijn' lijfarts, welken post hij tot aan 's Vorsten dood (1702) vervulde, en waarna hij zijne betrekking aan de Leidsche Hooge School hervatte.

Zijne ontleedkundige werken hebben veel opgang gemaakt. Ook als dichter staat hij verdienstelijk aangeteekend. Van zijne tooneelstukken, waarvan sommige op den Amsterdamschen Schouwburg werden vertoond, heeft het treurspel *Karel,* Erfprins van Spanje, zich het langst staande gehouden.

JOANNES HUDDE,

die, zoowel om zijne staatkunde als geleerdheid, loffelijk staat aangeteekend, bekleedde twintig maal in zijne geboortestad Amsterdam, de Burgemeesterlijke waardigheid. *Wagenaar* berigt, — ook naar aanleiding van anderen, — het volgende: *Hudde* had zich in zijne jeugd bijzonder toegelegd op het verhevenste gedeelte der Wiskunst, en was de eerste hier te Lande, die de Meetkunst van *Renatus Descartes* in achting hielp brengen. *Francius van Schooten,* Professor in de Wiskunst op 's Lands Hooge School te Leiden, heeft reeds in het jaar 1659 twee Mathematische werkjes van *Hudde* in het licht gegeven, en gewaagt in zijne Uitleggingen der Meetkunst van *Descartes,* meermalen met lof van *Hudde's* wiskundige uitvindingen. *Leibnitz* hem te Amsterdam bezoekende, getuigt, dat hij verscheidene dingen had uitgevonden, die naderhand ook door anderen ontdekt en gemeen gemaakt zijn. Verder

staat er van *Hudde* aangeteekend, dat hij zijne Mathematische kundigheden heeft aangewend, tot nut van Amsterdam, welks waterleidingen hij, door het aanleggen der vermaarde Amstelsluis, zeer veel heeft helpen verbeteren; en verder, dat het voltrekken der heilzame waterkeeringen, voor vier der voornaamste sluizen, aan zijne kennis en beleid, ten grootsten deele, wordt toegeschreven. — *Hudde* stierf den 25sten April 1704.

NICOLAAS TULP,

wiens verdiensten als ontleedkundige wij meermalen huldigden, die vier malen de Burgemeesterlijke waardigheid te dezer Stede bekleedde, eenige Geneeskundige Aanmerkingen schreef, welke in het Latijn en in het Nederduitsch zijn uitgegeven, stierf in den ouderdom van omtrent tachtig jaren, den 12den September 1674, en werd door Professor *Wolzogen* in eene lijkrede herdacht. — Er bestaat een gedenkpenning, door *Tulp* in 1672 uitgereikt aan Burgemeesteren en Raden, toen hij te zijnen huize zijn vijftigjarig bestuur, als Raad dezer Stad, met een' maaltijd vierde.

NICOLAAS WITSEN,

beroemd en gewigtig, zoowel in het wetenschappelijke als staatkundige, was een der uitmuntendste schutsheeren van Amsterdam. Hij oefende zich al vroeg in de Wis- en Sterrekunde aan de Doorluchtige School, en gaf weldra een paar proeven van zijne bekwaamheid, bestaande in eene redevoering over de zon, en eene andere over de kometen. Later de Zeevaart- en Scheepsbouwkunde ter harte nemende, gaf *Witsen* in 1671 een werk in het licht, onder den titel: Aeloude en hedendaagsche Scheepsbouw en bestier, waarover *Antonides* in een Lofdicht aldus spreekt:

Nu weet een lid des Raads van 't magtig Amsterdam,
Een hoofdtelg van den grijze en onbesproken stam
Der *Witsens*, afgesloofd in Burgemeesterschappen,
En loflijk staatsbewind, d' aloudheid na te stappen
Met een' gelijken tred. Hij groeit in haren lof,
En zweet gelukkig in die heerelijke stof.
Hij maalt ons, op 't paneel van zijn geleerde blaren,
Naar 't leven, hoe Egypte en Rome door de baren
Kwam streven met den boeg. —— ————

Dan komt hij Nederland haar' eigen scheepsbouw leeren,
En gaart een' rijken schat van woorden, op den leest
Der Bouwkunst net geschoeid. Zijn onversufte geest
Vliegt meê ten hemel, als zij d' Amsterdamsche vloten
Zoo trotsch volwrocht, de kruin ziet aan de wolken stooten,
En vaart ten starren in langs mars op mars; gebouwd
Op watertorens, die spanseeren door het zout
Des wilden Oceaans, en breken vast de gronden.
Gij hebt gansch Neêrland, door dit werkstuk, dier verbonden,
Gelijk uw Vaderstad, door uwe zorg en raad,
O *Witsen!* —— —— —— —— —— ——

In 1671 tot Raad dezer Stad verkozen zijnde, liet *Witsen* het letterkundige vak allengs varen, om zijne zorgen, zijn' tijd en zijne vlijt geheel aan Stad en Land te wijden, waarin hij dan ook tot aan zijn' dood, in meer en meer belangrijke betrekkingen uitmuntte. De geschiedschrijvers van Amsterdam, die onzer Vaderlandsche Historie, en anderen, hebben der nagedachtenis van *Witsen*, die dertienmaal de Burgemeesterlijke waardigheid bekleedde, eenen onvergankelijken eerkrans gevlochten.

Hij stierf den 10den Augustus 1717 alhier, in hoogen ouderdom, en ligt te Egmond op den Hoeve begraven.

JOHANNES COMMELIN,

was de oudste zoon van den Historieschrijver *Izaäk Commelin*, die een goed gedeelte heeft zamengesteld van de Beschrijving van Amsterdam, in 1665 op den naam van *Tobias van Domselaer* in het licht gegeven, en broeder van *Casparus Commelin*, die dezelfde Beschrijving, met eenige vermeerderingen in 1693, kort voor zijn overlijden, op nieuws voor de drukpers heeft gereed gemaakt *), welke Beschrijving nog door belangstellers in de opkomst en den bloei van Amsterdam, met vrucht wordt geraadpleegd.

Johannes Commelin was Professor in de Genees- en Kruidkunde, Raad der Stad, en Commissaris aan den Hortus in de Plantaadje. Hij heeft verscheidene Kruidkundige werken uitgegeven, en overleed in Januarij 1692.

---

*) *Wagenaar* III Stuk, bladzijde 240. — Zie verder *Wagenaar*, Voorrede, bladzijde VII en vervolg.

LAMBERT TEN KATE, HERMANSZ,

die in zijne werken blijft leven, werd ten jare 1674 alhier geboren, en stierf in December 1731. Niemand, die de Nederduitsche taal op prijs stelt, kan onbekend zijn met den man, die haar uit de aloude Gothische, Frankische en Saksische talen, een nieuw leven heeft bijgezet; met zijne Aenleiding tot de Kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche Sprake, eene oefenschool voor geleerden, eene bron van wetenschap, en eene vraagbaak voor velen, tot op den huidigen dag. — *Ten Kate* wordt ons wijders beschreven als kenner en liefhebber der teeken, schilder- en zangkunst. Behalve zijne taalkundige Werken gaf hij nog eenige Schriften, van Godsdienstigen aard, in het licht *).

JACOBUS PHILIPPUS D' ORVILLE,

van wien wij reeds hebben gesproken, werd in 1696 alhier geboren, in 1721 tot Doctor in de beide Regten te Leiden bevorderd, en omtrent 1730 tot Hoogleeraar in de Historie en Welsprekendheid aan onze Doorluchtige School beroepen, welke taak hij twaalf jaren vervulde.

Reeds in de lente zijns levens, aan zijne toenemende zucht tot onderzoek gehoor gevende, bezocht hij Engeland, en later Frankrijk, Italië, Sicilië, Duitschland en andere belangrijke streken van Europa. Op al deze reizen — zegt een voornaam schrijver, — had *d'Orville* zijn werk gemaakt van het bezoeken der geleerden, het doorzien der meeste en voornaamste boekerijen, het doorbladeren en vergelijken van oude handschriften, en het onderzoeken van allerlei oudheden; en uit dit alles had hij een' grooten voorraad van geleerde aanteekeningen verzameld, van welke vele zijner vrienden zich, bij het uitgeven van oude Grieksche en Latijnsche Schrijvers, met vrucht hebben bediend.

*) Zie de Verhandeling van den Hoogleeraar *H. Tollius*, over *Lambert Ten Kate Hermansz.*, den voortreffelijken hoofd-grondlegger der Nederduitsche Letterkunde, in: *Museum of verzameling van stukken ter bevordering van Fraaije Kunsten en Wetenschappen*, door Matthijs Siegenbeek. 1 Deel.

D'Orville stierf in 1752. Professor *Burman* was zijn opvolger en lijkredenaar. Elf jaren daarna heeft hij de Sicula of oudheidkundige Reis door Sicilië, van zijn' gestorven vriend, door den druk aan de geleerde wereld medegedeeld.

JAN HERMANSZ. KRUL,

in 1602 alhier geboren, was smid van beroep en tevens verdienstelijk dichter. Hij schreef eenige tooneelstukken, voorts Minnespiegel ter Deughden en de alom bekende Pampiere Wereld, in 1644 in folio uitgegeven, en vervolgens verscheidene malen in kwarto en octavo herdrukt.

Het volgende moge strekken tot een proefje van zijne verdiensten als dichter:

Wat is 't een zoete vreugd,
Een wellust en geneugt,
In zomertijd 't aanschouwen
De telgjes groen van blaên,
Die op de struykjes staên,
In weelige lands-douwen;
Daer 't pluymige gediert,
Zoo vrolijk tiereliert,
In schaeuw van groene boomen,
Daer ruyschend beek en bron,
Begroet van morgenzon,
Uytstorten hare stroomen;
Besprengen duyn en dal,
En groen begraesde wal,
Wiens versch ontloken spruytjes
Een offer van hun geur,
Verspreyen op de kleur,
Van bloemen en van kruydjes.
O koele watervliet,
Gij die uw drifjes schiet
In kristallyne stroompjes!
Hoe lieffelijk en zoet,
Speelt in uw' watervloed,
't Gewemel van de boompjes
Wier takjes, digt van groen,
De stroompjes pronken doen
Met vrolijke cieraden!
Daar 't klare kristallijn
Een spiegel schijnt te zijn,

Voor 't pronk van roozebladen.
Hier is de plaets waer mijn
Faustina *) pleeg te zijn:
Hier zal ik haer verwachten,
Hier zal ik offer doen,
Omlommert van het groen,
En voeden mijn gedachten.

JAN VOS,

dien wij als dichter meermalen hebben aangehaald, is waarschijnlijk in Amsterdam, omstreeks 1620 geboren, en was glazenmaker van beroep †). Zijne verdiensten als dichter herinneren wij onze Lezers door twee bijschriften; het eerste van den vermaarden *Constanter,* het tweede van *Lescaille.*

Op de Dichtkunst van Jan Vos, *Glazemaker.*

De Glazemakers handt,
Die jonge lauren plant,
Aen Amstels glaze plassen,
Die 't zijner on-dood §) wassen·
Is dichtend', zoo zij was
In 't dichten van 't Gelas.
Dicht en doorluchtig waren,
Haer ambachts eerste waeren:
Doorluchtigh, dicht en fijn
En spiegel-glazigh zijn
Haer onvoorziensche dichten:
Zij spiegelen, zij lichten,
Zij strecken voor een bril.
Men dichte zoo men wil,
Mij dunckt het beste dicht is,
Dat helder, fijn, en dicht is.

Op de afbeelding van den vermaarden Poëet Jan Vos, *Glazemaker.*

Besie de gaauwste VOS, en d' ijvrigst' in zijn' plicht.
Hij licht het huis door glas, de wereld door zijn dicht.

*) Voorkomende in zijn tooneelspel Faustina.

†) Wij vinden aangeteekend, dat hij ook Stads-Glazenmaker is geweest, en een gedeelte der glazen van het Nieuwe Stadhuis heeft geleverd.

§) *Onsterfelijkheid.*

Hij spreekt geen taal dan Duitsch, hij zag nooit Hooge Scholen;
En leert geleerde liên, die in de rijmkunst dolen.
Natuur en oeffening en vlijt Poëten maakt.
Dus is hij op den top van Helikon geraakt;
Daar hij de bitse Nijt beschouwt met lagchend oogen.
De Laster heeft op Deugd noch Wijsheid geen vermogen.

Zijne treurspelen Aran en Titus en Medea werden om levendige verbeeldingskracht en deftige versmaat hoog geprezen, maar daarentegen om veel winderigs en buitensporigs afgekeurd.

De oordeelvelling van verscheidene beroemde mannen wegens de dichterlijke verdiensten van *Jan Vos*, is nog al uiteenloopend. *Lublink* zegt: »*Jan Vos* was onbetwistbaar een man »van genie; maar een genie, die voor het bezadigd oordeel »niet zelden schijnt te raaskallen. Hij was een genie, mis»schien wel geschikt om bouwstof aan te brengen, doch dien »het volstrektelijk aan oordeel ontbrak, om er, onder het op»zigt der critiek, een goed gebouw van te vormen." Ook *Broekhuizen* zegt van *Vos:* »Hij hield geene orde in zijne »verzen, bijzonder in gedichten van langen adem; hij had »geene behoorlijke verkiezing van zaken en woorden, en al »wat hij schreef, was zand zonder kalk, dat geen goed gebouw »maken kon; zijne taal was onzuiver en voor een groot ge»deelte barbaarsch; alles was winderig en opgezwollen, wat »men van hem zag; hij verstond zich de zangmaten niet, die »in de muzijk der poëzij vereischt worden, en sloeg altijd op »eene en dezelfde snaar, dat van ouds voor belagchelijk gere»kend was." Daarentegen zegt *van Effen*, in zijn' Hollandschen Spectator, van *Vos*: »Wanneer onze dichter het spoor niet »bijster is, en zijne sterke verbeeldingskracht het wit treft, is »hij onwederstaanbaar; niets verrukkender kan er gehoord wor»den, niets hetgeen de ziel zoo roert, en met hartstogten ver»vult, uitgedacht worden. Voeg daarbij, dat zijne verbeeldingen »niet in de menigte der uitdrukkingen verdronken zijn, noch »door uitgerektheid hare kracht verliezen; maar, in tegendeel, »door hare bondigheid aan de geringste duisternis niet onder»worpen, een' nieuwen nadruk verkrijgen. Men kan dezel»ve gevoegelijk vergelijken met een' zuiveren diamant, die, »niet met goud overladen, maar alleenlijk, in een' kleinen

»rand van dat metaal gehecht met zijn', geheelen glans, uit »zich zelven getrokken, het oog betoovert." Eindelijk verklaart *Huydecoper*, in zijne Proeve van Taal- en Dichtkunde: »dat *Jan Vos* behandeld is als een zot en windbuil van de- »zulken, die in honderd verzen nooit zoo veel verstands kon- »den doen blijken, als *Jan Vos* dikwijls in vier of zes regels »gedaan heeft."

REINIER ANSLO,

wiens poëzij krachtig en vol van fijne en oorspronkelijke gedachten wordt beoordeeld; dien *Vondel*, »een man van sierlijke netheid," *Six van Chandelier*, »jonge Prins der Amstelsche poëten noemde," werd in 1626 alhier geboren. In 1649 naar Rome gegaan zijnde, beschonk Paus *Innocentius X* hem voor eenige Latijnsche verzen op het Jubileum met een' gouden penning, en Koningin *Christina* van Zweden met eene gouden keten, waarvoor hij de Vorstin bedankte met een dichtstuk, getiteld: Papier voor goud. — Zijn treurspel de Parijsche Bruiloft, zijn gedicht op de pest te Napels, en zijne Martelkroon van Steven, worden door deskundigen geprezen. *Anslo's* gedichten, eerst in afzonderlijke dichtverzamelingen gedrukt, zijn in 1713 door *J. de Haes*, in één' bundel uitgegeven.

DIRK PIETERSZ. PERS,

een geleerd boekverkooper en verdienstelijk dichter, bloeide alhier in de eerste helft der zeventiende eeuw. Wij bezitten van hem *Lucretia, ofte het Beeld der Eerbaerheydt. Bacchus Wonderwercken, waerin het regt Gebruyck en Misbruyck des Wyns door verscheyden vermaecklycke, eerlycke en leerlycke Historiën wordt afgebeeld, en de lasteringe der Dronkenschap met levende verwen afgemaelt, Jonas de Straf-Prediker*, en eene vertaling van *C. Ripa's Iconologia of uitbeelding des Verstands.*

Omtrent denzelfden tijd leefde de geestige dichter *Elias Herckmans*, wiens uitvoerig dichtstuk, getiteld: Der Zeevaert Lof, behelzende eene geschiedenis der scheepvaart van de vroegste tijden aan, in 1634 in het licht verscheen.

JAN ZOET,

alhier geboren, en in 1674 gestorven, wordt door *Wagenaar* en anderen genoemd, geenszins om zijne verdienste als dichter, maar omdat hij te dezer Stede oprigter was van eene bent van Dichters of Rederijkers-Kamer, genaamd de Wijngaardranken, tot zinspreuk voerende: Liefde boven al; welke met de Haarlemsche Kamer de witte Angieren, onder de zinspreuk: In liefde getrouw, naar de wijze der Rederijkers, gedichten wisselde. — *Zoet* beantwoordde verscheidene vragen, door de kamer voorgesteld, en gaf er ook zelf op. — Zijne werken, waartoe behooren een aantal zotte rijmen, benevens een bespottelijk tooneelstuk, Hel en Hemel genaamd, zijn meermalen herdrukt, en laatstelijk in 1719 uitgegeven.

JOAN SIX,

afstammeling van een oud Kamerijksch geslacht, in 1618 te dezer Stede geboren, en in 1700 gestorven, was een man, wiens talenten als dichter en Regent, den lof verdienen, door tijdgenooten hem toegezwaaid. Te regt zingt desaangaande onze dichter *Joan Pluimers*, den grijzen *Six* op zijn' verjaardag begroetende:

In uwen ouden dag zijt gij vol jeugdig bloed,
En alzoo ongekreukt van ligchaam als gemoed.
Indien 't u lust den geest van staatzorg te verlichten,
Dan schrijft gij meesterlijk Latynsche en Duitsche dichten,
Of de oogen weiden door schildryen, beeld of prent,
En dus leeft ge in de Kunst als in uw element.

Niet minder waardig zijn de vier volgende regels van *Vondel*, gedicht op de afbeelding van *Joan Six*, in jeugdiger leeftijd.

Zoo maalt men *Six*, in 't bloeijendst van zijn jeugd,
Verlieft op kunst, en wetenschap en deugd,
Die schooner blinkt dan iemands pen kan schrijven;
De verw vergaat: de deugd zal eeuwig blijven.

Mogten tijdgenooten 's mans verdiensten bezingen, op niet minderen prijs wordt hij nog heden geschat door hen, wien

men het oordeel mag toevertrouwen. Men leze Professor *Siegenbeeks* Museum, over de verdiensten van *Six* als Latijnsch en Nederduitsch dichter, en de aangevoerde proeven van *Six* dichtvermogen *), door den Heer *de Vries*, om zich van het gezegde te overtuigen.

Six bekleedde meermalen den post van Schepen, en laatstelijk (1691) dien van Burgemeester te dezer Stede.

JOAN SIX VAN CHANDELIER,

naam en tijdgenoot van den voorgaanden, en waarschijnlijk aan denzelven vermaagschapt, zag in 1612 alhier het levenslicht, en staat onder de aanzienlijkste kooplieden aangeteekend. Hij was reeds vroeg een beoefenaar der poëzij, en volmaakte zich dermate in deze schoone kunst, dat hem tot op den huidigen dag, de lof van geleerd, keurig en verdienstelijk dichter wordt toegezwaaid. — Het dikwijls bezoeken van vreemde Landen, eensdeels tot herstelling zijner gezondheid, en anderdeels tot voortzetting van den koophandel, droegen bij, zoowel tot volmaking van 's mans dichtvermogen, als tot uitbreiding der kundigheden, waardoor hij zich verder onderscheidde.

Wij vinden aangeteekend, dat *Six*, gedurende zijn verblijf in Frankrijk, Spanje, Italië en Engeland, de meeste zijner gedichten opstelde, en niet alleen verstond de talen der Landen, welke hij bezocht, maar ook grondig ervaren was in de geleerde talen, het Hebreeuwsch niet uitgezonderd.

In 1657 werd de verzameling zijner Poëzy te Amsterdam gedrukt, en in 1674 uitgegeven zijne Psalmberijming, naar den Hebreeuwschen tekst, die in 1690 verbeterd, en op noten gedrukt, het licht zag. Tien jaren besteedde hij op zijn buitenverblijf in het Diemermeer, alwaar hij vermoedelijk omtrent 1690 overleed, aan deze verdienstelijke Psalmberijming.

JEREMIAS DE DECKER,

reeds meermalen als voortreffelijk dichter en regtschapen mensch aangehaald, zag in 1610 of 1611 te Dordrecht het levenslicht; doch kwam in prille jeugd te Amsterdam, en ont-

*) Zie Geschiedenis der Nederlandsche Dichtkunde.

wikkelde aldaar een' dichtgeest, die oor en hart boeide en overvloedig te kennen gaf, wat hij voor Amsterdam gevoelde. Dit ten gevolge telt deze Stad *Jeremias de Decker* onder de edelste vernuften, welke zij heeft mogen bezitten. In 1656 kwam bij *J. Colom* te Amsterdam zijn treurspel Baptistes of Dooper, naar het Latijn van *Buchanans*, zijn Goede Vrijdag, benevens eenige andere gedichten in quarto in het licht. Voorts vindt men in den laatsten druk zijner Rymoefeningen, die in 1726, in twee deelen in quarto, door *Mattheus Brouerius van Nidek* is bezorgd, eene verzameling van Bijschriften en Puntdichten, die algemeen bekend zijn, en een' ongekrenkten roem verwierven. *De Decker* stierf in December 1666. Zijn Hekeldicht, Lof der Geldzucht, is eerst na zijn' dood uitgegeven.

De eerste Zangen, welke hij in het licht gaf, waren de Klaagliederen van Jeremias.

ANDRIES PELS,

een Amsterdamsch Regtsgeleerde, die zich echter voornamelijk op de Tooneel-Poëzij toelegde, was Regent van den Schouwburg en oprigter van het Kunstgenootschap Nil volentibus arduum, dat den Schouwburg een aanzienlijk getal treur- en blijspellen leverde. Reeds in 1668 een treurspel Didoos Dood, met een tusschenspel Julfus genaamd, in het licht gegeven hebbende, gaf hij later eene berijmde overzetting der Dichtkunst van Horatius, en een oorspronkelijk Leerdicht, Gebruik en Misbruik des Tooneels geheeten. Uit het laatste bleek, dat *Pels* de voorkeur gaf aan de Fransche tooneelwetten, welke hij dan ook, benevens de leden van het Kunstgenootschap, invoerde en staande hield, tot dat men na verloop van bijna eene eeuw, de tooneelwetten, zoowel als de taal en spelling des Genootschaps, als te bekrompen beschouwde, en er zich daarom niet meer aan hield. — Nog bestaan er van *Pels* twee deelen met Minneliederen en Mengelzangen, die in 1684, drie jaren na zijn' dood, het licht zagen.

WILLEM GODSCHALK VAN FOCQUENBROCH'S

kluchtige gedichten door *Abraham Bogaert,* onder den titel:

Focquenbrochs Thalia, of Geurige Zanggodin, in 1696 verzameld en uitgegeven, en in 1766 ten derden male herdrukt, zijn door onkieschheid, ondanks geestigheid en vernuft, die er in doorstralen, beneden de waardigheid om er bij stil te staan. *Focquenbroch* was Geneesheer te Amsterdam; doch ging in 1666 zijne fortuin beproeven te Guinea, alwaar hij overleed.

JOAN PLUIMERS,

waarschijnlijk te Amsterdam geboren, was in 1681 met *Lodewijk Meyer* en *Pieter de la Croix*, pachter van den Schouwburg, voor *f* 20,000 in het jaar. *Pluimers* schreef een aantal tooneelstukken, waarvan sommige, als de Gekroonde na haar dood, de Vrek, 't School voor de Jaloerschen, en Krispyn Starrekyker, zich langen tijd op het tooneel hebben staande gehouden. De verzameling zijner gedichten bestaat in twee deelen. Het eerste deel is in 1692, het tweede in 1723 uitgegeven. Hij overleed in 1720.

THOMAS ARENTS,

in 1652 te Amsterdam geboren, en in 1700 gestorven, was even als *Pluimers*, tooneeldichter, en Lid van het Genootschap Nil volentibus arduum. Zijne Mengelpoëzij, in 1724 door *Brouerius van Nidek* uitgegeven, bevat een stuk, vervaardigd op verzoek van Burgemeester *Joannes Hudde*, en getiteld: Verbeelding van de Dronkenschap.

De dronkaard zegt hij:

—— verspilt zyn erfgoed zonder vrucht,
En maakt dat zyn gezin om zyne dwaasheid zucht.
Hij doet van voddevaers het zijne zich ontprachen *),
Die, als hij is berooit, om zijne dwaasheid lachen.
Hy stelt zich zelf ten spot van elk die hem ontmoet,
En wordt van brave liên gestoten met den voet.
Naakt, haveloos, bedrukt, gevoelt hy alle plagen,
En moet nog bovendat elk schots †) verwijt verdragen.
't Gemoet vol kommer, en het ligchaam vol van pyn,
De leden bevende van jicht en fleresyn,
Zyn oogen root en zwak, de handen krom gebogen,
De beenen knikkende en zyn kragten gansch vervlogen,
't Gedenken sporeloos, en, in een woort gezeit,
Het ware voorbeeld van volstrekte elendigheit.

*) ontstelen. †) schimpend.

JOAN VAN BROEKHUIZEN,

die reeds in jeugdigen leeftijd groote vorderingen in de Latijnsche taal maakte, ontwikkelde zich tevens als uitmuntend Latijnsch en Nederduitsch dichter. Tot het beroep van apotheker opgeleid zijnde, verliet hij echter den artsenijwinkel, en verwisselde dien voor het oorlogsveld. Weldra tot vaandrig bevorderd zijnde, deed hij verscheidene veldtogten, en ook een' togt ter zee, onder het bevel van *M. de Ruiter*, zonder met dat al de letteroefeningen te laten varen. In het Vaderland teruggekeerd zijnde, werd hij Luitenant, en vervolgens Kapitein bij de bezetting zijner geboortestad, doch in 1679, door het sluiten van den Rijswijkschen vrede, uit de dienst ontslagen. Van dat oogenblik aan, vestigde hij zich op zijn buitenverblijf nabij Amstelveen, en besteedde den overigen tijd zijns levens aan de beoefening der Latijnsche en Nederduitsche poëzij.

Broekhuizen is in 1649 in Amsterdam geboren, en den 15[den] December 1707 op zijn buitenverblijf overleden. De Kerk te Amstelveen bevat zijn overschot, benevens een gedenkteeken, te zijner eere, voor rekening van den Heer M[r]. *A. Calkoen* opgerigt, en versierd met een Latijnsch vers van den Hoogleeraar *Burman*, dat door den Heer M[r]. *W. J. C. van Hasselt* aldus in Nederduitsche verzen is overgebragt.

Strooi op dit heilig graf en mirte- en lauwerbladen,
Gij, die de Dichtkunst eert, gij, die de dichtkunst mint;
Hij, die Propertius verving op gouden snaren,
Broekhuizen is 't, wiens asch gij hier verzameld vindt.
Hier rust hij, in het oord, waar hij, met roem ontslagen
Uit Mavors dienst, zich gansch der Muzen had verpand.
Het dankbaar nageslacht komt hem hier hulde dragen
Door deze Graftrofee, het voorgeslacht tot schand!
Het voorgeslacht tot schand; want bijna zestig jaren
Eischt zulk een eerbewijs en pligt en dankbaarheid
De tijd, die marmer gruist, zal ook deez' steen niet sparen;
Maar hem wacht door zijn' geest en pen de onsterflijkheid.

Broekhuizen's gedichten, zoowel bij krijgsrumoer als in stille rust vervaardigd, staan bij kunstbeoefenaren hoog aangeteekend. — *Hoogstraten* heeft in 1711 eene fraaije uit-

gave bezorgd van zijne Latijnsche Gedichten, en in het volgende jaar *Broekhuizen's* Nederduitsche verzen, met zijne levensschets verrijkt, in het licht gegeven.

Zijn tijd- en stadgenoot,

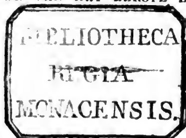
LUCAS ROTGANS,

die mede onder de verdienstelijke Nederduitsche dichters wordt gerangschikt, diende ook eerst het Vaderland met de wapenen, en wijdde zich daarna op de hofstede Kromwijk, gelegen tusschen Maarsen en Breukelen aan de Vecht, geheel aan de dichtkunst. Hij schreef aldaar zijn bekend Hekeldicht *Willem de Derde*, Koning van Brittanje. Onder zijne dichtwerken munten uit twee treurspelen, Eneas en Turnus en Scilla, die den Amsterdamschen Schouwburg tot eer en voordeel strekten. Ook worden zijne Zedelessen uit de oude verdichtselen hoog geschat, en zijne Boerenkermis geprezen. — *Rotgans* dichtwerken zijn onder den titel, Poëzij van verscheidene Mengelstoffen, in 1715 te Leeuwarden gedrukt. Hij werd in 1645 te Amsterdam geboren en stierf in 1710 op Kromwijk. De voorouderlijke Kapel in de Kerk te Breukelen, bevat zijne asch.

LAURENS BAKE,

Heer van Wulverhorst, een voortreffelijk dichter, vooral in het vak der Bijbelpoëzij, is in het midden der 17de eeuw te Amsterdam geboren, en in het begin der 18de eeuw overleden. Zijne Mengelpoëzij is na zijn' dood, in 1737, door *L. van den Broek* uitgegeven. Hij was lid van het Genootschap, onder de zinspreuk: In magnis voluisse sat est, dat een aantal tooneelstukken aan den Schouwburg verschafte.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

MISSTELLINGEN.

Bladz. 2,	regel 1,	in de eerste noot	staat:	*burten*,	lees:	*burgen*,
» 18,	» 4,	v. o.	staat:	*Hoekschen*,	lees:	*Kabeljaauwschen*,
» 23,	» 3,	» »	»	*gift van*,	»	*gift deed van*
» 24,	» 23,	v. b.	»	*Willem IV*,	»	*Willem VI.*
» 25,	» 18,	» »	»	*Willem IV*,	»	*Willem VI.*
» 26,	» 13,	» »	»	*Willem IV*,	»	*Willem VI.*
» 49,	» 1,	v. o.	»	*Het*,	»	*V. Het*
» 58,	» 1,	» »	»	*steded*,	»	*steden*
» 61,	» 17,	v. b.	»	*Rich*,	»	*Zich*
» 105,	» 27,	» »	»	*aangezie*,	»	*aangezien*
» 110,	» 9,	» »	»	*die*,	»	*een monument ter eer*
» 121,	» 28,	» »	»	*Het Bolwerk*,	»	*Het elfde Bolwerk*
» 173,	» 4,	» »	»	*heerschapij*,	»	*heerschappij*
» 173,	» 12,	» »	»	*zulk*,	»	*zulks*
» 267,	» 9,	» »	»	*doorzigtig*,	»	*niet doorzigtig*
» 378,	» 1,	» »	»	XIII,	»	XXIII.
» 378,	» 4,	» »	»	250,	»	259.

